RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

KNJIGA 253

RAZREDA HISTORIČKO-FILOLOGIČKOGA
I FILOZOFIČKO-JURIDIČKOGA

113

U ZAGREBU 1935
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

Sadržaj

Strana

Dr. Grga Novak: Borba Dubrovnika za slobodu 16831—699 1

Dr. A. Musić: Slovenski efektivni prezenat 165

Dr. Tomislav Maretić: Metrika muslimanske narodne epike 181

Borba Dubrovnika za slobodu 1683—1699

Napisao
Dr. Grga Novak

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 4. jula 1933.

I

Odnos Dubrovnika prema Turcima. — Pristup Venecije Svetoj ligi 5 marta 1684. — Namjera Venecije da podvlasti Dubrovnik. — Da to spriječe, Dubrovčani se nude caru Leopoldu da ih primi pod svoju vlast. — Carska povelja od 20 aprila 1684 kojom on prima Dubrovnik pod svoju zaštitu. — Nezadovoljstvo Venecije sa Dubrovnikom zbog pomaganja Turaka od strane Dubrovčana. — Dubrovčani se poslije osvojenja Budima od carske vojske približuju Veneciji.

I politička zavisnost i trgovački interesi nalagali su Dubrovniku da se pokaže uvijek ispravan prema Porti, premda je kao kršćanski grad morao mnogo toga da podnese. Bilo je momenata kad je kršćansko uvjerenje bilo jače od trijeznog mišljenja, ali ovo je posljednje uvijek spasavalo Dubrovnik, koji bi bio pregažen da je slijedio sentimentalnu politiku kršćanstva, a ne trijeznu svojih rođenih interesa. Slab i malen, on je samo na taj način mogao da sačuva svoju slobodu. Za takvu veliku svrhu Dubrovnik se smio da služi svim onim sredstvima koja, vješto upotrebljena, znaju da zamijene oružje i vojsku. Dubrovačka puzavost u Carigradu nije bila drugo nego silno oružje, kojim je on svoju slobodu branio, dodvorivanje i spletke ono čim je on na zapadu operirao, popraćujući tu svoju akciju, gotovo uvijek, mitom.

Nije nikakvo čudo ako se kršćanski Dubrovnik obradovao pobjedi kršćanske vojske nad Turcima, pod Bečom, 12 septembra 1683 godine, i za čas zaboravio svoj položaj, pa tu pobjedu pro-

slavio. Ali se on brzo otrijeznio, svijestan da njegov položaj, prema turskom carstvu, to njemu ne dopušta, i dubrovačka vlada, šaljući svoje poslanike sa godišnjim dankom u Carigrad, smatra potrebnim da tu pogrešku svojih građana demantira i to najodlučnije. Ona je naslućivala da je moguće da je turski emin u Dubrovniku to već Porti javio, pa svojim poslanicima naređuje; da — za slučaj da ih za to prekore — izjave da to nije ni istinito ni vjerojatno. »U interesu je naše republike da osmansko carstvo traje u neprestanoj sreći, jer mi postojimo i živimo u sjeni osmanskog imperija. Da smo to učinili (tj. proslavili kršćansku pobjedu), bilo bi od nas nerazborito i ludo. Neoprezan i glup bio bi onaj čovjek koji bi uživao i veselio se da se otsiječe drvo čija bi sjena služila njemu za okrepu i utjehu, zbog čega bi on ostao bez te pomoći i potpore. Mi smo više nego sigurni da među samim kršćanima imamo neprijatelja i da u doba potresa nismo imali druge pomoći osim od sretne Porte.«[1]

Uspjeh careve vojske i Poljaka pod Bečom, a i uspjesi u Ugarskoj nisu mogli da ostanu u Veneciji nezapaženi. Venecija je u različnim ratovima s Turcima, u posljednjih 100 godina, izgubila mnogo. Turci su joj oduzeli Cipar i Kretu. Ono što je ona u posljednjem ratu s Turcima u Dalmaciji dobila nije moglo nikako da naknadi gubitak tako važnih posjeda, koji su značili za nju vrlo mnogo ne samo zbog veličine svog teritorija nego još više zbog svog položaja za njenu trgovinu sa turskim carstvom i zemljama na Levantu.

Iako je u Veneciji postojala jaka stranka onih koji su uvijek zagovarali mir s Turskom, jer je rat značio prestanak trgovine i stradanje mletačkih interesa u turskom carstvu, postojala je i druga stranka koja je vrebala priliku da se u pogodnom momentu zarati s Turskom da vrati Veneciji stari njen posjed i eventualno stekne novi. Pobjeda kršćanskog oružja pod Bečom 1683 godine dala je potstreka ovoj stranci u kojoj se osobito isticao Pietro Valier, jedan od »velikih mudraca« (savij grandi), dakle jedan član mletačke vlade. Poslije mnogo pregovora napokon je, u noći 25/26 novembra 1683 g., predložio Valier senatu da se stupi u razgovor s carem da se vidi kako bi car bio raspoložen prema pristupu Venecije u jedan vječni defenzivni, a sada u ofenzivni savez sa

[1] Instrukcija dubrovačke vlade poslanicima koji su imali da ponesu sultanu godišnji danak, dd. 22 oktobra 1683. — Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHS.) u Beču. Ragusana fasc. 13. Nr. 1256.

carem. Senat je to prihvatio sa 144 protiv 42 glasa i riješio da se piše mletačkom poslaniku na carskom dvoru Contariniju da ispita carevo raspoloženje prema eventualnom savezu, kao i to da li će i dalje postojati liga između cara i Poljske, i s kojim snagama raspolaže car za iduću borbu s Turcima. Čim je za to doznao carski poslanik u Veneciji grof Turn (della Torre), javio je odmah to svojoj vladi potičući je na to da u odgovoru, koji će dati mletačkom poslaniku, pokaže da će sa jakim snagama rat nastaviti.[2]

Malo dana zatim Venecija je poslala u Rim senatora Giovannija Lando da tamo uredi svoje stvari s papom, ali i zbog toga da je papa potpomogne, ako dođe do sklapanja saveza sa carem.[3]

Grof Turn je, bez sumnje, bio u sporazumu sa Valierom i pristalicama rata protiv Turaka u Veneciji, pa je sa svoje strane nastojao da bečki dvor prihvati ideju saveza sa Venecijom i da ga nastoji ostvariti. U tu je svrhu već 11 decembra 1683 urgirao da ga vlada izvijesti o onome što je u tom pogledu odlučila. Turn želi da carska vlada tako prikaže stvar mletačkom poslaniku u Beču da »njegova izvješća (vladi u Veneciji) ne budu ni dvolična, ni plašljiva, nego da on izvijesti svoju vladu, da bi Vaše Veličanstvo željelo ovaj savez; da će se Vaše Veličanstvo ove zime snažno oružati, da će liga sa Poljskom i dalje postojati« ... »Uostalom — izvještava Turn — ovdje u dušama senatora raste sve više raspoloženje za rat, i u arsenalu se radi neprekidno da bude sve spremno za jednu jaku ratnu mornaricu.«

Da omogući ovaj savez sa Venecijom, Turn je javio papi da se radi o njegovu sklapanju. Zbog toga je papa, koji je upravo tada namjeravao da prekine s Venecijom, obustavio taj prekid. Papa dotad nije znao da se radi o savezu Venecije sa carem i Poljskom protiv Turaka, »jer njegov ministar ovdje (u Veneciji) nije bio to doznao, i sljedstveno nije ga bio o tom obavijestio«. »Nadam se, — svršavao je Turn svoj izvještaj od 11 dec. 1683 — da će odgovor koji će dati poslanik Contarini i put senatora u Rim učiniti da će se sve zaključiti da se sklopi dobar savez protiv zajedničkog neprijatelja.«[4]

Međutim je grof Kinsky rekao mletačkom poslaniku u Beču sve onako kako je Turn želio. Sa svoje je strane pak Turn radio

[2] HHS. Öst. Staatsregistratur Rep. N. 57 dd. Ven. 26 nov. 1683.
[3] HHS. Öst. Staatsreg. Rep. N. 57 dd. Ven. 4 dec. 1683.
[4] HHS. Öst. Staatsreg. Rep. N. 57 dd. Ven. 11 dec. 1683.

kod pape da papa, čim prispije u Rim spomenuti senator, u prvoj audijenciji njemu govori o »ligi« i da mu je predloži. Da pak dođe do punog uspjeha, želio je Turn i molio cara da ga ovlasti da on može ono što je grof Kinsky kazao u Beču mletačkom poslaniku otvoreno da kaže mletačkoj vladi. Turn je želio da dođe što prije do odluke o tom pitanju u Veneciji »u svrhu da izvedemo udarac dok još imamo stranku koja je jaka, ali koja sve više slabi«.[5]

Još prije novoga rata Turske sa carem i velike turske ofenzive na Beč bilo je 1682 g. ozbiljnih pograničnih sukoba oko Zemunika između mletačkih podanika u Dalmaciji i turskih u Bosni, zbog kojih je Venecija imala da plati Turcima golemu otštetu. Sada, kad je u Dalmaciju dopro glas o uspjesima kršćanskog oružja pod Bečom, nasta veliko veselje u sjevernoj Dalmaciji, koja je bila pod Venecijom, i seljaci, osokoljeni kršćanskom pobjedom, prodriješe u turske krajeve, osvojiše Obrovac i Skradin, i zagospodariše njihovom okolinom. Za njima se povedoše seljaci oko Klisa i Splita i osvojiše Dvare i okolinu. Uzalud su ih od toga odvraćali mletački komandanti, po nalogu svoje vlade, uzalud su im prijetili kaznama. Bosanski je paša protestirao kod generalnog providura Dalmacije i pozivao ga da naredi da se seljaci povuku, a u Carigradu su oštro zbog tog opominjali i prijetili mletačkom poslaniku (bailu).[6]

Ovi su upadi sa mletačkog teritorija na turski, dok je Venecija bila u miru s Turskom, doista bili vrlo nezgodni, i Venecija bi ih, u drugim momentima, bila na svaki način spriječila, ili ako to ne bi bila mogla da učini, bila bi svakako primorala svoje podanike da se povuku. Ali sada su bile prilike povoljne za seljake koji su prodrli na turski teritorij, jer je u Veneciji postojala, kako vidjesmo, jaka stranka za rat s Turskom, i već je i sam papa žrtvovao druge interese da pridobije republiku za savez sa carem i Poljskom. Osim nastojanja cara i pape pisao je mletačkoj vladi i poljski kralj Ivan Sobieski potičući je da pristupi savezu.[7]

Borba između protivnika rata s Turskom i onih koji su htjeli da iskoriste tadašnju situaciju i u savezu s carem i Poljskom napadnu Tursku, bila je u Veneciji oštra i svršila je pobjedom ovih posljednjih, od kojih je bio najistaknutiji Pietro Valier. 19 januara

[5] U istom konvolutu dd. Ven. 8 jan. 1684.

[6] Contarini Camillo, Istoria della guerra di Leopoldo Primo imperadore e de' principi collegati contro il Turco. In Venezia 1710, appresso M. Hertz, e A. Bortoli, Parte I. str. 249 i d.

[7] Ibid str. 254.

bio je pozvan u kolegij carski poslanik grof Turn komu bješe saopćeno da republika pristaje na savez.[8]

5 marta 1684 god. potpisa Venecija u Linzu pakt »Svete lige« i stupi u red turskih neprijatelja. Jedan od glavnih ciljeva Venecije zbog kojih je ona pristupila Svetoj ligi bio je upravo taj da ona Dubrovnik zauzme, da ga otme Turcima i tako dobije u svoje ruke cijelu sjeveroistočnu obalu Jadranskog Mora, osim Hrvatskog Primorja. Tako bi, računajući amo i otoke, išla jedna neprekinuta obala mletačkog posjeda od ušća Pada do Bara. Dubrovnik je najviše smetao punom razvoju mletačke trgovine sa balkanskim zemljama, njemu za konkurenta podigla je Venecija Split, i sada joj je bilo do toga da Dubrovnik ili za se osvoji ili bar da mu onemogući trgovinu sa Turskom, zbog čega bi splitska trgovačka skela još više porasla. Da su Mlečani to doista mislili odmah u početku i da im je podvlašćenje Dubrovnika bio jedan od ratnih ciljeva, sasvim jasno pokazuje pismo koje je mletački poslanik u Beču, Contarini, pisao svojoj vladi, 20 marta iz Linza, kad se tačnije određivalo koje turske krajeve Venecija smije da osvaja. Izvještavajući svoju vladu o tome kaže Contarini da je kancelar Strattmann htio da Dubrovnik izuzme iz broja onih turskih krajeva koje Venecija smije da osvaja, ali da on, Contarini, nije o tome htio da govori, *»da Vaša gospodstva mogu slobodno prisiliti onu malu republiku da prizna mletačku vrhovnu vlast«*.[9]

Dubrovčani su odmah razumjeli da se nalaze u velikoj opasnosti, jer je Venecija mogla da ugovor Svete lige tumači sebi u prilog, i da na osnovu toga Dubrovnik podjarmi.[10] Oni su bili sasvim na čistu da ih Turska može vrlo teško da obrani od even-

[8] Romanin Storia documentata di Venezia VIII, str. 485.

[9] Mlet. posl. Contarini svojoj vladi 20 oktobra 1683 iz Linza. Publicirao Ljubić »Odnošaji među republikom mletačkom i dubrovačkom«, Rad J. a. 53, str. 176.

[10] Taj član saveznog ugovora glasi: »Alias per diversionem bellum gerri debet, videlicet Sacra Caesarea Majestas, Regno Hungariae fortaliciis eius vindicandis. Sacra vero Regia Majestas Poloniae Cameneco et Podoliae ac Ucraniae vindicandis incumbent; idem faciat Serenissima Respublica ad vindicanda et recuperanda ab hoste ea, quae perdidit. Bello acquisita sive rehabita ex ablatis pro jure, quibus antea pertinebant, Partibus cedent.« (Actum in arce Lincensi 5 martij 1684.) — U drž. arhivu u Veneciji, Comm. Vol. XXIX. — Ali, kako se Venecija bojala da ne bi carevci pojam ugarskog kraljevstva protegli i na Dalmaciju, isposlova ona od saveznika dodatak spomenutom ugovoru, koji dodatak bješe potpisan 20 marta iste godine u Linzu. Taj dodatak glasi: »Quod inter provincias ad Regnum et Coronam Hungariae iure avito spectantes, aut ab eodem, vel nunc vel olim dependentes, solum in Dalmatia ea, quae Serenissimae Reipublicae Venetae armis a Turca recuperabuntur, eiusdem Dominio reunientur et caedent. (U istom arhivu, Commemoriali vol. XXIX.)

tualne mletačke navale, i zbog toga su odlučili da igraju dvoličnu igru: da budu podanici i sultanu i njegovu najvećem neprijatelju caru Leopoldu, da plaćaju danak i sultanu i caru, da služe i jednog i drugog, da uvjeravaju i jednog i drugog kako su samo njemu vjerni, samo da se obrane od Mlečana.

Putnih 15 godina traje ova teška igra, ova borba za život, koju su neki krivo prikazali,[11] jer su se oslonili samo na mletačke izvore. Nama je svrha da na osnovu materijala iz mletačkog, bečkog i dubrovačkog arhiva prikažemo kako je *u istini* ona tekla i razvijala se, jer Dubrovnik ovog vremena nije zaslužio onaj prijekor koji mu se nepravedno dao samo zbog toga što se nije upotrebilo ono najzdravije načelo svakog prosuđivanja: audiatur et altera pars. Iz ovih još nepubliciranih dokumenata, koje ćemo mi upotrebiti, vidjećemo jasno da je Dubrovnik morao da ovako postupi, jer, da je drugačije postupio, bio bi u razdoblju od 1684—1699 godine sigurno izgubio svoju slobodu. Druge, velike države, očuvale su je oružjem, Dubrovnik pametnom politikom svojih sinova.

Kad se u Dubrovniku saznalo za pristup Venecije u »Sveti savez«, odlučili su Dubrovčani da sebe spase tako da se ponude caru da ih primi kao svoje podanike, pošto Dubrovnik i onako pripada kruni sv. Stjepana. Sada kad je izgledalo da će Ugarska biti oslobođena, trebalo je da i Dubrovnik prizna da on stvarno pripada ugarskom kralju i prema tome da mu plaća danak, kako je to prije činio. S druge strane trebalo je da i sadašnji ugarski kralj uzme Dubrovnik u svoju zaštitu. To je sve imalo da bude tajno, tako da Porta to ne sazna, jer je Dubrovnik htio da i dalje plaća Porti teški danak od 12.000 dukata.

Da to postignu, poslaše Dubrovčani 22 aprila 1684 god. Rafu Vladislava Gučetića (de Gozze) u Beč da čestita caru zbog pobjeda i da posredovanjem španskog poslanika isposluje da car usvoji dubrovački prijedlog i primi Dubrovnik pod svoju vlast. Pomoću vještog i utjecajnog španskog poslanika de Borgomanero pridobiše Dubrovčani za se kancelara Strattmanna, tako da je do 20 oktobra bilo sve svršeno i o tome izdana povelja. Glavne su tačke tog ugovora ove:[12]

[11] Ljubić, o. c.

[12] Povelja od 20 aprila 1684. HHS. Ragusana I. Povelju je publicirao Engel u »Geschichte des Freystaates Ragusa«, Wien 1807, odatle je preštampao Ljubić u Radu Jug. akad. 53, str. 77 i d.

1) »Carsko i kraljevsko Veličanstvo prima spomenutu dubrovačku republiku sa svim njenim plemićima, građanima, stanovnicima, podanicima, sa cijelim njenim teritorijem, dobrima, pravima i pripadnostima u osobitu i specijalnu svoju zaštitu i protekciju, na onaj način na koji je ona od starine bila pod slavnim njegovim prethodnicima i kraljevima Ugarske.«

2) U drugom članu obećava car Dubrovniku u ime svoje i svojih nasljednika da će mu ostaviti sva njegova prava i privilegija, a prvenstveno trgovačku slobodu.

3) Obećavaju se dobri odnosi između obostranih podanika i prijateljsko izravnanje eventualnih sporova.

4) U budućem miru s Turcima Njeg. Veličanstvo vodiće brigu o republici i braniće je.

5) Dubrovnik obećava caru i njegovim nasljednicima vazalsku vjernost i poštovanje.

6) Dubrovnik obećava da će »promicati čast, prava i namjere Njegova Veličanstva i njegovih nasljednika i cijele prejasne austrijske kuće«, da će živjeti u nepomućenom prijateljstvu sa njegovim podanicima, i »da neće nikada ni direktno ni indirektno pristati uz protivnike Njeg. Veličanstva i njegovih nasljednika, niti će inače uraditi išta što se protivi vjernoj klijenteli«.

Svake će godine plaćati Dubrovnik caru i njegovim zakonitim nasljednicima pet stotina ugarskih zlatnika.

Potpisani su pod ovaj ugovor Strattmann, Borgomanero i »Rafael Vladislava de Gozze, senator et ablegatus«.

Tako je Dubrovnik došao ponovo pod vlast »ugarskog« kralja, od koga se nadao spasu, a istovremeno nije nikako mislio tačno ispunjati član 6 ugovora, jer je i nadalje plaćao Turcima danak i s njima ostao u najboljoj vezi, što je državnički bilo sasvim pametno, jer bi ga inače Turci ne samo na to brzo i lako prisilili nego bi možda i jače prema njemu istupili.

Dubrovčani su se nadali velikoj koristi od ovog svog koraka. U prvom redu oni su htjeli da se očuvaju od Mletaka, ali su ujedno nastojali da izvuku i teritorijalne koristi, pa su još sada, dok je Rafo Gozze bio u Beču, njemu naredili da nastoji da im car pokloni Trebinje i Popovo. Gozze je započeo u tom smjeru da radi, ali ga je španski poslanik savjetovao da to ne čini, jer da nije vrijeme za to, jer još Turska snaga nije bila nipošto slomljena, a i uspjeh rata nije bio siguran. Tek onda, savjetovaše Gozzea Borgomanero,

kad budu careve vojske ušle u Bosnu, može Dubrovnik da pošalje svoje čete caru u pomoć i da traži da dobije krajeve u svojoj blizini«. Tada bi uspjeh bio siguran. »Ali se ne smije ni misliti o tome da se dobiju slične usluge od okrunjenih glava bez kakvih zasluga i usluga.«[13]

Poslije ovoga nisu Dubrovčani — koliko smo mogli da nađemo — nikada više nešto slično tražili. Prilike su se brzo u tom pogledu izmijenile, i Dubrovnik je morao da upravi svoja nastojanja drugom cilju.

Venecija je htjela da u novom ratu s Turskom proširi svoj teritorij u Dalmaciji i Albaniji, i po mogućnosti dobije natrag one krajeve koje je u prošlom ratu izgubila. U tu svrhu trebala joj je ponajprije jaka mornarica, koju ona poveća i uredi. Za generalnog providura brodova i višeg zapovjednika vojske bi izabran šezdesetišestogodišnji, proslavljeni Francesco Morosini, za vanrednog kapetana galeaca Jakov Cornaro, za vanrednog kapetana brodova Aleksandar Molino, za generalnog providura Dalmacije Luigi Pasqualigo kao nasljednik Aleksandra Donada. Ali kako je granica prema Turskoj u Dalmaciji bila duga, bješe, u svrhu što boljeg rada, izabran za vanrednog generalnog providura Domenico Mocenigo, koji u svom radu nije bio zavisan o generalnom providuru. Njemu je zapravo bilo povjereno vođenje rata protiv Turaka u Dalmaciji. Osim toga bio je izabran i vanredni providur za Boku Kotorsku, i to Antun Zen, koji je trebalo da pazi na tamošnju granicu prema Turskoj.

Početkom maja krenuo je Aleksandar Molino sa 20 galeona da započne neprijateljstva u Egejskom Moru, a malo dana za tim krenuo je i sam generalni kapetan. Molino se nadao — kako izvještava Turn — da će već krajem maja biti na ulazu u Dardanele i da će moći spriječiti iskrcavanje trupa iz Azije u Evropu.[14] U senatu je bio iznesen prijedlog da generalni kapetan, na putu za istok, najprije napadne Hercegnovi (Kaštelnovi, Novi) u Boci Kotorskoj, ali taj prijedlog nije bio prihvaćen, i generalni je kapetan otplovio dalje u Jonsko More. Na putu priključi se mletačkoj floti nekoliko papinskih, malteških i toskanskih galija. S ovom flotom i još nekim pojačanjima krenu Morosini na otok Leukas, iskrca tu čete 20 jula i zauze glavni grad toga otoka Santa Maura, a zatim

[13] Rafo Gučetić iz Beča svojoj vladi u Dubrovniku. U dubrov. arhivu fasc. 10. Nr. 1252.

[14] HHS. Rep. 58 dd. Ven. 23. aprila 1684.

29 septembra osvoji on tvrđavu Prevesu na ulazu u zaliv Arta. Čitava ta akcija bila je samo osiguranje važnih strateških tačaka za iduću godinu.

U Veneciji su se nadali brzim uspjesima mletačke flote i vojske u Dalmaciji, iako je Dalmacija spočetka smatrana kao sporedno bojište. Kad do kraja septembra nije Mocenigo učinio ništa znatnije, skinuo ga je senat sa zapovjedništva mletačke vojske u Dalmaciji i mjesto njega izabrao Pietra Valiera,[15] kome povjeri kao prvi zadatak da preduzme jednu jaču akciju protiv Hercegnovoga sa svrhom da ga zauzme.

Valier je malo dana zatim krenuo iz Venecije u Hvar, uvjeren da ga tamo čeka spremna flota i vojska. Tamo je naime bilo poslano 2000 vojnika, ali je zbog epidemije influence većina njih što oboljelo i ležalo po bolnicama, što pomrlo. Valier je htio da sa ostatkom vojske krene na Hercegnovi, ali lađe, na kojima je imao da preveze vojsku, nisu mogle da krenu iz Hvara puna dva mjeseca zbog nevremena na moru. Međutim je nadolazila zima i Valier, da bar nešto uradi, otplovi iz Hvara u ušće Neretve gdje zauze jedno utvrđenje. Ali je zbog smrti generalnog providura Pasqualiga morao da pođe u Zadar.[16]

U takvim prilikama, kad je odmah na početku novoga rata Venecije s Turskom i sa strane mletačke Boke Kotorske i sa strane Neretve započelo upadanje hajduka u turski teritorij, kad je od strane Mlečana već bio potsjednut Kaštelnovi, a velike mletačke flote prolazile mimo Dubrovnika, Dubrovnik je strahovao da ga Venecija ne zauzme. Zbog toga on je ne samo neprestano urgirao da mu se pošalje carski patent o klijenteli, nego još više da se mletačka vlada o tome obavijesti.

Dubrovčani su radili brzo, jer su se bojali da Venecija može svakog časa pristupiti provođenju svojih namjera. 5 septembra javljao je Leopold dubrovačkoj republici kako je Rafo Vladislavov Gozze sve u redu svršio, i kako on nosi carevu povelju sa člancima, i kako čeka ratifikaciju od strane Dubrovnika.[17]

[15] HHS. Öst. Staatsreg. Rep. Nro 58 dd. Ven. 30 sett. 1684.
[16] Relacija Pietra Valiera na povratku u Veneciju. U mlet. arhivu.
[17] Leopoldus etc.
Negotium restaurandae Clientelae et mutuae Nostrae protectionis honorabilis Nobis dilectusque Vester Senator et Ablegatus Vladislao Gozze prudenter et diligenter in Aula Nostra tractavit. Quo feliciter peracto ad Vos rediturum Caesarea cum benignitate dimisimus eique ratificationis Nostrae Caesareae tabulas cum insertione articulorum invicem conclusorum ad Vos

Istog dana, 5 septembra 1684 god., obavijestio je car o tom ugovoru svog poslanika u Veneciji, grofa Franju Turna (Torre, a Turri) s time da to, kad dođe u priliku, saopći mletačkoj vladi.[18] Ujedno poslano mu je i carevo pismo za dužda, u kome je Leopold saopćavao duždu da je Dubrovnik molio za obnovu klijentele i protektorata, a on (car) da je tu molbu uslišio. Kako su sada u prijateljskim odnosima on (car) i republika, preporučivaše Dubrovčane naklonosti Venecije.[19]

Upravo do ovoga doba bijahu Mlečani, premda u sukobu s Turcima, prema Dubrovčanima obazrivi i nastojali su da razne hajdučke čete, koje su se na strani mletačkoj borile protiv Turaka,

---

perferendos tradidimus, expectantes in simili forma vestram propediem ratificationem. Ceterum gratiam et benignitatem Nostram erga Vos uberrimam contestamur.

Datum Viennae 5 septembris 1684.

Ad Rempublicam Raguseam etc.

Originalni koncept u HHS. Ragusana. Conv. B.

[18] Leopoldus etc.

Respublica Ragusea ex authenticis litteris exhibitis ad Nostram Augustam Domum qua Reges Hungariae refert sui clientelam, quam certa Nobiscum inita pactione restabiliri petiit et obtinuit. Hocipsum restauratae mutuae protectionis et respectivae clientelae factum significamus hisce Reipublicae Venetae, tibique mandamus, ut occasione alia, qua Senatui aliquid suscipies insinuandum, hoc quoque negotium significando admisceas, Nostrasque has litteras reddas. Ceterum gratiam Nostram Caesaream tibi in perpetuum confirmamus.

Datum Viennae 5 septembris 1684.

Ad comitem Turn in puncto renovatae inter Sacram Caesaream Majestatem et rempublicam Raguseam respective protectionis et clientelae.

Originalni koncept u HHS. Ragusana I. Conv. B.

[19] Leopoldus etc.

Longa et antiqua inter Augustam Domum nostram qua Reges Hungariae et Rempublicam Raguseam intercessit protectionis et reciprocae clientelae necessitudo, quam opressione Turcica hactenus interpolatam, nunc vero armis nostris recuperando regno victoriose imminentibus, postliminio renovari atque restaurari a Nobis submisse petiit, neque Nos abnuimus, veteres hosce N-ros clientes in Caes-ae et Reg-ae N-rae benignitatis sinum recipere et interruptam hactenus clientelam dictae Reipublicae denuo restabilire. Quare cum ea inter Nos et Inclytam Rempublicam constet bonae vicinitatis et syncerae amicitiae ratio, ut quos N-ros Clientes et charos intelligit, sua quoque inclinatione et affectuoso complectatur animo: haud abs re fore censuimus, id ipsum Dil-ni V-ae per hasce significare, ut memoratam Rempublicam Raguseam tot aduersis casibus hucusque agitatam Nobisque imprimis charam et veteri clientelae Nostrae nunc redditam omni fauore, beneficiis et affectu prosequi haud gravetur. Caeterum Dil-i V-ae benevolentiae N-ae Caes-ae promptitudinem affectuose deferimus.

Datum Viennae 5. septembris 1684.

Tergo: Intimatio renovatae inter Augustam Domum Austriacam qua reges Hungariae et rempublicam Raguseam protectionis et clientelae. Viennae 5-a 7-bris 1684. = Ad Ducem Venetum.

HHS. Ragusana I. fasc. G. (orig. konc.).

odvrate od dubrovačkog teritorija,[20] u očitoj nadi da će im Dubrovčani u danoj prilici dati pomoć protiv Turaka.[21] Ali kad su Mlečani vidjeli da Dubrovnik pomaže indirektno Turke i da Dubrovčani Turcima u potsjednutom Hercegnovom čak i baruta daju, da ih pomažu gdjegod mogu,[22] promijeniše oni svoju taktiku prema Dubrovniku i počeše prema njemu jače da istupaju.[23]

U tako promijenjenom raspoloženju Venecije prema Dubrovniku stiglo je grofu Turnu carevo pismo o klijenteli nad Dubrovnikom. Car je, kako vidjesmo, saopćavao Turnu da — kad bude imao da svrši kakav posao kod mletačke vlade — iznese i ovu stvar o Dubrovniku. Ali Turn nije smatrao da je ovaj momenat za to pogodan, i javljao je caru da mletačka republika »ima vrlo rđavo mišljenje o dubrovačkoj, da sumnja da ona špionira za Turke i govori da je u posljednje vrijeme unijela municije u Hercegnovi, na koji je republika (mletačka) mislila da navali, pa kad bi prikazao, u takvim prilikama, pismo Vašeg Veličanstva, izgledalo bi ne samo da su ga Dubrovčani tražili da sebe zaštite od republike, nego da je Vaše Veličanstvo preuzelo njihovu obranu zbog napadaja koje republika hoće da na njih izvede; a, jer u senatu ima tako različitih raspoloženja, ne bih htio da neko uzme to za podlogu i prikaže namjeru Vašeg Veličanstva drugačijom od onoga što jest. Ako pak Vaše Veličanstvo hoće da učinim naređenu mi notifikaciju i da prikažem pismo, ja bih smatrao da bi bilo bolje da čekamo zimu, a ne sada kad — jer su vojske republike u tim krajevima — izgleda da se hoće da na republiku utječe da postupa prema Dubrovčanima kao štićenicima Vašeg Veličanstva. — Potrebno je svakako da Dubrovčani ubuduće obazrivije postupaju i ne dadu republici prilike da poveća uzroke nezadovoljstva. Prilikom razgovora sa senatorom Pietrom Valierom, koji je pošao za generala u Dalmaciju (a koji je vrlo oduševljen za sve ono što može da učvrsti savršenu slogu između Vašeg Veličanstva i ove republike u smislu Lige koju je on zagovarao) ja sam mu nešto spomenuo o ovom

[20] Izvještaji gen. providura u Dalmaciji od 28 maja, 12 juna 1684; izvještaji izv. providura u Kotoru Ant. Zeno od 28 aprila, 22 juna 1864; upute mlet. vlade gen. prov. od 13 apr. i 21 juna 1684; upute mlet. vlade izv. prov. od 12 juna i 22 juna 1684 god. Sve publicirao u izvacima Ljubić: Odnošaji među rep. mlet. i dubr. u Radu Jug. ak. 53, str. 180, 181.

[21] Izvještaj izv. prov. A. Zena od 28 apr. 1684. Rad 53, str. 180.

[22] Izvještaj izv. providura od 24 aug., 28 aug. i 14 okt. 1684; izv. gen. prov. od 21 okt. 1684.

[23] Uputa mlet. vlade izv. prov. 18 nov. i gen. prov. od 18 nov. 1684; izv. gen. prov. od 20. nov. 1684. Rad 53, str. 181.

pismu što se odnosi na Dubrovčane. On me je zamolio da ga ne prikažem, ističući da bi to bilo u rđavo vrijeme učinjeno.«[24]

Ovako je izvještavao cara njegov poslanik u Veneciji Franjo Turn, a tako je stvarno i bilo. Bijaše opasno baš sada to uraditi kad je Pietro Valier pošao da zamijeni Domenica Mocenigo, zbog toga što Mocenigo nije još ništa jače učinio. Valier je trebalo da započne jaču akciju protiv Turaka.[25]

Bečki je dvor uvažio mišljenje svog poslanika u Veneciji i ovaj nije ni do kraja 1684 god. ni kroz cijelu 1685 godinu, a ni 1686 g. javljao ništa o tom mletačkoj vladi, tako da je i njoj i Turcima ostao ovaj ugovor nepoznat. Opasno je bilo Mlečanima, još novim u Svetoj ligi, saopćavati išta o tome baš sada kad je u Veneciji izbilo ogorčenje zbog toga što su Dubrovčani Turcima usluga činili. Vanredni providur javljaše vladi, 14 marta 1685 g., da ga je iskustvo poučilo »da Dubrovčani nisu skloni interesima republike«,[26] tri dana docnije, 17 marta 1685 god., da Dubrovčani pomažu Turke protiv hajduka koje je pomagala Venecija,[27] a 24 i 25 marta, da su Dubrovčani objesili na gradskim vratima dvije glave ubijenih hajduka, tri da su poslali kapidžiji u Trebinju, dvije eminu u Dubrovniku, tri Turcima, da se ovi jasno uvjere da su hajduci ne samo turski nego i dubrovački neprijatelji.[28]

Ali, uza sve te dokaze dubrovačke odanosti Turcima, koju je kapidži u Novom otvoreno hvalio,[29] nije — prema mletačkim izvještajima — mletačka vlada htjela da dubrovačka trgovina štetuje, nego je štaviše nastojala da prestanu napadaji hajduka na bosanske trgovce i karavane koje su u Dubrovnik dolazile, jer je ipak velik dio te karavanske robe dolazio u Veneciju.[30] Koliko god bila republika ogorčena na Dubrovnik zbog napada na hajduke, ipak je naređivala svome vanrednom providuru da osigura od hajduka prolaz karavana u Dubrovnik,[31] a generalnom providuru

[24] Izv. carskog poslanika u Veneciji Franje Turna od 7 oktobra 1684 g. U HHS. Rep. N. 58. Geheime österreich. Staatsregistratur fasc. 43.

[25] Izv. istog Turna (Torre) od 30 sept. 1684, u HHS. Rep. N. 58. Geh. österr. Staatsregistratur fasc. 43.

[26] Izv. izv. prov. 28 marta 1685. Rad 53, str. 183.

[27] Izv. gener. prov. od 17 marta 1685. Ljubić, Rad 53, str. 182.

[28] Generalni prov. vladi u Ven. 25 marta; izv. prov. vladi 26 marta 1685. Rad 53, str. 182.

[29] Izv. izv. prov. od 28 marta 1685. Rad 53, str. 183.

[30] Uputa mlet. vlade izv. prov. 31 marta 1685. Gen. prov. 31 marta 1685. Rad 53, str. 183.

[31] Uputa vlade izv. prov. 5 apr. 1685. — Izv. gen. prov. od 10 apr. 1685. Ibid.

da s njima lijepo postupa, neka ih odvraća od pomaganja Turcima i neka zabrani da se karavane koje idu u Dubrovnik napadaju. Ujedno je to jatakovanje s Turcima predbacio mletački senat dubrovačkom poslaniku u Veneciji Sorgočeviću, 14 aprila 1684, i istovremeno obećao pažnju prema Dubrovčanima, ako se oni budu dobro vladali.[32]

Dubrovčani su znali da im Venecija neće dalje dopuštati da pomažu Turke, a s druge strane oni su bili od Turaka primorani da ih obavješćavaju o mletačkoj ratnoj snazi,[31] a vjerojatno da ih i inače pomažu, pa su gledali svakako da sklone bečki dvor da ih protiv Mlečana uzme u zaštitu.

Bečki je dvor bio od Turna tačno obaviješten o neraspoloženju koje vlada u Veneciji protiv Dubrovčana, on je čak znao i za njihove krivice,[32] ali je svejedno, pod utjecajem Strattmana, ponovo, u martu 1685 god., naređivao Turnu da se za njih zauzme.[33] Turn je to vrlo oprezno radio i obećao dubrovačkom poslaniku u Veneciji da će to uraditi.[34]

Venecija je imala u rukama suviše novih i očevidnih dokaza o pomaganju Turaka sa strane Dubrovčana, a da se to moglo pobijati. Mlečani su čak uhvatili pismo Turaka Dubrovčanima u kojem su Turci od njih tražili da vrše špijunažu u njihovu korist.[35] Od zarobljenih su Turaka doznali Mlečani da su Dubrovčani davali Hercegnovom ne samo hrane nego i baruta, olova, kremenja za puške i dr.[36] Osim toga Dubrovčani su u korist Turaka zabranili Lastovljanima da pale vatru kad se turske lađe pokažu. Zbog svega toga naredi vlada da se protiv Dubrovčana oštro istupi i da se

---

[32] Uputa vlade gen. prov. 14 apr. 1685. — Odg. ml. vlade Sorgočeviću 14 apr. 1685. Ibid.

[31] Gen. prov. vladi 20 aug. 1685. Rad 53, str. 183.

[32] »Li Ragusei non si portano bene. Hanno prouisionato di polvere Castel Nouo, dato molti auisi alli Turchi, et ultimamente ripigliato alcuni caualli alli Morlachi, che haueuano preso ai Turchi e restituiti a med-mi Turchi.« Izvještaj Turna dd. Venezia li 3. febr. 1685. HHS. Rep. N. 58. Geh. österreich. Staatsregistratur fasc. 43.

[33] »Contro la Rep-ca di Ragusa si sono sparse uoci perniciose alla med-ma onde s' è suscitato nouo rancore contro quella, e par che da nouo ordine che V. M-ta mi diede a fauore di quella rep-ca osseruo essere S-a Imp-le mente che sijno assistiti; ho detto al suo Interueniente qui che non lascierò di farlo.« Izv. posl. Turna dd. Venezia 14 aprile 1685. U istom arhivu Rep. N. Geh. öst. Staatsreg. fasc. 43.

[34] Ibid.

[35] Gen. prov. vladi 20. aug. 1685. Rad 53, str. 183.

[36] Gen. prov. vladi 17 nov. i 10 dec. 1685. Rad 53, str. 184.

dopusti Perašćanima i hajducima da na njihove lađe napadaju,[37] a docnije da i sami Mlečani to čine.[38]

Te su vladine upute njeni providuri tačno vršili, stim prije što su ih oni sami svojim izvještajima izazivali i predlagali.[39] Ali uza sve to nisu Dubrovčani prestali pomagati Turke, osobito one u Novom, donoseći im hrane, praha i dr. Sukobi između hajduka i Dubrovčana su se nastavili, u Dubrovniku se otvorila tvornica baruta, u koju su svrhu kupovali u Veneciji sumpora i salitre,[40] iako su s druge strane Mlečanima čestitali zbog pobjeda nad Turcima, štaviše su od vremena do vremena izvještivali Mlečane o stanju kod Turaka.[41] 1686 god. popustila je nešto napetost između Dubrovnika i Venecije, Dubrovčani su puštali hajducima prolaz preko svog teritorija na turski, i uspostavili običaj da se pale vatre na otocima kad se pojave turske lađe, a Mlečani su zaključili da se prema njima postupa kako budu završijedili.[42]

Na ovakvo držanje navelo je Dubrovčane u prvom redu osvojenje Budima (12 septembra 1686 g.) od carske vojske i uviđanje da je turska propast sada neminovna. U vezi s tim oni su sada opet nastojali da nagovore carski dvor da obavijesti mletačku vladu i papu o protekciji koju je car nad Dubrovnikom preuzeo, a ujedno su molili cara da postavi u Dubrovniku jednog svog oficira koji će ih štititi od Mlečana, ako oni budu išta protiv njih preduzimali.[43]

II

Dubrovčani plaćaju caru za njegovu klijentelu nad Dubrovnikom 500 dukata na godinu. — Domenico Corradino imenovan za carskog rezidenta u Dubrovniku. — Carski poslanik u Veneciji grof Turn saopćuje mletačkoj vladi da je car uzeo Dubrovnik pod svoju zaštitu. — Akcija Dubrovnika da omete mletački plan po

[37] Uputa vlade gen. prov. od 12 sept. i 15 dec. 1685. Rad 53, str. 184.
[38] Uputa vlade izvanr. prov. od 17 dec. 1685. Rad 53, str. 184.
[39] Vlada gen. providuru 17. dec. 1685. Rad 53, str. 184. — Gen. providur vladi 19 dec. 1685. Rad 53, str. 185. — Izv. prov. vladi 28 dec. 1685. Rad 53, str. 185.
[40] Izv. prov. vladi 20 apr. 1686, 16 juna 1686, 29 aug. 1686. Rad 54, str. 62, 63.
[41] Izjava dubr. poslanika mlet. senatu Maria T. Bassegli 12 aug. 1686; gen. prov. vladi 11 sept. 1686; čestitka dubr. posl. u Veneciji 15 okt. 1686. Rad 54, str. 63.
[42] Izv. prov. vladi 25 apr. 1686; gen. prov. vladi 30 okt. 1686; vlada izv. prov. 14 nov. 1686. Rad 54, str. 62, 64.
[43] Poslanica Leopoldova dd. 12 juna 1687. Orig. koncept u HHS. Ragusana I. Conv. C. Publ. Ljubić u Rad 54, str. 66, 67.

kojem se imala mletačka Dalmacija teritorijalno spojiti s mletačkom Albanijom. — Navala Dubrovčana na Trebinje. — Corradino u Dubrovniku. — Carski rezident, po uputi Dubrovčana, nagovara turske podanike da mole cara da ih primi pod svoju zaštitu. — Generalni providur ulazi u augustu 1687 g. s vojskom u Neretvu i osvaja neka mjesta oko Popova. — Očajanje Dubrovnika da ne bi Mlečani u svojoj namjeri uspjeli. — Corradino uzima u obranu Dubrovčane zbog toga što još uvijek plaćaju Turcima danak. — Carski rezident mijenja svoje mišljenje o Dubrovčanima. — Dubrovčani prema Turcima i saveznicima pred Hercegnovim.

U oktobru 1686 g. stigoše u Beč dva dubrovačka poslanika, naoko da čestitaju caru zbog osvojenja Budima, a u stvari da urgiraju na dvoru da car saopći Mlečanima, papi i Španiji o klijenteli koju je preuzeo nad dubrovačkom republikom. Mletački je poslanik Cornaro odmah javio njihov dolazak svojoj vladi, ali nije bio upućen tačno u stvar, premda je mnogo toga i saznao, kao na pr. da su se tužili caru zbog mletačkih zlostavljanja i da ga nagovaraju da osvoji Hercegovinu.[1] Ali to što je mletački poslanik sada doznao nije bila glavna stvar, nego ona koju smo spomenuli. Dubrovnik je trebao carsku zaštitu protiv Venecije. Iako je u ugovoru od 20 aug. 1684 g. bilo izrijekom rečeno da će Dubrovnik početi plaćati 500 dukata caru »kada bude turska sila otstranjena od dubrovačke republike«,[2] počeli su Dubrovčani da već sada, 1686 g., to čine. Još u oktobru platili su Dubrovčani 500 dukata za 1686 godinu, a 21 decembra izdana im je priznanica u kojoj se isticalo da je ta suma primljena od Dubrovčana »na osnovu klijentele koja je ponovo 20 augusta utvrđena«. Novac je položio dubrovački senator Luka Vladislavov Gozze, u tu svrhu poslan iz Dubrovnika.[3] Isto-

[1] Izvještaji Cornara, mlet. posl. u Beču od 20 i 27 oktobra 1686. Rad 54, str. 64.

[2] »... et tunc iterum supradicta solutio quingentorum annuorum aureorum inchoabit, quando, uti praemittitur, potentia et violentia Turcica iam dicta a republica removebitur.« HHS. Ragusana I. Conv. C.

[3] Koncepti priznanica nalaze se u HHS. Ragusana I. fasc. G.

Sve originalne priznanice od 1686 do 1699 nalaze se u dubrovačkom arhivu. F. LXVIII No 2087. Sve priznanice imaju isti tekst, a mijenjano je samo ime onoga carskog sekretara koji je te godine danak primao i onoga dubrovačkog poslanika, odnosno povjerenika, koji je danak isplaćivao. Ti su dubrovački poslanici bili za god. 1686 i 1687 Luka Vladislava Gozze, za god. 1687 Mato Marina Bona, 1690—1692 Mato Lucijana Pozza, 1693 Vladislav Bucchia. Od 1694 do 1698 god. isplaćivao je taj danak dubrovački povjerenik Julije Cezar Pallazuoli. Tekst priznanice za 1686 glasi:

vremeno bijaše izabran pukovnik Domenico Corradino za carskog rezidenta za Dubrovnik. Njemu bijaše naročito naređeno da »ako opazi da koja strana država ili pojedinci išta protiv republike ili njenih podanika preduzimaju ili je napastuju... da odmah u ime carevo protestuje... i carski dvor o tome izvijesti...«. Osim toga je rezident bio dužan da javlja stanje i kretanja kod Turaka, a u tu će svrhu — prema obećanju — dubrovačka republika uvijek držati spremnu ladu i staviti je besplatno na upotrebu carevu rezidentu kad god on to zatraži. Dubrovačka je republika imala da rezidentu plati putne troškove do Dubrovnika i da mu onda dalje isplaćuje 1100 forinti (ranjskih), a napose da mu da pristojan stan u Dubrovniku.[4]

12 januara 1687 g. bijaše izdan dekret Corradinu kojim se postavlja za carskog rezidenta u Dubrovniku, istog mu je dana izdana i vjerodajnica i dane mu instrukcije.[5]

Tek je sada, 12 januara 1687 g., doznao mletački poslanik pravo stanje stvari, ali još uvijek ne kao gotovu stvar, nego kao nastojanje Dubrovčana da ih car uzme u svoju zaštitu.[6]

Istog dana, 12 januara, kad je vlada saopćavala dubrovačkom poslaniku svoja rješenja i imenovala Corradina, pisala je i Turnu da saopći to mletačkoj vladi, i kardinalu Piju da to saopći papi.

Vidjeli smo kako Turn nije smio 1684 god. da tu stvar dostavi mletačkoj vladi, na ponovno urgiranje on je samo nešto natuknuo, ali je opazio da to neugodno djeluje; čak mu ni odgovorili nisu. I stvar je mirovala. Sada je odmah poslušao i prikazao

Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Archiducis Austriae, Domini Nostri Clementissimi Nomine hisce declaratur, Rempublicam Raguseam altissimae nominatae Suae Majestati recognitionem annuam quingentorum aureorum Ducatorum in specie et justi ponderis, virtute Clientelae vigesimo mensis augusti anno milesimo sexcentesimo octuagesimo quarto noviter confirmatae pro Regia Protectione per Dominum Lucam Vladislaum Gozze Eiusdem Reipublicae Senatorem, et hunc in finem ad Aulam Caesaream ablegatum ad manus Suae Majestatis Consiliarii aulici, et Secretarii intimi Domini Stephani Andreae de Werdenburg pro anno praesenti actualiter solutam et numeratam esse, in cujus rei fidem Sua Majestas apocham hanc Secretiori Sigillo Suo Caesareo et memorati Domini Secretarii subscriptione muniri clementissime demandavit.

Actum Viennae vigesima prima novembris anno millesimo sexcentesimo octuagesimo sexto.

L. S. Steph. And. de Werdenburg.

[4] Pismo carske vlade dubrovačkom poslaniku Luki Vladislava Gozze u Beču, 12 januara 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[5] Orig. koncept dekreta Corradinu, vjerodajnice i instrukcija u HHS. Ragusana I. Conv. C.

[6] Izvještaj Cornara mletačkoj vladi od 12 jan. 1687. Rad 54, str. 65, 66.

u februaru stvar republici, ali opet na način da ne bi izazvao ogorčenje protiv cara zbog ovog posla na koji su u Veneciji vrlo rđavo gledali.[7] Isto su tako u Beču umirili mletačkog poslanika, uvjeravajući ga da se tu radi samo o zaštiti Dubrovnika.[8] Dubrovčani su bili vrlo zadovoljni ovim poslom, a to se vidi iz toga što su, iako noću i pod imenom hajduka, počeli da zajedno s hajducima napadaju na turska sela. Osim toga su oni počeli pripovijedati kako će carska vojska doći da osvoji Hercegnovi i nagovarati Crnogorce da se pokore caru, koji je mnogo moćniji vladar od Venecije.[9] Prema Mlečanima iskazivali su se sada Dubrovčani vrlo ljubazni i odani, čak su im javili da su izabrali dva senatora koji su imali da paze da niko apsolutno ništa ne unosi u Hercegnovi, i ujedno su obećavali da će pustiti hajducima slobodan prolaz kroz dubrovački teritorij, samo da ne napadaju karavane koje idu u Dubrovnik.[10] Oni su sada čak saopćavali Mlečanima neke izvještaje iz Carigrada.[11]

Ali sve to nije mnogo udobrovoljilo Mlečane prema Dubrovčanima, jer su ovi znali da su Dubrovčani svejedno i dalje u vrlo dobrim odnosima prema Porti. Mlečani su štaviše poslali u Beč prijepis jednog pisma koje je veliki vezir upravio Dubrovčanima, iz kojeg se jasno vidjelo da su oni s Turcima u odličnim odnosima. Bečki dvor je na to odgovorio da on i zbog toga šalje u Dubrovnik svog rezidenta koji će spriječiti da Dubrovčani daju pomoć Turcima i Dubrovčane od njih sasvim odvratiti.[12]

Sada, kad je Veneciji i papi saopćeno da je Dubrovnik pod zaštitom carevom, mogao se Dubrovnik osjećati sigurnim za svoju političku egzistenciju, tj. da neće jednog dana doživjeti da u njegove bedeme uđu mletačke čete, skinu barjak sv. Vlaha i podignu onaj sv. Marka. Ali to nije bilo Dubrovniku dovoljno, politička sloboda nije za nj, koji je živio od trgovine, imala nikakvog značenja bez trgovačke slobode.

[7] »... feci istanza e partecipazione... della forma della quale V. Maestà comprenderà il modo suave con il quale ho portato questo negotio per radolcire gl' animi in affare non ben sentito qui, e farò anco altre diligenze acciò la cosa non porti alterazione.« Izvještaj carskog poslanika Turna dd. Venezia 22 febbr. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[8] Izvještaj mlet. posl. Cornara iz Beča svojoj vladi dd. 16 febr. 1687. Rad 54, str. 67.

[9] Izv. prov. Giambattista Calbo vladi 11 jan. 1687; vlada gen. prov. 5 febr. 1687; gen. prov. vladi 14 febr. 1687. Rad 54, str. 64, 65, 67.

[10] Dubrovčani izv. providuru 30 jan. 1687. Rad 54, str. 66.

[11] Dubr. poslovođa u Ven. vladi 30 jan. 1687. Rad 54, str. 67.

[12] Izv. mlet. poslanika u Beču, Cornara vladi dd. 14 febr. 1684 i 19. febr. 1684. Rad 54, str. 67.

Kako je mogao Dubrovnik da miruje i ne strahuje da će izgubiti trgovačku slobodu kad su Mlečani upravili svoju akciju da spoje svoj posjed u Dalmaciji s onim u Boci Kotorskoj, tj. kad je pretstojala namjera i volja Venecije da osvoji Trebinje i Popovo. Ako bi se to dogodilo, Dubrovnik bi bio sasvim otcijepljen od Hercegovine, i između njega i turskog teritorija stvoren čvrst i neprobojan obruč kroz koji bi Mlečani pustili samo one karavane koje bi htjeli i koji bi, kad god bi htjeli, mogli da sasvim zatvore i da Dubrovnik trgovački odijele od Balkana. To je Dubrovnik jasno vidio, i da su to Mlečani doista i htjeli, vidjećemo docnije. Zar se onda može Dubrovniku zamjeriti, ako se on u očajnoj samoobrani poslužio svim onim sredstvima koja su mu stajala na raspolaganju, ako je služio dvjema gospodarima, koji su bili jedan drugome krvni neprijatelji, ako je bio neiskren i jednome i drugome, ako je u toj samoobrani lagao i varao. To je tražio od njega njegov instinkt za samoodržanjem, i da se on samo jedanput u toj igri prevario, da je on nije istrajno i uprav očajnički igrao, bio bi izgubljen i žrtvovan.

Trebalo je dakle spriječiti da krajevi koji su bili na njegovoj teritorijalnoj granici prema Turskoj, u Turskoj, dođu u ruke Mlečana. Za se ih Dubrovnik nije mogao uzimati, jer bi onda morao istupiti kao neprijatelj Turaka, što on nije smio da učini, jer bi Turci onda na nj navalili, smatrali ga kao otpadnika i u eventualnom pobjedničkom ratu ljuto mu se osvetili, a možda ga sasvim sebi podložili dodijelivši ga hercegovačkom paši.

Zato je on nastojao da ti krajevi dođu u ruke caru Leopoldu. Uistinu nije on htio da oni dođu u stvarni posjed Leopolda, nego samo u nominalni, samo toliko da Mlečani, obaviješteni o tom, ne zauzmu ove krajeve. Daleko je još bila carska vojska od granica Bosne, a da bi Dubrovčani mogli na to pomišljati. Osim toga oni su, kako se čini, dobili za ovu svoju akciju čak privolu od Visoke porte, kojoj su — po svoj prilici — stvar tako prikazali da će zbog ovoga doći do sukoba između cara i Venecije što će dovesti do kidanja Svete lige. Nije moguće da su oni, kako ćemo odmah vidjeti, razvili akciju među turskim podanicima, a da za to nije brzo i tačno doznao mostarski paša, a još prije njega emin u Dubrovniku, koji bi to bili hitno prijetnjama, stvarnom navalom, progonima Dubrovčana u Turskoj, napadajem na karavane, zabranom trgovine ili čim bilo, spriječili. A ipak mi nikad ne vidimo

da se zbog te akcije Dubrovčana ijedan Turčin maknuo da bar protestira, a kamoli da započne kakvu bilo akciju protiv Dubrovčana.

S početka, tj. prvih dana januara 1687 godine, Dubrovčani su navalili zajedno sa hajducima na trebinjski kotar i opljačkali ga. Drugi put su to učinili u martu iste godine. Ali ova druga navala Dubrovčana na Trebinje bijaše njihova posljednja. Turci su se potužili u Sarajevo bosanskom paši, a Dubrovčani su brzo pohitali da spriječe da vijest o tome dopre do Carigrada.[13]

Zašto su zapravo Dubrovčani navalili na Trebinje? Nemoguće je vjerovati da su oni mislili da će taj turski kraj osvojiti. Vjerojatno je samo to da su oni htjeli caru pokazati kako su oni sad otvoreni neprijatelji Turaka i da bi, da im je to moguće, to stvarno i pokazali. Nije vjerojatno da su to učinili sporazumno s Turcima, jer čemu bi onda nastojali da se za taj njihov korak u Carigradu ne sazna? Ovo nam posljednje potkrepljuje našu gornju pretpostavku da oni te navale nisu ozbiljno preduzeli, jer da su to ozbiljno namjeravali, onda su morali biti spremni da će se o tom u Carigradu još i kako čuti.

Mlečane je ta njihova navala na Trebinje ogorčila. Sam se austrijski poslanik u Veneciji Turn oštro izrazio protiv toga dubrovačkog postupka, govoreći da te krajeve Mlečani hoće za sebe. Turn je ovu navalu Dubrovčana na Trebinje stim jače osuđivao što je bio uspio da su Mlečani, koji su se na vijest o carevoj protekciji nad Dubrovnikom bili uznemirili, sad to mirnije shvaćali.[14]

Međutim je knez Dietrichstein uvjeravao tom prilikom dubrovačkog poslanika u Beču Luku Vladislava Gozze da ti krajevi ne mogu pripasti Mlečanima, jer će ih car tražiti za se.[15]

Mlečani su bili već za se pridobili mnoga hercegovačka i crnogorska plemena, čiji su glavari bili od Mlečana nagrađeni i mnogo im toga obećano. Dubrovčani su nastojali da ih dobiju za cara, ali je to vrlo teško išlo.[16]

Prava djelatnost Dubrovčana u tom pravcu započe tek poslije dolaska careva rezidenta. Tu je trebalo igrati vrlo tešku igru, jer je sad u Dubrovniku bio i turski emin i carski rezident, a na moru i na granicama pa doskora i u Cavtatu, Mlečani.

[13] Izv. gen. prov. vladi dd. 13 marta 1687. Rad 54, str. 68.
[14] Izvještaj Turna iz Venecije 8 marta 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.
[15] Izvještaj Luke Vladislava Gozze iz Beča 12 febr. 1687. U dubr. arh. fasc. 13. Nr. 1256.
[16] Izv. gen. prov. mlet. vladi dd. 13 marta 1687. Rad l. c.

*

5 aprila 1687 g., poslije 46 dana putovanja, prispje Corradino u Dubrovnik. Dočekala su ga 4 senatora, »sa najvećim poštovanjem i osobitom odanošću prema imenu Prejasnog gospodara«. Poslije toga uvedoše ga u senat, gdje je on ukratko iznio značaj svoje misije. Corradino kaže da je opazio »da su unutrašnjem zadovoljstvu odgovarali spoljašnji izražaji koje je spomenuta vlada htjela da očituje ovom prilikom, pokazujući najizrazitije poštovanje prema tako visokoj i korisnoj zaštiti, o kojoj ih je htjela uvjeriti carska naklonost«.[17]

Nekako u isto vrijeme bio je kod velikog vezira dubrovački poslanik koji je velikom veziru donio redoviti danak od 12.000 dukata što ga je dubrovačka republika svake godine Turcima plaćala. Ovaj je poslanik izvještavao i dubrovačku vladu i rezidenta o stanju kod Turaka. U jednom svom izvještaju kaže Corradino da će gledati da pridobije za sebe ovog poslanika kad se vrati s puta, da uzmogne od njega doznati što više, »budući da je spomenuti vrlo intiman prijatelj i povjerljiva osoba velikog vezira«.[18]

Sigurno je onaj intimni prijatelj velikog vezira ipak volio više korist velikog vezira, koja je u stvari bila i korist Dubrovnika, pa isto tako izvještavao velikog vezira o onom što je mogao doznati o stanju kod Mlečana. Na to nas upućuje i docniji odnos Dubrovnika i Turaka.

Carski je rezident vrlo brzo vidio da su izrazi odanosti prema carskoj kući i Austriji bili neiskreni, on je osjetio već u maju da Dubrovčani s njim ne opće onako kako bi to trebalo kao štićenici carevi. Oni su mu davali izvještaje o stanju u Turskoj i o kretnjama Turaka, koje je on skoro svakome svome pismu prilagao, ali je opet vidio da mu ne kažu sve. Saopćavajući 25 maja 1687 g. caru o stanju u Turskoj kaže Corradino da šalje ono što je mogao doznati, »premda je ova vlada vrlo oprezna u saopćavanju«.[19]

Corradinova prisutnost nije smetala Dubrovčanima da tajno pomažu Turke. Turci iz Novoga dolazili su u Dubrovnik da kupe hrane i baruta, Dubrovčani su davali vesala i hrane čak i ulcinjskim gusarima, obavještavali Turke u Hercegnovom o kretanju Mlečana,

[17] Izvještaj carskog rezidenta u Dubrovniku dd. 6 aprila 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[18] Izvještaj Corradina dd. Ragusa li 10 maggio 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[19] Izv. Dom. Corradina dd. 25 maja 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

davali Mlečanima kriva izvješća o broju turske vojske i slično.[20] Sve su to oni činili tako vješto da carski rezident nije mogao za to doznati, a i Mlečani su tek preko uhoda i zarobljenika u to prodirali.

Carski rezident prihvatio je savjet Dubrovčana i počeo i sam da nagovara pogranične turske stanovnike da mole cara da ih primi pod svoju zaštitu. U tom su mu Dubrovčani ne samo pomagali nego su stvarno sve to činili u njegovo ime. Štaviše Dubrovčani su izvijestili Corradina da su i neki Bosanci odlučili da će se, u slučaju da Turci budu potučeni i carske se vojske približe Bosni, predati caru i plaćati mu danak, samo da ih pusti da žive u svojoj vjeri.[21]

Mlečani su vrlo nerado gledali ovaj Corradinov rad koji je išao direktno protiv njihovih namjera, iako je on njima javljao da je došao u Dubrovnik, koji se metnuo pod carsku zaštitu, »da nadzire da rad ove gospode ide u redu uvijek za opće dobro i na zator zajedničkog neprijatelja«.[22] Mlečani su dosad mnogo energije i mnogo novca potrošili pridobivajući za se kršćane u Crnoj Gori, Brdima i Hercegovini,[23] a sad im je carski rezident počeo da pravi konkurenciju u carevu korist. Odnos između Corradina i oba mletačka providura, generalnog i vanrednog, bijaše uza sve to u prvi mah dobar i srdačan.

Dubrovčani su ipak od svega najviše voljeli mir i uspostavljenje predašnjeg stanja, zbog toga su i bili toliko osjetljivi na svaki glas o miru. Kad je veliki vezir pisao Dubrovčanima jedno pismo, iz kojeg se moglo vidjeti da bi on rado sklopio mir s Mlečanima, poslovođa dubrovački u Veneciji pokaza taj list senatu misleći da će to utjecati na mirovno raspoloženje Venecije.[24]

Međutim su Mlečani odlučno dalje nastupali. Generalni providur je početkom augusta ušao u Neretvu sa jakom vojskom. Dubrovnik je drhtao, bojeći se da će Mlečani još i uspjeti.

---

[20] Gen. prov. vladi 18 maja, 25 maja, 21 jula, 9 augusta, 16 septembra 1687. Rad 54, str. 69—71.

[21] »Che alcuni priuati del Regno di Bosnia ui hanno deliberato in caso che il Turco fosse battuto et l' armata di Uostra Maestà si auicinasse a quel regno, si renderebbero a Uostra Maestà Cesarea, purche se gli lasciasse uiuere nella loro religione, et che li pagherebbero il tributo.« Izvještaj Corradina dd. Ragusa 1 agosto 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[22] Ivan Vincenti mlet. senatu 19 juna 1687. Rad 54, str. 70.

[23] Izvještaj Corradina dd. Ragusa 1 agosto 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[24] Tomić Jovan, Deset godina iz istorije srpskog naroda i crkve pod Turcima (1683—1693), Beograd 1902, str. 11 i d.

Ova navala Mlečana pokazala je jasno što Venecija hoće i kako nimalo ne poštuje dubrovački teritorij. 3 augusta iskrca se generalni providur na dubrovačko zemljište, u Slano, dok se dio njegove vojske iskrcao u luci Klek. Iskrcav oko 5000 momaka, među kojima vrlo mnogo hajduka, prijeđe preko dubrovačkog teritorija na turski gdje mu se pridruži mnogo kršćana, pa zajedno s njima uđe u okolinu Popova gdje osvoji neka mjesta. Tu, poslije drugih, neuspjelih pohvata, ostavi on 1000 hajduka i povuče se u Neretvu.

»Prava svrha Mlečana« — kaže u svom izvještaju od 10 augusta 1687 g. carski rezident Corradino — bijaše da zauzmu i popovski i trebinjski kraj, koji zajedno okružuju cijeli teritorij ove republike (Dubrovnika), a pružaju se u daljini od Neretve do Hercegnovoga, tri puna dana hoda. Oni su namjeravali, kad im se vojska bude povećala — a ona bi, kad bi ona plemena k njima prešla, mogla da bude znatna — da osvajaju teritorije i u Bosni i u Hercegovini«.[25]

Carski rezident nije imao uputa kako da se vlada u ovakvoj situaciji. Dubrovčani su mu prikazivali »da bi ove pogranične krajeve morala da osvoji nepobjediva carska vojska da Vaše carske zemlje mogu da opće ne samo sa onima iste (dubrovačke) republike nego i sa napuljskim kraljevstvom. Osim toga bi carstvo dobilo velike koristi i zbog udobnosti koje pružaju mnoge luke i zbog neizmjerne koristi koju bi imala i blagajna Vašeg Veličanstva i Vaši podanici, kad bi se uveo saobraćaj iz Ugarske s ovim gradom, kako je to bilo u prošlosti«.[26] To je on sve saopćavao u Beč, ali je međutim, nemajući uputstva, sve to mirno promatrao i tražio uputstva kako ima da se vlada »u sličnim prilikama prema mletačkim glavarima, ako u člancima Lige nisu njima doznačena osvajanja u ovim krajevima, ili bi ih Vaše Carsko Veličanstvo htjelo za se zbog spomenutih razloga«.[27]

Osobito su teško sve to osjećali Dubrovčani, stim više što su oni bili uvjereni da će ti krajevi, ako ih Turska izgubi, zapravo njima pripasti, jer je car u tom smislu izdao i povelju po kojoj su oni imali da dobiju kao feud Popovo i Trebinje. Pred njima se

[25] Izvještaj Corradina dd. Ragusa li 10 ag. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[26] Ibid.

[27] Ibid.

javljala strašna slika njihove potpune ekonomske propasti, ako bi Mlečani osvojili krajeve Popova i Trebinja i tako im onemogućili slobodnu trgovinu sa Balkanom.[28]

Godina 1687 bijaše prva kad se javno znalo, tj. kad je Venecija znala da je Dubrovnik pod carevom zaštitom. Zato je ona tek sada uzela još više da Dubrovniku upisuje u grijeh što je Turcima platio danak i da ga zbog toga kod saveznika ocrnjuje. To je djelovalo na saveznike, jer su Mlečani to prikazivali kao pomoć Turcima. Čak se i na bečkom dvoru to rđavim okom gledalo, jer ni tamo nije bilo lako shvatiti tešku situaciju Dubrovnika, koji je, da se očuva, morao da i dalje taj danak plaća. I Corradino je u toj stvari intervenirao kod dubrovačke vlade, nastojeći da je uvjeri da treba da sasvim prekine svaku vezu s Turcima. Ali Dubrovčani nisu to nipošto htjeli, stim manje što su bili upućeni od svojih ljudi da su Turci raspoloženi za mir, i što se opažalo da bi do mira moglo da dođe. Dubrovčani, račundžije, nisu se baš žurili da isplate Turcima danak. Tih 40.000 dukata, koje su Dubrovčani sada isplatili, imali su oni da plate još u augustu 1686, ali su od toga odustali i otezali baš zato što su se nadali da će careve vojske vrlo brzim tempom napredovati, i da neće trebati da plaćaju više danak. Sada su pak vidjeli da se u Turskoj javlja sklonost za mir, pa su se zato požurili da isplate danak, bojeći se da Turci ne bi na što posumnjali, i da ih ne bi silom natjerali, a docnije zbog toga progonili.

Oni su Corradinu na njegovu pretstavku odgovorili, a ovaj je onda uzeo Dubrovnik u obranu u pismu koje priloži svom izvještaju od 10 augusta 1687 god. »Dobro je poznat u svijetu — kaže on — položaj u kom se nalazi ova republika i njezin teritorij, na obali mora okružen krajevima Turske koja može, zbog svoje jakosti i

[28] »Non lasso anco di rappresentare humilissimamente a V. M-ta C. che le nominate mosse hanno recato infinito disturbo a questa Rep-ca, la quale ha hauta certa speranza d' hauer per confinante V. M-ta et godere sotto i felicissimi auspici della sua Imperial prottettione la sua libertà, come l' Inuiato stato ultimamente à piedi di V. M-ta C. l' haueua accertato essersi più volte *dichiarati i suoi Cesarei Ministri, come anco ricauano* **dal suo Imperial Diploma con cui concedeua al Inuiato sudetto in feudo l' accennate contrade di Popouo e Trebigne,** e col uedere hora questi successi prouedeua nell' istesso tempo il termine miserabile in cui si trouarebbe quando restasse cinto il suo stato dalla natione auersissima a lei — imperochè all' hora totalmente cessarebbe il comercio di questa Piazza mancherebbero l' entrate e si prouarebbe un estrema penuria delle uitouaglie, tanto che rendendosi i Veneti Padrone di questi confini, starebbe in loro arbitrio d' impedire le uettouaglie à questa Rep-ca si per mare, come per terra, et per conseguenza priuarla della sua libertà.« Izvještaj Corradina od 10 aug. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

zbog slaboće ove (dubrovačke republike), kad god hoće da je podvlasti, što bi Turcima bilo od vrlo velike koristi, a isto tolike štete kršćanima, zbog lijepih i prostranih krajeva koje ima usred Jadranskog Mora. Ova (dubrovačka republika) da sačuva onu slobodu koju joj je svemogući Bog dao osvojila je razboritošću i rasipavanjem svog imutka na taj način tursku naklonost, da je Turci puštaju da mirno žive, pošto im plaća 40.000 dukata godišnjeg danka i preko toga daje 10.000 na dar prvim ministrima«. »To je novac o kom piše general mletačke republike, koji zapovijeda u Dalmaciji, da se daje Turcima«. Corradino izjavljuje da Dubrovčani nemaju ni sami dosta živeža, a kamoli za Turke. On kaže da su Mlečani naročito udešavali hajdučke napadaje preko dubrovačkog teritorija. »Ovo bi moglo dati povoda velikom veziru da se na ovu republiku rasrdi, i to s pravom, što ona, kao njegova prijateljica, dopušta njegovim neprijateljima prolaz kad idu da pljačkaju njegov teritorij.«[29]

Corradino bijaše do krajnosti ispravan oficir i takav bijaše kao diplomat. On je došao u Dubrovnik sa iskrenom željom da pomogne svom caru, a ne da spasava Dubrovnik, a ukoliko je ovo posljednje činio, činio je samo iz uvjerenja da to čini zbog careve koristi. Carevu je korist vidio u Svetoj ligi i zato je dobro pazio da ne učini išta što bi njoj moglo da škodi. Ovakav ispravan i nepodmitljiv čovjek, vojnik od glave do pete, koji je jedva čekao da opet pođe na bojno polje, nije mogao da bude po ćudi Dubrovčanima, koji bi na tom mjestu radije gledali čovjeka koji bi za koju stotinu dukata radio sve ono što su oni željeli.

Još 10 augusta zauzimao se Corradino živo za Dubrovčane i branio ih od napadaja zbog danka, čak je opravdavao to što oni još uvijek Turcima danak plaćaju. Ali je on promijenio svoje mišljenje o njima prilikom potsade Hercegnovog od strane lađa i četa Sv. lige.

Pod komandom grofa Erbesteina, kao malteškog generala, bijaše došla u Jadransko More kršćanska mornarica u kojoj je bilo 15 galija: 8 malteških, 5 papinskih i 2 genueške. Prispjevši pod Dubrovnik zatraži ova mornarica od Dubrovčana da joj dadu hrane. Poslije dugog nagađanja, u kom su Dubrovčani izjavljivali da oni ne mogu toliko dati koliko je trebalo, napokon su pristali da dadu 30 volova i 60 jaraca. Međutim, kad je došlo do samog predavanja te hrane, dali su oni samo 20 volova. Ta je stvar veoma ogorčila

[29] Prilog izvještaju Corradina od 10 aug. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

i komandante kršćanskih galija a još više samog Corradina. On ih je upozorio da paze dobro da ne čine sličnih prestupaka i da tačno izvršuju ono što su caru obećali.[30]

Dubrovčani, koji su onako svečano dočekali Corradina, nisu se više mnogo brinuli za carskog rezidenta. Oni su caru bili svečano obećali da će rezidentu, kad god to zatraži, staviti na raspolaganje lađu za prijenos pošte. To nikada nisu učinili. Mjesto da mu dadu za stan kuću koja bi odgovarala položaju koji je on zauzimao, dali su mu Dubrovčani takvu da je on morao poći da stanuje van grada dok mu drugu ne urede. Uopće nisu nimalo postupali onako kako je — po Corradinovu mišljenju — trebalo da postupaju prema carevu rezidentu. Kad je Corradino jedanput sve to njima predbacio, rekao mu je jedan senator da su oni sve učinili što su trebali i da ne smije da zaboravi da ga oni plaćaju. Izvješćujući o tom svoju vladu kaže Corradino: »Iz ovoga može da vidi Vaše Prejasno Gospodstvo kako su ohola ova gospoda koja misle da ja zbog toga što me oni plaćaju treba da od njih i zavisim.«

Ipak je Corradinov protest zbog dubrovačkog postupka prema kršćanskoj mornarici djelovao, i Dubrovčani su dali sve volove i jarce koje bijahu obećali, a svu su krivnju bacili na mesare od kojih su dvojicu osudili na veslanje na malteškim galijama.[31]

Corradino, koji je branio Dubrovčane kad se radilo o njihovom odnosu prema Turcima, nije mogao da u sebi sakrije svoju odanost kršćanskoj stvari kad se radilo o pomaganju zajedničke kršćanske flote protiv Turaka. Dubrovčani su bili u neopisivo teškom položaju. Kako su oni mogli pomagati kršćane kad su ovi išli da osvajaju Hercegnovi protiv Turaka! Ta u Dubrovniku je bio i turski emin koji je možda još pažljivije od Corradina pratio svaki njihov korak. Kad su se dakle našli između te dvije vatre, oni su mislili da će najbolje riješiti stvar ako dadu kršćanima što manje i ako pokažu eminu da su tu pomoć dali, jer su je morali dati.

Ali su Dubrovčani bili ovog puta metnuti na još teže iskušenje. Kad je njihov poslanik pošao da pozdravi malteškog i mletačkog generala, koji su bili pod Hercegnovim, rekla su mu obojica da je sada vrijeme da dubrovačka republika navali na Turke.

Izvještavajući o tom svoju vladu, 15 septembra 1687 g., kaže Corradino da je dubrovačka republika tako usko vezana s Turcima da toga nikad ne bi učinila i da Dubrovčani nisu zbog ničeg drugoga

[30] Izvještaj Corradina od 14 sept. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.
[31] Ibid.

željeli carsku zaštitu nego zbog toga da se osiguraju od Mlečana, a ne zbog straha od Turaka s kojima su u tijesnom dopisivanju, premda vide da su tučeni i uništeni.[31]

Uspjesi Mlečana bacali su Dubrovčane u očajanje. Stara mržnja prema Veneciji bijaše sada još jača, »jer su se bojali da im Mlečani državu ne zaokruže i da im ne oduzmu ne samo hranu koju im je davala Bosna, Srbija i Hercegovina, nego da im ne zatvore trgovačku skelu od koje dobivaju vrlo veliki dobitak. I zato su očajni i ne znaju na koji će se način iz toga izvući«.

Sad su se Dubrovčani sasvim u se uvukli, sve su radili s najvećom tajnošću, da ne bi štogod doznao carski rezident, koji u svom izvještaju od 20 sept. kaže: »ističem da se ne drže onog pravog puta kojim bi morali ići«.[33]

Oko 20 septembra poslali su Dubrovčani ponovo dva svoja poslanika da pozdrave mletačkog generala koji se bijaše iskrcao i utaborio. Ovaj im reče »da je sada vrijeme da skinu krinku i da se pridruže njima da zauzmu Hercegnovi«. Dubrovački mu poslanici na to odgovoriše da bi oni to rado učinili, kad ih u tom ne bi sprečavao carev rezident u Dubrovniku. Malo poslije toga dode generalu i rezidentov sekretar da mu zaželi dobru sreću i sretan uspjeh. General mu zbog toga zahvali, a onda mu reče ono što su mu dubrovački poslanici bili kazali. Sekretar se tome samo čudio ističući odlučno da o svemu tome rezident ne zna ništa.[34] I doista rezident nije ništa znao, jer mu Dubrovčani nisu o tome uopće ništa govorili.

Mletački general nije rezidentovu sekretaru ispričao tačno cijeli tok ovog sastanka. Tačan generalov odgovor saopćili su Dubrovčani svom poslaniku u Rimu Pierizziju. Kad su naime Dubrovčani prilikom ovog sastanka rekli generalu da im carev rezident priječi da se priključe saveznicima u navali na Turke, odgovorio im je general: »Vi me sa tim Vašim carem nagonite na smijeh«.[35]

[32] »Deuo poi humilmente rapresentare a V. M. C. che questo publico è cosi internato con il Turco, che gia mai farebono questo et che la Clementissima Protettione ottenuta da V. M. C. non è stata desiderata ad altro oggetto che per assicurarsi da Venetiani et per altre massime, non per dubio del Turcho, con il quale conseruano stretissima corrispondenza, non ostante che lo uedono abbattuto et disfatto.« Izvještaj Corradina dd. Ragusa 15 sett. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[33] Izvještaj Corradina od 20 sept. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[34] Izvještaj Corradina dd. Ragusa 21 sept. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[35] »Mi fate rider con questo Vostro Imperatore«. Pismo dubrovačkog senata svom poslaniku u Rimu, Pierizzi-u, dd. Ragusa 25 sept. 1687. U dubrovačkom arhivu, Lettere e commissioni di Ponente 1687—1689, f. 46 v—48.

Ali ni u pismu Pierizziju nije bio ispričan tačan tok ovog sastanka sa mletačkim generalom, nego malo drugačije nego što je to uistinu bilo. Dubrovčani pišu Pierizziju da su oni generalnom providuru Cornaru kazali da oni mogu da učine kakav korak samo u zgodno vrijeme i pošto saslušaju mišljenje Njegove Svetosti i carevo. Na što je Cornaro kazao gore navedene riječi. Poslije toga je — prema ovom pismu Pierizziju — Cornaro grdio i poslanike i Dubrovčane.

Taj sastanak nije bio pravi povod ovom pismu dubrovačkog senata, nego jedan drugi koji se zbio nekoliko dana kasnije. Dubrovčani su poslali mletačkom generalu jednog glasnika koga su generalovi ljudi puna 4 sata zadržavali i nisu ga pustili pred generala, a kad su ga naposljetku pustili, ovaj ga je izgrdio i rekao mu: »Sada, kad vaša gospoda rade zlo, vidjeće šta će im koristiti careva zaštita«. Ujedno je generalni providur ovom prilikom rekao tome poslaniku da je odlučio, pošto osvoji Hercegnovi, da pošalje svoju vojsku u Konavle da ih opustoši, i da tamošnje stanovnike, ako ne izjave da postaju podanici Venecije, sasiječe.[36]

Ukoliko je ovo general ozbiljno mislio, ne može se utvrditi. Svakako su se Dubrovčani vrlo zabrinuli i to saopćili svome poslaniku u Rimu sa nalogom da poradi kod pape da se to ne dogodi.

A da je neraspoloženje prema Dubrovčanima u Veneciji trajalo i dalje, svjedoči nam i carski poslanik Turn, koji 4 oktobra piše, među ostalim, caru i to da se povratio u Veneciju gdje su još uvijek neraspoloženi protiv Dubrovnika.[37]

Dubrovčani bijahu upravo sada u opasnoj situaciji, najtežoj od početka rata, jer je bilo očevidno da će, padne li Hercegnovi u ruke Mlečana, Mlečani lakše prodirati u unutrašnjost Hercegovine. Oni su sada na svaki način gledali da uvjere cara da bi time Mlečani povrijedili carska prava, pa su nastojali da sklone Corradina na odlučniju akciju. Ali se Corradino nije lako dao skloniti, zajednički interesi Svete lige bili su kod njega jači od problematične koristi koju bi njegov car imao. Suviše je jasno bilo Corradinu kako Dubrovnik prati sa zebnjom uspjehe Mlečana, koji su ovdje zastupali kršćanstvo, i kako ne samo želi nego i pomaže pobjedi Turaka.[38] Malo prije dolaska mletačke armade piše Corradino u

[36] Ibid.

[37] Izvještaj carskog poslanika u Veneciji Fr. Turna dd. 4 okt. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[38] Izvještaj Corradina dd. Ragusa 1 okt. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

dodatku svom izvještaju od 1 oktobra 1687: »Ova je republika noću pružila Turcima hrane i municije.« Kad ih je on zbog toga opomenuo, oni su poricali sve to.

Kad su kršćani potukli Turke, Dubrovnik je to hladno primio. Carskom rezidentu bijaše to krivo, jer je mislio da Dubrovnik mora, kao carski klijent, da zbog te pobjede Bogu zahvali, pa se zbog toga potužio senatu. Tek su tada udesili nekakvo blagodarenje, ali »bez pucnjave«, »iz čega vidim da su ovi više Turci nego kršćani, a protekcija Vašeg Veličanstva ne služi im za drugo nego za pokriće da imaju slobodnije polje da prodaju kršćansku hranu Turcima«.[39]

III

Pad Hercegnovoga 1 oktobra 1687. — Mlečani zauzimaju Carine, glavni prolaz iz Turske za Dubrovnik. — Dubrovčani hoće da preko španskog poslanika u Beču Borgomanera nagovore cara da osvoji Bosnu i Hercegovinu. — Odluka da se podmiti carev kancelar Strattmann. — Car hoće da zagovara Dubrovčane kod Mlečana. — Dubrovčani kušaju predobiti papu za svoje osnove. — Car svjetuje Dubrovnik da se okani prijateljevanja s Turcima i da se pridruži kršćanskoj vojsci. — Mlečani hoće da osvoje Trebinje. — Njihova agitacija u narodu. — Generalni providur šikanira Dubrovčane. — Car neće da izjavi da Trebinje i Popovo pripadaju njemu. — Mlečani u Cavtatu. — Cornaro predlaže dubrovačkom senatu da se dubrovačka republika prisajedini mletačkoj. — Corradinov prijedlog da Dubrovčani prime u svoj grad jedan njemački garnizon.

1 oktobra pao je Hercegnovi.[1] Dubrovčani su odmah sutradan čestitali generalnom providuru zbog te pobjede.[2] Čak su generalnom providuru poslali dvostruko poslanstvo. Nije nam poznato što su oni tom prilikom htjeli. Generalni providur saopćava taj njihov posjet vladi u Veneciji i kaže da ih je vrlo ljubazno primio i odgovorio im na njihove poslanice. Corradino u tom dvostrukom po-

[39] »... donde uedo, che questi sono più Turchi che Christiani, et la protettione di Uostra Maiestà non se ne seruono ad altro che per coperta, per hauere più campo di traficare le proviande dei Christiani al Turco.« Dodatak Corradinov izvještaju od 1 okt. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[1] Contarini Camillo, Istoria della guerra di Leopoldo I, Venezia, Herz e Bartoli, 1710. Parte I, str. 730.

[2] Gener. providur vladi 6 oktobra 1687. Rad 54, str. 71.

slanstvu vidi da su oni htjeli da započnu neka pregovaranja, možda i na štetu carevu, stim prije što su ta poslanstva poslali tajno da on ne dozna.[3]

U tim teškim prilikama, kad su joj Mlečani stavili nož pod vrat, posla dubrovačka republika, 12 oktobra 1687 g., svoga senatora Matu Marinova Bonu kao svog poslanika caru u Beč.[4]

Tom prilikom dao je dubrovački senat uputstva Mati Boni, koja su od eminentne važnosti za poznavanje položaja u kom se Dubrovnik nalazio i dubrovačke diplomacije ovoga vremena.

Dubrovčani su dobro znali da sami ne mogu na bečkom dvoru ništa, pa su se zato opet oslonili na svog starog prijatelja, španskog poslanika Borgomanera i njegova pomoćnika Palazzuolija. Preko njih, a osobito preko prvoga trebalo je Bona da radi i da nastoji da cara pridobije da osvoji Bosnu i Hercegovinu, pa već sada sklopi ugovor s Dubrovčanima i uredi pitanje granica. Zato je senat naredivao Boni da, sve dotle dok se s Borgomanerom ne sporazumije, ostane u Beču inkognito, a tek onda da pođe ministrima, pa preko njih caru Leopoldu, kome će izraziti radost republike zbog pobjeda. Kad kod cara svrši, onda neka moli da bude uveden carici, pa nadvojvodi, a onda neka posjeti ostale visoke ličnosti.[5]

Senat je naredivao Boni da sve svoje sile upre da uvjeri cara i ministre »od *kolike bi velike koristi bilo za Njegovo Veličanstvo kad bi njegova država graničila s dubrovačkom republikom;* zbog prometa koji bi nastao izmedu ugarskog kraljevstva i ovoga grada, koji bi, položen na obali, zaveo trgovinu morem po svim dijelovima Evrope sa vrlo velikom korišću za carsku blagajnu i za njegove podanike; osim komunikacije koju bi imao sa napuljskim kraljevstvom . . . a sve bi se to dogodilo onda, *kad bi vojska Nj. Veličanstva zauzela bosansko kraljevstvo i njemu pripadajući dio*

[3] »A causa della caschata di Castelnuouo sotto il Dominio Veneto, questa Republica è in grandissima consternatione per il che hanno spedito duplicati ambasciatori al detto Generale Veneto, per intauolare qualche negotiato facendo il tutto nascostamente acciò non uenghi da me penetrato, del che mi fa suspettare, che ui possi essere qualche cosa di pregiuditio al seruitio di V. M. C. marauigliandomi, che godendo questa Rep-ca protettione di V. M. C. douerebbe far sapere ancora a me qualche cosa; ben presto però si scopriranno li detti negotiati.« Izv. Corradina dd. 12 okt. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[4] Ibid.

[5] Voi però col nome di Dio, della B. V. Maria, e di glorioso Martire S. Biagio nostro Protettore vi portarete a Vienna, ove arrivato prima di publicare la vostra venuta, vi portarete incognitamente dal S. Ambasciator Cattolico« etc. Uputstva dubr. senata posl. Mateju Marinovu Boni dd. 12 oktobra 1687. U Dubrovačkom arhivu fasc. 67. Nr. 2066.

koji se naziva Hercegovina; što bi se vrlo lako moglo postići« kad se zauzme Beograd ... »Ako Nj. Vel. ne odluči da to učini, pustiće da to učine Mlečani bez zapreke«.

Ako car na to pristane, neka Bona nastoji da car otvoreno izjavi da ovi krajevi imaju pripasti njemu, jer, ako on to ne učini, Mlečani će, koji su spremni za to, odmah zauzeti cio kraj koji je »za leđima« naše države, zaći će i u unutrašnjost Hercegovine da steknu novih krajeva, »zbog čega bi propale spomenute koristi koje Njegovu Veličanstvu pružaju zgodan položaj ove države (Dubrovnika) *i ne bi bile od tolike koristi stečevine dobivene u Ugarskoj kad car ne bi imao jedan primorski grad da s njime zavede trgovinu«*. Zbog toga bi i Dubrovnik propao, uništena mu trgovina i bio bi bačen u bijedu, »pošto bi bilo pripušteno volji države koja je nama toliko protivna da nam dopusti da uvezemo živež bilo po moru ili krajem i tako da postigne da neprimjetno poginemo«.

Osobito je senat preporučivao Boni da uvijek ističe korist koju bi iz toga imao car, a onda da sve što car učini da učini tako da ne izgleda nipošto da je to učinio zamoljen od Dubrovčana, nego sam iz vlastite inicijative.[6]

Dubrovčani svejedno nisu bili sigurni da će svi ti, ma koliko uvjerljivi argumenti pomoći, jer se tu radilo na štetu jedne velike vlasti koja je bila carev saveznik i koju car nije mogao nipošto da žrtvuje za volju malog i nemoćnog Dubrovnika, ili čak za volju dalekih mogućnosti, spoja Ugarske s morem preko Bosne i Hercegovine, što je sve u ovo doba bilo skoro nemoguće pomisliti. Zbog toga su se Dubrovčani latili drugog uspješno prokušanog sredstva. Oni su odlučili da podmite careva kancelara Strattmanna koji je vodio bečku politiku toga vremena. U tu svrhu neka Bona Strattmannu obeća 2000 ugarskih forinti (malih dukata, ongari) za slučaj, »ako on isposluje da Njegovo Veličanstvo prisili Mlečane da odustanu od osvojenja ovih pograničnih krajeva, proglasi ih za sebe, i podvlasti Trebinje i Popovo, tako da ga imamo za faktičnog susjeda«. Senat preporučuje Boni da sve to radi sa najvećim oprezom i da se za sve savjetuje sa španskim poslanikom. »Koliko je po-

[6] »Vi s' avertisce però che voi nel rapresentar questi particolari sempre esageriate principalmente sopra l' interesse di S. M. con ingrandirlo con le ragioni quanto più potete e vi portate con tal cautela, che non sia publicato il trattato vostro per i riguardi, che molto ben sapete prima della dichiaratione da farsi da Cesare, attendendo che apparischi che a questo sia divenuto non a vostra richiesta, ma mosso dal zelo dei proprii vantaggi.« Uputstvo senata Mateju Marinovu Boni od 12 okt. 1687. U dubrovačkom arhivu fasc. 67. Nr. 2066.

trebno za spas naše republike da ovaj posao svrši onako kako želimo, isto ga tako treba raditi sa izvanrednom finoćom i delikatnošću, jer bi nas mogao sasvim upropastiti kad bi se doznalo da smo mu mi začetnici«.[7] Cijelu stvar bi trebalo udesiti tako da španski poslanik to uradi kao da ima u tom smislu naređenje od svog kralja.

Dubrovčani, iskusni u ovakvim poslovima, znali su dobro da ljudima nisu dovoljna obećanja eventualne nagrade, nego da im treba odmah nešto dati, ako ih se hoće da ima za sebe. Zato su riješili da odmah dadu kancelaru Strattmannu nagradu od 100 »ongara«, koje će mu Bona izručiti kad se bude radilo o kojoj važnoj odluci za Dubrovnik »da nam bude naklon«.

Dubrovčani su plaćali Palazzuolija godišnje. I ovom prilikom naređuju oni Boni da mu saopći da je dubrovački senat vrlo zadovoljan njegovim radom i da je odlučio da mu godišnja nagrada redovno teče. Prema njemu treba da se Bona što intimnije i učtivije vlada, jer će im on »mnogo trebati«.

Trebalo je još steći naklonost »raznih prinčeva«. U tu svrhu riješio je senat da se pošalje Boni u Beč pet tovara »malvasije« koje će on u svoje ime »darovati raznim prinčevima«.[8]

Međutim je Dubrovnik živio u neprestanom strahu. Poslije svog poslanstva generalnom providuru bijahu Dubrovčani očajni, bojeći se da on svoje prijetnje ne izvrši, a najviše da ne bi uslijedila okupacija Trebinja i Popova.

Generalni je providur prolazio preko dubrovačkog teritorija nekoliko puta,[9] ali ne samo nije napadao nego je strogo zabranjivao da se napastuju dubrovački podanici. Zbog toga što sad nisu hajduci napadali pošla su 30 okt. dva dubrovačka poslanika da generalnom providuru u ime republike zahvale.[10]

Corradino je uvjeravao Dubrovčane da je ova promjena kod Mlečana nastala zbog carske intervencije u smislu dubrovačkih

[7] »Quanto sia necessario per la conservatione della N-ra Republica che questo negotio habbia quel fine, che si desidera, altretanto per esser pericolosissimo, potendo apportarci l' ultima rovina, quando noi ci risapessimo per autori, si deve maneggiare con straordinaria finezza e delicatezza.« U dubrov. arhivu fasc. 67. Nr. 2066.

[8] »Gia saprete che abbiamo terminato, che voi regaliate à diversi Prencipi da parte vostra con la Malvasia, dalla quale a suo tempo vi si manderanno cinque somme, però per schivar la spesa del Porto fin Vienna, voi ottenerete dal S. Conte Stratman il passaporto.« Uputstva senata Mateju Marinovu Boni dd. 12 okt. 1697. U dubrov. arh. fasc. 67. Nr. 2066.

[9] Izvještaj Corradina od 16 okt. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[10] Gen. prov. vladi 30 okt. 1697. Rad 54, st. 71.

želja.[11] I doista car je naredio još 11 oktobra svom poslaniku, Turnu, u Veneciji da ispita što Venecija misli o tim stvarima i da od dubrovačke republike odvrati sve ono zlo koje bi joj Venecija htjela da učini.[12]

Turn je gledao vrlo pesimistički na tu stvar, pa se je, u svom izvještaju od 1 novembra 1687, ovako o tom izražavao: »Sigurno je da je pogibelj velika, jer je ova republika prema onoj rđavo raspoložena, a i sam narod ovdje ima o njoj vrlo rđavo mišljenje.«

Turn izvještava dalje kako je u Veneciji neraspoloženje zbog jatakovanja Dubrovčana s Turcima, i kako bi bilo dobro da se stvar otegne, da car, ako mu se mletački poslanik potuži na Dubrovčane, izjavi da će on ukoriti Dubrovčane, ako je to istina. Sam Turn bijaše ozbiljno zabrinut. »Stvar je od velike važnosti — nastavlja on u svom izvještaju — ne samo zbog spasenja Dubrovnika, koje Vaše Veličanstvo želi, nego i zato da se izbjegne obavezi u koju bi zbog toga Vaše Veličanstvo ušlo.«[13]

Turn je, obaviješten dobro o raspoloženju u Veneciji protiv Dubrovnika, a znajući kako je Dubrovnik u tijesnom prijateljstvu s Turcima, gledao vrlo nerado na politiku bečkog dvora koja je bila sklona Dubrovniku, jer se bojao, on koji je možda najviše pomagao da Venecija uđe u Sv. ligu, da se zbog Dubrovnika ova Liga ne raspadne. Ali je izdaleka Turn imao posve malo mogućnosti da djeluje na cara, koji je bio pod vrlo jakim utjecajem Borgomanera, odlučnog zagovaratelja dubrovačkih interesa.

Vidjesmo kako su 30 oktobra bili dubrovački poslanici kod generalnog providura da mu zahvale što hajduci ne napadaju karavane koje idu u Dubrovnik. Samo 12 dana poslije toga Dubrovčani su pisali Pavlu Fr. Pierizziju, svom poslaniku u papinskoj državi, koji se tada nalazio u Ankoni, kako je taj isti general poslije zauzeća Hercegnovog toliko puta povrijedio njihov teritorij, čak »počeo da sprečava promet« sa dubrovačkom skelom, razbivši tri karavane, dvije bosanskih kršćanskih trgovaca i jednu jednog Dubrovčanina, »iz čega se vidi jasno da hoće da je (skelu) sasvim zatvore... jer je njihova nakana da cijelu trgovinu privuku Veneciji, a ovo je jedina skela koja im se u tome na ovom dijelu Jadrana protivi«.

[11] Izvj. Corradina od 16 okt. 1687 cit.
[12] Izvj. Francesca della Torre (Turn), carskog poslanika u Veneciji dd. Venezia 1 nov. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.
[13] Ibid.

Dubrovčani su dobro znali da će se papa najprije skloniti da poradi za Dubrovnik, a protiv Mlečana, samo kad bi to bilo u interesu njegove, crkvene države. Teško je to bilo i pomisliti da će papa, vođ zapadnog kršćanstva u borbi protiv Turaka, pomoći Dubrovnik, za koji je postojalo toliko tužbi zbog prijateljevanja s Turcima, protiv vjernog člana Svete lige, Venecije. Trebalo je naći drugu bazu na kojoj bi se moglo djelovati kod pape, a koja bi bila izvan vjere i crkve. To su Dubrovčani i učinili. Pierizzi je imao da prikaže papi »štetu koju bi (zbog propasti Dubrovnika) osjetio ne samo grad Ankona nego i cijela papinska država«. Kad pak Pierizzi opazi da je ova misao djelovala na papu, i da bi on htio da predusretne to zlo, onda neka mu prikaže da je jedino i pravo sredstvo za to da papa poradi da car izjavi da hoće za sebe turski teritorij na granicama Dubrovnika. Pierizzi je morao svakako da papu o ovome uvjeri i da ga nagovori da naredi bečkom nunciju da se živo za ovu stvar zauzme.[14]

Dubrovnik je ipak dovodio bečku vladu u nezgodan položaj prema saveznicima, pa je i ona počela da traži da se Dubrovnik jasno opredijeli protiv Turaka. Car je bio spreman da se založi za Dubrovnik, ali je ipak trebao neke garancije sa njegove strane. Zato je naredio Corradinu da izjavi dubrovačkoj vladi da on (car) želi da Dubrovnik ne daje prilike Mlečanima da protiv njega istupe, time što daje Turcima hrane, oružja i drugog, da se okani tijesnog dopisivanja s Turcima i da se u zgodnom momentu iskreno pridruži kršćanskoj vojsci, koja u tim krajevima ratuje, da zajednički iz njih Turke istjeraju. »Ako to učini, neće samo cijelom svijetu dokazati da je nedužan, nego će dati poticaja Njegovom Veličanstvu da ga jače brani i pomaže u svim prilikama«.[15]

Ali se Dubrovnik mogao na sve prije skloniti nego na ovo posljednje. Ta to bi bio otvoren rat sa Turcima, s kojima je on želio biti u prijateljstvu i čije mu je prijateljstvo bilo isto toliko

[14] »Quando per questa consideratione conosceste d' haver fatto senso in S. Santità e di voler porger da dovero un opportuno remedio a questo male, sugerirete esser unico quello et il più sicuro di cooperare, che S. M-ta C-ea si dichiari di voler per se il paese adiacente alli confini del nostro stato, quanto si conprende nella longhezza di questo essendo stato detto paese nel tempo che fù occupato dai Turchi della dependenza del Regno di Bossina, giacche per via di questa communicatione si potrebbe liberamente frequentar il comercio di questa scala come di quella d' Ancona.« Dubrovačka vlada Pavlu Fran. Pierizziju dd. Ragusa 11 nov. 1687. U dubrovačkom arhivu fasc. 62. Nr. 2043.

[15] Proposta fatta nel Senato di Ragusa li 12 novembre 1687 dal Residente di S. M. C. HHS. Ragusana I. Conv. C.

potrebno, štaviše još potrebnije od careva. Još je 12 oktobra, kad je Mato Marinov Bona polazio u Beč k caru, davao senat Boni uputstvo kako će postupiti u ovom slučaju. »Ako Vas budu nagovarali — kaže senat — da se već jednom izjasnimo protiv Turaka, reći ćete da smo mi sasvim spremni da učinimo sve ono što hoće Njeg. Veličanstvo, ali je potrebno da se prije toga razmisli o mjestu i vremenu da se sa sigurnošću izvede«.[16]

Isto su tako izbjegli da dadu precizan odgovor na tačno im postavljen upit u ime carevo od strane carskog rezidenta. U tom odgovoru oni tvrde ono o čemu nisu nikada ozbiljno mislili, štaviše obrnuto od onoga što su doista mislili. Mi dobro znamo uzrok zbog kojeg je Dubrovnik zatražio carevu protekciju, dok po ovom odgovoru caru trebalo bi da razlog bude neki sasvim drugi. »Namjera da se odmah iz početka izjasnimo protiv Turaka nagnala nas je da za sebe stečemo protekciju Njegova Veličanstva cara«, kažu Dubrovčani u odgovoru Corradinu. Zatim mu ističu kako već nisu dali darove susjednim turskim glavarima i kako se nadaju da će izbjeći plaćanju danka. Na ono što je Corradino govorio o neprijateljstvu protiv Turaka nisu Dubrovčani rezidentu ništa odgovorili, ističući da će o tom govoriti njihov poslanik u Beču.[17] Šta je taj poslanik trebalo da kaže, vidjeli smo malo prije. U Beču, dalekom od dubrovačkih granica i mletačke vojske, čvrsto pomognut Borgomanerom i Strattmannom, mogao je Dubrovnik da lakše govori nego sa Corradinom koji je u svemu bio tačno upućen.

Corradino je u tom smislu i javio u Beč da će dubrovački poslanik jasnije iskazati njihovo osjećanje da hoće da i stvarno iskažu svoju nedužnost i svoju želju da budu oslobođeni od turskog jarma, a ujedno — a to je zapravo bilo glavno — da car zaštiti Dubrovnik od Mlečana.[18]

22 novembra 1687 g. zauze generalni providur Carine, ključ za Dubrovnik, kuda je prolazila gotovo sva dubrovačka trgovina sa Turskom. To je još više bacilo Dubrovčane u očaj, jer su sada Mlečani postali gospodari njihova saobraćaja s Turskom, mogli su ga dopustiti ili zabraniti kad god su samo htjeli. Tu postavi generalni providur jednog kapetana da utjerava daće onako i onoliko koliko je uzimao turski emin.[19]

[16] Uputstvo dubrov. senata Mati Marinovu Boni 12 okt. 1687.
[17] Risposta del senato di Ragusa sopra la proposta fatta dal Residente di S. M. C. sotto li 12 novembre 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.
[18] Izvještaj Corradina od 26 novembra 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.
[19] Gen. providur vladi 22 nov. 1687. Rad 54, str. 71.

Sasvim je prirodno da su u ovakvim prilikama Dubrovčani pomagali Turke, jer im je bilo jasno da je bolje da ti krajevi ostanu pod Turcima nego da ih Mlečani zauzmu. U tom smislu su oni i radili kod hercegovačkih kršćana, govoreći da je car njima obećao Popovo i Trebinje, i da su carske vojske, koje će ih zauzeti, već na putu.[20]

Mlečani su nastojali da dobiju Trebinje, da onda dođu s južne strane na Popovo i Gabelu. Osim toga vodili su oni živu agitaciju u narodu po Hercegovini da ga odvrate od nagovaranja Dubrovčana koji su htjeli da za cara pridobiju i one koji su već otprije bili Veneciji vjernost obećali. Generalni je providur 20 decembra 1687 god. to otvoreno prigovorio dubrovačkim poslanicima.[21] 3 decembra 1687 prispje generalni providur u Cavtat, sa namjerom da iskrca vojsku.[22] Videći pogibao u kojoj su se nalazili poslaše Dubrovčani jednog svog plemića generalnom providuru da ga upita kako bi Venecija primila odluku dubrovačke republike da se otvoreno izjasni protiv Turaka i svoje čete pridruži onima mletačke republike. Generalni je providur dao razumjeti tom poslaniku da je sada to prekasno, budući da su Dubrovčani trebali da to učine onda kad je bosanski paša došao da pomogne Hercegnovi.[23] Ovom je prilikom generalni providur jednostavno saopćio tom plemiću da će prijeći s topom preko dubrovačkog teritorija. Sutradan je u Župi, koja je pripadala dubrovačkoj republici, bez ičijeg odobrenja, i da nisu nikog pitali iskrcalo 6 galijica 300 mletačkih vojnika koji su odmah zauzeli nekoliko kuća i u njima metnuli mnogo bomba i jedan mali top, dok su se vojnici nastanili u kućama nekih plemića.[24]

Ali iako je generalni providur spomenutom prilikom tako govorio kao da mu dubrovačke pomoći ne treba, ipak je nastojao da Dubrovnik natjera na neprijateljstvo s Turcima i tako ga uvuče u rat. Jednom drugom poslanstvu, u kom su bila dva dubrovačka senatora, izjavi Cornaro da će u Carinama ostaviti 60 ljudi kao posadu i zamoli dubrovačku republiku da ih, u slučaju da ih Turci

[20] Izvještaj gen. prov. od 26 nov. i 20 dec. 1687. Rad 54, str. 71, 72.

[21] Izvještaj gen. prov. od 26 nov. 1687, uputstvo vlade gen. prov. 13 dec. 1687; izv. gen. prov. od 20 dec. 1687, vlada gen. prov. 10 jan. 1688. Rad 54, str. 71, 72.

[22] Pismo Corradina generalnom providuru od 4 dec. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[23] Izvještaj Corradina dd. Ragusa 10 dec. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[24] Ibid.

*

napadnu, brani. Dubrovčani su mu na to odgovorili da je najbolje, kako su Carine upravo na granici, da se u slučaju turske navale ova posada povuče na dubrovački teritorij pa da će je tu, ako ustreba, braniti. Ali Cornaro ne bijaše time zadovoljan. Izvješćujući o tome Corradino nastavlja: »Vidim da je svrha ovog mletačkog generala da prisili ovu republiku da se izjasni protiv Turaka i da ono malo vojske što imaju ujedine s njegovom na štetu Turaka.« Corradino je nagovarao Dubrovčane da to učine, ističući da je to i želja careva. Ali se oni nisu dali nagovoriti i na takvo su poticanje Corradinovo odgovarali da su već dali uputstvo svome poslaniku da pođe k caru i od njega primi naređenje kako da republika u ovome postupi, pa da zbog toga treba da čekaju njegov odgovor.[25]

Mi smo vidjeli da je dubrovački poslanik u Beču o tome imao samo da šuti, a, upitan, trebalo je da izbjegne tačnu odgovoru ističući svoju spremnost na to, ali i to da treba odrediti zgodno mjesto i vrijeme.

Nova uputstva koja je senat dao Boni u Beču išla su za tim da car izjavi da Trebinje i Popovo imaju njemu (caru) da pripadnu, a on da ih pokloni dubrovačkoj republici. Pallazzuoli se mnogo trudio da to postigne, a i španski je poslanik više puta o tom govorio, ali je dobio odgovor »da je zasad neprovedivo i nemoguće da car to izjavi, ne zbog mletačke republike, nego zbog toga što bi se, na sablazan cijelog kršćanstva, razbila Liga, ali da će onda kad s Božjom pomoći bude zauzet Beograd i vojske Njegovog Veličanstva počnu da napreduju u Bosni, car zajedno sa španskim kraljem htjeti da imaju mogućnost saobraćaja i zbog toga sve one krajeve koji su pogranični našem teritoriju«.[26]

Već smo istakli Corradinovu ispravnost kao carskog čovjeka i pristaše Svete lige. Ta korektnost nije nikad išla Dubrovčanima u račun, a nisu je ni trpjeli dubrovački prijatelji u Beču. Borgomanero je kazao Pallazzuoliju, a ovaj dubrovačkom poslaniku da javi senatu da državne tajne ne povjeravaju nipošto rezidentu, »budući da je on životinja (tako ga naziva) i do njega ne drže na dvoru baš ništa«.[27]

---

[25] Pismo Corradina grofu Werdenburgu dd. Ragusa 17 dec. 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.

[26] Matej Marinov Bona senatu, iz Beča 28 dec. 1687. U dubrovačkom arhivu, Lettere e relazioni delle commissioni 1687—88. Nr. 2097.

[27] Ibid.

Međutim su se Mlečani u dubrovačkom Cavtatu vladali kao da su kod kuće. Tamo je u luci bilo 6 njihovih galijica sa velikim brojem vojske, na kopnu su uredili magazine za hranu i razne vojne potrepštine i odredili u kojim će kućama smjestiti dvije hiljade vojnika. Osim toga su počeli da utvrđuju Carine, podvrgav dubrovačku trgovinu sa Turskom ne samo svojoj kontroli nego i svojoj volji. U takvim prilikama mogao je generalni providur da pozove k sebi dva dubrovačka senatora kojima je govorio o posadi u Carinama i predložio im *da bi se dubrovačka republika imala da prisajedini mletačkoj.* On ih je uvjeravao da bi dubrovačko plemstvo bilo njihovom agregovano, i da bi uživalo sve časti i privilegije koje uživa mletačko plemstvo.[27]

Ovo je ogorčilo Corradina koji je vjerovao u pobjedu carskih četa, u osvojenje Bosne i Hercegovine, u neprekinutu kopnenu vezu Ugarske, Bosne i Hercegovine do Dubrovnika. Prijelazom Dubrovnika u mletačku vlast izgubilo bi se primorje koje je bilo nužno za izlaz ovog kompleksa zemalja na more i slobodan saobraćaj sa napuljskom kraljevinom. Dubrovnik, po njegovoj ideologiji, nije smio da bude ni turski ni mletački, nego carski, sa svojim republikanskim ustanovama i slobodama, ali samo kao dio ugarske krune. Mletački Dubrovnik bio bi za ugarsku krunu izgubljen. Zbog toga je on morao da ostane kao što ga je držao da jest, carski. Da se to postigne, ne smije Dubrovnik da dâ prilike Mlečanima da ga uzmu. Zato je on, kad je doznao što je generalni providur predložio onim senatorima, pošao u senat i pričinjajući se da ništa o tome ne zna isticao kako Njegovo Veličanstvo želi da se Dubrovčani sasvim okane prijateljevanja s Turcima, eda ne dadu Mlečanima ama ni sjene sumnje ni prilike da se na njih srde, znajući dobro kako Mlečani imaju rđave namjere protiv ove republike, zbog čega će Njegovo Veličanstvo, bez sumnje, pokvariti njihove namjere. On bi želio znati šta sumnjaju o Mlečanima i što su ona dva senatora saznala o njihovim namjerama, da može sve to saopćiti caru. Corradino je uvjeravao senat o dobrom raspoloženju cara prema njima kao i o tome kako će car pokvariti namjere Mlečana.[29]

Senat je Corradinu sada iznio spomenute mletačke namjere i zamolio ga da isposluje da Mlečani ostave Carine.

---

[28] Izv. Corradina dd. Ragusa li 2 gen. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. D.
[29] Ibid.

Corradino je o svemu tome izvijestio i Turna u Veneciji i kardinala Pija u Rimu eda oni te namjere Mlečana spriječe. Da se to eventualno podvlašćivanje Dubrovčana od strane Venecije spriječi, Corradino je došao na ideju da carska vlada preko dubrovačkog poslanika izradi da Dubrovčani prime u svoj grad jedan njemački garnizon, kako su to činili u prošlosti za ugarskih kraljeva, za koji bi polovinu plate plaćala dubrovačka republika. »Na taj način bi Vaše Veličanstvo bilo osigurano.« Sam Corradino je o tom poveo razgovor sa nekim dubrovačkim, njemu naklonim, senatorima koji tu ideju nisu smatrali rđavom. O tom Corradinovu prijedlogu Dubrovčani su odmah bili obaviješteni od svojih ljudi i izvijestili svog poslanika u Beču da nastoji da se to ne dogodi. Isto tako je za nj doznao i mletački poslanik u Beču, štaviše on je doznao i za to da Dubrovčani te posade neće, jer bi time mogli da izazovu Turke s kojima su još uvijek bili u prijateljstvu.[30]

Iako je Bona u decembru bio donekle odbijen sa svojim željama, nije on svejedno prestajao da radi u smislu svojih uputa. Gdje god je dospio uvjeravaše on svaku utjecajnu ličnost na dvoru u Beču da Hercegovina pripada Bosni i Srbiji i da treba da je car osvoji, a ujedno je odbijao prigovore da je Dubrovnik u vezama s Turcima označujući ih kao lažne.[31]

Mletački je poslanik budno pazio na sve Bonine korake i o svemu izvještavao svoju vladu, koja ga je upućivala da što više Dubrovčane na dvoru ozloglasi.[32]

Mlečani su u mnogom imali pravo, jer su, uza sva svoja poricanja, Dubrovčani stalno pomagali Turke da se ovi uzmognu oprijeti Mlečanima, koji su htjeli da osvoje Trebinje.[33] Uzalud ih je Corradino opominjao, nešto iz vlastite inicijative, a nešto potaknut od cara Leopolda, koji je morao da sluša česte proteste mletačkog poslanika zbog ovakvog ponašanja Dubrovčana.[34]

---

[30] Izvj. mlet. posl. u Beču Cornara od 8 jan. 1688. Rad 54, str. 73.

[31] Izvj. Cornara od 10 jun. 1688; Rad 54, str. 72, 73.

[32] Uputa mlet. vlade svom posl. u Beču od 10 jan. 1688. Rad 54, str. 73.

[33] Gen. prov. vladi, 26 januara 1687. Rad 54, str. 73.

[34] »Zum übrig hast du denen Raguseern nochmahlen zu bedeuten, dass Say sich von aller Correspondenz mit denen Türckhen enthalten.« Car Leopold Corradinu 5 jan. 1688. Orig. koncept u HHS. Ragusana I. Conv. D.

IV

Akcija Dubrovnika u Bosni za cara i kod cara za Bosnu. — Dvije stranke u Dubrovniku, carska i turska. — Carska i španska vlada protestiraju u Veneciji što njezine čete uznemiruju Dubrovnik. — Luka Barka iz Carigrada izvještava o razgovoru sa Mavrokordatom. — Naoružavanje dubrovačkih podanika. — Corradino intervenira kod generalnog providura u korist Dubrovnika. — Dubrovčani i njihovi prijatelji protiv Corradina. — Ponovni prijedlog Corradina Dubrovčanima da prime njemačke čete u svoj grad. — Njegova prijetnja da će zamoliti cara da ga iz Dubrovnika opozove. — Oštar Cornarov istup protiv Dubrovnika. — Ponovni Corradinov prijedlog da carska vojska podvlasti Hercegovinu. — Akcija u Bosni i njen prestanak. — Dubrovčani nagovaraju plemenske glavare u Hercegovini da pismeno zamole cara da ih primi pod svoju zaštitu. — Njihove molbe caru.

Dok je dubrovački poslanik u Beču uvjeravao utjecajne ljude da treba da car uzme Bosnu i Hercegovinu kao krajeve koji mu kao ugarskom kralju s pravom pripadaju, nastojali su Dubrovčani da u Bosni nađu ljude koji bi izrazili želju da hoće da dođu pod carsku vlast. Oni su tu donekle i uspjeli. Neki sarajevski Turci zamoliše u ime 12 porodica rezidenta Corradina da on izjavi caru da bi oni ne samo željeli sami postati podanici austrijskog cara, nego da bi poradili u cijelom kraljevstvu da svi priznadu carsku vlast bez ijedne ograde, ako bi njima car dopustio da žive i dalje na svojim dobrima i u svojoj vjeri i da imaju jednu ili dvije svoje crkve. O tom je Corradino izvijestio carsku vladu još 25 novembra 1687 god. Ali još ni 9 februara 1688 g. nije Corradino dobio na to saopćenje nikakovog odgovora. Sarajlije su međutim poveli agitaciju, jer su se bojali upada carskih vojska u Bosnu, pa su se htjeli, za taj slučaj, unaprijed osigurati. Nekoliko odličnih turskih glavara, među kojima bijaše i glavni sarajevski sudija i ađutant bosanskog paše, razgovarali su se tajno o toj stvari i poslaše Corradinu svog čovjeka da vidi da li je došao iz Beča kakav odgovor. Corradino je mogao samo odgovoriti da nije, ali da se nada da će brzo prispjeti, i nagovarati ih da ustraju u svojim odlukama. Izvještavajući o tom cara kaže Corradino da bi se »u ovaj primjer ugledala Srbija, vojvodstvo Svetog Save i drugi susjedi ove republike (dubrovačke) i

Bosne«.[1] Ovaj put odgovorio je car Corradinu odmah čim je primio pismo, 16 marta 1688 g., upućujući ga da izjavi preko njihova čovjeka onim Sarajlijama da car obećava da će svim onima koji hoće da Bosnu pod carsku vlast privedu ostati ne samo njihova dobra nego će im se dopustiti sasvim slobodno ispovijedanje njihove vjere.[2]

Carski poslanik u Veneciji grof Franjo Turn, uvijek vrlo oprezan zbog osjetljivosti Venecije, ali uvijek pokoran carskim odlukama, vjerovao je sa punim pouzdanjem u okupaciju Bosne od carskih četa, ali se bojao da se te čete ne bi tu u Bosni zadržale ili krenule u unutrašnjost Balkana, ne vodeći računa o Hercegovini. Taj kraj između Bosne i Dubrovnika trebalo je, kad je car već jednom uzeo Dubrovnik pod svoju protekciju, po njegovu mišljenju, na svaki način osvojiti da se postigne neprekidna teritorijalna veza između Bosne i Dubrovnika, eda carske zemlje dobiju izlaz na more u sredini istočne obale Jadrana. Ali je tu nastalo pitanje — da li se ti krajevi imaju smatrati Dalmacijom ili ne. To je bilo od osobite važnosti, jer je pretstojala mogućnost da će Mlečani na proljeće osvojiti Trebinje i Popovo. Turn je bio uvjeren da posjed Bosne bez veze s morem ne znači onoliko koliko bi značio kad bi imao vezu s morem, ali je opet mislio da Veneciji ne može niko osporiti ono što joj ugovor daje. Zato je on predlagao carskoj vladi da, za slučaj da Venecija ima pravo da ove krajeve osvoji, jer pripadaju Dalmaciji, nastoji da se s njom prijateljski nagodi eda se izbjegne eventualnim kasnijim sukobima.[3]

I u Beču su u tom pitanju bili vrlo oprezni, ni tamo nisu nipošto htjeli da ozlovolje Veneciju, jer je interes održanja Lige bio kudikamo veći od nesigurnih planova. Uzalud je dubrovački poslanik nastojao da se car izjasni u pogledu Hercegovine, on nije uspio. Ni španski poslanik nije u tom pitanju našao pristanka. Kad ga je dubrovački poslanik Mato Marinov Bona — kako to ovaj javlja dubrovačkom senatu u svom izvještaju od 21 marta 1688 g. — zapitao: hoće li uistinu car, kad osvoji Beograd, izjaviti Mlečanima da hoće da njemu pripadne cijela Hercegovina, jer ona pri-

[1] Izvj. Corradina od 9 februara 1688. HSS. Ragusana I. Conv. D.

[2] »... dass Ihnen nicht allein Ire Gütter wirth bleiben, sondern auch dieselbe in Irre Religion Angelegenheit gelassen werde.« — Pismo cara Leopolda Corradinu dd. Wien 16 martij 1688. HHS. Ragusana I. Conv. D.

[3] Izvještaj carskog poslanika u Veneciji Francesca della Torre (Turn) dd. Venezia li 10 marzo 1688. HHS. Ragusana I. Conv. D.

pada ugarskom kraljevstvu, i hoće li se car stvarno za to i zauzeti, odgovorio mu je Borgomanero sasvim jasno da dotle dokle god traje rat car ne može da se zavadi sa svojim saveznicima, ali kad bude sklopljen mir s Turcima i car bude opet gospodar Beograda, sigurno je da će htjeti da ima i Bosnu i Hercegovinu, pa bilo i oružjem. Borgomanero je izjavio dubrovačkom poslaniku da se tomu ne bi ni Mlečani opirali, ali mu je ujedno dodao da, ako, prilikom sklapanja mira s Turcima, ostane Beograd a prema tome i Bosna u turskim rukama, ne bi car ništa u Hercegovini preduzimao.[4]

U Dubrovniku se raspoloženje nije mijenjalo, a neizvjesnost kako će se rat svršiti silila je i dalje Dubrovčane da budu u vrlo dobrim odnosima s Turcima, i da se s njima intimno dopisuju i s njima potajno pregovaraju. Uzalud ih je Corradino vrlo često opominjao da se toga okane, uzalud im je čak i prijetio govoreći im da se car ne će zavaditi sa mletačkom republikom da brani i pomaže one koji su u vezi s Turcima. Dubrovčani su u većini bili za cara, a protiv Turaka, ali ih je svejedno bilo koji su bili za Turke. Ovi posljednji nisu dali da se Dubrovnik otvoreno i potpuno priključi caru protiv Turaka, štaviše ovi su Turcima saopćavali sve što su kod kršćana važno vidjeli.[5]

To je vrlo dobro znao i generalni providur Dalmacije i zbog toga se i tužio Corradinu.[6]

Dubrovačkom poslaniku u Beču nije pošlo za rukom da car da izjavu o Hercegovini, ali su nešto on, a nešto Corradino, a najviše Borgomanero uspjeli da je carska vlada zatražila od mletačke da naredi da njezine čete i njezini zapovjednici ne uznemiruju Dubrovnik.

8 aprila 1688 g. naredio je Leopold Turnu da protestuje kod mletačke vlade zbog postupanja mletačkih zapovjednika i hajduka prema Dubrovniku, na osnovu spiska povreda i uvreda što ih je dubrovački poslanik carskoj vladi dostavio. Car je naređivao Turnu da izjavi da će car smatrati da su uvrede nanesene Dubrovniku nanesene njemu kao ugarskom kralju, pa se nada da će republika narediti svojim komandantima da od toga odustanu, a

[4] Izvještaj dubr. posl. u Beču Mata M. Bone dd. Vienna 21 marzo 1688 HHS. Ragusana I. Conv. D.

[5] Izv. Corradina od 22 marta 1688. HHS. Ragusana I. Conv. D.

[6] Izv. Corradina od 4 aprila 1688. HHS. Ragusana I. Conv. D.

car će nastojati da tužbe protiv Dubrovnika uvaži eda se stvar popravi.[7]

Pismo je sastavljeno u vrlo oštrom tonu, koji je onda carski poslanik grof Turn sasvim ublažio i iznio, u svojoj pretstavci sastavljenoj u vrlo obazrivom tonu u kojem nije bilo ni traga odlučnosti careva pisma, tužbe koje su Dubrovčani iznosili protiv Mlečana. Dubrovčani su tvrdili da se na ulazu u njihove luke neprestano nalazi 12 mletačkih galeota koje im sprečavaju slobodnu trgovinu po moru, a da su im trgovinu kopnom zatvorili Mlečani podigav tvrđavu Carine. Iz te utvrde provaljuju hajduci na dubrovački teritorij gdje plačkaju i ubijaju dubrovačke podanike. Osim toga je tvrđava tu i zbog toga nezgodna što može da privuče Turke da je napadnu a onda provale i na dubrovački teritorij. Turn to iznosi mletačkoj vladi u uvjerenju da će ona narediti da se Dubrovčani ne napastuju i da se ukloni ono što Dubrovčanima štetuje.[8] Sličnu je pretstavku u korist Dubrovnika dao 8 maja u ime svoje vlade i španski poslanik u Veneciji. Mletačka je vlada odmah odgovorila Turnu ističući da se Dubrovčani vladaju tako da izazivaju da budu napastovani, ali ako oni ne budu radili protiv interesa Svete lige, onda će i republika imati prema njima obzira.[9]

[7] Leopoldus etc.

Ex adjacentibus uberius intelliges querimonias ablegati Reipublicae Raguseae in Aula Nostra pro tempore agentis contra Venetorum insultus et quam medelam ingravescenti malo adhiberi desideret, cuius petitioni deferre protectionis Nostrae Caesareae Regiaeque munum exigit, quare Senatum Venetum adire eique gravamina tum dicto folio comprehensa, tum tibi ante hac perscripta aliasque nota nomine nostro exponere Ill-mo Dominio protectionem Nostram, qua Rempublicam Raguseam tamquam avitum regni nostri Hungariae membrum complecti teneamur, in mentem revocare velis, molestias, injurias et damna quaecunque a Venetis sufferunt, in Nos, quasi Regem Hungariae redundare et tamquam Nobis metipsis illata merito consideranda esse perhibebis, eo quidem minus expectata aut continuanda quod foederi, quo Nobis Respublica Veneta unita est, armaque in communem hostem convertere praestet, quam clientes nostros injuste vexationibus lacessere, quarum reparationem petere Regii nostri foret muneris, proinde sperare Nos, quod ab eiusmodi molliminibus ex nunc desistere suis Respublica demandatura sit belli praefectis, secura vicissim, quod si iustae quaedam Ill-mi Dominii contra saepefatam Rempublicam Raguseam forent querelae, iis ad nos delatis mederi et de causa forte offensione pro aequitate et justitia satisfieri omnino curabimus. De reliquo gratiam Nostram Caesaream tibi clementissime impertimur.

Ad comitem Franc. a Turn, ut machinationem Senatus Veneti contra Raguseos avertat. Viennae 8-a Aprilis 1688.

HHS. Ragusana I. Conv. D. fasc. 62. No. 2044.

[8] Pretstavka Turna mletačkoj vladi 7 maja 1688. Priloženo izvješt. Turna od 8 maja. HHS. Ragusana I. Conv. D. Ovu je pretstavku publicirao Ljubić u Radu 54, str. 73, 74, prepisav je iz mletačkog arhiva, kako je bila priložena uputi vlade gen. prov. u Dalm. od 9 maja 1688. Stvarnih razlika sa bečkim tekstom nema, jedino je nekoliko riječi istog značenja izmijenjeno.

Istovremeno saopći mletačka vlada svom generalnom providuru u Dalmaciji obje pretstavke, onu austrijskog i onu španskog poslanika, pozivajući ga da izvijesti da li navedene stvari stoje, da li on drži 12 galeota pred dubrovačkom lukom, i je li sagradio tvrđavu da smeta dubrovačkoj trgovini.[10]

30 maja 1688 g. odgovorio je generalni providur na upite svoje vlade, izjavljujući da su dubrovačke tvrdnje lažne, jer da nikada nije ni jedna galeota bila na ulazu u njihovu luku, i da on nije sagradio nikakove tvrđave na njihovoj granici. Carine su pripadale Turskoj, a uzela su ih dva hajdučka harambaše Jovanović i Zvirić. Sad je tu postavio on svog činovnika koji pobira samo one daće koje je prije turski emin pobirao, pa je država od toga primila dosad prihod od 16.000 libara, premda Dubrovčani izbjegavaju da ovim putem prolaze i skreću u Slano i druga mjesta. Istina je samo to da galija Balbi obilazi dubrovačke luke da spriječi uvoz hrane za Tursku. Carine nisu utvrđene, nego je napravljen samo prost stan za stražu.[11]

Mi držimo da je ovaj izvještaj generalnog providura tačan, a onaj dubrovački pretjeran i ne odgovara istini. U tom nas uvjerenju utvrđuje ne samo to što je apsolutno isključeno da bi u ovako važnom izvještaju svojoj vladi generalni providur lagao, jer nije imao nikakva razloga za to, dok su ga Dubrovčani još kako imali, a onda što je taj izvještaj generalni providur slao svojoj vladi na naročiti upit gdje je vlada morala znati istinu koju je poslije, prema potrebi, mogla i da iskrivi, pa nije toga trebalo da generalni providur čini, dok je Dubrovnik htio da potakne na akciju dva strana vladara kojima je trebalo iznijeti drastičke primjere. Naposljetku nam je za to najbolji dokaz to što Corradino o tih 12 galija ne izvještava ništa, a da ih je bilo, bio bi on to sigurno učinio, kao što će kasnije u sličnim slučajevima i činiti.

Dubrovčani su postigli što su htjeli, za njih su se odlučno zauzeli u Veneciji preko svog poslanika i austrijski car i španski kralj, a osim toga je Leopold dao naređenje svojoj vladi da o tom govori i mletačkom poslaniku u Beču.[12]

[9] Publ. u Radu 54, str. 74.

[10] Odgovor mlet. republike Turnu. Priložen izvještaju grofa Turna od 8 maja 1688. HHS. Ragusana I. Conv. D. Mlet. vlada gener. providuru 9 maja 1688. Rad 54, str. 73, 74.

[11] Izv. gen. providura vladi od 30 maja 1688. Rad 54, str. 74, 75.

[12] Leopold Turnu 8 juna 1688. HHS. Ragusana I. Conv. D.

Ali mletačka vlada nije pustila tu stvar da olako prođe, ona je na osnovu izvještaja svog generalnog providura u Dalmaciji saopćila grofu Turnu da je neistinito sve ono što su Dubrovčani iznijeli. Carski je poslanik na to izjavio da je on uvjeren o mahinacijama Dubrovčana i dodao: »Ne znam kako može car, moj gospodar, trpjeti da pošto su se dali pod carsku zaštitu lijepo druguju sa turskim eminom koji se nalazi kod njihove vlade i s kime lijepo postupaju«. Carski je poslanik obećao da će sve to javiti u Beč.[13]

To je grof Turn sasvim iskreno govorio, jer njemu doista nije bilo nikako to razumljivo kako smije da u Dubrovniku bude turski emin, ako je Dubrovnik pod carskom zaštitom, a car u ratu sa sultanom,

Corradino je o ovoj stvari, tj. o intervenciji grofa Turna, po uputama iz Beča, obavijestio dubrovačku vladu i ujedno istaknuo carevu želju da ona sasvim prekine prijateljstvo i dopisivanje s Turcima koje još uvijek podržava da ne da povoda Mlečanima da protiv Dubrovnika rade. On je uvjeravao Dubrovčane da će ih car, ako to učine, uvijek sve jače štititi. Corradinu je odgovorio sam knez da su Dubrovčani dopisivanje i prijateljstvo s Turcima već prekinuli time što im nisu platili dužni danak. Tom su prilikom Dubrovčani saopćili Corradinu da su Mlečani pojačali posadu u Carinama sa dvije nove pješadijske kompanije, jer se pročulo da će na Carine navaliti hercegovački paša.[14]

Da su Dubrovčani bili u neprestanom dogovaranju s Turcima i da su mnogo toga, a možda i sve radili s njima dogovoreno, očevidno nam pokazuje izvještaj njihova poslanika u Carigradu Luke Barke od 6 aprila 1688 g., dakle iz vremena kad se za Dubrovčane car toliko zauzimao i kad bi, da ih je u svemu slušao, moglo doći do oštrog sukoba u Svetoj ligi.

»Ovdje se na dvoru prosuo glas — tako izvještava Luka Barka iz Carigrada 6 aprila svoju vladu u Dubrovniku — da su Mlečani zauzeli Gabelu. Tim povodom razgovarao sam se sa Mauro Kordatom koji mi reče da je on savjetovao Sulejmana da sklopi tajni ugovor s Vašim Gospodstvima i ona mjesta koja se ne mogu sačuvati ustupi republici. Ja mu odgovorih: Ali se s tim ne bi zadovoljili Mlečani, na što mi on reče s obzirom na cara: Jeste, zadovoljili bi se i ostavili bi to u Vašem posjedu«.[15]

[13] Izvještaj Marina de Negrija senatu od 3 jula 1688. Rad 54, str. 75, 76.
[14] Izvještaj Corradina od 13 juna 1688. HHS. Ragusana I. Conv. D.
[15] Izvještaj Luke Barke iz Carigrada 6 aprila 1688. U dubrov. arhivu fasc. 37. No. 2044.

Iz ovoga se jasno vidi da su u Carigradu znali tačno za protektorat carev nad Dubrovnikom, da su s tim bili sporazumni i da su na tome gradili neke kombinacije sebi u korist.

Takve su vijesti stizale u Dubrovnik iz Carigrada iz kojih se vidi simpatija i prijateljstvo. Malo zatim, samo mjesec dana, 16 maja 1688 g., izvještavaše dubrovačku vladu Mato Marinov Bona iz Beča da će car, kad zauzme Beograd, »tražiti Bugarsku, Bosnu i Hercegovinu i teško sklopiti mir prije nego bi mu ustupili sve ove provincije koje pripadaju Beogradu«.[16]

Premda su Dubrovčani, iako tajno, pomagali Turke kad su ovi navalili početkom jula na Carine i dalje davali Trebinju hrane i oružja i čak neke hajduke, koji su im to priječili, poubijali, nisu Mlečani duže vrijeme ništa protiv Dubrovnika preduzimali, pa je Corradino mogao 14 jula javiti u Beč: »Ovdje se živi u potpunom miru, ali Mlečani svejedno i dalje drže tvrđavu koju su sagradili (Carine) i pobiraju carinu od karavana koje amo dolaze«.[17] A mir je bio zbog careve intervencije. Mletački je general to i pisao Corradinu uvjeravajući ga da samo zbog obzira prema caru neće se dirati u ovu državu (Dubrovnik).[18]

U junu 1688 god. Dubrovčani se počeše spremati, hoteći imati u pripremi oko 2000 oružanih ljudi. U tu su svrhu htjeli da kupe pušaka u Veneciji, ali su Mlečani za to doznali i zabranili izvoz. Glas o tom spremanju uporno se podržavao, a Mlečani su tvrdili da se to Dubrovčani protiv njih naoružavaju. Zbog toga su pojačali svoje čete na dubrovačkoj granici i — po mišljenju Corradina — tražili priliku da dođe do sukoba između njih i Dubrovčana, da imadu izliku da provale u dubrovačku republiku i da je podvlaste.[19]

Koliko god je Corradino nastojao da se o tom ne govori, jer se bojao upada Mlečana, glas se podržavao i dalje, štaviše se doista i radilo na tome. Dubrovčani su dali da se načine barjaci koji su s jedne strane imali grb njihove republike a s druge carskog orla, i popisivali su stanovnike sposobne za oružje.

Carski je rezident upitao dubrovačku vladu za razlog ovom naoružavanju, ističući da je, ako je to u svrhu da se napadnu pogranični Turci, trebalo to da mu saopće, jer on bi bio to ne samo

[16] Izvještaj Mata Marinova Bone iz Beča 16 maja 1688. U dubrov. arhivu, Lettere e relazioni delle commissioni 1687—1688. No. 2097.
[17] Izvještaj Corradina od 16 jula 1687. HHS. Ragusana I. Conv. C.
[18] U P. S. gornjeg izvještaja od 16 jula 1687. Na istom mjestu.
[19] Izvještaj Corradina od 4 aug. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. D.

odobrio nego bi se sam stavio na čelo tih četa, razumije se sa carevim dopuštenjem. On ih je onda savjetovao i nagovarao da to i učine, što bi veoma obradovalo cara. Na to su mu oni odgovorili da oni nisu nikad namjeravali da se naoružavaju, i da je oružje koje su bili kupili u Veneciji bilo za to da opskrbe svoj mali arsenal. Što se pak zastava tiče, one nisu napravljene po vladinom naređenju, nego je moguće da ih je koji privatan čovjek sam od sebe napravio.

Izvještavajući o tom Corradino cara kaže: »Zbog toga što hoće da mi skrivaju ono što svojim očima vidim i rukama pipam sumnjam o nečemu što će vrijeme brzo da otkrije«.

Corradino je sumnjao da će Dubrovčani gledati da sa svojim četama zauzmu Trebinje i Popovo. On sam nije znao kako da se prema tome vlada. Kako je tu pretstojala pogibelj da dođe do sukoba s Mlečanima, tražio je on 7 augusta uputstva iz Beča.[20] Ali je Corradino ovom prilikom precijenio dubrovačku ratobornost, a potcijenio njihovu diplomatsku vještinu. Dubrovčani nisu nipošto mislili da svojim oružjem stječu nove krajeve, to je za njih, ako je već do toga trebalo da dođe, imala da učini carska vojska i kršćani tih krajeva. Oni su dobro znali da su oni i suviše slabi da takvo nešto učine. Da to ne bi učinili bez privole Turske, to smo vidjeli, ali tu je bila Venecija za koju Dubrovčani nisu bili sigurni da će mirovati, kako je to Mauro Kordato Luki Barki govorio.

Krajem jula opet su dubrovački podanici pomagali Turcima, štaviše Konavljani pobraše žito na mletačkom teritoriju. Malo poslije toga hajduci su ugrabili 100 komada dubrovačke stoke koja je bila sašla na mletački teritorij. Zbog toga moljahu Dubrovčani generalnog providura da im stoku vrati, ali on to ne htjede i prigovori im što njihovi podanici otvoreno pomažu Turke protiv Mlečana.[21]

Zbog toga i drugih različnih upadica molio je senat Corradina da intervenira kod generalnog providura da im se šteta nadoknadi. Corradino je to i učinio. 4 augusta odgovorio je Cornaro Corradinu ističući da on svom silom nastoji da se ništa neugodno ne čini državi dubrovačkoj i njezinim podanicima, premda mu uvijek rđavo odvraćaju obavještavajući neprestano Turke i pomažući osobito trebinjske Turke, »bez ikakva obzira na interese vjere i Svete lige«.[22]

[20] Izvještaj Corradina od 7 aug. 1688. HHS. Ragusana 1. Conv. D.
[21] Generalni providur vladi 7 aug. 1688. Rad 54, str. 76.

Cornaro otvoreno kaže Corradinu: »Oni će nastojati da lažnim protestima prikriju vlastita djela«, a onda mu spominje skorašnje njihovo pomaganje Turcima gdje su oni pošli da pomažu »trebinjskim Turcima koji su išli da napadaju mletačku stražu u Zupcima, oružani i sa razvitim zastavama«.[23] Te je dubrovačke podanike predvodio sam knez konavoski.[24]

Položaj carskog rezidenta u Dubrovniku nije bio nimalo prijatan. Već smo vidjeli kakav je bio Corradino i kako je on bio zbog toga neugodan i Dubrovčanima, a i Borgomaneru i Pallazzuoliju. Osobito je Dubrovčanima smetalo prijateljstvo Corradinovo sa mletačkim zapovjednicima u Dalmaciji. Oni su mrzili na Mlečane i htjeli su da i rezident na njih mrzi. Ali je rezident bio prvenstveno zastupnik carev, a car u tijesnoj Ligi sa Venecijom. Zbog toga su i odnosi između carskog rezidenta u Dubrovniku i mletačkih visokih činovnika u Dalmaciji morali da budu prijateljski. Corradino je osim toga bio prije u službi Venecije, pa se i lično s nekima od njih poznavao, kao sa vanrednim providurom u Kotoru Erizzom. Ali je to prijateljevanje i dopisivanje Corradinovo bilo Dubrovčanima zazorno, jer su se bojali da on neće nikad protiv Mlečana energično istupiti, premda su baš Corradinu i njegovim intervencijama imali više puta da zahvale ako su Mlečani prema njima bili obzirni, jer je on uvijek i u prvom redu imao na umu carske interese. Možda je i to Corradinovo prijateljovanje i dopisivanje s Mlečanima, čiji je rad protiv Turaka mogao uvijek samo koristiti caru da ga otereti na glavnom frontu, činilo Dubrovčane prema njemu nepovjerljive. Ta oni su znali davati izvještaje i caru i Mlečanima i Turcima, pa se je onda kod njih moralo stvoriti uvjerenje da i drugi diplomate i druge države tako isto postupaju.

Tu njihovu suzdržljivost prema Corradinu pojačavalo je i to što su ih u to upućivali i španski poslanik u Beču i njihov poslanik u istom gradu Mato Marinov Bona. Već smo vidjeli kako su oni o Corradinu mislili i što je o njemu pisao Bona. I kasnije se Bona, u svom izvještaju od 8 augusta 1688, povratio na to opominjući senat

[22] Pismo gen. prov. Cornara, dd. Spalato 4 agosto 1688, priloženo izvještaju Corradina od 15 aug. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[23] »... armati et con bandiere spiegate per spalleggiare i sudetti Turchi di Trebigne che ueniuano ad infestar le guardie di Subzi«. Cit. pismo Cornara, HHS. Ragusana I. Conv. E.

[24] Ibid.

da Corradinu ne izdaje državnih tajna, jer misli da on nije »dobro raspoložen prema nama«.[25]

Ali uza sve to što su oni od Corradina krili svoj rad i svoje namjere i što je dubrovačka vlada zabranila i plemićima i puku i svećenicima posjećivanje Corradinove kuće, Corradino je ipak mogao da dozna sve. Corradino se zbog ove zabrane žalio dubrovačkoj vladi, na što je ona, »po svom običaju«, rekla da to nije istina.[26]

Ipak je Corradinu pošlo za rukom da za se predobije mnoge senatore, u augustu 1688 g. predobio je za se čak i kneza republike koji mu je dostavljao sve što se dešavalo, a osim njega i nekih drugih i vrlo utjecajnog franciskana, Dubrovčanina fra Franju, kojega je vlada u važnim pitanjima često pitala za savjet.[27]

Još nije mogao Corradino da dobije odgovor od Leopolda na svoj prijedlog da se u Dubrovnik metne njemačka posada, jer je Leopold na to pristao i pisao Corradinu pod datumom od 17 jula 1688, kad je Corradino ugrabio priliku da ponovo predloži Dubrovčanima da uzmu njemačku posadu u svoj grad. Neki su se senatori tužili Corradinu kako im Mlečani neprestano nanose različne štete, na što im je on kazao da bi, eda budu sigurni da im neće više Mlečani smetati, trebalo da mole cara da im pošalje koji garnizon u Dubrovnik, jer tada ne bi Mlečani radili ono što rade. Neki su senatori bili tome skloni, ali ih je bilo i protiv toga. Osobito su se isticala trojica koja su bila za Turke: Rafo Gučetić (Raphael Gozze), Luka Sorgo i Juraj Bukia (Giorgi Bucchia). Ovi su se odlučno opirali svakom prijedlogu koji je mogao Dubrovnik još jače da veže uz Austriju, a otudi Turskoj.

O toj stvari, naime o njemačkom garnizonu, razgovarao je Corradino sa knezom republike, koga je on za se predobio. Ovaj mu je odgovorio »da, *ako se s njima (Dubrovčanima) pristojno postupa, nikad neće pristati da išta učine, ali ako se upotrebe prijetnje i strogost, imaće se sve ono što se želi*«. Knez mu je kazao i to da »kad bi poslanik ove vlade koji je onamo (u Beču) bio na kakav način gnjavljen, stvari bi se promijenile i imalo bi se više obzira da

[25] Izvještaj Mata Marinova Bone iz Beča, 8 augusta 1688. U dubrovačkom arhivu, Lettere e relazioni delle commissioni 1687—1688. No. 2097.

[26] Devo anco portare humilmente a piedi della M-ta V. C. che questo Pub-co a causa che io non penetri le loro operationi ha proibito tanto a nobili, quanto al popolo et a religiosi, che niuno debba pratticar la mia casa, et hauendomene doluto, al loro solito negano il tutto. Izvještaj Corradina od 15 aug. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[27] Ibid.

se izvrše Previšnja Vaša naređenja«. To je isto kazao Corradinu franjevac, Dubrovčanin, otac Franjo. On mu je tačno rekao ovo: »Ne treba s ovima pristojno postupati, nego ih treba grditi i biti strogi i imaće se sve.« Štaviše jedan mu je senator kazao »da ima neki sporazum s Turcima da se neprestanim žalbama koje Vašem Carskom Veličanstvu iznosi ova republika protiv Mlečana učini da dođe do sukoba cara sa Mlecima«.[28]

Ovo posljednje kazao je Corradinu i mletački general, a u tom ga je uvjeravalo i »tijesno povjerenje koje imaju (Dubrovčani) s ovim turskim eminom koji je ovdje (u Dubrovniku)«.[29]

Carski je rezident, uvjeren da je ovakav odnos štetan i po interese cara i Svete lige, htio da prisili Dubrovčane da se drugačije prema njemu vladaju. On je u tu svrhu kazao nekim senatorima da ovo ovako ne ide i da treba da se oni među sobom izmire, tj. da budu svi samo za cara, a ne podijeljeni, jedni za cara a drugi za sultana, a onda da treba da prema njemu (rezidentu) postupaju kako su dužni prema zastupniku svoga protektora. Ako to dvoje ne učine, izjavio im je rezident da će zamoliti cara da ga iz Dubrovnika opozove.[30]

Ova Corradinova prijetnja uplašila je dubrovačku vladu, koja se bojala da bi odmah poslije njegova odlaska Mlečani podvlastili Dubrovnik smatrajući da ga car prepušta, pa su odmah pisali svom poslaniku u Beč da preko španskog poslanika moli cara da to ne učini.[31]

Corradino se nadao da će ovom prijetnjom postići da se svi slože za cara, da će prema njemu biti iskreniji i da će pristati da prime njemački garnizon, »stim prije što su slavne vojske Vašeg Carskog Veličanstva prešle rijeku Savu i što su nedaleko od Beograda«.[32]

Sasvim je bio opravdan strah Dubrovčana od Mlečana za slučaj da carski rezident doista ostavi Dubrovnik. Mlečani su imali u rukama i suviše dokaza o dubrovačkom jatakovanju Turcima, da im je bilo vrlo lako naći ispriku za eventualno podvlašćenje Dubrovnika. Još su se više uplašili upravo sada, oko 20 augusta, kad

[28] Izvještaj Corradina dd. Ragusa li 15 agosto 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[29] Ibid.
[30] Izvještaj Corradina dd. Ragusa li 20 agosto 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[31] Ibid.
[32] Ibid.

su vidjeli kako je generalni providur prema njima upravo neprijateljski raspoložen.

Zbog nekog uređenja pograničnih posjeda poslali su bili Dubrovčani u ovo vrijeme jednog poslanika generalnom providuru Cornaru, koji se tada sa svojom vojskom (10.000 ljudi) nalazio u Splitu sa namjerom da je povede na Knin. Kad je poslanik prispio u Split, posla on Cornaru jednog čovjeka od svoje pratnje da mu kaže da ga je republika poslala da s njim o nekim stvarima pregovara, pa ga zato moli da ga primi u audijenciju. Cornaro je na to odgovorio: *»Šta ste došli ovamo? Znam da ste došli da vidite koliko imam vojske i da doznate za moje namjere da ih dostavite Turcima, kako ste činili i kako sveudilj činite;* ali se nadam u Božju dobrotu da ćete brzo dobiti zasluženu kaznu.«[33] A kad je spomenuti čovjek ponovo molio Cornara da primi poslanika, nije on nikako htio da na to pristane, nego mu je naredio »da odmah mora da otputuju«.[34]

Sasvim je razumljivo kako je to teško djelovalo na Dubrovčane, stim više što su upravo tada mletački zapovjednici Kotora i Hercegnovoga skupili 4000 ljudi da navale na tvrđavu Klobuk, na Trebinje i Popovo.

Ovo je posljednje zabrinulo Corradina koji je vidio namjeru Mlečana »da odvoje ovu malu državicu i prisile je ili da pogine od gladi ili da čini ono što oni hoće«. Zato je on, *»znajući od kolike je važnosti da ova republika ostane u vlasti Vašeg Veličanstva* zbog udobnih pristaništa koje ona posjeduje i zbog posljedica koje iz toga izviru«, to javljao caru, sa molbom da *»pošto padne Sarajevo*, glavni grad Bosne, što se nadam ako se već nije dogodilo da se brzo može dogoditi, naredi da se približi koji mali dio vojske ovim krajevima, i zbog toga da podvlasti Hercegovinu ili vojvodstvo svetog Save, a i zbog toga da metne na svaki način koji garnizon u ovaj grad što je toliko potrebno. To bi se imalo učiniti sa svom mogućom brzinom prije nego spomenuti Mlečani postanu gospodari spomenutog vojvodstva«. Corradino predlagaše dalje da se, ako to nastane, pozove dubrovačka republika da da vojske, a njemu povjeri vodstvo te vojske.[35]

[33] ...»che cosa sete uenuti a far di quà. So che sete uenuti per uedere le forze che hò et ricauare li miei pensieri per riferirlo al Turcho come hauete fatto et di continuo fate; ma spero nella bontà del Sig-re Dio, che ben presto ne hauerete il meritato castigo.« Izvještaj Corradina dd. Ragusa li 1 sett. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[34] Ibid.

[35] Ibid.

Dok se Corradino ovako zauzimao za to da austrijska vojska prodre u Bosnu, a poslije toga, ali što prije, u Hercegovinu, bojeći se da je prije toga ne bi Mlečani zauzeli, a Dubrovčani živjeli u vječitom strahu da Mlečani ne zauzmu Popovo i Trebinje, pa ih tako odijele od turske države i postanu gospodari njihove trgovine, nastojao je Mato Bona da svoj senat umiri. 8 augusta saopći on senatu da mu je španski poslanik Borgomanero kazao da ne smeta ništa za definitivni posjed tog teritorija, ako ga Mlečani i osvoje, jer da će ga oni morati poslije rata prepustiti caru, kojemu po pravu pripada, jer je tačno određeno poglavlje u kom se govori da svaki saveznik koji bude zauzeo teritorij što pripada drugom savezniku, mora taj bez ikakva opiranja povratiti onome kome pripada. Mlečanima, prema tom istom ugovoru, ne pripada ono što je s onu stranu brda.[36]

Iz ovoga se jasno vidi da carska vlada nije namjeravala da preduzima ništa energično protiv eventualnog osvajanja Popova i Trebinja od strane Mlečana, bojeći se da se zbog toga ne bi pomutili odnosi u Svetoj ligi, stim prije što ona, u duhu saveznog ugovora, nije ni mogla to sprečavati, nego je, ako je njezino pravo na te zemlje bilo jasno i bez temeljitih prigovora, njoj pristajalo pravo da ih poslije rata od Venecije traži. Na bečkom je dvoru prevladala ova posljednja teza koju je Borgomanero saopćio Dubrovčanima. Ona je mogla da zadovolji dvorske političare, ali ne Dubrovnik, koji nije htio da čeka mir da ga oslobodi od posvemašnjeg zaokruženja od strane Mlečana koje mu je upravo sada neminovno prijetilo.

Vidjesmo kako su se neki sarajevski muslimani bili obratili preko Corradina caru, izjavljujući da bi priznali carsku vlast, ako bi im car zagarantovao slobodu posjeda i vjere, i kako je car na to pristao. Posrednik između ovih i Corradina bijaše trgovac Jakov Bernaković. Ovaj je međutim pošao u Veneciju odakle je pisao Corradinu o stanju u kakvom se nalazi akcija u Sarajevu. On je savjetovao Corradina da pošalje nekoga u Sarajevo da stvar izvidi, pa, ako nađe da je raspoloženje kod mule i kadije isto, neka ih potakne da istraju, da se stave na čelo pokretu i da se sporazumiju sa grofom Caprarom, kome bijaše već dano naređenje iz Beča da ih podupre i da ih uvjeri da će od cara dobiti one pogodnosti koje su

[36] Izvještaj Mata Marinova Bone iz Beča 8 augusta 1688. U dubrov. arhivu, Lettere e relazioni delle commissioni 1687—1688. No. 2097.

tražili. Ako pak nađe da se raspoloženje promijenilo, nek se povrati neopazice u Dubrovnik da se ne bi tajna otkrila.[37]

Ali još prije nego je primio to Bernakovićevo pismo, o kome on izvješćava cara 5 maja 1688 g., pisao je Corradino grofu Turnu, 23 aprila, da hitno pošalje Bernakovića u Dubrovnik, eda ga on pošalje u Sarajevo da radi koliko može na tom da oni nezadovoljnici dignu ustanak. Istovremeno pisa Corradino i Bernakoviću.[38]

Bernaković mu je odmah na to odgovorio kako on sada ne može ići u Sarajevo, nego šalje svog nećaka da se sa svom opreznošću informira kako stvari stoje, a kad svrši svoje poslove, poći će sam lično. Inače se čuva i boji, »jer u sličnim stvarima i sami zidovi govore«.[39]

Bernakovićev je nećak sa nekoliko drugova pošao u Sarajevo sa uputama Corradinovim, ali sve do 24 juna nije Corradino od njega primio nikakovih vijesti.[40]

Kad je Jegen-paša postao serasker Bosne, prestala je ova akcija sasvim. On je razvio takav teror i zaveo tako oštru upravu da nije bilo moguće ni misliti na dalje širenje pokreta koji je bio počeo da dobiva veće obime i da prikuplja i muslimane i kršćane. Bernakovićev nećak bijaše još u julu u Sarajevu, ali je zato došao u Dubrovnik jedan od njegovih drugova koji je izvijestio Corradina kako pred terorom Jegen-paše bježe ljudi u Sofiju i druge gradove i kako će brzo doći u Dubrovnik i brat Jakova Bernakovića da se spasi.[41]

19 augusta došao je u Dubrovnik Bernakovićev nećak koji je prikazao Corradinu stanje u Sarajevu gdje je Jegen-paša razvio toliki teror da se ni muslimani ni kršćani, koji su bili pristali na zavjeru, ne usuđuju jedan s drugim govoriti, jer sumnjaju da je Jegen-paša doznao nešto o tome. Bernakovićev je nećak samo izrazio nadu da bi mogli nešto da učine kad carske čete navale na Beograd.[42]

Ovako je ova Corradinova akcija u Sarajevu i svršila. Nikad više ne nalazimo o njoj spomena ni u Corradinovim izvještajima ni u drugim od nas pregledanim arhivalijama.

---

[37] Izvještaj Corradina od 5 maja 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[38] Izvještaj Corradina od 24 aprila 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[39] Pismo Jakova Bernakovića Corradinu, iz Venecije 1 maja 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[40] Izvještaj Corradina od 24 juna 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[41] Izvještaj Corradina od 14 jula 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[42] Izvještaj Corradina od 20 augusta 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

Mi smo već u nekoliko navrata spomenuli kako su Dubrovčani, a i Corradino nastojali, još 1687 godine, da predobiju za cara stanovnike pograničnih krajeva Hercegovine. Tu su akciju Dubrovčani pojačali poslije zauzeća Hercegnovog od strane Mlečana, a još više 1688 godine kad su vidjeli da Mlečani hoće da zauzmu Popovo i Trebinje. Oni su se nadali da Mlečani neće osvajati krajeve u kojima žive stanovnici koji su priznali carevu vlast i zatražili njegovu zaštitu. Dubrovčani su zbog toga započeli taj posao, ne vodeći nikakva obzira o tome da su Mlečani u tim istim krajevima pridobijali plemena za sebe, i da su neka od tih plemena priznala mletačku zaštitu.

Iznajprije, god. 1687 i početkom 1688, oni su se zadovoljavali samo agitacijom i odvraćanjem ljudi od Mlečana, dok su u 1688 godini pristupili drugim sredstvima. Oni su sada htjeli da uvjere bečki dvor da su ti krajevi doista željeli doći pod carsku vlast, pa su od različnih plemenskih glavara uzimali pismene molbe kojima su se oni obraćali caru da ih pod svoje okrilje i pod svoju zaštitu primi.

1 jula 1688 uputili su, od Dubrovčana nagovoreni, iguman i kaluđeri trebinjskog manastira caru molbu da ih primi kao svoje podanike.[43]

[43] Slavni i nedobitni česare.

Videći se očito da svemogućstvo gospodina boga odredilo je nedobitno oružje tvoga česarstva za uzmnoženje svete vjere i poraz nevjernika u nami užiže neizrečenu požudu za moć živjet pod krilom primoguće desnice česarstva tvoga i biti njegovi podložnici da i naše nedostojne molitve budu se sadružit s ostalijem pucim za prositi prid veličanstvom božjem svaki čas veća uzmnoženja velikijem slavami tvoga česarstva. Mi dake iguman i kaluđeri ostali manastijera trebinskoga sa svijem ostalijem pucim istomu manastijeru podložni padamo prid noge tvoga česarstva podniženo moleći da bi š njegovom običajnom blagodarnostim uslišio naše molbe primivši nas za podložnike tvoje da živemo pod tvojijem krilom do svrhe svijeta dostojeći se držat nas u vjeri i dobrima u kojijem se nahodimo i da u našijem crkvam po našemu zakonu budemo slobodno boga moliti i da nam se nikakva bezakonja ne imaju činiti. I mi od dan današnji razumjevši se podložnici tvoga česarstva podniženo molimo te da bi ukazao tvoje milosrde više nas zapovjedivši da se bez odmaka i koliko prije uputi kojigod dio od tvojijeh vojnika na ove strane da se i mi možemo sadružit š njima za moć ukazat u ove prve početke našu vjernos koju obećavamo temeljitu u vijeke zakletvom više naše duše česarstvu tvomu i da žudimo posvetit našu krv i živote na službu tvoga česarstva za koga molimo bez pristanka gospodina boga i blaženu gospu bogorodicu za dug i dobar život s onezijem čestitostima koje se pristoje tako veliku česaru. I za biljeg od istine biće ova potvrđena pečatom od crkve u ime igumana od blažene gospe kaluđera i ostalijeh hristijana trebinskijeh.

U Trebinju na prvi lulja 1688.

(Pečat pritisnut)

Originalna molba, pisana bosanskom ćirilicom, u HHS. Ragusana I. Conv. E.

1 augusta 1688 upraviše »mi serdar Tomić i (poručnik kapetan) Milinko Knežević i ini Turci i krstijani Zažabja i (H)rasna« molbu caru da ih primi kao svoje vojnike i za podanike, izjavljujući da se odmah dobrovoljno predavaju caru kao podanici. Molba je datirana u Zažablju 1 augusta 1688, a sa strane su dva pečata, kapetana Tomića i Milinka Kneževića.[44]

6 septembra 1688 g. mole glavari »Dračeva, Mrkonića, Drijenjana, Grmjana, Veličanja, Dubljave i svega ostaloga Popova« da ih car uzme u svoju zaštitu i primi kao podanike.[45]

[44] Nepridobitni česaru.

Pokli gospodin bog uzmnaža sveđ većma slave tvoga česarstva za uzvišenje svete vjere mi serdar Tomić i Milinko ...aša Knežević i ini Turci i krstijani od Zažabja i Rasna koji pribivamo na granicah od stata dubrovačkoga držali bismo za veliku sreću našu kad bi česarstvo tvoje dostojilo se primit nas pod tvoje krilo i za tvoje podložnike za to padajući prid noge česarstva tvoga umiljeno prosimo ovu milos pokli mi on čas sada s naše dobre volje pridavamo se tvomu česarstvu za podložnike njegove i tako razumijemo u krepos od ovijeh doli naših pečata ufajući da od tvoje blagodarnosti primićemo one milosti koje tako obilno dopušćuje svakomu ko se utječe pod sjenu desnice primoguće tvoje u toliko za moć podpuno uživati tvoje česarske milosti čekamo koliko prije tvoje vojnike i vladaoce koji će nam zapovijedat i vladat nas. I za biljeg od istine svega ovoga biće ova umiljena naša potvrđena našijem običajnijem pečatima.

U Zažabju na prvi agosta 1688.

(Sa strane dva pečata)

Originalna molba, pisana bos. ćirilicom, u HHS. Ragusana I. Conv. E.

Uz ovu molbu caru nalazi se priloženo i ovo pismo upravljeno Corradinu:

Naodeći se u takomu biću da u tužnijemu ne možemo plutajući ko plav osječena posred mora ne imajući đe uteć se nego u krilo od karitati tvoga poštovanoga gospodstva ko našega pastijera ufajući da nas neće ostaviti bez njegove pomoći pokli nam je došo veće mač više glave da nas kolje i za ne izgubiti i dušu i tijelo umiljeno te molimo padajući na koljena da bi pospješno obradio da nas česar primi pod krilo njegovo i za njegove podložnike budući mi u temeljitoj odluci za dat se isjeći na peče nego biti ikoga drugoga ni nikomu se podložiti izvan njemu er ufamo da od tako draga principa primaćemo svake milosti i uživat žuđeni mir što kad bi inako slijedilo i pod drujijem mi bili prividamo poraz našu našijeh kuća i djece. Dake pozivamo te prid strašni sud gospodina boga da bi providio više nas tvojijeh ovčica koji po naredbi gospodina boga nahodimo se pod duhovnijem načinom pod tvojijem vladanjem i priporučivajući ti se iznova koliko veće možemo i umijemo ljubimo ti skute.

Iz Zažabja na

(Sa strane dva pritisnuta pečata)

Prilog Corrad. pismu od 26 oktobra 1688.

[45] Premogući i nepridobitni česare.

Svemogućstvo gospodina boga koje miluje na sve ine česarstvo tvoje čini poznat svijetu krstijanskomu da je odredilo primoguću desnicu tvoju za iskorijenit poganstvo nevjernika i uzmnožiti vjeru Isukrstovu i držeći mi dobar svjet slijediti tako velika gospodara bogu ugodna mi odizdo podpisani padamo prid noge česarstva tvoga s ostalijem pukom od Rafte, Dračeva, Mrkonića, Drijenjana, Grmjana, Veličanja, Dubljave, i svega ostaloga Popova molimo te umiljeno da bi nas primio za tvoje podložnike i činio nam uživat one milosti koje blagodarno dopuštuješ svijem onezijem koji se utječu pod krilo tvoje

Tako je sad akcija Dubrovnika u ovom smjeru dobila konkretniji oblik. I rezident u Dubrovniku se našao pred jednom stvari koju je morao da rješava.

Dubrovčani su mislili da će ovako najbolje riješiti stvar, dok je Corradino ovo odobravao, ali drugačije mislio. On nije prestajao da nagovara Dubrovčane da prime u svoj grad njemačku posadu, stim prije što je i car odobrio njegov rad u tom pravcu. Ali Dubrovčani o tom nisu htjeli ni da čuju.[46]

V

Pad Beograda 6 septembra 1688 god. — Ponovno urgiranje Dubrovnika u Beču da car naredi da se u njegovo ime zauzmu Trebinje i Popovo. — Ponovno podmićivanje Strattmanna. — Darivanje Borgomanera. — Car poručuje Veneciji da ne osvaja Hercegovinu, koju on hoće za se. — Dubrovčani mole Corradina da on u ime carevo primi neke Hercegovce pod carsku vlast. — Ponovno pitanje njemačke posade u Dubrovniku. — Corradinovo pismo princu Badenskom. — Dubrovčani traže od Corradina carske zastave za Hercegovce i pisma da su oni podanici carevi. — Corradino saopćava Cornaru kako su se različna plemena u Hercegovini podvrgla caru. — Nova plemena upućuju molbu caru da ih primi pod svoju vlast. — Pretstavka Borgomanera caru u korist Dubrovnika. — 19 decembra 1688 izdaje car patent kojim prima hercegovačka plemena pod svoju vlast i zaštitu.

6 septembra 1688 g. pade Beograd u ruke carevaca. 25 istog mjeseca držali su Dubrovčani, u prisutstvu Corradinovu, blagodarenje, pjevao se »Te Deum laudamus« i izložilo Svetotajstvo, ali se nije pucalo iz topova »zbog blizine Turaka koji su nedaleko od ovoga grada, i zbog onoga (emina) koji ovdje neprestano boravi«.[1]

pokli mi od sada do vijeka pridavamo se tvomu česarstvu ufajući da nas nećeš ostaviti ma dat nam način i zapovjed da mi možemo podignuti slavnu bandijeru tvoju da nas svak za podložnike tvoje može poznati a mi s naše strane posvećujemo i naše živote i uboštvo tvomu česarstvu čekajući koliko prije tvoje vojnike za moć se š njima sadružiti i učiniti u svako doba što uzbude zapovjed česarstva tvoga. I za potvrđenje od ove naše temeljite odluke biće ova podpisana našijem istijem rukami i zapečaćena našijem običajnijem pečatim.

Na 6 setembra 1688 u Dračevu i Popovu.

(Tri pečata sa strane utisnuta)

Originalna molba, pisana bos. ćirilicom, u HHS. Ragusana I. Conv. E.

[46] Izvještaj Corradina od 14 septembra 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[1] Izvještaj Corradina od 2 oktobra 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

Ali, koliko god Dubrovčani pazili na osjetljivost Turaka, znali su dobro da Turci, poslije pada Beograda, ne mogu držati Trebinje i Popovo, ako Mlečani budu ozbiljno navalili. Zato su nastojali da ih car zauzme prije Mlečana. U tu su svrhu pisali 24 septembra svome poslaniku u Beču da zamoli španskog poslanika da utječe na cara da naredi neka se odvoji jedan dio njegove vojske i pošalje u Hercegovinu, »da je zauzme prije nego onamo stignu Mlečani«.[2]

Skoro istovremeno naređivala je mletačka vlada svome generalnom providuru u Dalmaciji da nastoji zauzeti Čitluk, Popovo i Trebinje.[3]

Car je bio, zbog djelovanja španskog poslanika, vrlo sklon Dubrovniku. Borgomanero je znao da caru vješto prikaže štetu koju bi car imao, ako bi Dubrovnik propao, što bi se uistinu i dogodilo kad bi Venecija zauzela Trebinje i Popovo. Car je toliko vjerovao Borgomaneru da mu je jedanput, kad se o eventualnom osvajanju Popova i Trebinja od strane Mlečana govorilo, kazao: »Ne, ovo ne, ovo im neću ja dopustiti.«[4]

Ali nije bila dovoljna samo careva dobra volja da se stvar riješi onako kako su to Dubrovčani željeli, trebalo je imati za se i carevu okolinu, njegove ministre, a u prvom redu carskog kancelara Strattmanna. Dubrovčani su to dobro znali, pa su u tom smislu izdali Mati Marinovu Boni uputstva kako da Strattmanna za republiku pridobije.

Bona je to sve tačno i s uspjehom izvršio. On je pošao Strattmannu i obećao mu 2000 ongara nagrade, ako uspije u pitanju Popova i Trebinja. Tom prilikom darovao je dubrovački poslanik Strattmannu 200 zlatnih ongara kao zahvalu za one usluge što je on dosad republici učinio, a ujedno mu je izjavio da mu dubrovačka vlada stim radije čini ovaj poklon »što čineći nama zamoljenu uslugu on je istovremeno čini i caru, svome gospodaru, koji je u toj stvari isto toliko interesovan koliko i sama republika«.

Strattmannu se taj poklon osobito svidio.[5]

[2] Dubrovački senat Matu Marinovu Boni, 24 sept. 1688. U dubrovačkom arhivu fasc. 58. No 1962.

[3] Mletačka vlada gen. providuru 7 okt. 1688. Rad 54, str. 76.

[4] »O questo nò, ciò non li permettrò io«. Izvještaj Mata Marinova Bone od 5 sept. 1688. U dubrovačkom arhivu, Lettere e relazioni delle commissioni 1687—1688, vol. 1. No 2097.

[5] »Il conte Strattman ha gradito molto il regalo«. Izvještaj Mata Marinova Bone iz Beča 27 sept. 1688. U dubrovačkom arhivu, Lettere e rel. delle comm. 1687—1688, vol. 1. No 2097.

Onaj koji je najviše radio za Dubrovnik bijaše bez sumnje Borgomanero. Bona je mislio da bi trebalo i njega nagraditi, pa je predložio republici da mu se da jedan dar u vrijednosti od barem 1000 zlatnih ongara, »jer znam s pouzdane strane da bi ga on primio i da bi mu se to svidjelo, a možda ga on i očekuje«. U tom pismu naziva Bona Borgomanera »našom zvijezdom sjevernicom na ovom dvoru« i ističe da je taj trošak »potrebniji od ijednog drugog«.[6]

Car je sada poslao proglas u Bosnu, pozivajući tamošnje stanovništvo da mu se pokori, a ujedno je naređivao Turnu u Veneciji da izjavi tamošnjoj vladi da ne osvaja u Hercegovini koju car kao ugarski kralj hoće za se.[7]

Tako je, vrlo vjerovatno, brzo djelovao na Strattmanna dubrovački dar, i ono što je do nedavna bilo vrlo teško, naime izjava careva da car hoće ove krajeve za se, sada je, bar iz Beča, išlo lako.

Nekoliko dana poslije ovog izvještaja javlja Bona u Dubrovnik: »... *naši posli nisu mogli da budu bolje shvaćeni ni riješeni, jer car hoće za se cijelu Hercegovinu sve do Dubrovnika*... on je naš interes učinio svojim vlastitim... Sve je ovo uradila svemoguća ruka Božja i zagovor slavnoga svetog Blaža.«[8]

Ali prije nego je ovo pismo stiglo u Dubrovnik, da tamo pobudi lijepe nade, navijestila je Francuska, 10 oktobra, caru rat.

Dok je tako Bona vrlo uspješno radio u Beču, radio je i dubrovački senat da spriječi Mlečanima osvojenje Trebinja i Popova. Dubrovčanima je ipak uspjelo da izvezu oružja iz Mletaka, a proveli su i popis svog stanovništva sposobnog za oružje. Namjera im je bila, ukoliko je to Corradino doznao, da, za slučaj da Turci isprazne dolinu Popova i Trebinja, ovu osvoje prije nego je osvoje Mlečani.[9]

[6] ...Ecc. Sig-ri sarebbe necessario, che si dispongano di regalar questo Amb-re (špan.) con una gioia di valore almeno di mille ongari o quanto le parerà, sforzandosi più che possono, perchè so di buona parte che la riceverebbe e gradirebbe e forsi che la spera da loro; e se si risolveranno, come si devono risolvere, essendo lui la nostra tramontana in questa corte, la potrebbono ordinare in Venezia al Vincenti, e quando conosceranno tempo adequato per regalarlo, accompagnar la gioia con una loro amorevolissima lettera. Quest' è necessario più che tutte le altre spese, perchè ci portarà grandissimo profitto... Ibid.

[7] Izvještaj Mata Marinova Bone iz Beča 27 sept. 1688. U dubrov. arhivu, Lett. e rel. delle commissioni 1687—1688. Vol. 1. No 2097.

[8] Izvještaj Mata Marinova Bone iz Beča 3 okt. 1688. U dubrov. arhivu, Lett. e rel. delle comm. 1687—1688. Vol. 1. No 2097.

[9] Izvještaj Corradina dd. Ragusa li 16 ottobre 1688, HHS. Ragusana I. Conv. E.

Ali su Mlečani za to doznali, i generalni providur je izjavio da će, ako dubrovačka vlada pošalje svoju vojsku u ta mjesta, on tu vojsku napasti.

Situacija je bila vrlo škakljiva. Naše je mišljenje, iako nemamo za to direktnih dokaza, a ono oslanjajući se na već navedeno pismo Luke Barke, da su Dubrovčani to htjeli da učine po savjetu Turaka ili bar s njihovim dopuštenjem. Protivilo bi se načelima njihove diplomacije da su drugačije postupili. I carskom se rezidentu učinila ova namjera Dubrovčana sumnjiva i nezgodna. On je zato savjetovao senat da se toga okani. Ta je opomena djelovala, i Dubrovčani su obustavili naoružavanje razglasivši da su dobavili oružje iz Venecije da oskrbe svoj arsenal, a da su popisali stanovništvo da znadu, za svaku eventualnost, koliko imaju ljudi sposobnih za oružje.[10]

Carske su vojske dalje napredovale, a u Dubrovniku se još ništa nije znalo o navještaju rata od strane Francuske. U takvoj situaciji Dubrovčani su mislili da se treba što jače približiti caru i njegovu rezidentu u Dubrovniku.

Zbog toga pozovu, 16 oktobra 1688 god., Corradina u senat. Tu ga je u senatu pozdravio ispred sviju rektor republike i rekao da su oni zaključili da ga pozovu u senat eda ga obavijeste o onome što rade za korist carevu, i da neće ništa učiniti bez njegova znanja. Nato mu saopćiše da su k njima došli neki hercegovački Turci i da su ih zamolili da isposluju kod cara da ih primi pod svoju vlast, kako su to već učinili neki kršćani trebinjske doline. Senat je pitao Corradina da li on ima ovlašćenje da ih primi. Corradino im je odgovorio da bi ih on mogao primiti, ali da bi se oni mogli obratiti princu Badenskom, koji je blizu Sarajeva, a da će ih on njemu preporučiti. Corradino ih je uvjeravao da će ih princ Badenski lijepo primiti i da će im pomoći.[11]

Dubrovčani su znali da princ Badenski nije tako blizu Sarajeva a osim toga su Turci oštro čuvali sve prolaze, pa rekoše da je nemoguće ni da ovi pođu princu, a ni to da im princ pomogne. Zbog toga zamoliše Corradina da ih on primi pod carsku vlast. Corradino im je odgovorio da će on to učiniti, ako uistinu ta plemena žele da dođu pod carevu vlast i ako mu Dubrovčani dadu dokaza za to. Oni mu obećaše da će mu dati pismenih dokaza.[12]

[10] Izvještaj Corradina od 27 oktobra 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[11] Ibid.
[12] Ibid.

Tri dana iza toga dodoše Corradinu tri senatora i pokazaše mu tri spomenice koje su ta plemena sastavila sa pečatima turskih i kršćanskih glavara. U tim su spomenicama molili da ih car primi za svoje podanike. Corradinu dadoše kopije, a originale poslaše u Beč svome poslaniku.[13]

Sasvim je jasno šta su Dubrovčani ovim htjeli. Ne mogući se oružjem oprijeti mletačkoj navali na ove krajeve, oni su htjeli i carskog rezidenta i cara i dvor uvjeriti o tome kako su ova plemena za cara, a to i zbog toga da se car odluči na vojnu okupaciju Hercegovine, a i zbog toga da im car, odnosno njegov rezident, privremeno izda pisma koja će Mlečane uvjeriti da su se ova plemena predala caru i da ih zbog toga Venecija ne smije da podvlasti.

Dubrovčani su tako mislili, ali nije tako mislio carski rezident, pa, kad se o tom povela riječ što bi trebalo učiniti, ako Mlečani budu htjeli da podvlaste ove krajeve, Corradino je ponovio svoje staro mišljenje da se to ne bi dogodilo kad bi Dubrovčani imali njemačku posadu, zato neka mole cara da im takvu posadu pošalje u Dubrovnik. U tom slučaju ne bi samo bili osigurani od svake povrede dubrovačkog teritorija, nego bi se tada »združiv ovu posadu s njihovim (dubrovačkim) ljudima moglo pomoći spomenutim plemenima i postaviti posade u njihova mjesta«.[14]

Dubrovčani obećaše Corradinu da će o tom raspraviti u senatu i onda mu odgovoriti. Ali nije to bila nipošto jednostavna stvar. Za Corradina da, jer je on smatrao Dubrovnik carskim gradom, pa je mislio da u taj grad, koji je svojina careva, ima car puno pravo da metne svoju posadu. On je štaviše držao da je tadašnji odnos Dubrovnika prema caru onaj isti koji je bio za ugarskih kraljeva. Ali su Dubrovčani o svemu tome sasvim drugačije mislili. U prvom redu oni nisu ovaj sadašnji odnos Dubrovnika prema caru, dotično ugarskom kralju, smatrali identičnim s onim, recimo, za Ludovika Anžuvinca, a onda nisu oni ovaj protektorat tražili zbog nikakvih sentimentalno-historijskih razloga, nego da se očuvaju od Venecije, bolje da očuvaju svoju trgovačku nezavisnost, a s njom i svoje bogatstvo.

Primiti carsku vojsku u Dubrovnik kao takovu, tj. kao carsku, značilo je dati caru u ruke sudbinu svoga grada. Oni su željeli da carska vojska osvoji hercegovački teritorij do granica dubrovačke

[13] Ibid.

[14] Izvještaj Corradina od 27 oktobra 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

države, a nipošto da ona uđe i u dubrovačku državu. Osim toga su oni dobro znali da se ratna sreća može i okrenuti, a u tom bi slučaju mogao rđavo proći Dubrovnik u kome se nalaze carske čete. Dubrovčani su uopće htjeli da budu još uvijek neutralni, a to ne bi bili, ako bi u njihov grad ušla carska vojska, kao takova.

Corradino je obilazio senatore, koje on bijaše za se pridobio, i nagovarao ih je da na njegov prijedlog pristanu, uvjeravajući ih o koristi koju bi od toga imala republika.

Odmah sutradan, iza ovog Corradinova prijedloga onoj trojici senatora, dođoše oni k njemu da mu saopće zaključak senata o tom pitanju. Ali taj zaključak nije nipošto bio onakav kakav je Corradino želio. Najprije oni zaključiše da mole od cara samo 100 ljudi, a onda i to da ih pođe njihov oficir dignuti na Rijeci. Glavno je bilo to da oni nisu molili da im car pošalje svoje vojnike, kao carske, nego da smiju u carskoj zemlji uzeti 100 carskih vojnika kao svoje plaćenike.[15]

Corradino se morao zasad i ovakvim rješenjem zadovoljiti, stim prije što su mu Dubrovčani kazali da će to sve urediti njihov poslanik u Beču. Tom prilikom dodaje Corradino svom izvještaju da se u Beču odmah odredi — za slučaj da se ti vojnici pošalju — visina plate i dužnosti tih vojnika, »jer ove vojnike koje sada imaju, a kojih je oko 80, upotrebljavaju za službenike da im nose »stolice« i da čine druge niske poslove«.[16]

Premda su Dubrovčani znali da je princ Badenski još daleko od Sarajeva, ipak su htjeli da i tu učine ono što su mogli, i zato da se vidi njihova dobra volja, a i za svaki slučaj. Oni, »sa vrlo velikom teškoćom i troškom«, nađoše čovjeka koji će poći princu da mu ponese i njihovo pismo i ono Corradina«.[17]

Corradino je u svom pismu izvještavao princa Badenskog da mu je car pisao da plemena koja se budu htjela pokoriti caru uputi njemu (princu), zbog toga mu javlja »da su plemena i Turci Zažablja, Hrasnog, Ljubinja sa cijelim Kadilukom i Trebinjem i druga« donijela memorandume u kojima mole cara da ih primi pod svoju zaštitu i svoju vlast, a, jer se boje da će ih Mlečani podvlastiti, mole cara za pomoć. On im je dao nade da ne sumnjaju da će brzo biti pomognuti, zbog toga moli princa da preko Mostara, ako može, učini da nastupi koji dio vojske »u ovaj dio Hercegovine«. Corra-

[15] Ibid.
[16] Ibid.
[17] Izvještaj Corradina cit.

dino mu još saopćava kako bi bila velika šteta za cara kad bi ove krajeve Mlečani osvojili, zbog čega je odlučio, »ako spomenuti Mlečani amo dođu, da im saopći da su već spomenuta plemena pod vlašću Nj. Carskog Veličanstva i da ih moli da im ne smetaju«.[18]

Prilika se za ovo posljednje brzo ukazala. Dubrovački je senat doznao da se Cornaro sprema da podvlasti ove krajeve. Sami su Mlečani saopćili službeno kapetanu Cavtata »da generalni providur ide sada da osvoji Gabelu, a poslije toga treba da pođe da osvoji Popovo i Trebinje«. Mlečani su saopćavali i to da je generalni providur doznao za ugovore koje je Dubrovnik načinio sa stanovnicima Popova i Trebinja, kao i to da oni hoće da navale istovremeno kad on bude navalio na Gabelu.[19]

Dubrovčani su molili carskog rezidenta da piše Cornaru da tu njegovu namjeru spriječi, što je on, 28 oktobra, i učinio. Oni su ga dalje molili da tim plemenima da zastave i pisma da su oni carevi podanici. On nije htio da to učini, samo im je obećao da će im to dati, ako ustreba.[20]

Dubrovčani su do ovog posljednjeg mnogo držali, pa su opet 1 novembra poslali Corradinu dva senatora da ga nagovore da spomenutim plemenima da carske zastave i pismo da su podanici. Corradino se nije dao nagovoriti, ispričavajući se da treba da sačeka odgovor Cornarov, ali im je obećao da će im dati pismo (patent), ako se Mlečani približe tim krajevima, a to zato da ih pokažu mletačkom generalu, eda ih on primi kao prijatelje i saveznike careve[21] i da s njima prijateljski postupa, stim prije što nemaju snage da se brane. Ako pak hoće zastave da se s njima služe protiv Turaka, to im zastava ne treba, jer se i Turci hoće da pokore caru. Ali ako bude vidio da su zastave potrebne, daće ih.[22]

Dubrovački je senat na sve ovo pristao i odustao da traži zastave i patente, stim više što je izgledalo da, zbog rđavih vremena, ne može generalni providur vršiti vojne operacije.[23]

U pismu što ga je Corradino 28 oktobra 1688 g. pisao generalnom providuru Cornaru najprije mu čestita zbog osvojenja Knina, a onda kaže da je Sarajevo tako blokirano da će onaj kraj

[18] Pismo Corradina princu Badenskom. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[19] Pismo kapetana Cavtata senatu. Prijepis u HHS. Ragusana I. Conv. E.
[20] Izvještaj Corradina od 30 okt. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[21] Izvještaj Corradina od 8 nov. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.
[22] Ibid.
[23] Ibid.

doći pod vlast cara, »njihova prirodnog gospodara, kako su već učinila ova plemena: *Trebinja, Zažablja, Veljana, Hrasnog, Rafte, Dračeva, Mrkonića, Drijenjana, Dukljana i sva ostala u kraju Popova,* koja su od mene u ime mog previšnjeg gospodara sa najvećom ljubavlju primljena i čije sam preponizne molbe meni predane uputio Njegovu Carskom Veličanstvu. Zbog toga se nadam da se tome raduje Vaše Gospodstvo, koliko se ja radujem slavi i koristi prejasne republike, pa Vas zato toplo molim da izvolite smatrati ona plemena kao sebi preporučena, kako to traži tijesni savez sa Njegovim Carskim Veličanstvom«.[24]

To je pismo poslao Corradino generalnom providuru, koji se baš tada nalazio sa svojom flotom u Neretvi u koju je ušao 10 oktobra sa 60 lađa[25] s namjerom da navali na Gabelu koja je bila slabo obranjena, pa ju je mogao lako osvojiti, a poslije toga podvlastiti Popovo i Trebinje.

Cornaro je zadržao lađu koja je donijela Corradinovo pismo punih 9 dana, a onda mu odgovori, zahvaljujući mu na čestici zbog zauzeća Knina, prijede mukom preko ostalog pisma Corradinova, pa nastavlja: »Kad mi vrijeme dopusti, nastaviću preduzeti posao protiv zajedničkog neprijatelja da izvučem koju korist oružju prejasne republike i da bolje pričvrstim njenoj vlasti ona *plemena koja su već njenu vlast priznala*«.[26]

Cornaro ovdje ne kaže koja su to plemena, ali ne mogu da budu druga nego ona ista koja su tražila i carevu zaštitu i carevo podanstvo.

Kad je Corradino vidio da se Cornaro ne obazire na njegove preporuke, odluči da tim plemenima izda patentna pisma da mogu Mlečanima, ako ih budu htjeli podvlastiti, pokazati da su već pod carevom vlašću.[27]

U novembru je stigla u Hercegovinu i Dubrovnik vijest o navještaju rata od strane Francuske. Hercegovački su Turci to primili s osobitim veseljem, jer se nadahu da će to pridonijeti da se rat svrši. Oko 20 istog mjeseca osvoji Cornaro malu tvrdavu Norin, a onda pođe na Gabelu. Sa južne strane, sa strane Hercegnovog

[24] Pismo Corradina gen. prov. Cornaru dd. Ragusa li 28 ott. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[25] Uputstvo dubrovačke republike svom poslaniku u Beču. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[26] Pismo Girolama Cornaro, prov. gen. od 8 nov. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[27] Izvještaj Corradina od 14 novembra 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

prodirahu Mlečani u Trebinje.[28] Cornaro nije mislio ovog puta da osvoji cijelo Trebinje i Popovo, jer nije imao za taj pothvat dovoljno sila.[29] Međutim je budno pazio na sve korake dubrovačke vlade i njezino nagovaranje pograničnih glavara da se caru predadu.

Dubrovčani su naime nastavili sa svojom propagandom koju su u proljeću bili započeli. U septembru su oni razaslali patentna pisma onima koji su bili već priznali carsku vlast,[30] a onda nastavili rad u tom pravcu.

Početkom decembra uputiše caru molbu da ih primi pod svoju vlast stanovnici *Orahova, Kijeva i Belenića* preko Nikole Matijaševa iz Češljara, Miloša Nikolina iz Golubinića, Petra Mitrova iz Kijeva, Stjepana Cvijetkova iz Belenića i Mihajla Klaka. »Svi mi cjelivajući zemlju pred Vašim Carskim Veličanstvom predajemo se Vašem Carskom Veličanstvu, moleći ga najponiznije da se udostoji ostaviti nas na imanjima na kojima se sada nalazimo i koje posjedujemo... i neka se udostoji narediti generalima Svoje carske vojske da nam, kad dođu u ove strane, ne učine nikakva zla ni štete«.[31]

Akcija se Dubrovnika na carskom dvoru pojačala u decembru 1688 g. potpomognuta vrlo živim nastojanjem i intervencijom španskog poslanika Borgomanera. Španski je poslanik upravio u decembru tri pretstavke, jednu bez tačne oznake dana carskoj vladi, drugu pod datumom 2 decembra caru, a treću 11 decembra opet vladi.

U prvoj ističe Borgomanero da je dubrovačka republika jedina trgovačka skela koja iz napuljskog kraljevstva vodi u levanat, za koju se može reći da je sigurna i pouzdana za svijetlu

[28] Izvještaj Corradina od 25 nov. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[29] Izvještaj gen. prov. mlet. vladi 7 nov. 1688. Rad 54, str. 77.

[30] Piše knez Vojin i knez Miroslav veliko milosrđe našemu presvijetlomu uzvišenomu gospodaru residenti i ostaloj gospodi vlastelom o Dubrovnika našijem prijatelom smjereno pozdravljenije. Sade gospodo dočekam od svijetloga gospodina residenta i vašega presvijetloga gospodstva obilježe imina primismo i poklonismo se i gospodaru koji ga je poslao po našemu bratu Bošku, a potom toga presvijetla gospodo mi smo od jedne vjere i od jedne riječi što govorimo iz naših usta s gospostvom vašijem, a sada presvijetla gospodo vidite da smo mi sada među dva živa ognja. Kako vas bog uči vidite o životu našemu zašto mi ne imamo prvo gospodina boga pak vas gospou za bogo pozivamo najbolje prijatelje i što vi od nas ono bog od duše vaše i što drugo sluga vaša Vojin i Mirosav a neka vam je Boško preporučeń sluga vaša a potom toga bog vis veselio. — Pismo kneza Vojna i kneza Miroslava dubr. rep. Priloženo izvještaju Corradina od 3 dec. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[31] Istom izvještaju Corradina priložena je i molba upravljena njemu.

kuću (španskog kralja), za koju treba sada više nego ikada nastojati da bude otvorena, *eda osvojenja Njegova Veličanstva (cara) budu mogla imati veze s morem, a zbog toga sa napuljskim kraljevstvom«*. Zato španski poslanik smatra svojom dužnošću da putem carskog kancelara upozori cara »da nisu Mlečani u prošlosti nastojali da unište i sebi podvlaste Dubrovnik samo zato da u Jadranskom Moru ne bude osim njihove druga koja republika, nego i zato da presvijetla (carska) kuća ne bi imala jednu luku i jednu pouzdanu državu na onom mjestu, znajući dobro koliko bi je konjunkture učinile korisnom austrijskoj monarhiji. Zbog toga sada, videći da bi se moglo dogoditi ono čega se oni boje, a što toliko konvenira caru da sa svojim osvajanjima izađe na more, i napokon da na njemu prokrči put... nastoje na svaki način da uklone taj trn koji ih toliko bode... oduzimajući mu (Dubrovniku) trgovinu morem, zabranjujući mu onu kopnom, uznemirujući njegove podanike, i riječima i djelima mučeći republiku, da one dovedu do očajanja, a ove u nuždu da se predadu njihovoj volji... Ono što Mlečani hoće jeste da ih navedu da ili uđu s njima u savez ili da to odbiju. Ako pristanu, ući će mletačke vojske u dubrovačku državu i slomiće je; ako odbiju, tužiće ih i napastovati govoreći da prijateljuju s Turcima. Prema tome će ili na jedan ili drugi način postići Sv. Marko svoju namjeru, ako se tome na vrijeme ne nađe brzog lijeka«. Car ne smije dopustiti, isticao je Borgomanero, da Venecija tlači »jedan dio inkorporiran njegovoj kruni«. Zbog toga, prije nego budu Dubrovčani primorani da se predadu Veneciji i napuste Dubrovnik, »što bi se moglo dogoditi i za što ima znakova«, on predlaže da car izjavi preko svog poslanika u Veneciji, a u Beču mletačkom poslaniku da on želi da Dubrovčane ne napastuju ni mletački vojnici ni hajduci, koji to čine s njihovim dopuštenjem, niti da se Dubrovčani sile da se na išta obavezuju, jer će, kad to bude smatrao zgodnim, njih pozvati na djelovanje sam car koji će im poslati svoju vojsku i onu napuljske države; štaviše već će im sada poslati nekoliko vojnika iz ugarskog kraljevstva. Tu će carevu želju umjeti da cijeni mletački senat, a osim toga će uvažiti i to da ako smiju Mlečani trgovati s Turcima, mogu to još više činiti Dubrovčani koji od trgovine živu. Kako je pak Dubrovnik pod protekcijom pape i španskog kralja i dio ugarskog kraljevstva, to će ga Venecija i njeni podanici pustiti na miru i neće ga siliti da traži načina da se od njih obrani. Završavajući kaže Borgomanero da to sve treba jasno

reći Mlečanima, »jer vidim da su Dubrovčani tako odlučni da sačuvaju svoju slobodu da će se zbog toga, da ne budu od Mlečana podvlašteni, latiti svih mogućih sredstava koja će ih moći od njih da obrane«.[32]

U pretstavci koju je upravio caru govori Borgomanero o tome kako je Dubrovnik uspio da su neka hercegovačka plemena priznala carsku vlast. On misli da car treba da primi te predaje i naredi da se tim plemenima naklono odgovori, a osim toga zapovjedi dubrovačkoj republici i carskom rezidentu da započeto djelo nastave, da se dobije sve više terena, prava i posjeda, a onda da mogu Dubrovčani da kažu da su radili po carskom naredenju, eda ih zbog toga ne napastuju Mlečani »koji, spremni da podvlaste ovu republiku i da na taj način spriječe Vašem Carskom Veličanstvu plod njegovih osvojenja, više ratuju protiv nje nego protiv Turaka«. Borgomanero savjetuje cara da naredi da se u dubrovačku republiku uvede nekoliko hrvatskih vojnika i 200 Napuljaca koji bi, »potpomognuti od Dubrovčana, sa carskom zastavom oduševili ona okolišnja plemena koja ne žele drugo nego da se pokore Vašem Carskom Veličanstvu. Time bi se ne samo osigurali Dubrovčani od mletačkog napastovanja nego bi mogli steći sve više terena za Vaše Carsko Veličanstvo, kojemu sa najponiznijim poštovanjem treba da kažem da bi Vaše Veličanstvo, *kad ne bi imalo otvoren put od Beograda do Dubrovnika, moglo ovaj važni glavni grad prepustiti Mlečanima,* jer bi sva korist od osvojenih zemalja išla njima koji bi, zatvoriv sve trgovačke prijelaze (klance), vadili svu korist ugarskih provincija Vašeg Veličanstva, koju mogu imati samo oni koji budu imali luke za trgovinu sa Italijom. Kako je sva roba iz ovoga grada išla u Ugarsku, Erdelj, Moldavu, Vlašku, Tatarsku i čak u Poljsku, *kad bi Dubrovnik ostao zatvoren, Vašemu bi Veličanstvu ostao teret posada, a Mlečanima sva korist od trgovine.* Zbog toga rade protiv pravde, pod izlikom da osvajaju turske teritorije, hoće da unište jednu kršćansku republiku, da osiromaše zemlje Vašeg Veličanstva, i naposljetku da oni uživaju plod cijeloga rata. Treba da se tom važnom faktu doda i šteta koju bi propašću dubrovačke republike osjetilo napuljsko kraljevstvo i papinska država, a i to da bi se Vašem Veličanstvu zatvorio put da može, za svaki slučaj, prijeći sa svojom vojskom iz svojih krajeva u Italiju.« Zbog svega toga, uzev

[32] »Memoria« španskog poslanika, mjeseca decembra 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

u obzir da Mlečani sve dublje prodiru u Hercegovinu, on misli da treba da car sa najvećom hitnošću pošalje spomenuta naređenja dubrovačkoj republici i carskom rezidentu, kao i to da se pošalju spomenute čete za koje car ne bi ništa trošio, jer bi Hrvate plaćao Dubrovnik, a Napuljce napuljsko kraljevstvo.[33]

Treću je pretstavku upravio Borgomanero carskoj vladi, 11 decembra 1688 g. U njoj on ističe kako treba osobito naklono postupati prema onima koji su se caru predali »dobrovoljno a da u svojoj blizini nisu ni vidjeli carskih četa«, da to dobro postupanje prema njima privuče druge caru, a omrazi im Mlečane. Car neka im kaže da ih prima »kao podanike, da će im ostaviti sve njihove privilegije i da neće biti siljeni da mijenjaju vjeru, nego će im se dati ona sloboda koju će imati i katolici u pogledu ispovijedanja vjere . . ., da im se obeća da im vojska neće nanositi štete . . . da će u svemu naći carsku milost«. Osim toga, savjetovao je Borgomanero, da vlada zahvali dubrovačkoj republici za ono što je u tom pravcu učinila i da je potakne da dalji rad. Zasad bi dovoljno bilo i 60 Hrvata koji bi u Dubrovniku uzeli carsku zastavu, da ih Mlečani poštuju. Trebalo bi javiti rezidentu da u slučaju da Mlečani budu htjeli osvojiti te krajeve, da im poruči da od toga odustanu, jer pripadaju Njegovu Veličanstvu. To treba da učini u jasnoj formi.[34]

I dubrovački je poslanik upravio u decembru caru jednu pretstavku u kojoj ističe kako bi bilo štetno za cara i Dubrovnik kad bi Venecija osvojila Trebinje i Popovo. Zato on moli cara, u ime svoje republike, da te krajeve proglasi svojima kako su oni u stvarnosti, a osobito Hercegovinu, koja se, pošto je Beograd osvojen, može lako steći, a kad bi carske vojske napredovale u Bosni, pala bi sama po sebi, jer je otvorena i bez tvrđava.[35]

Cijelu je ovu akciju poveo Dubrovnik kad je generalni provodur ulazio u Neretvu. Pretstavke Borgomanera samo su ponavljanje onoga što je dubrovački senat pisao svome poslaniku u Beču. Borgomanero je samo to onda uzeo kao svoje i sa strane svoje vlade da jače djeluje na cara, jer se samo sobom razumije da je utjecaj Dubrovnika bio sitan prema ogromnom utjecaju španskog

[33] Pretstavka španskog poslanika Borgomanera caru od 2 decembra 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[34] Pretstavka Borgomanera carskoj vladi 11 dec. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[35] Pretstavka dubrov. posl. Mata Marinova Bone caru u decembru 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

poslanika. Iz navedenih pretstavki vidi se vrlo velika diplomatska vještina Dubrovnika, koja ide zatim da kod cara i dvora stvori uvjerenje *da je isto toliko važna sloboda Dubrovnika za samog cara i njegove zemlje koliko i za sam Dubrovnik.* Osobito je vješto izneseno pitanje Hercegovine, spoj Ugarske sa Dubrovnikom, izlaz na more, trgovina sa Napuljem i nabačena ideja o gospodstvu na srednjem Jadranu. Ove su pretstavke majstorska djela dubrovačke diplomatske vještine, iz kojih se vidi duboko i oštro promatranje i razumijevanje onovremenih svjetskih prilika.

Ove pretstavke, a i dubrovački novac, djelovali su potpuno. Na prijedlog svoje vlade odlučio je car da izda patent *kojim prima hercegovačka plemena pod svoju vlast i zaštitu,* kao i to da se Dubrovniku da zamoljeni broj vojnika Hrvata.

Već je 14 decembra javila vlada u ime carevo Matu M. Boni da su spomenuta plemena došla pod carsku vlast i molila carevu zaštitu uslijed rada dubrovačke republike, što car odobrava i nada se da će ona u tom pravcu i nastaviti.[36]

19 decembra izda Leopold onima koji su to željeli patentna pisma kojima ih prima kao svoje podanike i obećava svoju zaštitu.[37]

[36] Saopćenje carske vlade dubrovačkom poslaniku Matu Marinovu Boni, 14 dec. 1688. HHS. Ragusana I. Conv. E.

[37] Leopoldus

Romanorum Imperator semper Augustus, Rex Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Croatiae, Bosniae, Seruie, Bulgariae etc.

Universis Ducatus Sanctae Sabae seu Herzegouinae populis, et nominatim quidem Vobis Trebignae, Marcanae, Sasgiabliae, Hrasni, Popoui, Dracevi, Marcovichi, Driegnani, Garmiani, Velciagnae, Dubliagnae, Milisci, Tomichii, incolis et quibuscunque aliis ab hereditario Nostro Hungariae Regno dependentibus, et ad nos avito iure tanquam legitimum vestrum Imperatorem Regem et Dominum spectantibus, gratiam nostram Caesaream Regiamque et omne bonum. Cum non tantum ex demissis vestris libellis supplicibus, verum etiam aliunde cum singulari benignitate et satisfactione nostra intellexerimus, Vos immane iugum Turcicum à collis vestris generose abiecisse, et econtra protectionem nostram Caesaream Regiamque imploraase: proinde Vos omnes et singulos cuiuscunque status, gradus, dignitatis, ordinis et conditionis exsistentes cum omnibus familiis, haeredibus et posteritatibus vestris utriusque sexus, omnesque alios, qui sub tutelam n-ram, quâ legitimi ipsorum Regis ac Domini deinceps confugerint tanquam certa indubitataque dicti Regni nostri Hungariae membra in sinum gratiae protectionisque nostrae Caesareae Regiaeque perpetuum recipimus, Vobis clementissime pollicentes, bona, privilegia, jura, Religionem, libertatesque vestras salvas semper et integras fore, nosque eas non solum sollicite tuituros, verum etiam Vos, omnesque laudabile exemplum vestrum secuturos paternâ gratiâ, potenti protectione ac propensione semper complexuros, Vos praeterea benignissime adhortantes, ut caeptis constanter insistatis, aliosque vicinos populos ad vestigia vestra sequenda invitetis, copiis vero nostris pro securitate, defensione conservationeque vestra partium a Nobis exigente necessitate submittendis annonâ caeterisque necessariis pro earum conservatione

*

Ta su pisma od velike važnosti, jer se njima sad otvoreno izjavio sam car da on ona plemena koja su Dubrovčani uspjeli da nagovore da se caru obrate prima kao svoje prave podanike. *Dubrovački uspjeh bijaše potpun.*

Istog dana javi car tu stvar i grofu Turnu u Veneciju, naređujući mu da o njoj izvijesti mletački senat i da ga upozori na to da ne bi bilo u redu kad bi Venecija osvajala u Hercegovini gdje nema prava da osvaja. Car ga ujedno upućuje da ne može da stoji tvrdnja Mlečana da oni smiju da te krajeve osvoje, jer pripadaju Hercegnovome, budući da ni sam Hercegnovi ne pripada Dalmaciji. Car se čudi kako se usuduje generalni providur da osvaja krajeve za koje zna da su se predali caru, pa naređuje Turnu da on to sa republikom uredi.[38]

succurratis cum generalibus nostris militiae Ducibus et praefectis fideliter correspondeatis, omnem denique promptam exibeatis voluntatem: ut autem gratiae n-rae Caesareae ac Regiae parternique animi securiores essetis, praesentes protectionales manu nostra propria sigilloque secretiori munitas vobis tradere voluimus.

Data in Civitate n-ra Viennae 19-a X-bris 1688 Regnorum nostrorum Romani trigesimo primo, Hungariae trigesimo quarto, Bohemici vero trigesimo tertio.

Leopoldus

Henric de Stratman

Ad mandatum Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis proprium Steph. And. Werdenburg.

Originali u dubrovačkom arhivu fasc. 4 sacc XVII No 332 i fasc. 62 saec XVII No 2044. U bečkom HHS. Ragusana I. Conv. E nalazi se koncept ovih zaštitnih pisama, na kojemu je drugom rukom dodano: Scribatur sexies in forma patentis.

[38] Leopoldus etc.

Intellexeris procul dubio ex Residente Nostro Ragusae agente diversos districtus Sanctae Sabae seu Herzegovinae populos ad partes nostras accurisse, Caesarea Regiaque Protectione nostra implorata, quam iisdem clementer impertiti sumus, Respublica Ragusea ut plures ad imitandum hoc exemplum invitaret animata praefatoque Residente Nostro quid in uno alterove agendum sit uberius instructo, prouti ex adjectis exemplaribus fusius videre est, quas tibi pro directione tua eoque fine duximus communicanda, ut Ill-mi Dominii Veneti sinistris contra dictos populos conatibus insinuata vulgataque memorata protectione nostra obviare senatuique in memoriam revocare velis, qua de partibus regni Hungariae extra Dalmatiam sitis, inter quas Ducatus S-tae Sabae seu Herzegovinae indubitanter censendus est, in sacro foedere capta sunt, eaque â Republica Veneta religiose servanda fore nobis persuademus. Intelleximus quidem ab oratore veneto has tanquam Castelli Novi dependentias a Dominio Veneto haberi et vindicari. Sed hac praetensio tanto minus subsistet, quod nec ipsum Castellum Novum ad Dalmatiam spectat prout notorium est, eoque aegre nos habet quod generalis venetus in Dalmatia contra populos istos quos iam scit (se) sub umbram nostrae protectionis subiecisse arma movet. Curabimus hac pariter oratori veneto in aula nostra residenti ante oculos poni sed tua in primis cura hoc negotium commissum volumus, et tibi de reliquo gratia n-ra Caesarea benignissime propensi manemus.

Viennae 19 X-bris 1688.

Carski je dvor bio sasvim pridobiven od Borgomanera i Dubrovčana, pa je stvorio odluku da Trebinje i Popovo i ostale pogranične turske zemlje imaju da pripadnu caru ili da ostanu turske. Ako bi se ovo posljednje dogodilo, mislili su u Beču da bi Turci imali da ustupe caru jedan put kojim bi slobodno mogao ići promet iz carskih zemalja u Dubrovnik. Glavno je pak bilo to da je dvor odlučio *da nikako ne dopusti da ti krajevi pripadnu Veneciji.*[39]

Takvo je bilo stanje krajem 1688 godine.

VI

Dar Dubrovnika Borgomaneru. — Rad Dubrovnika prilikom pretstojećeg mira. — Pretstavka španskog poslanika da u mirovnom ugovoru bude Dubrovnik oslobođen plaćanja danka Turcima, da Dubrovnik potpadne pod carsku vlast, a naročito da zaleđe Dubrovnika ne potpadne pod Veneciju. — Dubrovački poslanik traži dar za Werdenburga koji je određen za sekretara carske delegacije na mirovnim pregovorima. — Mišljenje Bonino o delegatima. — Dar Borgomaneru. — Car javlja Corradinu da će 60 carskih vojnika i 400 Napuljaca doći u Dubrovnik.— Corradinu povjerena komanda. — Poraz Mlečana kod Gabele. — Vijest o miru 1689 g. slabi gorljivost Dubrovčana i hercegovačkih plemena. — Hrvati vojnici u Dubrovniku. — Napuljci. — Mletačka vlada naređuje u februaru 1689 generalnom proviđuru da osvoji Trebinje i Popovo. — Corradino izdaje protekciona pisma. — Corradinu dolazi iguman trebinjskog manastira. — Dubrovčani prema napuljskim i hrvatskim vojnicima. — Corradino upire sve sile da Dubrovnik primi carske vojnike. — Dubrovčani pravdaju u Carigradu svoje nagovaranje Hercegovaca za cara. — Corradino želi da se stavi na čelo vojske protiv Turaka. — Njegovo pismo generalu Piccolominiju. — Odgovor Piccolominija. — Dubrovačka vlada naređuje svome poslaniku u Beču da omete svako šiljanje Napuljaca u Dubrovnik.

Ali, uza sve te lijepe izglede, nije ipak dubrovački poslanik u Beču, Mato M. Bona, bio siguran da će to tako Venecija primiti. Zato on, u svom izvještaju iz Beča od 30 januara 1689, preporučuje svojoj republici da se moli Bogu za pomoć, jer, iako je car uz njih,

[39] Izvještaj Mat. Mar. Bone iz Beča od 20 dec. 1688. U dubrov. arhivu, Lettere e relaz. delle commissioni 1687—1688. No 2097.

ipak tu treba Božja pomoć, »jer neće lav spavati«, uza sve to što je car Dubrovniku sklon.[1]

Poslanik se uzdavao uvijek najviše u Borgomanera, pa je zbog toga urgirao da mu dubrovačka vlada pošalje jedan dar. To je činio stim više što ga je i Pallazuoli na to upozoravao.[2]

Dar od hiljadu ongara napokon je prispio i to baš u najzgodnije vrijeme kad je španski poslanik opet istupio za Dubrovnik, prigodom pretstojećeg mira. U to je vrijeme car primio i Matu M. Bonu kojemu je kazao da je pročitao pretstavku Borgomanera i naredio da se učini ono što je u njoj označeno. Tom je prilikom rekao car Boni da on poštuje i ljubi dubrovačku republiku i da će se u ugovoru mira s Turcima imati u vidu njezina korist.[3]

Tu pretstavku španskog poslanika, o kojoj je car govorio dubrovačkom poslaniku, upravio je Borgomanero caru 9 februara. U njoj moli Borgomanero cara da naredi da njegovi carski komesari prilikom mirovnih pregovora prisile Turke »da ne traže više od Dubrovčana nikakva danka ni za prošlost ni za budućnost, bilo pod kakvom god izlikom, a to zbog toga što, kako je uvijek dok su ugarski kraljevi imali Budim, dubrovačka republika bila pod tim kraljevima, sada kad ga Vaše Veličanstvo posjeduje, nema sumnje, s pravom ulazi u posjed one države koja je uvijek pripadala onome ko je imao onaj grad (Budim)«. Poslanik navodi onda sve koristi koje bi car od toga imao kad bi imao Dubrovnik kao dio svoje krune, pa u ime Dubrovnika obećava, ako Dubrovnik bude oslobođen od turskog danka i gospodstva, da će darovati caru jedanput za uvijek 50.000 ugarskih forinti, i da će u svakom slučaju postupiti kao pravi član ugarskog kraljevstva. Španski poslanik kaže da je za cara pitanje Dubrovnika, tj. njegova zaleđa od tolike važnosti »da ga treba najviše od svih podržavati u pregovorima s Turcima, a najvažnije u dogovaranju s Mlečanima«. Španski po-

[1] ...onde faranno bene costi le devotioni e implorar in queste congionture il divino aiuto, mentre le inclinationi et intentioni di Cesare sono sante e proffitevoli per noi, si vole però la gratia et aiuto di Dio perchè non dormirà il Leone circuit querens quem devoret, con tutto che l' Aquila è tutta benigna e partiale per noi e fissa nel farci goder i proffitti. — Izvještaj Mat. M. Bone iz Beča od 30 jan. 1689. U dubrov. arhivu, Lettere e relaz. delle comm. 1689. No 2098.

[2] Izvještaj istog poslanika od 13 febr. 1689. U dubrov. arh., Lett. e rel. delle comm. 1689. No 2098.

[3] Izvještaj Mat. Mar. Bone od 20 febr. 1689. U istom arh., Lett. e rel. delle comm. 1689. No 2098.

slanik ističe u tom pismu od kolike je to važnosti za napuljske zemlje njegova kralja da Dubrovnik bude izvozna luka, spojena carskim teritorijem sa ugarskim zemljama. Zbog toga on i moli cara da naredi svojim komesarima, koji će voditi mirovne pregovore s Turcima, da ga odmah izvijeste kad god se nešto o tome bude raspravljalo, da im uzmogne dati koji dobar savjet. Poslanik upozorava cara da njegovi komesari obrate naročitu pažnju na Mlečane *koji bi htjeli da sami ostanu gospodari na Jadranu.*[4]

Kao član austrijske delegacije i to kao sekretar za mirovne pregovore bijaše izabran grof Werdenburg. Španski poslanik je nekoliko puta savjetovao Boni da ga podmiti, ali Bona nije to mogao bez dopuštenja svoje republike. On je to i pisao u Dubrovnik, ali odatle nije dobivao odgovora. Zato je on ponovo urgirao, 20 febr. 1689 g., da mu pošalju neki dar za Werdenburga, koji da je veoma pohlepan za darovima.[5]

Međutim su još prije ovog Bonina pisma Dubrovčani doznali da je određena delegacija za pregovore s Turcima, pa su odmah naredili Matu Boni da govori sa španskim poslanikom, i da nađe načina da delegate podmiti. Ali Bona nije smatrao ni za potrebno ni uputno da to učini. On je, 13 marta, pisao svojoj vladi da on nije o tom ni govorio sa poslanikom, a još manje da bi nešto predložio delegatima koje je car odredio za pregovore s Turcima, a to »jer su ovi bogati i nepodmitljivi vitezovi kojima je car sigurno utuvio naše interese a i svoje, a to je da dobiju što je moguće više teritorija i koristi od Turčina, a u prvom redu Bosnu i Hercegovinu«. Dubrovčani su upućivali Bonu da s njima pregovara tako da će dobiti nagradu kad svrše posao, na što je Bona odgovorio da bi ga oni kad bi im on nešto takvo predložio s prezirom odbili, ali da to nije ni nužno, jer su nepodmitljivi. Ono što im je car naredio učiniće, a »ono što ne bi učinili po zapovijedi carevoj, još bi manje učinili za naš novac«. Štaviše Bona je bio mišljenja da bi ovakva ponuda delegatima samo pokvarila dubrovačku stvar. »Sasvim je drugo — kaže Bona — pregovarati sa Strattmannom. Uvjeravam Vaša Gospodstva da nas svi, i bez ovih ponuda, vole, a sve to dolazi otuda što nas zagovara poslanik (španski) koji uživa velik aukto-

[4] Pismo špan. poslanika Borgomanera dd. Vienna 9 febr. 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[5] Izvještaj Mat. Mar. Bone dubrovačkoj vladi od 20 februara 1689. U istom arhivu, isti konvolut.

ritet i poštovanje. Njega toliko voli car da je njegovo mišljenje o našim interesima uvijek usvajano, tako da od njega zavisi naš posao i naša korist«.[6]

Dubrovačka je vlada još prije spomenula Boni da bi trebalo da republika da neki dar španskom poslaniku kao priznanje za sve ono što je on za nju radio. S time se složio i sam Bona, poslije razgovora s Pallazuolijem. U tu svrhu posla vlada Boni 1000 ongara.

Kad je Bona primio novac, nije odmah pristupio i kupovanju dara, jer je trebalo naći zgodnu priliku da se taj dar poslaniku da, a da se on ne uvrijedi. Zbog toga razgovarao je Bona sa Pallazuolijem koji ga uputi neka slobodno, poslije Uskrsa, pođe k poslaniku i neka mu rekne kako je njegova republika, u znak priznanja za sve ono što je on dosad njoj učinio, poslala 1000 ongara, s time da za taj novac kupi dar za poslanika. To je Bona i učinio. Borgomanero je osobito dirnut pažnjom republike kazao da svega toga nije trebalo, jer da je sve ono što je učinio i što čini činio samo iz prirodne ljubavi koju gaji prema Dubrovniku, ali, kad je već to republika poslala, neka se stavi u sporazum s Pallazuolijem koji i kakav će mu dar prikazati. Sutradan došao je Pallazuoli k Boni i donio mu jedan dragulj sa 24 dijamanta lijepa i velika, a između ostalih bio je u sredini jedan koji je sam vrijedio 1000 forinti. Pallazuoli je kazao Boni da su za nj tražili 1500 ongara, ali da ga je dobio za 1000. Bona je dao procijeniti taj dragulj i procijenili su ga na 6000 forinti. »Mislim — kaže Bona u svom izvještaju — da je taj dragulj bio vlasništvo samoga poslanika i da ga je on bio založio.« Sutradan pošao je Bona poslaniku i donio mu taj dar, na što je on izrazio svoje veselje što ga republika tako časti, i kazao da će o svemu tome izvijestiti kralja, da on zna da je Dubrovnik zadovoljan njegovim radom. Izvještavajući o svemu *tome 1 maja 1689* g. *svoju* vladu kaže Bona da je »ovaj trošak najplodniji od svih ostalih koje smo učinili . . .«[7]

S patentnim pismima bijaše Leopold poslao Corradinu i upute kako ima da postupi, odobravajući ujedno i njegov dotadašnji rad u tom pravcu i vladanje prema Mlečanima. Istovremeno mu je javljao da je republika sama našla 60 ljudi koji će doći u Du-

[6] Mato Mar. Bona svojoj vladi dd. 13 marta 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[7] Mato Mar. Bona dubrov. vladi iz Beča dd. 1 maja 1689 HHS. Ragusana I. Conv. F.

brovnik preko Rijeke, a 400 Napuljaca doći će iz Italije. Car ujedno povjerava Corradinu komandu nad tim trupama i naređuje mu nek ih uredi u kompanije.[8] Corradino je još prije toga porazdijelio sam na svoju ruku neka patentna pisma koja su doista u prvi mah i djelovala. Kad su naime, u januaru 1689, Mlečani htjeli da zauzmu Trebinje i Popovo, pođe k mletačkom generalu poglavica jednog plemena i, izjaviv mu da su se već pokorili caru, pokaza mu patentno pismo. Videći to naredio je generalni providur da se vojska, koja se tamo bila već uputila, povuče. Ali to je samo omogućilo hercegovačkom paši da pomogne Gabelu koju su Mlečani napadali. Paši pođe za rukom da potuče Mlečane kod Gabele, a onda se vrati u Popovo. Corradino se nadao da će i paša priznati carsku vlast, o čemu su ga Dubrovčani uvjeravali, što se nije dogodilo, iako Corradino nije štedio lijepih ponuda. To je uvjerilo Corradina još više da treba Hercegovinu vojskom osvojiti, jer ova plemena nisu sama mogla ništa. On je namjeravao da započne vojničku akciju sa dubrovačke strane, u momentu kad bi se sa bosanske strane približila carska vojska. Kao glavna jezgra te vojske, koja bi sa dubrovačke strane pod komandom Corradinovom imala da nastupi, imalo je da bude onih 400 Napuljaca i 60 Hrvata uz koje bi onda došli dubrovački podanici. Zbog toga je Corradino urgirao da se pošalju i jedni i drugi.

Vladanje mostarskog paše očiti je dokaz da su Dubrovčani imali s Turcima posebne dogovore i ciljeve, koji nisu nipošto mogli da budu identični s onima koje su imali sa carem. To je vrlo dobro vidio Corradino, od koga su oni krili sve. »Česta dogovaranja — kaže Corradino — koja ova vlada ima s Turcima, dopisivanje koje sada više nego ikada vrše, nastojanje da mi ništa ne saopće — prinuđava me da o mnogome sumnjam i da vrlo dobro pazim, budući da, bilo zbog svoje prirode bilo zbog politike, ne opće onako iskreno kako bi trebalo; zato im ne treba mnogo vjerovati«.[9]

Ali dok je Corradino sve to zapažao, prilagao je upravo tome svome izvještaju pismo koje mu je upravio dubrovački senat u kome ga je molio da piše caru da nagovori napuljskog kralja da što prije pošalje municiju i vojnike, i da naredi generalu koji je operirao u Bosni da zauzme Sarajevo, a onda krene na Hercegovinu, da

[8] ...haben wir dir hiemit das Commando über selbe get-st anvertrauen und auftragen wollen... HHS. Ragusana I. Conv. E.

[9] Izvještaj Corradina od 6 febr. 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

uzmogne pomoću napuljskih vojnika, Hrvata i onih koji bi mu se pridružili, da se otvoreno izjasni, potjera Turke i zauzme taj kraj prije drugih.[10]

To je pismo dubrovačkog senata došlo kao odgovor na saopćenje Corradina, koji ih je izvješćivao o hrvatskim i napuljskim vojnicima koji bi imali da dođu u Dubrovnik, a kojima bi imao da komanduje on, Corradino.[11]

Međutim se pronio glas da će sigurno doći do mira o čemu su Dubrovčani bili dobro upućeni. Ta je vijest djelovala odmah na odnos Dubrovnika i prema Corradinu i caru uopće. Oni su odmah postali jako oprezni u svome djelovanju. Ali se nisu samo ohladnili odnosi Dubrovnika prema Corradinu nego i svih onih plemena koja su prije toga tražila zaštitu i pomoć i priznavala se carskim podanicima. Corradino bijaše baš tada, polovinom februara, dobio iz Beča protekciona pisma i to javio i Dubrovčanima i plemenima Popova i Trebinja, ali niko od njih nije došao da ih uzme, ne znajući kako će da svrše pregovori s Turcima.[12]

S time je u vezu dovodio Corradino i to što Dubrovčani nisu dali onoj šezdesetorici hrvatskih vojnika koji su u prvoj polovini februara bili stigli u Dubrovnik carsku zastavu. On je bio uvjeren da to oni ne čine od straha pred Turcima, nego u neizvjesnosti kako će se svršiti mirovni pregovori.[13]

Ali je i Corradino sada opreznije postupao. Govorilo se da će Mlečani napasti Trebinje, zbog čega su Dubrovčani molili Corradina da piše mletačkom generalnom providuru da to ne čini, jer da taj kraj pripada caru. Corradino to nije učinio kako su oni željeli, jer nije htio da Mlečani pomisle da on hoće da njima spriječi da zauzmu »turski teritorij«.[14]

Corradino je bio nezadovoljan postupanjem Dubrovčana s obzirom na plaćanje napuljskih vojnika koji su imali da dođu.

Mi smo vidjeli da je Borgomanero rekao u pretstavci caru, 2 decembra 1688, da će 400 Napuljaca plaćati napuljsko kraljevstvo. Ali je car javio Corradinu da će te vojnike plaćati Dubrovnik, što

[10] Pismo dubrovačkog senata Corradinu, priloženo gornjem izvještaju.
[11] Pismo Corradina dubrovačkom senatu. Prijepis priložen izvještaju Corradina od 6 febr. 1689, cit.
[12] Izvještaj Corradina od 19 febr. 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.
[13] Ibid.
[14] Ibid.

je onda Corradino saopćio dubrovačkoj vladi.[15] Dubrovačka je vlada bila izviještena od svog bečkog poslanika da će te napuljske vojnike plaćati napuljsko kraljevstvo, kako je to predložio Borgomanero caru. Zbog toga se dubrovačka vlada čudila kako to da ih ona treba da plaća.[16] Corradino nikako nije mogao da to razumije, u njegovu ispravno vojničku glavu nije moglo da uđe to kako Dubrovnik neće da pridonosi za svoju obranu i za rat s Turcima. On ističe, u svom izvještaju od 19 februara, kako su Dubrovčani pokupili od svojih podanika 180.000 dukata ili 240.000 forinti za turski danak, a danka nisu platili, pa su mogli sasvim lako, a da zbog toga ne smetaju Španiji, plaćati onih 400 Napuljaca ili pak, u sadašnjim prilikama, ponuditi caru, ako ne sav taj novac, a ono bar najveći dio toga.

U Beču su bili i suviše skloni Dubrovčanima, a da bi se zbog svega toga uzrujavali. 5 marta naredi car Leopold Corradinu: ako bi Mlečani bombardovali Dubrovnik — u što on ipak ne vjeruje — da odmah protestuje protiv toga i to Turnu javi.[17] U drugom uputstvu, 13 marta, kaže car Corradinu da, istina, nije to zgodno što ona plemena nisu došla da uzmu protekciona pisma, ali da ih ipak zadrži u carskoj protekciji. Što se pak tiče napuljskih vojnika, neka to Dubrovčani s Napuljcima urede, on, Corradino, neka preuzme nad njima komandu kad prispiju u Dubrovnik.[18]

Taj oprez, koji su Dubrovčani imali u ovako škakljivoj situaciji kad su gledali da se ne bi Turcima zamjerili zbog suviše velikog prijateljevanja sa carem, nije ih sprečavao da traže pomoć carskog rezidenta kad je ponovo zaprijetila pogibelj od Mlečana.

Mlečani su bili o dubrovačkim nastojanjima prilično dobro obaviješteni od svojih ljudi u Dubrovniku, po Hercegovini i od svog poslanika u Beču. Oni su znali tačno o dopuštenju carevu da uzmu vojnike u Hrvatskoj,[19] kao i o dolasku 60 Hrvata u Dubrovnik,[20] podupiranju Borgomanera na carskom dvoru[21] kao i o nastojanju

[15] Pismo Corradina dubrov. senatu, priloženo izvještaju Corradina od 6 febr., cit.

[16] Pismo dubrov. senata Corradinu, priloženo izvještaju Corradina od 6 febr., cit.

[17] Uputa cara Leopolda Corradinu od 5 marta 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[18] Uputa cara Leopolda Corradinu od 13 marta 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[19] Izvanredni prov. vladi 5 jan. 1689. Rad 54, str. 77.

[20] Izvanredni prov. Petar Duodo vladi 14 apr. 1689. Rad 54, str. 78.

[21] Mlet. senat poslaniku u Beču 21 febr. 1689. Rad 54, str. 77.

da dobiju Popovo i Trebinje[22] (o tom su bili upućeni i iz Dubrovnika). O ovom posljednjem imali su informacije da je car Dubrovčanima obećao Trebinje i Popovo,[23] kao i to da će im, uz otštetu od 50.000 talira, dopustiti, ako ne dođe do mira, da osvoje Trebinje i Popovo. O radu Dubrovčana u Hercegovini znali su Mlečani sve tačno.

Mletačka je vlada još u februaru naredila generalnom providuru da osvoji Trebinje i Popovo.[20] U martu su se Mlečani već uvelike spremali na Trebinje i Gabelu, preko koje bi onda dalje prodirali u Popovo. Ta nova situacija promijenila je dubrovačku namjeru da, dok se ne vidi kako će se razviti pitanje mira, ne radi dalje u pitanju Popova i Trebinja sa carskim rezidentom ništa. Bojeći se uspjeha Mlečana odlučiše Dubrovčani da potraže ponovo pomoć u carskog rezidenta. Oni mu saopćiše da plemena Popova i Trebinja žele imati carska protekciona pisma, misleći da će s pomoću tih pisama spriječiti da Mlečani te krajeve podvlaste. Carski rezident nije sada htio da im da ta pisma, ističući da Mlečani ne će respektovati ta pisma, budući da su ti krajevi sada stvarno pod turskom vlašću. Zbog toga im je savjetovao da čekaju da se vidi uspjeh grofa Thurna u Veneciji, koji je mletačkoj vladi tu stvar saopćio, a onda i nova uputstva od carske vlade u Beču.[25]

Ali Dubrovčani su uporno tražili i molili rezidenta da ta pisma da, našto im je on izjavio da će ih dati, ako mu dadu dokaza da ta plemena ta protekciona pisma doista žele i da ih na to nisu Turci nagovorili.[26]

Kad je sutradan, 10 marta, došao Corradinu vladin sekretar i predao mu pismo u kome je dubrovački senat garantovao da ta plemena to uistinu žele, dao je Corradino ta protekciona pisma.[27] Osim toga poslala je dubrovačka vlada Corradinu samog igumana trebinjskog manastira da mu on lično izrazi svoju odanost caru.

Taj čudnovati otpor Corradina, koji je prije sam s Dubrovčanima nastojao da ta plemena takva pisma dobiju, dolazio je od toga što su se Dubrovčani, od straha pred eventualnim mirom, bili skoro sasvim povukli od tog posla i što je on bio uvjeren da oni nisu nimalo caru prijatelji.

[22] Mlet. posl. vladi 27 febr. 1689. Rad 54, str. 78.
[23] Senat posl. u Beču 21 febr. 1689. Rad 54, str. 77.
[24] Vlada gen. prov. 26 febr. 1689. Rad 54, str. 78.
[25] Izvještaj Corradina od 16 marta 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.
[26] Ibid.
[27] Ibid.

»Svi su ovi obziri — kaže Corradino u svome izvještaju od 16 marta 1689 — koje sam ja preduzeo zbog toga što znam za neprestanu i tijesnu korespondenciju koju ova vlada ima sa hercegovačkim pašom, jer vidim glasnike koji idu tamo i otale se vraćaju i znam za tajne dogovore koje s njime drže.«

»Onih 400 Napuljaca koji su imali da amo (u Dubrovnik) dođu i koje su oni željeli sada neće više, izgovarajući se da dubrovački poslanik nije nikada imao dopuštenje od svoje vlade da ponudi Vašem Veličanstvu da će ih (dubrovačka) vlada uzdržavati i plaćati, nego da će to činiti Španija. Kad su oni o tome pisali potkralju napuljskom, ovaj im je odgovorio da ima naređenje da ih pošalje, ali ne da ih plaća. Tako oni ostaju gdje i jesu.«[28]

Oprezni Dubrovčani nisu nipošto htjeli da Hrvati, koji su kao carski vojnici došli u Dubrovnik, budu smatrani kao takvi, nego kao dubrovački najamnici. Zbog toga zabrani dubrovačka vlada ovim hrvatskim vojnicima da zalaze u rezidentovu kuću, kako bi se izbjeglo svakoj sumnji kod Turaka.

Ovakav je postupak dubrovačke vlade duboko uvrijedio Hrvate Bakrane koji su se smatrali carskim vojnicima. Osim toga Dubrovnik ih je slabo plaćao. Zbog svega toga uputiše oni pismo rezidentu, s molbom da izradi da se dubrovačka vlada drži obećanja ili da ih natrag pošalje.[29]

Dok su tako Dubrovčani pazili da ne izazovu sumnju kod Turaka zbog svojih veza sa Corradinom, nisu bili nimalo skrupulozni u općenju sa turskim eminom u Dubrovniku s kojim su se često sastajali i vijećali. Vijest o skorašnjem miru i uvjerenje da će Bosna i Hercegovina ostati u turskim rukama poticali su ih na to da živu u što boljim odnosima s Turcima.[30]

Dubrovčanima nije nikako išlo u račun ni onih 60 carskih vojnika, a isto tako ni onih 400, koji su imali da stignu iz napuljske države. I kako su odmah one carske vojnike proglasili kao svoje plaćenike koji sa carem nemaju nikakove veze, tako su odmah naredili svome agentu u Napulju da ne preduzme nikakve korake da napuljski potkralj pošalje spomenute vojnike u Dubrovnik.

Patentna pisma, molbe turskih podanika i slično bile su dosta nedužne stvari prema vojsci koja je imala da operativno nastupi.

[28] Ibid.

[29] Dopis dubrovačkog senata Corradinu. Prilog izvješt. Corr. od 16 marta 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[30] Izvj. Corr. od 16 marta, cit.

Za spomenuta pisma mogli su Dubrovčani da pred Turcima nađu uvijek izgovor, ali za nastup oružanom silom protiv Turske nikako. Osim toga oni su vrlo dobro znali za veliku želju Corradina da nastupi protiv Turaka kao zapovjednik jedne vojske, pa bila ona još koliko mala, i da bi on čim bi se ta vojska našla u Dubrovniku već sam, na svoju ruku, preduzeo neki vojni napad na Turke. Zbog svega toga oni su radili sve samo da ta vojska u Dubrovnik ne dođe.

Ali je s druge strane Corradino, koji je bio dosta upućen u dubrovačke tajne namjere, preko svojih prijatelja i konfidenata, nastojao da nađe načina da Dubrovčane prisili na to da prime neku, pa bilo koju, vojsku s kojom bi on onda mogao da istupi protiv Turaka. Corradino je bio uvjeren da su i onaj nesporazum odnosno pitanja ko će plaćati napuljske vojnike, da li španski kralj ili Dubrovnik, iznijeli sami Dubrovčani, koji su dobro znali da bi ih oni morali da plaćaju, samo zbog toga da stvar otegnu.

Da ih prisili na držanje vojske, Corradino je došao na drugu jednu ideju. On predloži caru da hitno pošalje iz Senja i Rijeke u Dubrovnik 500 ljudi i da prisili dubrovačku vladu da ona te vojnike plaća od novca koji ima rezerviran za turski danak. Istovremeno neka španski poslanik hitno piše potkralju napuljskom da pošalje »bez ikakvog zakašnjenja« napuljske vojnike, a da prijetnjama prisili dubrovačkog poslanika u Beču da izradi da njegova republika plati ove napuljske vojnike od novca koji je rezerviran za turski danak, a onda da će kasnije Španija vratiti Dubrovniku novac koji će u tu svrhu potrošiti.

Da svoj prijedlog što jače potkrijepi, isticao je Corradino da je upravo sada prilika da se navalom na Hercegovinu ne samo ova pokrajina osvoji nego i da se privuče jedan dio turske vojske na ovu stranu i tako oslabi turska snaga koja je priječila prodiranju carske vojske u Bosnu.

Corradino je dobro prozreo svu igru Dubrovčana što mu nije bilo osobito teško, jer je, kako smo vidjeli, imao u Dubrovniku dosta prijatelja, a osim toga bila je u Dubrovniku i jaka stranka koja je bila sklona caru a nesklona Turcima. On je znao vrlo dobro da Dubrovčani ne rade nipošto u korist carevu, nego u svoju i da im nije do toga da car dobije teritorij u Hercegovini, nego da ga ne dobiju Mlečani. Njega su uputili njegovi prijatelji u to da je k hercegovačkom paši pošao Luka Barka zato da ga upozna s pravim stanjem stvari i da mu prikaže da Dubrovnik nastoji da plemena

Popova i Trebinja sklapaju ugovore sa carem samo zbog toga da se spriječi da ih Mlečani zauzmu. Napokon je doznao i to da oni koje su k njemu poslali Dubrovčani i prikazali mu ih kao stanovnike doline Popova nisu bili odatle ni turski podanici, nego seljaci i podanici dubrovačke republike.[30]

Ali sve to nije odvratilo Corradina od njegova iskrenog nastojanja da pomogne caru i kršćanstvu, a možda i da zadovolji svoju želju da se postavi na čelo jedne kršćanske vojske. Ta ga je misao golicala pogotovu sada kada mu je sam car to dopustio. Zbog svega toga on je ne samo urgirao kod dubrovačke vlade da se pobrine za dolazak napuljskih četa nego je i sam pisao potkralju napuljskom, ističući mu da se u Beču već misli da su čete poslane i da su ili došle ili da će skoro stići u Dubrovnik, kao i to da on ima upute kako da s tim četama operiše.[32]

Videći sebe već na čelu carske vojske, koja je imala da prodire s juga s ciljem da se sjedini sa vojskom generala Piccolominija, pisao je Corradino Piccolominiju upućujući ga u svoje namjere i u stvaranje vojske kojoj je imala da bude jezgra onih 60 Hrvata i 400 Napuljaca.[33]

Piccolomini je odgovorio Corradinu 30 marta iz Požege da će ga on svakako obavijestiti o svim koracima za koje mu bude naređeno da ih u Bosni preduzme, »eda se budemo mogli spojiti u dano vrijeme i mjesto zajedno s Vašim Napuljcima i ostalima«. Piccolomini izvještava dalje Corradina da se on sprema da suzbije jednu tursku vojsku koja se skuplja u Bosni s namjerom da prijeđe Savu. On će ga izvijestiti ako bude kakvih novosti koje bi ga mogle zbog spomenute svrhe interesovati. Kaže mu napokon da mu nisu još poznate dispozicije za buduću ljetnu vojnu, ali svakako želi da s njime sarađuje u službi carevoj. Piccolomini je još javio Corradinu da su propali pregovori za mir.[34]

Ali želja Corradinova nije se tako brzo ispunjala. Lađa koju je on poslao da ponese njegovo pismo napuljskom potkralju vratila se, ali bez ikakva odgovora. U Dubrovniku su pak bili uvjereni da će nastup Francuske toliko pomoći Tursku da će ona uspjeti da

[31] Izvještaj Corradina od 20 aprila 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.
[32] Pismo Corradina napuljskom potkralju dd. Ragusa 30 apr. 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.
[33] Izvještaj Corradina od 4 maja 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.
[34] Pismo Piccolominija Corradinu iz Požege 30 marta 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

ponovo dobije izgubljene teritorije, pa su i dalje vodili istu politiku zatezanja i odgađanja.[35]

Osim toga Dubrovčani su već dali naređenje svom poslaniku u Beču da omete svako šiljanje vojske iz Napulja. Ovaj je pak to saopćio Borgomaneru, koji je izvijestio napuljskog potkralja o situaciji i savjetovao ga neka ne šalje zasad nikakvih četa u Dubrovnik, a kad se bude za to ukazala potreba, da će on već javiti. Tek 28 maja odgovori potkralj Corradinu, sigurno zbog toga što još nije imao nikakvih podataka o tome iz Beča. Kad su mu oni stigli od Borgomanera, pisa on Corradinu da zasad ne može da pošalje nikakvih četa u Dubrovnik, jer da ih sami trebaju, budući da je Francuska navijestila Španiji rat, a osim toga da ga je Borgomanero izvijestio da zasad nije potrebno da se te čete šalju.[36]

Dok su ovako Dubrovčani preko svog poslanika u Beču činili sve moguće da španski poslanik spriječi odašiljanje onih 400 Napuljaca, kod kuće, u Dubrovniku, u saobraćaju s Corradinom, radili su oni baš obrnuto, tako da je Corradino skoro vjerovao da iskreno žele da te čete doista i dođu. Sam Corradino, a da o tome nije ni sanjao, išao im je na ruku. On je, čim je primio pismo od Piccolominija, odmah obavijestio dubrovački senat o tome, misleći da će time potaknuti Dubrovčane da prekinu s Turskom i da će i sami požurivati dolazak onih 400 Napuljaca. On je Dubrovčanima javio i to da se je carska vlada sporazumjela sa Španijom da će Španija da plaća ove Napuljce.

Dubrovčani su ga na to zamolili da im ustupi to pismo Piccolominija da ga pročitaju u senatu da jače djeluje, ali im ga Corradino nije dao. Da ga potpuno zavaraju, oni su poslali k njemu jednog sekretara koji je zamolio Corradina u ime republike da ponovo piše napuljskom potkralju, i da požuri odašiljanje napuljskih četa u Dubrovnik. Corradino, koji nije ni slutio kakove su upute oni dali svomu poslaniku u Beču, odmah im to obeća. Bila mu je sada malo upadna ta dubrovačka revnost, ali je on zaključivao da je to zbog toga što su oni dobili vijesti da Turcima ide zlo.[37]

---

[35] Izvještaj Corradina od 24 maja 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[36] Pismo napuljskog potkralja Corradinu dd. Napoli 28 de Mayo 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F. — Izvještaji Corradina od 3 juna 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[37] Izvještaj Corradina od 4 maja 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

VII

11 juna 1689 g. car saopćava službeno mletačkom poslaniku u Beču da je Trebinje i Popovo uzeo pod svoju zaštitu. — Rad generalnog providura Cornara. — Stanje u Hercegovini. — Venecija izvješćuje cara da će osvojiti Trebinje i Popovo. — Napad novog generalnog providura Molina na Čitluk. — Proglas Ljudevita Badenskoga. — Sastanak Molina i Corradina. — Nova akcija Dubrovčana kod hercegovačkih plemena da ona mole da car pošalje vojsku u njihove krajeve. — Prodiranje Molinovo prema Trebinju početkom novembra 1689 g., njegovi uspjesi i uzmak. — Mostarski paša poručuje Molinu da ne smeta Dubrovčane. — Molino ne prima dubrovačke poslanike i odbija njihove darove. — Pridobijanje srpskog patrijara Arsenija Crnojevića za cara i Veneciju.

Međutim je, pomoću Borgomanera, dubrovački poslanik u Beču napokon uspio da je car Leopold službeno saopćio mletačkom poslaniku u Beču da je uzeo Trebinje i Popovo pod svoju zaštitu. 11 juna došao je mletačkom poslaniku u Beču carski tajnik Werdenburg i dao spomenutu izjavu, o čemu je on odmah istoga dana izvijestio svoju vladu.[1]

Istoga dana saopćio je car grofu Turnu u Veneciju da će taj korak u Beču preduzeti, a on da o tome izvijesti mletačku vladu.[2]

Međutim je u proljeću generalni providur Dalmacije Cornaro izabran za generalnog providura mora, da zamijeni oboljelog dužda Francheska Morosinija. Za generalnog providura Dalmacije bijaše izabran Aleksandar Molino.

Ostavljajući svoju dužnost generalnog providura u Dalmaciji mogao se Jerolim Cornaro da pohvali doista lijepim uspjesima. On je za svoju republiku osvojio Knin, Vrliku, Sinj i Hercegnovi, sve strateške i prometne tačke od vrlo velike važnosti. Nije uspio u svojim nastojanjima da osvoji Čitluk, Trebinje i Popovo, ali je

[1] Mlet. posl. u Beču svojoj vladi, 12 juna 1689. Rad 54, str. 78.

[2] Ad comitem Franc. a Turn.

Leopoldus etc. Significamus tibi nuper clementissime quod oratorem venetum de protectione nostra Caesareo-Regia a populis in Trebigne aliisque circumvicinis locis implorata iisque concessa certiorem reddi curaturi simus, quod factum esse adjacens perhibet prothocolum, et quoniam non dubitamus eundem oratorem Dominium Venetum hac de re hodierno veredario edocturum. Proinde tu quoque insinuatione tibi demandata progredi poteris, responsum quod acceperis ad nos delaturus ...« etc. Viennae 11 junij 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

ponovo oduzeo Turcima kulu Norin, i pridobio za Veneciju serdara Babića i sve njegove pristalice. On je sada ostavljao Veneciji sasvim drugu granicu prema Turcima od one koju je primio od svoga prethodnika. Počev od Trstenice išla je granica na rijeku Neretvu povrh norinske kule, a onda silazila na more kod Kleka gdje je dolazila do dubrovačke granice. Odavde je dalje ostajao turski teritorij sve do Carina. Carine su bile u mletačkim rukama. Od Carina je išla mletačka okupacija na Zupce, a od Zubaca na Crnu Goru. Jasenica i cijela dolina Grahova bili su u mletačkim rukama.

Prema izvještaju generalnog providura Cornara, koji je podnio svojoj vladi po svom povratku sa te službe, sva plemena koja su bila uz ovu južnu liniju, pod Turcima, već su se predala Veneciji, a tako isto i Crna Gora. Ali ta plemena nisu mogla da budu stvarno mletačka, jer su se tu nalazile još u turskim rukama dvije tvrđave: Klobuk i Podgorica. Cornaro je pregovarao još sa drugim plemenima da bi priznali mletačku vlast i pomogli ga u borbi s Turcima.

Jedna od najvažnijih tačaka mletačkog osvojenja bijahu Carine. Venecija je sad pobirala takse od karavana koje su tim putem išle u Dubrovnik. Sada je tu bila redovna mletačka straža od 200 ljudi. Za vrijeme Cornarove uprave tim prihodima su se izdržavali ovi vojnici, i za to se potrošilo preko 45.000 lira, a preostalo je još 20.000 lira, koje su predane u državnu blagajnicu.

Za vrijeme dok su Turci imali Hercegnovi pripadala su hercegnovskom kadiluku ova plemena i mjesta: Banjani, Riđani, Klobuk, Risan, Korjenići, Pilatovci, polovina Bileća, polovina Ljubumira (Ljubinja), Trebinje, Zagule, Zupci, Dračevica, sa svim selima koja su spomenutim mjestima pripadala, i polovina Popova sve do Dračeva. Cornaro je nastojao da sva ta mjesta osvoji, ali je uspio da to učini samo do Zubaca, koji su bili 30 milja udaljeni od Hercegnovoga, dok su plemena Banjana, Riđana, Pive, Nikšića i druga priznala mletačku vlast. Trebalo je još samo osvojiti Klobuk i Podgoricu, da sav taj kraj dođe potpuno u mletačke ruke.[3]

Još prije nego je car dao spomenutu izjavu, preko svoga tajnika mletačkom poslaniku u Beču, bila je mletačka vlada o tome izviještena od svoga generalnog providura u Dalmaciji. Istina, ona je znala i prije o radu Corradinovu i Dubrovčana, ali sada joj je to bilo službeno saopćeno.

[3] Arhivio di Stato u Veneciji: Relazioni, Relazione di Girolamo Cornaro ritornato dal carico di Prov. Gen. in Dalmazia ed Albania 1689, 20 luglio.

Corradino je naime 1 juna pisao generalnom providuru u Dalmaciji da je još od lanjske godine mnogo stanovnika Hercegovine, a napose oni doline Popova i Trebinja, priznalo carsku vlast, da ih je on primio kao takove u ime carevo, da im je dao carske patente i protekcione isprave i dao im nade da će ubrzo biti oslobođeni od turskog jarma. Corradino je tražio tom prilikom od generalnog providura neka ne dopusti da hajduci u mletačkoj službi ova plemena napadaju.

Generalni je providur odgovorio Corradinu, ali samo u općenitim izrazima, ne ulazeći u samu stvar. Ali se ipak on nalazio u neprilici, jer zapravo nije znao šta sada da čini, pa je sve to saopćio svojoj vladi. Saopćavajući joj to kaže generalni providur: »Ne vidim kako on može da naziva carskim ona plemena koja su većinom Turci, koji se oružanom rukom danomice bore sa podanicima Vaših Jasnosti; ali to su makinacije gospode Dubrovčana, koji su u velikom strahu da onaj kraj ne padne u ruke naše vlade.«[4]

Mletačka je vlada na ovo naredila svom poslaniku u Beču da pođe caru u naročitu audijenciju i da mu izjavi da su se, iza kako je republika proširila svoj teritorij u Dalmaciji, a naročito iza kako je osvojila Hercegnovi, mnoge porodice Trebinja i Popova i okolišnih krajeva izjavile da priznaju mletačku vlast. Ali uza sve to da su ti krajevi u turskim rukama, a Turke da mnogo puta pomažu Dubrovčani. Kako su pak ovi krajevi zaleđe Hercegnovoga, Venecija nastoji da ih osvoji, pa da istjeravši otale Turke osigura svoj Hercegnovi.[5]

Svejedno je Corradino i ponovo pisao generalnom providuru Molinu, koji je 7 septembra ušao s vojskom u Neretvu, da su se Popovo i Trebinje predali caru i da odustane od namjeravanih operacija u tom kraju. Molino mu je odgovorio da su u tim krajevima sada gospodari još uvijek Turci, i da i stanovnici tih krajeva često napadaju kršćane i da prema tome nisu vrijedni da se car na njih obazire. Svojoj je pak vladi javljao Molino da se on sprema da u zgodnim prilikama preduzme napad na ta mjesta.[6]

I doista Molino je par dana poslije toga napao na Čitluk. Ali mostarski paša, obaviješten od Dubrovčana o kretnjama Mlečana, dođe pravovremeno Čitluku u pomoć i suzbi Mlečane. Prema

[4] Gen. prov. vladi. Rad 54, str. 78, 79.
[5] Mlet. vlada svomu poslaniku u Beču. Rad 54, str. 79.
[6] Gen. prov. mlet. vladi 8 sept. 1689. Rad 54, str. 80.

tvrđenju Molina u Čitluku su se Dubrovčani borili uz Turke protiv Mlečana.[7]

Poslije neuspjeha protiv Čitluka spremao se Molino da napadne Trebinje, ne mareći nimalo za careva pisma kao ni za proglas kneza Ljudevita Badenskoga, koji je u carevo ime pozivao tamošnje stanovništvo na ustanak, obećavajući da će on tamo doskora saći sa 4000 konjanika.[8]

U tu svrhu ostavi Molino neretvanski kraj i otplovi u Hercegnovi. Tamo se on sastao sa Corradinom, koji je mislio da će usmeno lakše riješiti nesporazumak između njega i Molina. Na tom se sastanku ponovilo uglavnom ono što su ova dvojica već pismeno jedan drugome kazala. Corradino je izjavljivao da su ona plemena zatražila da postanu carevi podanici, da je car na to pristao i izdao im patentna i protekciona pisma i, prema tome, da on (Molino) ne bi smio da napada na njih, jer su carevi podanici. Molino mu je na to odgovorio isto ono što mu je i pisao, naime da su oni turski podanici i da se kao takvi vladaju. Nadalje je Molino kazao Corradinu da je cijela ta stvar samo manevar Dubrovčana, a svrha mu je da one krajeve zadrži za Turke. Osim toga nisu carsku vlast priznala ta plemena, nego samo neki glavari, nagovoreni na to od Dubrovčana.

Na ovo mu je Corradino kazao da se Dubrovčani *nisu* nikada za tu stvar zalagali.

Nato je Molino iznio Corradinu potanko mnogo toga što je teško teretilo Dubrovčane, kao pomagače i doušnike Turaka. »Da li se to može podnositi da oni nastavljaju svoj saobraćaj s Turcima u doba kada kršćanstvo vodi opći rat protiv Turaka... Sve je nastojanje Dubrovčana u tome da imaju dva oslonca, cara i Turčina...« Mlečani su uhvatili jedno pismo turskog emina u Dubrovniku u kojemu je ovaj saopćavao Turcima sve ono što se radilo kod kršćana. Molino je pitao Corradina zašto Dubrovčani ne pošalju iz svoga grada toga emina. Nadalje je Molino kazao Corradinu da je prilikom njegove navale na Čitluk našao da su Dubrovčani poslali Turcima 100 ljudi, od kojih mnogo oružanih, a da se našlo nekoliko njih koji su nosili hranu Turcima.[9]

Ali osim toga što Molinu nije išlo u glavu vladanje Dubrovčana prema Turcima, a nije ni htio da zna za nekakve carske po-

[7] Isti istoj, 13 sept. 1689. Rad cit., p. cit.
[8] Gen. prov. vladi 10 okt. 1689. Rad 54, str. 80.
[9] Prilog izvještaju Corradina od 22 sept. 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

danike, koji su stvarno bili pod Turcima, on je pustio da njegovi hajduci napadaju mjesta u tom kraju. Tako su hajduci napali na Orahovo,[10] Beleniće i Kijevdol.[11] Dubrovčani su se odmah uzbunili, a uzbunio se i Corradino. 16 septembra javi to dubrovački senat Matu Marina Boni u Beču, dok je Corradino još 15 istog mjeseca pisao generalnom providuru upozoravajući ga na to da su ona sela priznala carsku vlast.[12]

Ali je Molino malo mario za pisma Corradinova, stim više što je primio iz Venecije upute da bez ikakvog obzira na carevu zaštitu napada Turke u tim krajevima. Molino je čak primio pismo od mletačkog poslanika u Beču koji mu je javljao da je car njemu (bečkom poslaniku) izjavio: »Dubrovčani su mi svojim neprestanim molbama za plemena u Hercegovini umorili uši (dodijali su mi), neka Vaša republika radi vodeći računa o prilikama, a da se ne udalji od članaka saveznog ugovora.« Tako su javljali Dubrovčani svom poslaniku u Beču da su to doznali i to upravo ove riječi.[13] Slično je kazao Molino Corradinu. Prema Corradinovu izvještaju car bi bio kazao: »Gospodine poslaniče, radite samo i ne dajte se smesti.«[14]

Videći Dubrovčani da im sva njihova nastojanja da odvrate Mlečane od napadaja na teritorije Trebinja i Popova ništa ne koriste, pokrenuše ponovo akciju kod pojedinih glavara da oni traže da car što prije pošalje vojsku u ove krajeve. Oni nagovoriše na to Vojina kneza Vojnovića iz Rafta (Rapti), Miroslava kneza Mihajlova iz Tuhlja (Tulje), Boška Đurina iz Mrkonjića, Vasilja Ivanova iz Mrkonjića i Grujicu Miloševića iz Dračeva da potpišu molbu na cara da ovaj naredi da se jedan dio njegove vojske pošalje što prije u ove krajeve, i da im se saopći kad bude ta vojska poslana da oni mogu da krenu ususret. Osim toga mole ovi glavari cara neka ne dopusti da dođu u njihove strane razna planinska plemena koja su ustala i priznala carsku vlast, jer su ona vična da pljačkaju.[15]

[10] Dubrovački senat Matu Marinovu Boni 16 sept. 1689. U dubrovačkom arhivu, Lettere e commissioni di Ponente 1689—91.

[11] Izvještaj Corradina od 15 sept. 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[12] Izvještaj Corradina od 22 sept. 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[13] Dubrovački senat Matu Marinovu Boni 16 sept., cit.

[14] Izvještaj Corradina od 22 sept. 1689., cit.

[15] Prislavni i prinedobitni česare.

Žudeći mi očitovat našu harnos u službu tvoga česarstva i činit se svud i u svako doba poznat sluge i podložnici njegovi umiljeno molimo tvoje česarstvo da bi naredilo da kojigod dio od tvojijeh vojnika koliko prije uputi se na ove strane i kad se upute čine nam znati da možemo se svi kolici inskupno

Početkom novembra započe Molino prodiranje prema Trebinju. On prođe preko dubrovačkog teritorija, a da nije tražio za to nikakvog dopuštenja.[16] Spočetka je uspijevao i osvoji deset kula i mnogo teritorija u okolini Trebinja.[17] Međutim su Dubrovčani, videći kako Mlečani napreduju, nagovorili mostarskog pašu neka im izađe ususret i neka ih napadne. On to učini i prisili Mlečane na uzmak. Prema tvrđenju Molina Dubrovčani su i ovom prilikom pomagali Turke i dali im praha.[18] Štaviše, poslije pobjede, mostarski je paša poručio Molinu da neka ne smeta Dubrovčanima, jer će inače on (paša) napasti na Kotor i Hercegnovi i tamo sve opustošiti. Ta izjava mostarskog paše došla je dobro Mlečanima koji su je odmah dostavili Corradinu, što je ovaj i inače bio doznao.[19]

Videći Dubrovčani kako Mlečani napreduju, saopćiše odmah svom poslaniku u Beču i to da su oni prešli preko dubrovačkog teritorija, a istovremeno mu javiše da je mostarski paša izjavio njima da bi se on povukao, kad bi carske čete amo prodrle. Zbog toga neka poslanik svakako nastoji da car pošalje u ove krajeve koji dio svoje vojske, jer će inače Mlečani izvršiti svoj naum i ove krajeve osvojiti.[20]

Ljut zbog neuspjeha Molino je 22 novembra otplovio iz Hercegnovoga u Split. Tom se prilikom zaustavio u dubrovačkim vodama. Dubrovčani su poslali k njemu dva senatora da ga pozdrave i da mu ponesu neke poslastice na dar, ali ih Molino nije htio da primi, ni njih ni njihove darove.[21]

---

u brijeme podobno podignut i združit se š njima za izagnat neprijatelja i osvojimo tvomu česarstvu ove strane što bismo mi odavna učinili za ne izgubit i nas i našu djecu nije nam dopustila naša slabos bez pomoći tvoga česarstva, neka zajedno službom koju smo požudni i obrali učinit tvomu česarstvu možemo i mi siromasi dignut s sebe teški jaram, koji nosimo nahodeći se još pod vlasti nevjernika i nadasve molimo tvoje česarstvo da ne dođu na ove strane puci od gora koji su se podigli, i satiraju zemlju, ma svrhu rečeni njegovi vojnici za stavit nogu i osvojit ova mjesta, neka ne izide tašto naše ufanje koje smo postavili u blagodarstvo tvoga česarstva.

Vojin knez Vojnović iz Rafti
Mirosav knez Mihajlov iz Tuhlja
Boško Ćurin iz Mirkonjića
Vasil Ivanov iz Markonjića
Grujica Milošević iz Dračeva

(Sa strane je pet pritisnutih pečata)
Original, pisan bosančicom, u HHS. Ragusana I. Conv. F.

[16] Dubrov. senat Matu Boni 7 nov. 1689. U dubrov. arhivu, Lettere e commissioni di Ponente 1689—91.

[17] Mlet. vlada gener. prov. Molinu 17 nov. Rad 54, str. 81.

[18] Gen. prov. vladi 26 nov. Rad 54, str. 81.

[19] Izv. Corradina od 24 XI 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[20] Dubr. senat Matu Boni 7 XI cit.

[21] Cit. izvj. Corradina.

Vidjesmo kako su i Venecija s jedne strane i Corradino sa Dubrovčanima s druge nastojali da pridobiju za sebe što više turskih podanika, koji bi već sada, dok je još Turska tamo bila, priznali njihovu vlast. Kad je u oktobru prispio u Nikšiće srpski patrijar Arsenije, baciše se i jedni i drugi na to da za sebe pridobiju srpskog patrijara, uvjereni da bi za njim pošao i ostali narod. Preko hercegovačkog pravoslavnog episkopa uspije Corradino da je stupio u dopisivanje sa spomenutim patrijarom, koji javi i stanje u Turskoj, ukoliko je to znao, istina samo u glavnim opće poznatim crtama. Time je mislio Corradino da je odvratio patrijara Arsenija sasvim od razgovora s Mlečanima i za sebe i cara predobio.[22]

O tom sporazumijevanju patrijara Arsenija sa Corradinom doznao je i mletački generalni providur koji je, poslije svog neuspjeha, 4 decembra javio svojoj vladi da je u Dubrovnik došao neki vladika iz Peći i tu ostao četiri dana. Taj je vladika prema izvještaju koji je primio generalni providur Molino pregovarao sa Dubrovčanima i sa Corradinom, i primio od Corradina pisma za patrijara Arsenija u kome je Corradino nagovarao patrijara da odustane od pregovaranja sa Mlečanima.[23]

Informacije koje je dobio generalni providur bile su tačne, ali samo donekle, jer ovaj vladika, o kome je izvještavao Molina kapetan Kristofor Zmajević, a Molino mletačku vladu, nije bio nikakav pećski vladika, nego hercegovački.

Molino, bijesan što mu posao sa patrijarom nije uspio, tražio je dubrovačke spletke čak i ondje gdje ih nije ni bilo, odnosno gdje nisu one bile uzrokom njegovu neuspjehu. Svoj izvještaj od 4 decembra 1689 završio je Molino ovako: »Sigurno je da u ovom ratu, koji je koban za njihovu (dubrovačku) politiku koja je na lošim temeljima položena, Vaše Ekscelencije nemaju štetnijih neprijatelja nego što su oni, i ja vjerujem da oni izvršuju neprijateljskija i krivičnija djela od Turaka, jer se ovi otvoreno bore, brane svoju vjeru, svoju imovinu, svoje statute, a Dubrovčani dok se pretvaraju da su nam prijatelji prave nam potajno zasjede, prodiru u sve naše postupke, križaju nam svaki nacrt, potpomažu Turke dojavama, barutom, živežom i novcem, i nema mudrolije koju oni ne upo-

[22] Ibid.

[23] Il Montenegro da relazioni dei provveditori veneti (1687—1735), Roma 1896, str. 53.

trebljavaju u nastojanju da krajevi s onu stranu Trebišnjice ili ostanu pod turskom vlašću ili da dođu pod gospodstvo Austrijanaca.«[24]

Corradino je pripisivao sebi u zaslugu što je srpskog patrijara odvratio od pomaganja Mlečanima. U svom izvještaju caru od 24 septembra piše on ovako: »Kako sam bio izviješten da mletački general radi sve moguće, i obećanjima i ponudama velikih novčanih suma, da privuče na svoju stranu patrijara Raše, Srbije i Bugarske eda se ti narodi predadu Veneciji, zbog toga sam ja, kad sam opazio da kad bi se to dogodilo, bilo bi to od ne male štete za Vašu carsku službu, preko hercegovačkog episkopa koji je također šizmatik, i pomoću jednog drugoga, koje sam pridobio, radio sa tolikom upornošću da mi je uspjelo da tu stvar odvratim. Da dođem do dopisivanja i prijateljstva sa spomenutim patrijarom, ja sam smatrao za dobro da mu pišem i da mu preporučim jedno pismo koje da pošalje princu Badenskom, i istovremeno sam ga molio da mi javi o kretanju Turaka, o čemu mi odgovori pismom koje ovdje prilažem u srpskom jeziku a koje sam ja dao prevesti na talijanski, što pokorno šaljem pred noge Vašeg Carskog Veličanstva. Prema informacijama koje imam o spomenutom patrijaru on je čovjek velike vrijednosti i vrlo cijenjen kod spomenutih naroda, i neprijatelj je Turaka koji ga mnogo progone, zbog čega se možemo nadati svakoj dobroj službi«.[25]

Pismo, koje je patrijar Arsenije 3 novembra 1689 g. poslao Corradinu glasi:

† а̕р҅сеніє бжїєю мл҃тїю патрїарˣь пеᵏскы и̕ прочыᴹ странаᴹ.
прѣѹзмож̕номѹ и сваке части и̕ фале достои̕номѹ гн҃ѹ домникѹ
корадинѹ в д п а̂ потоᴹ а҅ко за н҃а питашь б̕гѹ миломѹ фала
ї̕еще н҃а ѹ животѹ дрь̕жи. а̕ за дрѹго како є волꙗ бжїа. и̕ до-
ђосмо ѡ҅вде на цетиниє молеђи бга за го҃подс̕ко и̕ ва́ше здравлє.
и̕ тѹ̈ намь дођє ва́ша почтована кни́га и̕ ѹ̕знасмо щѿ наᴹ пишете.

---

[24] Generalni providur vladi 4 dec. 1689, Rad cit., str. 81. Il Montenegro, str. 56.

[25] Izvještaj Corradina od 24 nov. 1689. HHS. Ragusana I. Conv. F.

и мы смо вр'ло ж8дели да се с вашим господством видимо а'ли нам ніе било 8'зможно. а' да бгъ да да б8демо і'еще кой дань 8' живот8 све ће бгъ мативы намирить. и' що нам бе'асте послали о'не книге да их пошлюемо до генерала мы послаемо нашега члка да их преда петр8 соколовић8 и' наћи ће се ѿ наше ріечи члкъ кои ће их и' генерал8 ѿніети. а' вой'ска е свиетлога цесара бжїим помоћ8 св8 т8р'ск8 землю 8'зели до софїе све редом градове и' вароши и' нигде се т8р'чинь не гласи на о'н8 стран8 до самога дренополя. а' войска е ед'на на косов8 а др8га 8' скоплю пощо с8 га примили т8 се и' саде находе. а е'дан' е господарь 8' софїи с великом войском. и' како нам ѡ' т8д гласови доходе, мало те не 8'зм8 о'ве зиме и дрѣнополѥ. и' пред' воиском е начел'ни великы господин хер'цегъ принцл8е 8'віень. и' мы ћемо по вашой р'ієчи све о'нако 8'чинить како сте и' 8' книзы писали. и' бгъ те поклоніѡ свїетлом8 цесар8 на многа лїета. а'минь.

мца ноем ,г. на цетиню. на ,а х п д.

Kako se vidi, nije Corradino bio upućen u sva nastojanja koja su tada činjena sa carske strane da se patrijar Arsenije odvrati od Venecije.

Patrijar Arsenije, koji je dotad mnogo radio za carevce u svrhu da se srpski narod oslobodi od Turaka, nije ranije bio upućen u suprotne interese carevaca i Venecije, koji su se sukobljavali ne samo u dubrovačkom zaleđu nego i u Crnoj Gori i Albaniji. Kad je on u septembru 1689 godine ispred Turaka pobjegao iz Peći u Nikšić, došao je u kraj koji je bio već sasvim pridobijen za Veneciju. Tu su u Nikšiću utjecali na patrijara kavaljer Bolica (Bolizza) iz Kotora i cetinjski vladika Visarion, koji je dosad radio u svom kraju u korist Venecije. Patrijar koji, kako rekoh, nije poznavao rivalstvo

Venecije i carevaca u ovim stranama, radio je sada za Veneciju, uvjeren da ona ovdje zastupa interese kršćana protiv Turaka. On je doznao za taj revalitet kad je u Nikšić prispio kapetan Sokolović, kojega je princ Badenski poslao bio patrijaru s pismima i usmenim porukama. Ali patrijar Arsenije nije smatrao da je dobro da se u ovim krajevima narod koji je već bio pridobiven za Veneciju od nje odvrati. Zbog toga on posla generalnom providuru Dalmacije pismo u kojemu ga je izvješćivao o svemu i priloži tome svome pismu prijepis pisama princa Badenskoga. Osim toga pisao je i kapetan Sokolović generalnom providuru Dalmacije i saopćio mu kako ga je poslao princ Badenski sa zadatkom da podigne ustanak kršćana u Albaniji, Hercegovini i Bosni.[26]

Generalni providur Dalmacije, Molino, odgovorio je patrijaru odmah istoga dana čim je primio njegovo pismo, ali tako da nije nipošto napadao carevce, nego samo poticao patrijara da ustraje u pomaganju Veneciji, koja će već za to nagraditi i narod i njega. Osim toga pozvao je on patrijara da dođe u Kotor da se tamo usmeno sporazumiju o svemu.

Patrijar Arsenije prihvati poziv Molinov i u svrhu da siđe u Kotor pođe najprije na Cetinje. Ali su međutim carske vojske napredovale u Srbiji. Ona carska vojska koja je imala da prodire prema jugu i jugozapadu pod zapovjedništvom generala Piccolominija imala je da osvoji Staru Srbiju i Albaniju pa da tako sasvim zaokruži Bosnu i Hercegovinu, koje bi onda, otsječene od ostalog turskog carstva, same po sebi pale u carske ruke. Ali, kako je ta Piccolominijeva vojska bila premalena za tako velik pothvat, bilo je potrebno da se za carevce pridobiju kršćanska plemena u tim krajevima koje je trebalo osvojiti. U tu je svrhu markgrof Badenski, odmah poslije pobjede kod Niša, pozvao stanovništvo koje se bješe zaklonilo u brda da se vrati u svoje domove, obećavajući mu carsku zaštitu. Osim toga naredi Badenski Piccolominiju da na svaki način, preko Prokuplja i Skoplja ili kojim drugim putem koji on sam izabere, prodre preko Albanije k moru i tako odvoji Bosnu i Hercegovinu, jer da car sam želi da te dvije turske pokrajine njemu pripadnu. Naročito je preporučivao Badenski Piccolominiju da nastoji da pridobije kršćane, Arbanase i Srbe, koji su još uvijek bili pod turskom vlašću, da priznadu carevu zaštitu.[27]

[26] Pisma publicirana u Il Montenegro, str. 52, 53.

[27] Tomić, Deset godina, str. 126. Mittheilungen des K. K. Kriegs-Archivs, Neue Folge II Bd., str. 126.

U uspješnom naletu prodre Piccolomini na Kosovo, osvoji Prištinu, a onda sa Kosova na jug, zauze Kačanik, pa Skoplje koje 27 oktobra popali. Carevci osvoje dalje Peć, a Piccolomini uđe 6 novembra u Prizren.

Ova lagana osvajanja omogućila su u krajevima na Kosovu i oko njega u prvom redu kršćani, koji su prilazili caru i jačali Piccolominijevu vojsku.

Piccolominiju je bilo najviše do toga da sačuva carevoj stvari naklonost patrijara Arsenija. I zbog toga je on bio vrlo neugodno iznenađen kad je doznao da je patrijar izbjegao iz Peći i da se zaklonio u Nikšić. Tamo posla Piccolomini kapetana Petra Sokolovića, komandanta srpskih odjeljenja u carskoj vojsci, s dva pisma od kojih je jedno bilo za patrijara Arsenija, a drugo za srpski narod onih krajeva. U prvom pozivao je Piccolomini patrijara da nagovori svoju pastvu da se digne protiv Turaka i da stupi pod zaštitu cara, u drugom je direktno pozivao narod na pokoravanje caru i na oružje protiv Turaka, opominjući ujedno sve one koji to ne bi učinili da će protiv njih postupati kao protiv neprijatelja.

Piccolominiju nije nikako išlo u račun da patrijar Arsenije ostane u Nikšićima gdje je bio u mletačkoj utjecajnoj sferi. Zbog toga pozove on patrijara da se vrati u Peć, a kad je ovaj otezao da se vrati, izgovarajući se kako je već znao, dobi on poruku neka se bezodvlačno vrati, a ako se za nedjelju dana ne vrati, da se više i ne treba vraćati, pošto će mjesto njega postaviti drugog patrijara. Pod ovom prijetnjom popusti patrijar Arsenije i mjesto u Kotor, kamo je upravo namjeravao poći prema dogovoru s mletačkim generalnim providurom da se s njime usmeno sporazumije o daljoj akciji kod Crnogoraca i Brđana, pođe on u Peć.[28]

Evo u ovakvim prilikama stiglo je Corradinovo pismo patrijaru Arseniju, i on mu je prema tome i odgovorio, malo dana prije svoga povratka u Peć. Sva nagovaranja od strane Corradina bila bi kod patrijara ostala uzaludna i on bi i dalje bio radio u korist Mlečana, da nisu carevci prodrli na Kosovo i u Peć i da nisu prisilili patrijara da se vrati i da otsada radi samo za njih.

Nas ovdje ne interesuje dalji razvitak odnosa između carevaca i Venecije u Crnoj Gori, Albaniji i okolnim krajevima na jugu Hercegovine, stim manje što su ti odnosi već dovoljno obrađeni.

[28] Il Montenegro, str. 53, 54, 55. — Tomić, Deset godina, str. 133 i d. — Tomić, Patrijarh Arsenije III Crnojević, str. 108.

VIII

Turci žele sklopiti mir u jeseni 1689. — Odjek te vijesti u Dubrovniku. — Nastavak akcije Corradina i Dubrovčana za pridobijanje Hercegovaca. — Alarmantne vijesti o buni u Carigradu. — Promjena vlade u Carigradu. — Spremanje za novi rat. — Turska protivofenziva prema Skoplju, Tetovu i Kosovu. — Arsenije III i mnogi Srbi bježe u carske zemlje. — Generalni providur počinje da jako smeta Dubrovniku na moru i na kraju. — Corradino se tuži caru na Dubrovnik i iznosi u 11 tačaka šta oni rade, a ne bi trebalo da rade, i šta ne rade, a trebalo bi da rade. — Mletačka vojska prelazi preko dubrovačkog teritorija, a da za to i ne pita Dubrovnik za dopuštenje. — U Cavtatu zaposjeli su Mlečani mnoge kuće, u njegovoj luci borave stalno mletačke lađe. — Mlečani plijene hranu i službena pisma, a lađe koje plove u Dubrovnik moraju Mlečanima plaćati tranzit. — Dubrovačka vlada nalaže svom poslaniku u Beču da zamoli Borgomanera za pomoć. — Pretstavka Borgomanera caru 2 aprila 1690 g. — Uspjeh Borgomanerove pretstavke. — Car naređuje Turnu da intervenira u korist Dubrovnika. — Turnovo saopćenje mletačkoj vladi i njen odgovor.

Uspjesi carskih i savezničkih četa protiv Turaka u proljeću i ljetu 1689 godine uvjeriše Turke da treba da sklope mir. Veliki je vezir uputio svoje odaslanike u Beču da nastoje da sklope mir uz uslove koje najbolje budu mogli dobiti.

Dubrovački poslanik u Carigradu Luka Barka javljao je o tom pretstojećem miru svojoj vladi 5 novembra. Prema njegovim informacijama Turci su pristajali na to da sve ono što su carevci zauzeli ostane carevcima, a isto tako Mlečanima ono što su oni zauzeli, dok za Poljake da veliki vezir nije ništa odredio.[1]

Imajući takve informacije od svoga poslanika iz Carigrada dubrovačka je vlada stim više nastojala da spriječi da Mlečani zauzmu krajeve na njenoj granici prema Turskoj. Zbog toga ona je javljala Mati Boni da su Bosna i Hercegovina spremne da se caru podlože, ako vojvoda Badenski bude u ove krajeve prodirao. To je poslanik imao da saopći bečkom dvoru kako bi ovaj dao naređenje za prodiranje u Bosnu.[2]

[1] Luka Barka, iz Carigrada 25 novembra 1689, dubrovačkom senatu. HHS. Ragusana 37. No 1784.

[2] Dubrovački senat Mati Boni, 7 novembra 1689. U dubrov. arhivu, Lettere e commissioni di Ponente 1689—1691.

Osim toga sada su Dubrovčani počeli misliti kako bi bilo da oni pridobiju hercegovačkog sandžaka Džina Aliju tako da mu obećaju novčanu nagradu, ako ustupi svoj sandžakat caru. Ali ih od toga odvrati bojazan da se ne bi to krivo shvatilo, a osim toga su se bojali da ne bi paša kad bi dobio njihovu ponudu potražio nekog (Mlečane) koji bi mu više ponudio.

Izvještavajući o tome upućuje senat svog poslanika u Beču neka svakako nastoji da se carske čete upute u ove krajeve eda se tako predusretnu navale Mlečana. To su Dubrovčani sada još više nastojali, a tome se i nadali, poslije pobjede jedne vojske vojvode Badenskog nad udruženim bosanskim i hercegovačkim pašama kod Bjelopolja.[3]

Dubrovčani i Corradino nastaviše sada akciju za pridobijanje hercegovačkih kršćana. 26 decembra 1689 došao je k dubrovačkoj vladi jedan čovjek poslan od knezova Vojina i Miloša koji su poručivali da će, kad se bude približio ovim krajevima koji jaki odred careve vojske, izaći im u pomoć sa 2000 svojih ljudi.

15 januara 1690 godine obratiše se caru preko rezidenta Miljenko Knežić i Nikola Žarković, u ime svoje i svojih.[4]

30 januara zamoliše cara, preko Corradina, da ih primi pod svoju vlast glavari: Mileta Stjepanović i Boško Koić, glavari sela Rame, Marko Braćević i Ivan Perotić, glavari sela Čivaljine, Miško

[3] Dubrovački senat Matu Boni, 7 januara 1690. U dubrovačkom arhivu, Lettere e commissioni di Ponente 1689—1691.

[4] Pretstavka Miljenka Knežića i Nikole Žarkovića glasi:

Prislavni i nepridobitne česare.

Većekrat dohodiše Mlečani s oružjem za osvojit mjesta, ma nahodeći se još ovdi Turaka glavara navlaštito sas Džin Ali pašom opriješe, izagnaše ih, a sada čujeći sprave velike od rečenijeh da imaju iznova doći s velikom silom kojoj neće moći odoljet ni paša od Bosne i Hercegovine cijeć straha nedobitnoga oružja tvoga česarstva koje ih sveđ većma stiskuje. Padamo prid noge tvoje i prikažujemo ove stvari umiljeno moleći te ili da bi naredio da kojigod podoban dio od tvoje česarske vojske dođe na ove strane da ih možemo susrestit i sjedinit se š njima za izagnat nevjernike i osvojit ova mjesta za tvoje česarstvo, ili da nađe tvoj veliki razum način da se ostavu Mleci ovega posla koji sad dođoše za osvojit ova mjesta ne samo ukazaše malu cijenu od knjige s kojom ukazasmo da smo se podložili tvomu česarstvu, ma posjekoše istoga čovjeka kako vam je bilo prikazano od ovega vašega residenta, neka mi ne uzbudemo druzijeh nego tvoga česarstva komu smo se utekli i obrali ga za našega gospodara i on nas blagodarno primio za njegove podložnike.

Na 15 đenara 1690.

Ja Milinko Knežić i Nikola Žarković sa svom našom kumpanijom.

Original, pisan bosančicom, u HHS. Ragusana I. Conv. G.

Kadijević i Vuk Slavić, glavari sela Veličana, Komnen Anđelić i Petar Vukosaljić, glavari sela Dubljani.[5]

Corradino ih je primio u podanstvo i dao im carski patent, smatrajući da je to u korist carske stvari »pa bila to i igra ove vlade da drži noge između dva stremena«.

Corradino je sasvim dobro sudio o Dubrovčanima, on je znao da su oni i u dogovoru s Turcima i da su novcem za se pridobili hercegovačkog pašu, kojemu je osim toga bilo do toga da s Dubrovčanima zajedno protiv Mlečana radi, dok se carevaca još nije pravo bojao, iako su oni bili već daleko na jugu u vardarskoj dolini i na Kosovu. Sada su počeli Dubrovčani doista ozbiljnije misliti o onoj mogućnosti o kojoj su još prošle godine javljali svom poslaniku u Beču, i upitaše Corradina, preko jednog senatora, bi li car kad bi koji ugledan Turčin htio da dođe pod njegovu vlast ovome dopustio slobodno ispovijedanje vjere i ostavio mu njegova dobra. Corradino im je izjavio da treba da o tom pita cara, iako je za to već imao upute.[6]

U Dubrovniku su tada bili svi jako zabrinuti. Jedna lađa, koja je dolazila iz Carigrada i išla u Veneciju, donijela je vrlo alarmantnih vijesti iz Carigrada. Prema tim vijestima u Carigradu je bila planula velika buna, ubijen car, veliki vezir, neki drugi članovi vlade, francuski poslanik i mnogi dvorjanici, Turci su se bili međusobom pobili i tom ih je prilikom poginulo nekoliko hiljada. Te su vijesti, kako je javljao Corradino, bile potvrđene sa mnogo strana.[7]

[5] Prislavni i nepridobitni česare.

Nudeći mi doći pod slavnu zapovijed vašega slavnoga česarstva idemo s ovijem umiljenijem molbami na noge njegova česarstva moleći ga za primit nas bivši mi s našijem životima i s našom krvi činićemo poznati u svijem zgodam privjerni podložnici zašto molimo umiljeno vaše blagodarno utočište neka se može viđeti da smo podložnici vašega česarstva komu se umiljeno molimo da se dostoji njegovo česarstvo zapovideti da kojigod dio od vašijeh vojnika bude koliko prije upućen na ove strane i da nam bude znati njihovo došašće neka možemo otiti za susrestit ih i združit se š njima za moći istjerati neprijatelja i osvojiti ovu zemlju vašemu česarstvu neka s ovom službom koju smo dobrovolno obrali učiniti tvomu česarstvu možemo i mi siromasi dignut s sebe teški jaram turski. Navlaštito molimo vaše slavno česarstvo da ne dopusti da dođu na ove strane puci od gora koji su se podigli i pale zemlju nego ozgar rečeni vaši vojnici neka mogu osvojiti ova mjesta i stavit nogu, neka ne izide tašto naše ufanje koje smo postavili u blagodarstvo tvoga česarstva.

Mileta Stjepanović i Boško Koić iz Rame
Marko Braćević i Ivan Perotić iz Čivaljine
Miško Kadijević i Vuk Slavić iz Veličani
Kommen Anđelić i Petar Vukosaljić iz Dubljani

Original, pisan bosančicom, u HHS. Ragusana I. Conv. G.

[6] Izvještaj Corradina od 30 jan. 1690. HHS. Ragusana I. Conv. G.

[7] Ibid.

Možda je već tada prispio u Dubrovnik izvještaj dubrovačkog poslanika u Carigradu Luke Barke od 22 januara u kojemu je on javljao kako je u Carigradu veliko uzbuđenje protiv Francuza, jer vlada uvjerenje da su oni potstrekači rata. »Narod želi mir, a ja se bojim da ne bukne koji nenadani ustanak protiv Francuza, a uz njih da ne stradaju i nevini . . .«[8]

Ali spomenute su vijesti bile skroz izmišljene, istinito je bilo samo to da je, kako je Luka Barka javljao u Dubrovnik, doista bilo u narodu veliko negodovanje zbog toga što se otezalo sa sklapanjem mira, ali nije došlo do nikakvog preokreta u dotadašnjim prilikama.

Neuspjeh turske vojske u ljetu 1689 godine i pobjedonosno prodiranje carevaca sve do Skoplja, Tetova, Kosova Polja, Prištine i Prizrena, Novog Pazara, a na istoku skoro do Sofije, sililo je Turke da nastoje da se mir što prije i što povoljnije sklopi. U Carigradu je utisak svih tih događaja izazvao prirodno negodovanje, i doista su mase tražile da se postavi novi sultan i da se zavede bolja uprava. Došlo je i do krvavog obračunavanja između janjičara i spahija, i to ne samo u Carigradu nego i drugdje. Poslije poraza kod Niša i drugih nedaća dao je sultan Sulejman III objesiti seraskera Arap-Redžeba, a velikog vezira Mustafu prognao u Malgaru.[9] Za novog vrhovnog komandanta postavi Sulejman III Ibrahima a za velikog vezira Ahmeta-Köprilija, sina i brata dvaju pređašnjih slavnih velikih vezira. Bilo je to 7 novembra 1689. Novi je veliki vezir nastojao da dođe do mira, ali takvog koji će učvrstiti položaj sultanov, a ne prodrmati još jače njegovim položajem. On sazva na sastanak nekoliko najuglednijih paša i pošto je saslušao njihova mišljenja, od kojih su neka bila za mir pod svaku cijenu, a neka za rat, javi delegatima za pregovore u Beč da mogu pristati na mir, ali samo uz uslov da carevci vrate Beograd i sve ono što su preko Save osvojili. Međutim, znajući dobro da car neće na to pristati, spremaše se veliki vezir sa svom odlučnošću na rat, dok je delegatima u Beču dao upute da zatežu sa pregovorima kako bi dobio što više vremena za spremanje. I dok je on spremao vojsku i uređivao financijske prilike da dobije što više sredstava za novu vojnu,

[8] Izvještaj Luke Barke dubrovačkoj vladi, iz Carigrada 22 jan. 1690. Original u HHS. Ragusana fasc. 37. N. 1784.

[9] Contarini Camillo, Istoria della guerra di Leopoldo I imperadore e de' principi collegati contro il Turco. In Venezia 1710, appresso Hertz e Bortoli, P. II. str. 208.

francuske su lade donosile u Carigrad oružja, topova, municije, hrane i dr.[10]

Sigurno su narodne mase, site rata, videći kako Francuzi iskorišćuju sadašnje prilike, bile rđavo raspoložene prema Francuzima i javno se o tome govorilo. To će i biti uzrok onoj vijesti koju je Luka Barka javio u Dubrovnik.

Ali se upravo sada, početkom 1690, događale u krajevima koji su mnogo više značili za Dubrovnik i njegove odnose prema Mlecima i caru stvari koje su uvelike učinile da je Dubrovnik sada gledao mletačku opasnost sa mnogo više zabrinutosti nego dosad. Tatari su u zimi, pojačani ostacima redovite vojske, svega zajedno oko 30.000 prodrli do Skoplja i Tetova, tamo pustošili i tjerali otale carevce, a dio te vojske prodre do Kumanova i Kosova. Sada je nastupilo i nekoliko odreda redovne turske vojske i tjeralo carevce koji su se povlačili. Poslije poraza svojih četa od strane Tatara povuče se vojvoda Holsteinski iz Prištine u Niš. Sa carevcima izbjegoše, početkom 1690 godine, i mnogi Srbi koji su se bili izložili za kršćane sa svojim patrijarom Arsenijem III.

Vijest o uzmaku carskih četa sa Kosova i pljačkanju Peći od strane Turaka, o bijegu patrijarovu sa mnogim kaluđerima i narodom stigla je kotorskom providuru 25 februara 1690 godine.[11] Nekako u isto vrijeme primili su tu vijest i Dubrovčani. Svakako za taj uzmak carevaca sa Kosova nije još ni 27 februara znao Corradino. Toga je naime dana poslao Corradino jedan svoj izvještaj u Beč iz kojeg se vidi da on još uvijek računa sa blizinom carskih četa.

»Dotle — piše Corradino 27 februara 1690 — dok se slavne armije Vašeg Carskog Veličanstva ne približe ovim krajevima, ne mogu vjerovati da bi ova republika prestala da se sporazumijeva (dopisuje) i prijateljuje sa Turcima, ali uza sve to ja ne propuštam da ih uvjerim da su dužni da prestanu sa spomenutim sporazumijevanjem (dopisivanjem)«. Corradino se sada tužio da mu Dubrovčani, iako su se na to obavezali, ne saopćavaju nikakvih vijesti o namjerama Turaka. Tek na njegove tužbe poslaše oni jednog čovjeka u Sarajevo komu dadoše nalog da dozna za namjere Turaka i da ih javi senatu.[12]

[10] Contarini o. c. 207 i d.

[11] Tomić, Patrijarh Arsenije III Crnojević. Glas. Srpske kr. akademije LXX, drugi razred, 43 str. 131.

[12] Izvještaj Corradina od 27 februara 1690. HHS. Ragusana I. Conv. G.

Početkom 1690 godine počeše Mlečani jako smetati Dubrovčanima. Još 17 decembra javio je generalni providur svojoj vladi da Dubrovčani namjeravaju izvesti iz Maraka i Venecije hrane da je dadu Turcima koji od gladi skapavaju. Generalni je providur, a da nije čekao uputa od svoje vlade, odmah poslao nekoliko ratnih lađa u Slano i u Gruž da paze na moru i zaustavljaju sve lađe koje bi dolazile sa hranom u Dubrovnik. Istovremeno naredi hajducima da spriječe svaki prijevoz žita iz dubrovačke republike u Tursku.[13]

Saopćavajući sve to svojoj vladi generalni je providur predlagao da se nagovori papa da zabrani Dubrovčanima izvoz žita iz svoje države.

Ali, uza svu budnu pažnju i lađa i hajduka Dubrovčani su slali hrane u Tursku iz Osonika i Stravca i tako ne samo pomagali Turcima nego i izbjegavali put preko Carina u kojima je bila mletačka posada i gdje je Mlečanima trebalo da plate prelazninu.

Mletačka vlada nije ni zabranila ni odobrila postupak svoga generalnog providura prema ladama koje su vozile hranu u Dubrovnik, kao što nije zabranila ni uvoz hrane preko Carina u Tursku. Jedino je ona naredila generalnom providuru da pazi da se hrana uvozi iz dubrovačke republike u Tursku samo putem Carina.[14]

Ali je generalni providur i bez naročitog odobrenja svoje vlade naredio galeotama, koje je poslao u dubrovačke luke, da zaplijene hranu svim onim ladama koje ju budu u dubrovačku republiku vozile. To su ove galeote i provodile. One su, prema izvještaju Corradina od 27 februara, zaplijenile dvije lađe pune pšenice i riže, nekoliko lađa sa vinom i drugom robom. Corradina se osobito dojmilo to što su Mlečani plijenili i lađe carskih podanika. Tako su oni zaplijenili jednu ladu sa Rijeke kad se iz Dubrovnika vraćala, jednu iz Friula u gruškoj luci kad je iskrcavala kukuruz. Upravo dok je ta lađa iskrcavala kukuruz, naiđe jedna mletačka galeota i silom brod odvede. Zbog toga što su mletačke lađe stale plijeniti i lađe carevih podanika potuži se Corradino generalnom providuru i obavijesti o tom grofa Turna.

Sve te mjere koje je generalni providur preduzimao protiv Dubrovnika izazvale su u Dubrovniku velik strah, jer se moglo dogoditi da sad ostane i sam grad i njegova okolina bez hrane. Zbog

[13] Generalni providur mlet. vladi 17 dec. 1689. Rad 54, str. 81.
[14] Mletačka vlada gener. prov. Rad 54, str. 82.

toga su Dubrovčani poslali jednog poslanika ka generalnom providuru moleći ga za pomoć.

Generalni je providur bio, kako vidjesmo, vrlo rđavo prema Dubrovniku raspoložen, a da bi on htio da popusti. Osobito se on ljutio na Dubrovnik zbog toga što su, prema njegovu tvrđenju, ama baš u svemu išli na ruku Turcima. Turci su u Bosni pribirali snage za novu kampanju u proljeću. Da imaju mira od Mlečana oni su razglasili da se u Bosni i Hercegovini pojavila kuga. Dubrovčani su, što je bilo sasvim u duhu njihove politike, te turske glasine, vjerojatno u sporazumu s Turcima, širili dalje, štaviše oni su poslali na svoju granicu prema Hercegovini providure vrhu zdravlja. Međutim je generalni providur još u januaru imao obavijesti da te kuge nema, dok se u februaru toliko o tom uvjerio da je naredio da se imaju da obnove napadaji na Turke. I upravo je on 4 februara, kada je vlada odobravala generalnom providuru da, budući da je laž da se u Turskoj pojavila kuga, započne napadajima na Turke, pisao vladi da su mu Dubrovčani pisali da kuga hara u Turskoj, dok se u Stonu natovarilo 500 turskih konja hranom za Tursku.[15]

Znajući za ovakvo raspoloženje generalnog providura bojao se Corradino da li će generalni providur uopće primiti dubrovačkog poslanika.[16] Generalni ga je providur ipak primio i saslušao, ali je ostao pri tome da će on i nadalje paziti na lađe koje dolaze u Dubrovnik nakrcane hranom, jer da Dubrovčani hranu daju Turcima.[17]

Mletačka vlada odobri 21 marta u svemu rad svoga generalnog providura, i pisa svom poslaniku u Beču neka izvijesti dvor o tome kako Dubrovčani pomažu Turke šaljući im živežnih namirnica.[18]

Ne sluteći ništa o povlačenju carevaca sa Kosova i vardarske doline tužio se Corradino, 27 februara, caru na Dubrovčane i u 11 tačaka iznosio sve ono što Dubrovčani ne rade, a bili bi dužni da čine prema ugovoru koji imaju s carem. Te su tačke:

1) Dubrovčani neće nikako da prestanu dogovaranjima (dopisivanjem) i uskim prijateljstvom sa Turcima.

2) Oni nastavljaju trgovanjem s Turcima kao i prije.

---

[15] Izvještaji generalnog providura vladi i pisma vlade gen. providuru. Rad 54, str. 81, 82.

[16] Izvještaj Corradina caru od 27 febr. 1690.

[17] Gen. prov. vladi 10 marta 1690. Rad 54, str. 82.

[18] Mlet. vlada posl. u Beču, Rad 54, str. 83.

3) Oni sebi arogiraju titulu saveznika carevih.

4) Ne drže u pripremi jednu lađu na raspoloženje rezidentu da je ovaj uzmogne u svako doba otpremiti sa pismima kamo treba.

5) Oni se sa rezidentom ne dogovaraju (dopisuju) sa takvom otvorenošću da bi im on mogao vjerovati.

6) Oni ne oslobađaju od carine živežne namirnice koje trebaju rezidentu, što je inače običaj na cijelom svijetu.

7) Oni ne saopćavaju rezidentu ono što znaju o događajima u Turskoj i o turskim namjerama, da ih on uzmogne javiti dvoru, a na to su se obavezali.

8) Dubrovčani mu istina daju svake godine jedan dar zbog suviše velike skupoće, ali on bi želio da mu se za toliko plaća povisi tako da ne mora da zavisi o tom daru.

9) Ako Njegovo Veličanstvo dopusti da Dubrovčani smiju trgovati i dalje sa Turcima, neka od njih traži da odrede da nijedna karavana ne smije otputovati, ako prije toga jedan odaslanik rezidentov ne pregleda robu i utvrdi koju robu oni šalju u Tursku, da se tako ne da prilike Mlečanima da se tuže na Dubrovčane.

10) Dubrovčani običavaju da svakoj lađi koja prispije u njihovu luku postave jednog ili dva stražara koje treba da plaća zapovjednik dotične lađe. Treba da sve lađe koje pripadaju carskim podanicima budu oslobođene od bilo kakvog podavanja i od ovih stražara.

11) Da on kao carski rezident zavisi samo o caru, a ne o republici.[19]

Dok je ovako Corradino nastojao da uvjeri dvor da je potrebno da Dubrovnik prisili na bolje ispunjavanje njegovih dužnosti, Dubrovčani su dan kasnije saopćavali svome poslaniku kako su Mlečani postavili jaku stražu na granici prema Turskoj da se iz Dubrovnika ne može ništa da prenese u te krajeve koji trpe od gladi. Venecija, kaže senat Mati Boni, hoće da tako prinudi to stanovništvo da se zbog nestašice živeža izjavi za nju.[20]

Istovremeno je dubrovačka vlada pisala svome poslaniku potanko sve ono što su Mlečani radili protiv Dubrovnika na moru. Iz te upute doznajemo mnogo toga što Corradino nije javio. Mlečani su ne samo prolazili sa svojom vojskom preko dubrovačkog teri-

[19] Ad litteras dess Corradinii vom 27 feb. 1690. U istom arhivu, isti konvolut.

[20] Lettere e commissioni di Ponente 1689—91. U dubrov. arhivu.

torija a da za to nisu tražili nikakvog dopuštenja od dubrovačke vlade, »protiv običaja koji postoji između svih vladalaca«, ne samo što su mletačke ratne lađe stalno boravile u Cavtatu, nego su oni u Cavtatu zaposjeli mnoge kuće u kojima su stanovali vojnici i u kojima su držali biškote i municiju. U posljednje vrijeme postavili su dva brigantina kod Bocche False koji su imali da paze na sve lađe što dolaze u dubrovačke vode. Prilikom zarobljenja jedne tartane, koja je dolazila iz Ankone puna žita i druge hrane za grad Dubrovnik, uzeli su Mlečani sva privatna i službena pisma i poslali ih generalnom providuru. Sada Mlečani čine da im lađe koje dolaze u Dubrovnik plaćaju tranzit koji nisu nikada prije pobirali. Mlečani su nadalje tražili da smiju da uvoze vino u dubrovačku zemlju i da ga tamo prodaju, a, ako im se zabranjuje, tuže se da se to čini nepravo. Sam je generalni providur pisao da će Dubrovčane silom naučiti pameti.

»Sve ove vanredne mjere i novotarije sve nas više uznemiruju i bojimo se da to nije početak da nas prisile, ako tako nastave, na najteže nevolje, da budemo od nužde primorani da pristanemo na prijedloge koje su nam činili iza potresa, a koje su kasnije više puta spomenuli našem poslaniku u Veneciji, a sada mu ih opet obnovili. Te prijedloge nismo htjeli ni da slušamo da se ne ogriješimo o obnovljenu carsku klijentelu, budući da smo mi postavili sve nade i za naš spas i za naš mir u Njegovu Carsku zaštitu . . .«

Vlada naređuje ovom prilikom svome poslaniku da pođe španskom poslaniku da mu sve to prikaže, ističući da su se oni nadali da će pod zaštitom carevom imati mira, a međutim da ga nikako nemaju. Neka bi španski poslanik nastojao da car nađe načina kako bi ih Venecija pustila u miru, ali da oni nikako ne bi htjeli da bi car došao zbog njih do prijeloma sa Venecijom, jer bi u tom slučaju najviše stradao Dubrovnik.[21]

Čim je Bona primio spomenuto pismo od svoje vlade, zaputio se Borgomaneru,[22] koji je onda 2 aprila pošao Strattmannu i usmeno i pismeno prikazao mu stvar i zamolio ga za pomoć Dubrovniku i zaštitu od Venecije.

Vrlo je interesantna ta Borgomanerova pretstavka. »Do te granice dopire nesmiljenost s kojom činovnici mletačke republike

[21] Lettere e comm. di Ponente 1689—91, u dubrov. arhivu. Senat Boni 28 febr.

[22] Lett. e relazioni delle commissioni 1689—90. Nr. 2099.

postupaju protiv dubrovačke, da sam — prema tačnim i ponovnim naređenjima koja imam od kralja, moga gospodara, da je (dubrovačku republiku) pomažem na ovom dvoru — dužan preko Vaše Preuzvišenosti prikazati Njegovu Veličanstvu da se dalje ne mogu trpjeti napastovanja koja podnose ona plemena od onoga koji misli da tlači dubrovačku republiku, protiv božjih i ljudskih zakona i protiv poštovanja koje je dužan da ima prema carskim zastavama. Mlečani pokrivaju svoju rđavu nakanu govoreći da su Dubrovčani u dopisivanju sa Turcima i da im daju hrane, što je ne samo lažno nego je to sasvim nemoguće izvesti, jer niti ima kakvih turskih tvrđava koje su blizu njih, a koje bi trebalo da od njih imaju vijesti, niti imaju hrane da im daju, budući da je Dubrovčani treba da uvoze iz drugih država za svoje vlastito uzdržavanje. Ali ono što Mlečani osjećaju zapravo je to što su Dubrovčani učinili da su se neka njima susjedna mjesta predala caru, i da na isti način mogu da dovedu i druga pod istu vlast. Iz toga se vidi da su ne samo lažne te optužbe nego da bi ih prije trebalo učiniti u Carigradu nego u Beču, jer njihovo nastojanje sa njima susjednim plemenima ide za tim da ih oduzme od Turaka i prida caru koji, budući da ima svoga zastupnika u Dubrovniku, može da se uvjeri da je ovo istina koja se ne može zasjeniti od zlobe Mlečana, koji više žele da dobiju Dubrovnik nego bilo koju drugu barbarsku državu, a to zbog toga da ne bude nijedne luke u Jadranskom Moru koja nije pod njihovom vlašću, eda na taj način oduzmu svu trgovinu sa istokom napuljskoj kraljevini i papinskoj državi, a Njegovu Veličanstvu onu zgodnu luku koja može da donese toliku korist od njega osvojenim krajevima. A kako Mlečani vide da se rat s Turskom primiče kraju, to oni sada misle da to steknu nezgodnim i nepravednim sredstvima, razumijevajući dobro da poslije sklopljenog mira neće više moći misliti na tako veliko osvojenje.

Iz priloženog pisma, koje je dubrovačka republika pisala svome poslaniku koji boravi na ovom dvoru, vidjeće Vaša Preuzvišenost tlačenja koja ona trpi, bahatost s kojom Mlečani prema njima (Dubrovčanima) postupaju i način kako muče državu koja je ujedinjena s Ugarskom i koja se ponovo vratila pod carevu zaštitu, a ujedno će shvatiti Vaša Preuzvišenost da je svrha njihova (Mlečana) da ih potsjednu (Dubrovčane) i da im oduzmu svako sredstvo za život, da naposljetku, umorni od tolikih mučenja, od nevolje se podlože njihovoj republici. A kako će, ako ova nepravda potraje,

doista morati da popuste, moja je dužnost da prikažem caru da treba da se uzmu hitne mjere da se spriječe dalje i skrajnje nevolje one zemlje koja je bila od davnine štićena od Svete Stolice i od moga gospodara kralja, a sada je izgubila apostolsku (papinsku) zaštitu, jer je sadašnji papa (rodom) Mlečanin. Zbog toga može da ona dobije samo od prejasne kuće najpravedniju potporu koja treba da joj se da. Budući da je to tako, bilo bi moje mišljenje da Njegovo Veličanstvo car naredi da se odlučno kaže ovom mletačkom poslaniku da on (car) ima jednog svog rezidenta u Dubrovniku kome je naredio da bdije da li ona republika ima dogovore (dopisivanje) s Turcima, a kako zna da to ne stoji, da je on samo obaviješten o tlačenjima koja joj čine Mlečani, šećući se po onoj državi kao da je to njihovo, držeći joj luke zatvorene, i mučeći je na hiljadu načina, a kako je onaj teritorij dio Ugarske, da će Njegovo Veličanstvo car smatrati da su one štete koje se budu nanijele dubrovačkoj republici učinjene njegovim vlastitim državama, i da će na prvu opravdanu žalbu od strane one republike biti Njegovo Veličanstvo primorano da tamo pošalje njemačke čete da brane njihovu slobodu i onaj dio Ugarske. Ja mogu reći Vašoj Preuzvišenosti da je to jedini način da se spase onaj glavni grad, jer se Mlečani ničeg više ne boje nego da u nj uđu Nijemci ili Napuljci. Naposljetku moraće im se kazati da, budući da Dubrovčani imaju carsku zastavu, misli carski gospodar da bi trebalo da ta zastava bude poštovana. Ova bi stvar trebalo, po mome mišljenju, da se saopći pismeno ovom (mletačkom) poslaniku i da se to pošalje i grofu Turnu da on to preda senatu, budući da je već vrijeme da se jasno govori, jer, kad bi se i dalje podnosila osvajalačka djela koja čine Mlečani, ona bi bila kasnije nepopravljiva, a jer bi željeli i da poginu plemena koja su se predala Njegovu Carskom Veličanstvu, Njegovo bi Veličanstvo moglo narediti svome rezidentu da bi im on slao potrebne životne namirnice, da se oduzme svaka izlika Mlečanima koji kažu da je pomaganje onih carevih podanika pomaganje Turcima. Molim Vašu Preuzvišenost da sve ovo izložite Njegovu Veličanstvu Caru, i ostajem od sveg srca ljubeći ruke Vašoj Preuzvišenosti

pun poštovanja i najponizniji

U Beču 2 aprila 1690. Borgomanero«[23]

[23] Expositio D. oratoris hispanici in aula caesarea degentis ad Dominum Cancellarium Aulicum Com. de Strattmann. HHS. Ragusana I. Conv. G.

Intervencija španskog poslanika djelovala je na cara, koji je onda 9 aprila naredio Turnu da intervenira u korist Dubrovnika i da izjavi da će car već paziti na vladanje Dubrovčana, a da prestanu smetnje od strane Venecije. Istovremeno je car naredio svom dvorskom kancelaru da to isto saopći mletačkom poslaniku u Beču.[24] To je kancelar odmah istog dana učinio. Mletački je poslanik o tom odmah izvijestio svoju vladu, ističući, da car traži izliku pod kojom da pošalje u Dubrovnik svoje vojnike i tu svoju vlast zavede.[25]

Kad je grof Turn primio spomenuto naređenje, poslao je 5 maja po svom tajniku memorandum mletačkoj vladi u kojemu iznosi da mu je car strogo naredio da preduzme korak kod mletačke vlade da ova strogo zapovjedi svojim činovnicima u Dalmaciji da prestanu sa nanošenjem šteta Dubrovčanima, jer da je Dubrovnik dio njegova ugarskog kraljevstva. Ako bi se pak dokazalo da Dubrovnik doista pomaže Turke, da će ga onda car kazniti.[26]

Dok je grof Turn ovako službeno podnosio memorandum mletačkoj vladi, mislio je on sasvim drukčije o Dubrovčanima nego njegova vlada u Beču. On je u stvari bio ljut protivnik Dubrovnika, sigurno pod utiskom mletačkih vijesti i uvjeravanja.

6 aprila odgovorio je mletački senat grofu Turnu na njegov memorandum da je republika bila uvijek sklona Dubrovniku, a ako su ga njeni činovnici štogod povrijedili, da će biti uzrok tome što su

---

[24] Leopoldus etc. — Quam gravibus incommodis a ministris et officialibus Venetis Respublica Ragusea se affligi queratur, ex annexis foliis uberius percipies. Nosti ciuitatem Raguseam Regni Nostri Hungariae ab antiquo membrum esse, et sub gubernio Budense spectare eamque se nostrae postliminio protectioni iam aliquot abhinc annis dedidisse: quare cum nostri muneris sit eandem ab omni iniuria contra quoscunque omni possibili modo vindicare, non speramus fore, ut Dominium Venetum tam arcto nobiscum foedere coniunctum hanc clientem nostram infestare uelit. Praetenditur quod illa Turcis faueat, sed nos parati sumus, si eis conuincatur, in illam debite animaduertere, quod uti hic oratori Veneto per cancellarium nostrum aulicum ante oculos poni mandauimus ita omnino uolumus, ut et tu Senatui illic serio representes, et operam des, ut memoratis excessibus debitum remedium absque mora adhibeatur. Committimus negotium hoc prudentiae solertiaeque tuae, et in reliquo gratiam nostram Cesaream tibi clementissime impertimur.

Viennae 9a Aprilis 1690.

Ad Com. Francisc. a Thurn. Commissio apud Rempublicam Venetam remedium contra excessus in Rempublicam Raguseam statutos sollicitandi.

HHS. Ragusana I. Conv. G.

[25] Mlet. poslanik vladi 9 aprila 1690. Rad 54, str. 83.

[26] Rad cit., str. 84.

Dubrovčani Turcima pomagali. Ipak će vladini pretstojnici paziti da njeni činovnici budu umjereni.[27]

Kad je sutradan, 7 aprila, državni tajnik Nikola Gavanis došao grofu Turnu da mu preda odgovor senata, našao je Turna bolesna u krevetu. On mu je pročitao senatski odgovor, našto je Turn, poslije izraza poštovanja prema republici, stao da grdi Dubrovčane. On da bi bio mnogo više od toga pisao o Dubrovčanima, koji se vrlo rđavo vladaju, o čemu ga je često obavještavao carski rezident u Dubrovniku. Da je on, poslanik, vrlo dobro informiran o dopisivanju Dubrovčana s Turcima, i da se oni nikada ne usuđuju doći k njemu da ih on pomogne, jer da su uvjereni da bi ih izgrdio i odbio, ali da oni nalaze već mjesta gdje ih za veliku plaću primaju i podupiru. On da je već prije dobivao njihove lažne tužbe da ih iznese senatu, ali da ih je zabacivao, a da je sada morao da vrši svoju dužnost.[28]

IX

Upute dubrovačke vlade novom svom poslaniku u Beču Mati Lucijanovom Pozza. — Novčana ponuda Dubrovčana caru, ako carska vojska osvoji Trebinje i Popovo. — Smrt rezidenta Corradina. — Blokada Dubrovnika još uvijek traje. — Slučaj galije Balbi. — Nova pretstavka Borgomanera caru 4 oktobra 1690 g. o teškom stanju Dubrovnika koji Mlečani žele pokoriti. — Novi carski rezident Saponara. — Novi sukobi Dubrovnika sa Venecijom. — Poslanstvo malobraćanina fra Franje generalnom providuru Molinu. — Intervencija Svete Stolice u korist Dubrovnika. — Relacije Molinove na povratku u Veneciju. — Njegova nastojanja da uništi dubrovačku trgovinu. — Molinova osnova da otvori skelu u Hercegnovome i njegov rad na tome.

Mlečani, mjesto da se žaloste zbog protjerivanja carskih savezničkih četa sa Kosova Polja i iz Stare Srbije, oni su se tome radovali, jer im je tako nestajalo konkurenta u Crnoj Gori, Albaniji i Hercegovini. Generalni providur Dalmacije Molino pisao je svojoj vladi 5 marta 1690 g., poslije povlačenja carevaca, da je ruka božja smela namjere pećskog patrijara koji je sada radio za carevce u tim stranama.[1]

[27] Rad cit., str. 84.
[28] Rad cit., str. 84, 85.
[1] Tomić, Patrijarh Arsenije III. Glas Srpske kr. ak. 70, str. 131.

Mlečani su se kudikamo manje bojali Turaka i njihove vojske u ovim krajevima nego carevaca i njihova napredovanja, koje je bilo sve opasnije što su se carevci približavali Dubrovniku. Sada je Venecija imala na jugu slobodne ruke prema Turskoj i mogla da jače pritisne i radi kod domaćeg življa.

Dubrovčani su sve to vrlo dobro znali. Oni su se sada bojali da će idućeg proljeća započeti jaka ofenziva Mlečana protiv Turaka u Hercegovini. Videći pripreme koje je činio generalni providur Molino nastojali su oni da uvjere bečki dvor da treba da u idućem proljeću carska vojska prodre što dublje u Bosnu prema Hercegovini. U tom su smislu dali upute svom novom poslaniku u Beču, koji je zamijenio Bonu, Mati Lucijanovom Pozza.

Šaljući novog poslanika Matu Pozza u Beč dala mu je vlada ne samo upute nego i opomene. »Strogo Vam se nalaže — kaže vlada Pozzi — da ne radite ili nastojite da postignete bilo kakav Vaš privatan interes, a ni tuđi, da ne tražite nikakvu milost od Njegova Veličanstva ni pomoću diploma ni bilo kako drugačije, tako da, slobodni od svake druge misli, prionete sa svom dušom da postignete žuđene ciljeve, da ne bude uzaludan toliki trošak koji je dosad učinjen za uzdržavanje poslanika na dvoru i rad koji su učinili dosadašnji poslanici, sebi na veliku čast a republici na zadovoljstvo.«[2]

Videći Dubrovčani da dosad nisu uspjeli da svojim intervencijama svrate carsku vojsku u Hercegovinu, došli su na ideju da ponude novac samome caru: oni su sada naredili svom novom poslaniku u Beču da iznese ponudu da će, ako carska vojska dođe u Hercegovinu i osvoji Trebinje i Popovo, oni darovati caru 50.000, a grofu Strattmannu, ako to od cara postigne, 2000 ugarskih forinti.

Dubrovački je poslanik imao prikazati caru da je krajnje vrijeme da carska vojska dođe u te krajeve, jer će ih inače Mlečani osvojiti. On je trebao izložiti caru kako Dubrovnik ne može više da živi u dobrim odnosima s Turcima, jer da su ovi doznali za nastojanje Dubrovčana da pridobiju Hercegovce za cara, a osim toga da su oni pisali jedno pismo hercegovačkom paši u kojemu ga nagovaraju da se odmetne od Turaka i digne bunu. Sada Turci čine kao da ništa ne znaju, ali će im se osvetiti čim im se za to zgoda pruži.[3]

[2] Lettere e commissioni di Ponente 1689—91. U dubrov. arhivu.
[3] Lettere e commissioni di Ponente 1689—91. U dubrov. arhivu.

Na veliki četvrtak 1690 g. umro je u Dubrovniku rezident Corradino. Generalni je providur javljajući to vladi 2 aprila dodao da se javno govori da su ga Dubrovčani otrovali i to zbog toga da njihova zla djela ne otkrije dvoru.[4]

Smrću Corradinovom izgubili su Dubrovčani jednog od najpažljivih posmatrača njihova rada, odanog kršćanskoj stvari, što njima nikako nije išlo u prilog. Novi rezident, koji je već početkom maja bio određen, bio je Saponara. Javljajući to novi dubrovački poslanik u Beču Mato Lucijanov Pozza kaže: »Borgomanero misli da će se otsada promijeniti sumnje koje se iznose protiv Dubrovnika od strane Venecije, koje su dolazile najvećim dijelom od grofa Turna, carskog poslanika u Veneciji koji je vrlo sklon onoj republici, i od pokojnog Corradina, tamošnjeg rezidenta, koja su obojica, udruženo pristajali, bez ikakvog obzira na zadovoljavanje Mlečana, a na štetu Vaših Preuzvišenosti, i koji su bili uzrok da su na ovom dvoru vrlo rđavo djelovali izvještaji da se tamo pomažu Turci.« Španski poslanik, izvještava Pozza, branio je dubrovačku vladu kod kralja, »koji vjeruje više ovome poslaniku nego njima obojici«. Pozza je doznao »da će do malo vremena biti imenovan jedan drugi poslanik u Veneciji mjesto spomenutoga grofa Turna, koji će kao i novi rezident raditi obrnuto od onoga što su radili Turn i Corradino, i to u prilog Dubrovnika«.[5]

U proljeću i ljetu 1690 godine nije bilo nikakvih naročitih vojnih preduzeća u Hercegovini. U jednom sukobu uhvaćen je hercegovački paša Zin (Džin).[6] Prema izvještaju vanrednog providura Dubrovčani su nudili za njegovu slobodu 10.000 dukata.[7]

Dubrovčani su se međutim nalazili još uvijek u vrlo teškom položaju, jer su mletačke lađe i dalje krstarile pred njihovom obalom i ulazile u njihove luke, ne dopuštajući ulaz hrane u Dubrovnik i njegov teritorij. Ipak početkom maja naredi vlada generalnom providuru da dopusti lađama ulaz, ali hranu samo za dubrovački grad.[8]

Međutim se zbio jedan incident koji je još jače pooštrio odnošaje između Dubrovčana i Venecije.

---

[4] General. prov. vladi 2 apr. 1699. Rad 54, str. 183.

[5] Lettere e Relazioni delle Commissioni, 1690—91. Nro 2100. U dubrov. arhivu.

[6] Gener. prov. vladi, 9 maja. Rad 54, str. 85.

[7] Vanredni prov. vladi 31 maja. Rad cit., str. 86.

13 jula krstarila je pred Dubrovnikom galija Balbi. Uto je plovila put Dubrovnika jedna dubrovačka lađa. Kad je Balbi opazio lađu, dade se za njom u potjeru da je prema uputama pretraži i eventualno potopi. Kako je ovaj isti Balbi prije toga bio uhvatio jednu lađu punu soli, a onda je pred očima Dubrovčana, pred samim Dubrovnikom, potopio, dubrovački je kastelan, videći kako Balbi prijeti spomenutoj lađi da uđe u luku, naredio da se puca na galiju Balbi.[9]

Ovaj ogorčeni čin Dubrovnika, izazvan od nepodnošljive situacije kad nijedna dubrovačka lađa nije smjela da u Dubrovnik donosi potrebnu hranu, izvazvao je i ogorčio Veneciju.

Sada započe mletačka vlada sa još jačim represalijama protiv Dubrovnika. Ona naredi generalnom providuru da prekine svaki odnošaj sa Dubrovčanima, da zatvori prolaz u Carinama, da pohvata nekoliko dubrovačkih plemića i njihove lađe koje budu vozile sol, a sol da baci u more, neka hajduci napadaju karavane koje idu za Dubrovnik, neka zabrani Dubrovčanima loviti ribu, neka na njihova pisma ne odgovara.[10]

Generalni je providur već prije mnogo toga činio, a sada odmah stade da provodi sve ono što mu je vlada naređivala.[11]

S druge strane počeše i Dubrovčani da smetaju Carinama. Pod izlikom zaraze oni su sprečavali prolaz kruha u Carine,[12] pa je sada generalni providur naredio neka se pokuša da kruh dostavlja u Carine preko Zubaca.[13] Osim toga stadoše Dubrovčani nagovarati hercegovačkog pašu neka udari na Carine. I doista Turci navališe na Carine i osvojiše ih, ali su doskora, kada je Mlečanima došla pomoć hajduka i sa galija, morali da napuste Carine.[14]

Kad su Mlečani ponovo dobili Carine, smatrao je generalni providur da je, zbog velikih prihoda, korisno za Veneciju ako opet otvori Carine i pusti karavane da preko njih prolaze u Tursku i iz nje.[15] Ali, čim je za to doznala mletačka vlada, naredi mu da odmah

---

[8] Vlada gener. providuru 17 maja. Rad cit., str. 85, 86.

[9] Commissione al M-to R-mo Fra Francesco. U dubrov. arhivu, f. LXVIII. No 2088.

[10] Vlada gener. prov. 29 VII. Rad 54, str. 87.

[11] Rad, cit., str. cit.

[12] Gen. prov. vladi 28 VIII. Rad cit., str. 88.

[13] Gen. prov. vladi 8 IX. Rad cit., str. cit.

[14] Vlada gen. prov. 11 XI. Rad cit., str. 89.

[15] Gen. prov. vladi 16 XI. Rad cit., str. cit.

zatvori prolaz preko Carina, jer da će samo na taj način Dubrovčani osjetiti težinu mletačke kazne.[16] Sada je vlada ostajala pri tome da treba Dubrovčane što više smetati.[17]

U takovim prilikama obraćahu se Dubrovčani preko svoga poslanika u Beču na svoga zaštitnika, utjecajnog španskog poslanika Borgomanera. Ovaj je, zadovoljavajući njihove molbe, 4 oktobra 1690 godine podnio caru jednu novu pretstavku u kojoj iznosi nevoljno stanje Dubrovnika zbog mletačkog postupanja prema njemu.

Borgomanero isticaše u svojoj pretstavci caru kako je glavni cilj svih represalija koje Venecija čini Dubrovčanima uvijek taj da Dubrovnik prisili da prizna njezinu vlast i da tako ona postane apsolutna gospodarica na Jadranu, na veliku štetu carevih zemalja, španskoga kralja i papinskih, »koje bi sve sile morale da zavise o Mlečanima i u pogledu trgovine i svega ostaloga što bi moglo da ustreba u vezama jedne države s drugom. Iako bi moj gospodar kralj zbog napuljskog kraljevstva osjetio škrtost Mlečana u carinama, ipak bi mnogo više Vaše Carsko Veličanstvo to osjetilo zbog svojih primorskih posjeda kad njihova roba ne bi mogla ići drugim putem nego preko mletačkoga teritorija gdje bi oni učinili da dolaze, nastojeći da izvuku iz toga sve koristi koje bi oni iz toga mogli crpsti, a posljedica bi toga bila da bi to bilo na veliku štetu podanika Vašeg Carskog Veličanstva.« Sada Mlečani ne samo što ne puštaju u miru dubrovačku republiku, ne samo što joj sprečavaju svaku trgovinu, nego je oni hoće izgladniti. Zbog svega toga »neophodno je potrebno da Vaše Carsko Veličanstvo i kralj, moj gospodar, preduzmu mjere koje odgovaraju tako važnoj stvari, da ne bi Dubrovčani, videći da su prepušteni tiraniji Mlečana, od zdvojnosti došli do koje nagle odluke. Toga treba da se bojimo znajući da će se radije priključiti bilo kojoj stranci nego da se predadu Mlečanima i da budu inkorporirani njihovoj državi. A kako, napušteni od Vašeg Veličanstva i od kralja, moga gospodara, ne mogu da se drugome obrate nego Turčinu ili francuskom kralju, puštam Vašoj najvišoj inteligenciji da razmisli od kakve je važnosti ova stvar. Prelazeći na to kakve bi mjere trebalo uzeti, reći ću Vašem Carskom Veličanstvu da bi trebalo dobrostivo narediti svom dvorskom kancelaru i meni da izjavimo, on u ime Vašeg Veličanstva, a ja u ime kralja, mog gospodara, ovom mletačkom poslaniku da oba

[16] Vlada gen. prov. 14 XII. Rad cit., str. cit.
[17] Vlada gen. prov. 6 XII. Rad cit., str. cit.

monarha odlučno traže da prestanu smetnje i mučenja koja se čine Dubrovčanima, jer da se nipošto neće dopustiti da nadalje budu smetani, budući da su oni pod protekcijom obiju vlasti, da će Vaše Carsko Veličanstvo poslati tamo svoga ministra (izaslanika) da ih štiti i da Vas obavijesti o onome što će se događati, a da će to isto učiniti španski kralj, i, kao što se sa ove strane neće dopustiti i neće da Dubrovčani čine bilo kakovu štetu Mlečanima, da se isto tako neće dopustiti da ovi smetaju onima. Napokon da Dubrovnik, koji je kršćanska republika, dio Ugarske, i pod protekcijom cara, mora da ostane netaknut u svim svojim dijelovima.«

Ovoj je svojoj pretstavci priložio Borgomanero »Izvještaj o stanju u koje je danas dubrovačka republika dovedena od Mlečana«.

»Mlečani su provalama hajduka, koje su već odavna činili, upropastili velik dio teritorija dubrovačke republike. Oni su sa tvrđicama koje su podigli na granici ove države, na kopnu, oduzeli Dubrovčanima saobraćaj sa njihovim susjedima tako da su im ne samo oduzeli svaku trgovinu, koja im je jedino vrelo uzdržavanja, nego su zatvorili silaz u njihovu luku, a oduzimaju im također mogućnost da dobavljaju stoku i drugo za svoje svakodnevno uzdržavanje. Mlečani su već od nekoliko godina držali na moru, u dubrovačkom kanalu, dva oružana brigantina s kojima su neprestano krstarili, pretraživali lađe koje su plovile u onu luku i onu državu, zaplijenivši ih mnogo, koje su iz država Njegova Veličanstva cara, Njegova Veličanstva katoličkog (španskog) kralja i papinske, dolazile sa hranom i robom i na razni način smetali Dubrovčanima.« Sada su Mlečani poslali u one vode još dva brigantina koji zajedno sa ona dva prva pretražuju lađe i odnose im teret, a osim toga oni zaustavljaju i same dubrovačke lađe koje plove od jednog mjesta republike u drugo i zlostavljaju sve Dubrovčane koji se u njima nalaze, pa i plemiće. Mlečani se prijete da će ne samo sprečavati svaki prijenos vina iz pojedinih mjesta republike u sam Dubrovnik, i da neće dopustiti da ta vina iznesu iz svoje države, nego da će pobacati u more sve Dubrovčane koje bi u tim lađama zatekli. Dubrovčani su stvarno blokirani od Mlečana, a da ih još više upropaste, Mlečani su im zabranili ribolov u onom moru, tvrdeći da je Jadransko More pod njihovim apsolutnim gospodstvom.

Izvještaj svršava da je jasno iz nastanba koje Mlečani grade u Hercegnovome za trgovce i iz trgovine koju oni vode u Turskoj pod zastavama država prijateljskih Porti, da je »tiranija kojom se

služe Mlečani protiv Dubrovčana, zbog toga da ovi izgube svoju skelu i da je oni (Mlečani) zavedu u svojoj državi, da osiromaše i dovedu u nuždu dubrovačku republiku, tako da se njeni podanici, eda se oslobode tolike nevolje, od nje odvrate. Kad ona (dubrovačka republika) bude vidjela da je bez trgovine, a da bi ubuduće mogla da se nada da će biti njezina potpora, da joj je oduzet put kojim dobavlja sada hranu, da su njeni podanici u zbrci i njena država u uzbuni« ... onda će, nadaju se Mlečani, prisiliti Dubrovnik da im se pokori.[18]

Početkom januara 1691 godine došao je u Dubrovnik novi carski rezident Saponara koji je bio već unaprijed raspoložen za Dubrovnik, a protiv Venecije.

Već iz prvih izvještaja Saponare vidi se kako on sasvim drugačije shvaća svoj položaj nego Corradino.[19] Saponari je bio pred očima jedino interes cara, dok je Corradino gledao da interes cara spoji sa interesom kršćanstva, i sa nepovjerenjem pratio dubrovačku politiku koja je gledala svoj interes, pa svršio se taj tako da teritorij turski na njenoj granici ostane Turskoj ili da zapadne cara, samo da ne dođe u ruke Venecije. U tome se politika Dubrovnika sasvim slagala sa politikom Španije, odnosno Napulja, koja je svakako htjela da spriječi da u ruke Venecije dođe neprekinuta istočna obala Jadrana, sve do u Albaniju, i da se svakako sačuva Dubrovnik koji je za njezinu trgovinu s Turskom mnogo značio.

Dok Corradino nije nikada imao veza sa španskim poslanikom u Beču, za koga je znao da uvijek drži sa Dubrovnikom, Saponara je, malo iza svog dolaska u Dubrovnik, stupio u korespondenciju sa Borgomanerom. Već u aprilu 1691 izvještava Saponara kako Mlečani rade ne samo protiv trgovine Dubrovnika nego i protiv zdravlja njegovih podanika. On je pisao o tom intervenirajući i kod generalnog providura i providura za zdravstvo, iako se, kako sam kaže, nije nadao od svoga koraka nikakvom uspjehu, nego samo raznim izmotavanjima. »Svi — kaže Saponara — otvoreno govore da bi sveti Marko htio da ima pod svojim pandžama jadnog svetoga Blaža.«[20]

---

[18] Pretstavka španskog poslanika Manhes de Borgo Maynero od 4 oktobra 1690. HHS. Ragusana I. Conv. G.

[19] Saponara caru. HHS. Ragusana fasc. 13. Nr. 1328.

[20] ...»mentre tutti confessano ... che S. Marco vorebbe sotto le branche del suo Leone il povero S. Biagio.« U istom arhivu Ragusana fasc. 13. Nr. 1328.

I doista onako kako je Saponara slutio kada je pisao generalnom providuru intervenirajući u korist Dubrovčana i ističući da je mletačkim nastupanjima povrijeđena carska jurisdikcija, odgovorio je Saponari generalni providur zaobilazno.[21] A mletačka vlada ne samo što je odobrila postupak svoga generalnog providura nego ga je uputila da Saponari rijetko odgovara. Ipak ga je vlada upućivala da se kloni nepravičnosti prema Dubrovčanima.[22] Osim toga poslala mu je ona obrazac pisma po kojemu će on odgovoriti Saponari,[23] ali opet ga upozorava da primi Dubrovčane, ako opazi da su oni postali pokorni i smjerni.[24]

Izvještaji Saponare caru od 31 januara, 20 februara, i 4 marta 1691 g., u kojima je Saponara izvještavao cara o svemu onome što su Mlečani Dubrovniku skrivili, djelovali su na cara. Dosada je car postupao prema Veneciji samo pod utjecajem španskog poslanika, a nikada zbog izvještaja Corradina. Sada je to uslijedilo na izvještaje Saponare. Car je javljao Saponari, 28 aprila, da je on o svemu izvijestio grofa Turna, koji će sigurno istaći kod vlade u Veneciji »njegove pravedne zahtjeve«. Car ističe Saponari da mu je drago što je čuo da nije istina da Dubrovčani potajno pomažu Turke, pa neka nastoji da oni prekinu svako dopisivanje s njima.[25]

Incidenat sa galijom Balbi nije još bio uređen kad, u maju 1691 g., dođe do novoga. Dva dubrovačka plemića dođoše u Cavtat, koji je grad bio u dubrovačkoj republici, ali su u njemu Mlečani gospodarili kao da je to njihovo mjesto. Ti plemići, s kojima je bilo još 370 dubrovačkih vojnika, odvedoše devetoricu dubrovačkih podanika koji su bili dobrovoljno ušli u mletačku vojsku i služili na galeoti Markovića. Zbog toga nasta novi spor.[26]

Dubrovčani i Saponara pisaše malo zatim generalnom providuru, ne spominjući ništa događaj u Cavtatu, neka ne uzima u vojsku njihove podanike.[27]

Mletačka vlada, obaviještena o tom događaju i od generalnog i od vanrednog providura, naredi oštro svom generalnom providuru neka pooštri mjere koje je već skoro godinu dana činio, neka

[21] Gener. prov. vladi 6 III. Rad cit., str. 89.
[22] Vlada gener. prov. 17 III. Rad cit., str. 90.
[23] Vlada gener. prov. 19 IV. Rad cit., str. cit.
[24] Vlada gener. prov. 26 IV. Rad cit., str. cit.
[25] Car Leopold Saponari 28 IV. HHS. Ragusana fasc. 13. Nr. 1328.
[26] Vanredni providur vladi 17 V 1691. — Gen. prov. vladi 22 V 1691. Rad cit., str. 91.
[27] Gener. prov. vladi 30 V 1691. Rad cit., str. 91.

da da se traže i neka zaustavlja lađe koje voze sol, neka sol da baciti u more, a lađe povesti u mletačke vode, neka zaustavlja svaku dubrovačku lađu, neka je zaplijeni zajedno sa robom i dubrovačkim podanicima koji se budu u njoj našli, neka naredi vanrednom providuru u Kotoru da da, po hajducima, zaustavljati sve dubrovačke karavane koje idu u Tursku ili iz nje dolaze, neka im napokon spriječi ribolov; svuda gdje može da ih stisne neka to učini, neka im smeta gdje god može, a osobito neka to čini u Carinama koje neka ostanu i nadalje zatvorene; neka ispita šta bi se sve još moglo učiniti da im se smeta i škodi, a neka nipošto ne sluša njihove molbe.[28]

Uzaludno je bilo sve nastojanje Saponare, uzaludno nastojanje Dubrovčana, jer su Mlečani ne samo radili ono što su htjeli, nego im je na ruku uvijek išao carski poslanik u Veneciji grof Turn. On je, kad je baš morao, podastirao mletačkom senatu zahtjeve svoga cara odnosno Dubrovčana sa molbom da ih Venecija pusti u miru, ali je uvijek istovremeno kazivao mletačkom izaslaniku, kad bi došao k njemu, da su Dubrovčani nevaljalci i da Venecija ima pravo što tako s njima postupa.[29]

Mletačka je vlada ostajala pri svojim mjerama koje su njeni činovnici u Dalmaciji ne samo strogo provodili nego i radili mnogo toga na svoju ruku protiv Dubrovčana, znajući dobro da će im vlada sve to odobriti. Dubrovčani nisu mogli da na svojim lađama plove od svojih otoka u Dubrovnik, jer su mletačke galeote svaku lađu zaustavljale, pretraživale, plijenile, ljude, pa čak i plemiće dubrovačke, odvodile. Tako su redom zarobile dva plemića pa jednoga svećenika. Uzaludan bijaše oštar protest Saponare generalnom providuru, uzaludno poslanstvo Dubrovčana.[30] Generalni providur nije Saponari odgovarao, a dubrovačke poslanike nije primao.[31]

14 augusta 1691 poslaše Dubrovčani kao svoga poslanika generalnom providuru Alesandru Molinu malobraćanina fra Franju, da on s njim uredi kako da se konačno riješi spor između Dubrovčana i Venecije zbog galije Balbi i zbog odvedenih vojnika u

[28] Vlada gener. prov. 31 V 1691. Rad cit., str. 91, 92.
[29] Rad cit., str. 92.
[30] General. prov. vladi 16 VI 1691. Rad cit., str. 92. Isti istoj 1 VII 1691. Ibid.
[31] Vlada gener. prov. 5 VII 1692; gen. prov. vladi 12 VI 1691. Rad cit., str. 93.

Cavtatu. Fra Franjo je trebao da pita generalnog providura kakvu satisfakciju traži Venecija. Dubrovčani su se izjavljivali spremnima, — iako se nisu smatrali nipošto krivima, jer je Balbi izazvao pucanje — da će oni poslati generalu Molinu jednog svog senatora da se zbog tog incidenta ispriča, a da kaštelana ne mogu poslati, jer je taj bolestan. Odnosno Konavljana koje su bili Mlečani unovačili, a jedan ih dubrovački plemić oteo, Dubrovčani bi pristali na to da ih Mlečani ponovo unovače i odmah Dubrovčanima vrate, a da generalni providur zabrani Mlečanima da ubuduće unovačuju dubrovačke podanike bez pristanka dubrovačke vlade. O svemu tome neka se samo usmeno dogovara, ali neka ništa ne izjavljuje pismeno.[32]

Kako se svršila ova misija fra Franje, nije nam poznato, ali i ako ga je možda generalni providur primio, svakako nije pristao na njegove prijedloge, jer su Mlečani i dalje postupali sa Dubrovnima kao i prije.[33]

Videći Dubrovčani da ni car ništa ne pomaže i da sve ostaje pri starom, pokušaše da djeluju na Svetu Stolicu, ne bi li ona, kao interesirana sila, zbog svojih jadranskih obala, intervenirala u Veneciji u prilog Dubrovčana. U tom su poslu i uspjeli. Početkom decembra reče apostolski nuncij u Veneciji dubrovačkom poslaniku da izvijesti svoju vladu da mu je Sveta Stolica dala izričit nalog da nastoji uspostaviti između Dubrovnika i Venecije stare dobre odnošaje. Pišući to dubrovački poslanik ističe kako se nuncij doista svim silama zauzima kod mletačkog senata u prilog Dubrovnika, i da bi bilo dobro da dubrovački poslanik u Rimu istakne to kod Svete Stolice. Osim toga se nuncij zauzimao kod mletačkih vlasti da dopuste da ponovo smiju dolaziti lađe iz Dubrovnika sa robom u Veneciju, a uz to da te lađe ne treba da budu u karanteni više od 28 dana, tj. onoliko koliko su i dalmatinske lađe morale da budu.[34]

Apostolski je nuncij u ovom posljednjem i uspio, i mletački je sanitetski ured dopustio da lađe koje dolaze iz Dubrovnika obavljaju karantenu samo 28 dana.[35]

---

[32] U dubrovačkom arhivu f. LXVIII. No 2088.

[33] Rad 54, str. 93.

[34] Lettere e relazioni delle commissioni-Felice Sorgo Bobali dd. Venezia 12 dec. 1691. — U dubrovačkom arhivu f. LXIX. No 2122.

[35] Isti arhiv, ista zbirka, isti poslanik, 5 januara 1692.

Međutim su se Dubrovčani, pritisnuti od Mlečana, smekšali i neki iznesoše prijedlog u vijeću da se pošalje poslanik u Veneciju koji da se ispriča mletačkoj vladi zbog poznatih događaja. Ali taj je prijedlog propao sa jednim glasom manjine, jer su se mnogi bojali da poslanik neće biti primljen, što bi svakako bilo još teže za Dubrovnik.[36]

I iz Beča i iz Rima stizale su Dubrovčanima preporuke da treba da se ponizno obrate Veneciji. Naposljetku, krajem januara 1692 godine, izabraše Dubrovčani za poslanika mletačkom senatu Serafina Bunića.[37]

Ali ipak poslanik koji bijaše izabran da pođe u Veneciju nije još polazio, a Mlečani su nastavili sa svojim represalijama i godine 1692 stim više što su u novoj sezoni imali neke ratne uspjehe u ovim stranama.

Poslije tri godine revne službe ostavio je generalni providur Dalmacije Molino svoju službu. U relacijama koje je on podnio sada senatu ističe se naročito njegov odnos prema Dubrovniku i nastojanje da se Dubrovnik na svaki način okruži i njegova trgovina slomi. Generalni providur Molino je za svoje uprave znatno proširio područje mletačkog osvojenja na granicama Dalmacije. U času kad je on odlazio sa svoje dužnosti bila je granica prema Turskoj i Austriji, prema njegovu opisu, ovakva:

»Ova linija počinje od dvaju Obrovaca, ili kaštela na sjeverozapadu, i ide pravcem prema jugu prema Zvonigradu koji pokriva zadarsku okolicu, kao što Strnica pokriva okolicu Knina i Šibenika. Dalje se približuje Vrlici koja na isti način čuva Trogir, a odatle prelazeći na Čačvinu određuje granice Sinja i Splita, zatim dopire do Dvara koje osigurava posjed Poljičke pokrajine, a zatim na Vrgovac kojim je osigurano gospodstvo cijeloga Primorja Vašim Ekscelencijama. Slijedi kula Norin na obalama Neretve, a dalje Klek gdje je prekida dubrovačka zemlja u čijoj sredini, iako izolovana, nalazi se pozicija Carine koja je težak teret one vlade i važan zalog u poslovima, ključ tranzita, i zbog koje je uvelike ljubomoran u interesu svoga opstanka. Ovaj prekid koji od svih onih u Dalmaciji najviše smeta uzrokuje Čitluk, turska tvrđava koja se nalazi između spomenute linije. Nju je kušao da uzme, u nezgodno go-

[36] Gener. prov. vladi 12 XII. Rad cit., str. 94.

[37] Isti, 2 II 1692. Rad cit., str. 95.

dišnje doba, moj prethodnik, a onda i ja i pored oslabjelih svojih snaga. Ali nije dalo nebo ni prvi ni drugi put da je osvojimo.«

Generalni providur Molino opisuje i ovom prilikom svoja nastojanja da osvoji Čitluk i svoj uzmak koji je, »može se kazati, spasao trećinu pokrajine«. Nastavljajući opis mletačke linije prema Turcima kaže Molino: »Linija se ponovo nastavlja u Zupcima koji čine granicu Hercegnovoga ... nastavlja se u Grahovu koji je nad Risnom, a zatim na Cetinje koje pokriva Kotor i Crnu Goru i napokon na kaštel Cassua koji brani Budvu i Paštroviće gdje se svršava ova kopnena linija Dalmacije.«[38]

Osim ove relacije našao sam još jednu od istoga generalnog providura Molina koju je sastavio Vinko Pelegrinović, hvarski plemić, »fiscale della provincia di Dalmatia«. Ova relacija, koja nosi naslov »Relatione data dall' Illustrissimo et Reuerendissimo Alessandro Molin fu proueditore generale in Dalmatia in senato del stato di quella«, slaže se uglavnom s onom koja se nalazi u dvorskoj biblioteci u Beču i u arhivu Frari u Veneciji, ali je očevidno sastavljena od drugoga, tj. onu bečku i mletačku sastavio je neki drugi sekretar Molinov. Koja je od ovih dviju relacija bila pročitana u senatu, ne znamo. One opisuju iste prilike i potpuno se slažu, čak se umnogom i popunjuju. Govoreći o Carinama ova relacija, sastavljena od Pelegrinovića, kaže: »Nad gradom Dubrovnikom u udaljenosti od šest milja mi držimo poziciju Carine, koja je klanac koji nosi znatan prihod, gdje je emin sultanov primao carine od karavana koje iz Hercegovine, Bosne i drugih neprijateljskih mjesta prolaze u onu skelu (Dubrovnik) i iz one se skele vraćaju u svoje krajeve. Kad su Vaše Ekscelencije došle u posjed, one su nekoliko vremena primale korist s kojom se bez drugih troškova uzdržavala posada onog mjesta, koja se posada sastojala od 7 kompanija hajduka, ukupno 180 ljudi, koji se ne smiju odatle nikako maknuti. Da se zbog već poznatih razloga smetaju Dubrovčani, bila je spomenuta skela zatvorena. K njima (u Dubrovnik) ne ide trgovina, a Vaše Ekscelencije ne primaju prava. Njihova je šteta nedjeljiva od javne blagajne koja ne samo ne prima, nego izdaje. Zbog toga je potrebno, kad oni tako misle, da nademo druge putove da to popravimo, i to takve koji će ih kazniti zbog njihove oholosti i njihova

[38] Relatione del N. H. Alessandro Molin fo Proveditore Generale in Dalmatia e Albania. U Hofbibliothek u Beču Cod. 6245. Ista je relacija i u mletačkom državnom arhivu, s kojom sam usporedio ovaj bečki kodeks.

neprijateljstva, jer oni nalaze način da vode, iako u maloj količini, trgovinu drugim putovima.«

Govoreći ponovo o Dubrovniku, u istoj relaciji, sastavljenoj od Pelegrinovića, kaže Molino: »Što se pak tiče Dubrovčana, oni se ne smiju silom držati, nego zasjedama (lukavošću). Pošto su oni dobili zaštitu od cara i primili u svoj glavni grad rezidenta, potpomagahu, njemu pred nosom, neprestano Tursku koja je bez živežnih namirnica bila dovedena do krajnje gladi. Ko bi im mogao zaviriti u srce vidio bi da se nimalo ne vesele kršćanskim osvajanjima i plaču nad nesrećama Porte ne osjećajući se tako sigurnima pod krilima svetoga Marka i carskoga orla. Mjesto da zahvaljuju Bogu što će ih osloboditi od teškoga danka, oni bi taj danak povisili kad bi se stvari mogle vratiti onako kakve su prije bile.«[39]

Kakve je sve osnove spremio Molino da uništi dubrovačku trgovinu, kaže on u svojoj relaciji: »Preostaje da se zavede trgovina, životvorni dio država, a ja mislim da sam preduzeo nacrt sa dvostrukim udarcem, a u službi Vaših Ekscelencija i na nepopravljivu štetu Dubrovnika. Ideju sam već uputio k ostvarenju i očekujem da se neću prevariti... Cijeli prošli rat nije mogao da pokvari uzajamnost prometa u Splitu, i daje nam da upoznamo da Turci trebaju trgovinu s nama. Videći to i promotrivši klanac Carine, koji se može nazvati kopnenim izvorom Dubrovnika, i pošto sam ga, prema odredbi vlade, zatvorio da se kazne Dubrovčani, upoznao sam da je Turcima nemoguće da budu bez skele u Dalmaciji, zbog potrebe soli i zbog izmjene robe i sa krajevima »di sottovento«.

Kad se ukinuo prijelaz preko Carina, onda je najbliža, najsigurnija i za trgovce najmanje teška skela Hercegnovi. Kad bi se ta otvorila, ona bi trebalo da zauvijek ostane, jer ako bi se ona ugovorila, ne bi se mogla da trpi nikakva suprotnost. Ja sam počeo u tu svrhu pregovore sa trebinjskim begom koji je imao štetu od zatvaranja Carina, jer je on od toga prolaza primao najviše svojih prihoda. On je nato stupio u dopisivanje sa bosanskim pašom i sa Portom. U ovom mi je poslu poslužio Burović, čovjek prokušane vjere i vrijednosti, koji mi je upravo u času kad sam odlazio u domovinu javljao uspjehe toga pregovaranja. Došli su turski prijedlozi, a da se ti i ispune, potrebno je s dva razloga: i zbog koristi i zbog zgodnosti da se sačuva najstroža tajna, jer inače, ako bi Du-

[39] Relatione Molin etc., sastavljena od Pelegrinovića, u mom posjedu.

brovčani štogod o tome doznali, oni bi se pod svaku cijenu tome oprli kao svojoj najvećoj propasti, kakva je napuštanje njihove skele bez potsjedanja i obaveza i koja bi na taj način bila izložena nepopravljivoj propasti, kad bi se pružio na drugoj strani veći saobraćaj trgovaca i kraći i sigurniji put, i kad bi turski emini imali veću korist, Dubrovnik bi se sigurno našao napušten kad u njemu redovno treba platiti 28% carine na robi i živežnim namirnicama.

Prvo od ovih poglavlja ima i veći a ne samo trgovački interes, i zbog toga ga upravo iznosim na zrelo razmišljanje Vaših Ekscelencija. Vi ćete se sjećati naročitih naređenja koja ste mi dali u pogledu zauzimanja onog dijela trebinjskog teritorija u kojem sam više taktikom nego snagom postigao ono što sam htio, pošto sam dao baciti u zrak dio kula koje su štitile spomenuti dio teritorija, iako je neprijatelj nadošao i ponovo zauzeo te pozicije, nije bilo drugog izlaza nego prisiliti ga da digne u zrak i ostale kule koje su također ostale prazne i opustjele sve te važne pozicije. Sada trebinjski beg, dopuštajući da se podigne jedna carinarnica i kula kod mosta rijeke, određuje posjed i dominij i samog dijela ovoga kraja koji je najviše interesovao Vaše Ekscelencije, jer se time obuzdava Dubrovnik i produžuje opseg onih osvojenja, pa važnost onog poglavlja daje dvostruki plod, pridonoseći ujedno mudrim odredbama vlade.

Što se pak tiče toga da se ublaže pretjeranosti, ili da se dodadu druge mjere opreza koje bi se pokazale prilikom ispitivanja samih poglavlja ugovora (kapitulacija), to će biti plod najtoplijeg proučavanja i efekat mudrosti Vaših Ekscelencija, onda kada se budu zapečaćivali, budući da ja nisam mogao u kratkom vremenu koje je ostajalo do mog odlaska da zabacim u njima ono što je pretjerano i da ih poslije ispitivanja modificiram i svedem u što veću umjerenost.«[40]

X

Novi generalni providur Dolfin. — Poslanstvo Dubrovnika Dolfinu, koje on ne prima. — Pretstavka dubrovačke vlade mletačkoj i poslanstvo Serafina Ivana Bone u Veneciju. — Njegov govor u mletačkom senatu. — Usmeni odgovor senata u javnoj sjednici 14 juna u kojem podvlači da se Dubrovnik ponižava pred

[40] Relacija gen. prov. Al. Molina, kodeks bečke dvorske biblioteke i onaj u drž. arh. Frari u Veneciji.

republikom. — Mletačka vlada svejedno ne popušta. — Venecija hoće za sebe cijelo zaleđe Dubrovnika da spoji svoje posjede i Dubrovnik sasvim odijeli od Turske. — Rad Venecije za skelu u Hercegnovome i djelovanje Dubrovčana da je Turci ne prihvate. — Pritiskivanje Dubrovnika od strane Venecije. — Burovićevi hajduci. — Intervencija Turnova u Veneciji. — Audijencije dubrovačkog poslanika u Beču kod cara i Strattmanna. — Borgomanero savjetuje Dubrovčanima da se dobro slažu s Turcima. — Nastojanje Saponare da Dubrovnik pozove u svoj grad carsku vojsku.

U martu 1692 nastupio je svoju dužnost novi generalni providur. Alesandra Molina zamijenio je Delfin (Dolfin). K njemu je u Zadar, po starom običaju, došao dubrovački poslanik da mu se kao novom generalnom providuru pokloni. Novi generalni providur nije znao šta će da učini, da ga primi ili ne. Zbog toga upita on za to vladu koja mu javi da nipošto ne prima dubrovačkog poslanika dok Dubrovčani ne budu iskazali republici da se za svoje čine kaju, i to na način koji će republika smatrati da zadovoljava.[1] Dubrovački poslanik bio je došao u Zadar još prije 20 marta, a još ni u maju nije ga generalni providur[2] primio.

Napokon je dubrovačka vlada, 1 aprila 1692 g., sastavila pretstavku na mletačku vladu i poslala u Veneciju vanrednog poslanika, Serafina Ivana Bonu, koji je imao u ime dubrovačke vlade dati izjavu u mletačkom senatu. Zajedno s poslanikom posla dubrovačka vlada mletačkoj i popratno pismo koje je imalo da toga poslanika legitimira. Morala je doista da nevolja Dubrovčane jako pritisne kad su se, uza svu carsku zaštitu, odlučili na onako ponizne riječi prema Veneciji kakve se nalaze u tom popratnom pismu. Istina je, treba mnogo toga odbiti na ondašnji pompozni stil koji je upravo u ovo vrijeme osobito bio upotrebljavan u pismima, ali opet, kad se taj odbije, ostaje fakat da se dubrovačka vlada morala jako da ponizi pred mletačkom. To pismo glasi:

»Prejasni vladaru, naš najpoštovaniji gospodine.«

»Ova republika živi tako odana prejasnom dominiju (Veneciji) da nijedan izraz ne bi bio dovoljan da opiše kolik je velik ponos da uživamo neprocjenjivu čast milosti Vaše jasnosti koju mi

[1] Gen. prov. vladi 20 III 1692. Vlada gen. prov. 29 III 1692. Rad 54, str. 95.

[2] Vlada gen. prov. 10 V 1692. Rad cit., str. 96.

toliko poštujemo. Ova naša najponiznija čuvstva prikazaće Vam ponizno gospodin Serafin Ivan Bona, naš odaslani senator, kojega mi baš u tu svrhu Vašoj jasnosti šaljemo. Biće čin Vaše čovječnosti s kojom se ne da ništa usporediti, ako ga budete dobrostivo saslušali i ako budete htjeli da potpuno vjerujete njegovim izlaganjima koja su puna poštovanja prema Vama. Želeći Vašoj jasnosti ispunjenje Vaših velikodušnih misli, sa najdubljim poštovanjem ljubimo Vam ruke. Vaše jasnosti najodaniji sluge: Rektor i vijećnici dubrovačke republike. U Dubrovniku 1 aprila 1692.«[3]

Dubrovački se poslanik prijavio mletačkom senatu 3 juna 1692 g., a bio je primljen 10 juna. Serafin Ivan Bona, došav u senat, predade pismo svoje vlade koje pročita sekretar, a onda izreče svoj govor, u prisutnosti dužda i cijeloga senata. Tu je on kazao kako je jedno od najviše ukorijenjenih načela dubrovačke republike da uvijek bude u milosti mletačke republike, pa kako su to njihovi stari uvijek činili, hoće oni i sada da rade. U tu su svrhu oni »poslali moju osobu — kaže poslanik — k Vašoj svjetlosti i Vama, uzvišena gospodo, da ponovim njihova najdublja čuvstva, da se pokaže svijetu ovim javnim poniženjem neizmjerno poštovanje koje imaju i koje će navijeke imati njihovi potomci prema veličanstvu prejasne republike«. Istaknuvši to poslanik Bona je na to izrazio nadu da će mletačka vlada dobrostivo susretati Dubrovčane, a da će tako moći dubrovačka republika da sačuva mir i svoju slobodu.

Kad je dubrovački poslanik svršio, odgovori mu dužd da su čuli njegovu izjavu, i da će senat o njoj donijeti svoju odluku.[4]

14 juna bješe Bona pozvan u senat, i tu mu je pročitan odgovor senata i dan u prijepisu. Senat kaže: »Prema onome što ste Vi u ime Vaše gospode izjavili u našem kolegiju senat je razumio uzrok Vašeg poslanstva koji je taj što želite da činima čistog poniženja (pura umiliazione) steknete milost naše republike.« Istaknuvši to senat je izjavio da će, budući da su Dubrovčani odlučili da će, kao i njihovi stari, nastojati da uvijek budu imali naklonost Venecije, i mletačka vlada dobrohotno postupati sa dubrovačkom.[5]

Sada su se Dubrovčani nadali da će doista Mlečani odmah promijeniti svoje postupanje prema njima. Zbog toga je dubrovački poslanik 21 juna zamolio duždevo vijeće da se cesta koja je vodila

[3] Poslanica dubr. vlade duždu 3 juna 1692. Rad cit., str. 96
[4] Rad cit., str. 97, 10 VI.
[5] Ib. 14 VI.

preko Carina otvori i da se Miho Đorđić pusti na slobodu. Mletačka je vlada doista iznijela pred senat prijedlog da se ne dira u lađe koje plove u Dubrovnik i neka se Đorđić pusti na slobodu. Ali taj prijedlog nije prihvaćen, nego samo zaključeno da se čeka kako će se Dubrovčani vladati.[6]

Dubrovčani su se prevarili kad su mislili da će Venecija, poslije njihova poniženja pred senatom u Veneciji, promijeniti svoje mišljenje i svoj postupak prema njima. Događaji koji su zatim nastali pokazali su brzo Dubrovčanima da je Venecija čvrsto odlučila da se potpuno ustali u kraju u kojem je uzela već neke pozicije, a osobito, da jedanput zasvagda prekine Dubrovniku svaku mogućnost slobodne trgovine sa zaleđem. Tu svoju namjeru Venecija je jasno iznijela kad je 17 maja poslala svom poslaniku u Beču uslove pod kojima bi ona pristala na mir s Turcima. Ona je zahtijevala u Dalmaciji i Albaniji sve zemljište koje se nalazilo između rijeke Bojane, mora, Zrmanje i bosanskih gora, dakle cijelo zaleđe Dubrovnika.[7]

Sada je Venecija nastavila svoja nastojanja da se u Hercegnovome otvori skela koja bi ne samo konkurirala Dubrovniku, dakle prijelazu preko Carina, nego bi svu trgovinu svratila u Hercegnovi. Imajući upute za to generalni je providur budno pazio na sve kretnje Dubrovčana u pogledu trgovačkih odnosa prema Turskoj. 7 jula javljao je on svojoj vladi da će dubrovački poslanik sigurno nastojati da se otvori skela preko Carina. Kad bi se to dogodilo, zacijelo bi prestalo svako sporazumijevanje sa Turcima zbog skele u Novome. On ističe kolika je korist koju iz Carina imaju Dubrovčani i Turci, a kako je mala ona korist koju iz Carina imaju Mlečani, dok bi onda kada bi se otvorila skela u Novom sva korist išla Veneciji.[8]

Tek je početkom septembra generalni providur primio dubrovačkog poslanika, koji je u Zadru čekao od marta. Tom je prilikom istaknuo generalni providur da Dubrovčani čine zlo što nastoje da osujete skelu u Hercegnovom.[9]

Videći Dubrovčani da Mlečani nikako ne otvaraju prolaz preko Carina, otvoriše novu skelu u Slanom. Mlečani su sada na-

[6] Ib. str. 98, 21 i 28 VI 1692.
[7] Mlet. vlada svom poslaniku u Beču 17 V 1692. Rad cit.
[8] Gen. prov. vladi 7 VII 1692. Rad cit., str. 98.
[9] Gen. prov. vladi 14 IX 1692. Rad cit., str. 99.

stojali da Dubrovčanima i tu skelu svakako osujete. To su činili u prvom redu pomoću hajduka koji su napadali karavane i otimali im robu koju su nosile u Tursku ili iz nje.

Dok su tako sprečavali svaku trgovinu između Turske i Dubrovnika, Mlečani su nastojali da svakako dođe do otvorenja skele u Hercegnovom. Ali su Dubrovčani uprli sve sile da ne bi do toga došlo. Oni su uspjeli nagovoriti bosanskoga pašu da ne pristane na skelu u Hercegnovome, i on je naposljetku u septembru prestao da o tom razgovara s Mlečanima.[10]

Međutim je Dubrovčanima pošlo za rukom nagovoriti Turke da ponovo navale na Carine, što su oni i učinili i Carine zauzeli. Ali su Mlečani brzo poslali pomoć svojim četama u Carinama koje su onda istjerale Turke.[11]

Mletački zapovjednik Burović pokušao je sada, poslije svog uspjeha u Carinama, da pomoću hajduka osvoji Trebinje, ali ne uspje. On je pripisivao taj svoj neuspjeh Dubrovčanima koji da su Turke o svemu obavještavali i pomagali im. Na povratku, preko dubrovačkog teritorija, hajduci su opljačkali mnogo kuća dubrovačkih podanika. Protest Dubrovčana protiv ovakvog vladanja Burovićevih hajduka nije im nimalo koristio.[12]

Sve se nastavilo po starom, ništa nisu pomogla ni nastojanja dubrovačkog poslanika u Veneciji, pa ni samoga Turna, ni Saponare, Mlečani su i nadalje postupali kao i prije, a Dubrovčani nastojali opet sa svoje strane da im bilo kako napakoste, a svakako da spriječe da Turci pristanu na otvorenje skele u Hercegnovome.

Kakve su bile sada prilike u kojima se nalazila dubrovačka republika, jasno nam prikazuje carski rezident barun Saponara u svom izvještaju caru od 29 septembra 1692 g.: »Što se tiče poslova ove države, uvijek vladaju smetanja i stiska kojom ih muče Mlečani, a da u tome nema ni najmanjeg poboljšanja. Sprečavanja po moru i na kraju ne prestaju, u glavnim lukama ove države, Gružu i Cavtatu, koje su ovdje blizu, uvijek se nalaze mletačke ratne lađe koje sprečavaju čak i ribolov, a zapovjednici ovih lađa svakoga dana rade kao da su oni ovdje gospodari, ne ulazi ni izlazi nijedna lađa koju ne sile da plati prolazninu, a kad im se svidi, povedu takvu lađu generalnom providuru koji onda zapovjednika izgrdi i

[10] Gener. prov. vladi 24 okt. 1692. Rad cit., str. 100.
[11] Isto, 3 nov. 1692. Rad cit., ista str.
[12] Gen. prov. vladi 7 nov. 1693. Rad cit., str. 101.

taksira kako već hoće. A to se događa i sa onim lađama koje sretnu na debelom moru, koje su ili odavde ili dolaze u ovaj grad sa kakvom pomoću u hrani. Oni ove lađe vode u Split sebi na raspolaganje. Na kraju pak drže cijelu liniju, jedan ili najviše dva sata hoda odavde, zatvorivši je cijelu raznim tvrđavicama, sprečavajući da se ovdje donose živežne namirnice, što nije drugo nego prava blokada, da nas drži u jednoj neiskazanoj oskudici mesa, ribe i svake druge potrebne stvari, što je nepodnošljivo. Mletačke osnove za Hercegovinu postaju sve ozbiljnije, i već je prošlo nekoliko dana da ne primam pisma od mojih dopisnika u tim stranama, a to zbog zapreka koje su im na putu... To što mletačka republika prisvaja sebi kao da je ona u nekom očinskom odnosu prema dubrovačkoj, nije drugo nego prisvajanje auktoriteta nad ovom, i traženje one poslušnosti koju sin treba da ima prema ocu. Time ona republika počinje da utvrđuje svoj superioritet u ovoj i uzima sebi slobodu da činom i riječima postupa s njom na isti način kao što bi postupala sa stanovnicima Zadra, Splita, Kotora i drugih gradova koji su pod mletačkom vlašću, da hapsi plemiće kad joj se svidi, a da ih pusti na slobodu kada hoće. Ovo odugovlačenje da pusti na slobodu zarobljenog (plemića), nakon što je mletačka republika primila od ove svaku zadovoljštinu, pobuđuje sumnju da Mlečani misle na krajnju propast Dubrovčana, stim više što u Rimu među kardinalima ima mišljenja — i zbog toga što su onamo uvjereni da doista postoji veza sa Turčinom, i zbog njene vlastite slaboće — da ne može da odoli onome koji bi je htio napasti, i da je potrebno da joj uvijek bude gospodar jedna moćna katolička država, a kad to ne može da bude car, neka bude Venecija. Doznao sam iz Splita da Mlečani misle na svršetku ovoga rata da uzmu jednu luku u ovoj državi da se u njoj iskrcaju...«[13]

Zbog rđavoga vremena bilo se u to vrijeme kad je Saponara pisao u Beč svratilo u luku Koločep 17 mletačkih trgovačkih lađa, četiri francuske lađe, pa i još neke lađe. Zato je u Dubrovniku oskudica postala još veća.

Pod izlikom da u krajevima oko Dubrovnika vlada kuga ponovo su Mlečani odredili — kako je u Dubrovnik javljeno — da lađe koje dolaze iz Dubrovnika imaju da u Veneciji učine kontumaciju od 42 dana. Međutim Saponara uvjerava da u dubrovačkoj republici nema nikakvih kužnih bolesti. »Ovo je, kaže Saponara, po-

[13] Rad cit., str. 103, 104.

stupak bez krinke, na veliku štetu susjednih krajeva, tako i onih Prejasne Kuće, kao i onih Svete Stolice, pa se čini da sa sličnim izmišljenim izlikama Mlečani hoće da nameću zakone tako velikim vlastima i da ih prisile da se vladaju po njihovu diktatu.«[14]

Dubrovčani su osobito mnogo buke podigli zbog pustošenja Burovićevih hajduka. Oni su pisali generalnom providuru moleći ga da stvar popravi,[15] svome poslaniku na carskom dvoru u Beču, svome poslaniku u Veneciji,[16] papi, knezu Lichtensteinu, carskom poslaniku u Rimu.[17] Kneza Lichtensteina izvješćuje dubrovački knez i senat da su Mlečani opustošili okolicu Slanog sa 30 sela i odveli plijena u vrijednosti od 80.000 reala, a ono što nisu mogli sa sobom ponijeti opustošili su i uništili.

Dok su se ovako redali protesti zbog ove hajdučke pljačke, nije Burović ni najmanje pazio na sve to, nego je pustio svoje hajduke da i dalje napadaju dubrovačke karavane i dubrovačke podanike.

17 decembra iznio je dubrovački poslanik u Veneciji pritužbe senatu zbog pljačkanja hajduka.[18] Grof Turn koji je, kako znamo, bio neprijatelj Dubrovčana a prijatelj Venecije, morao je ipak 19 januara podnijeti, preko svog tajnika, mletačkoj vladi spomenicu u kojoj iznosi pljačku koja je učinjena na dubrovačkom teritoriju od mletačkih vojnika, ističući carevo uvjerenje da će mletačka vlada narediti da se sve opljačkano povrati.[19]

Senat je carskom poslaniku odgovorio, kao i uvijek, da su Dubrovčani oni koji svojim prijateljevanjem s Turcima izazivaju Mlečane; međutim da je senat dao naređenje da se povede stroga istraga o događajima koji su se zbili na dubrovačkoj granici.[20]

---

[14] Izvještaj Saponare od 29 sept. 1692. HHS. Ragusana, Conv. G, 1.

[15] Gen. prov. vladi 7 XI 1692. Rad cit., str. 101.

[16] Rad 54, str. 103.

[17] U dubrov. arh. Lettere e commissioni di Ponente 1691-93, fol. 205 i d.

[18] Grof Turn, prema ispravi izdanoj od Ljubića, govori da se ta pljačka dogodila »la settimana passata«, dakle prošle sedmice. Prema tome tu bi se radilo o novoj pljački hajduka. Ali se iz teksta vidi da je to još uvijek ona u novembru. Osim toga, grof Turn nije nikad iznosio ništa na korist Dubrovčana, ako ne bi dobio izričito naređenje iz Beča. To međutim nije moglo da bude, jer u dvije sedmice ne može da stigne izvještaj iz Dubrovnika u Beč i onda iz Beča u Veneciju. Isključeno je da bi grof Turn preduzeo bilo kakav korak kod mletačke vlade na zamolbu dubrovačkog poslanika ili samoga Saponare, jer Dubrovčanima nije vjerovao, a isto tako vrlo malo i Saponari.

[19] Rad 54, str. 103.

[20] Rad isti, str. 104.

Od svega ovoga svoga nastojanja Dubrovčani nisu imali nikakve koristi, sve je ostalo pri starome.

Bečki je dvor, kao i prije, sačuvao svoje simpatije za Dubrovčane, Dubrovčani su tamo imali za se još uvijek španskog poslanika Borgomanera, a Strattmannu su godišnje davali 100 ongara, pa im je i on bio uvelike sklon.

8 juna 1692 primio je car Leopold u audijenciju samog dubrovačkog poslanika Vladislava Sekonda Bucchiju. Tom je prilikom car kazao Bucchiji: »Dubrovačka je republika naša miljenica kojoj nećemo nikada uskratiti zaštitu naše carske milosti, i rado ću Vas u svakoj prilici vidjeti.«[21]

15 juna bio je dubrovački poslanik u audijenciji kod Strattmanna koji mu je obećao da će pomagati dubrovačku republiku uvijek, a napose u mirovnim pregovorima.[22] Ali je španski poslanik bio mišljenja da bi trebalo još jače privezati Strattmanna uz dubrovačku republiku. Već je prije on nagovorio dubrovačkog poslanika, a ovaj svoju vladu da treba Strattmannu dati najedanput 2000 ongara, jer »je — govorio je Borgomanero — novac moćan poticaj svakome čovjeku«.[23]

Španski je poslanik, kako smo već vidjeli, bio prijatelj Dubrovnika poglavito zbog toga što se interes Dubrovnika slagao sa interesom njegove vlade. Njemu je bilo prvenstveno do toga da Dubrovnik ne padne u ruke Veneciji i da Venecija tako ne ovlada cijelom obalom istočnoga Jadrana i uzme u svoje ruke sve prilaze unutrašnjosti sjevernog Balkana. Zbog toga njega ne samo nije smetalo što Dubrovčani od vremena do vremena pomažu Turke i što neće da prekinu s njima, nego ih je on čak i nagovarao da tako rade. U svom razgovoru koji je 1 novembra 1692 godine imao u Beču sa dubrovačkim poslanikom Vladislavom Sekondom Bucchia kazao je Borgomanero Bucchiji: »Vi, gospodo, nastojte da živite i da se dobro slažete s Turcima, a to moje mišljenje je tako čvrsto za sigurnost Vaše slobode, jer kad bi carevci imali Bosnu i Hercegovinu a Vaša gospodstva ostala odijeljena od Turaka i sasvim oslobođena od dužnoga danka, ja bih Vas savjetovao da se podvrgnete sa kakvim malim godišnjim dankom da imate zaštitu od

[21] Vlad. Sec. Bucchia senatu 9 VI 1692. U dubrov. arhivu. Lettere e relaz. d. commissioni 1692. Nr. 2102.

[22] Vlad. Sec. Bucchia senatu 15 VI 1692. U dub. arh. Lettere e rel. d. comm. 1692. Nr. 2102.

[23] Vladislav Secondo Bucchia senatu 6 jula 1692. Ibid.

otomanskog carstva, jer Vi biste bez turske zaštite bili u pogibelji da se izgubite, dok bi Mlečani, u jednoj ministarskoj konjunkturi na ovom dvoru, time što bi nekome dali 2000 a nekome 3000 ongara na dar kupili Vašu slobodu.« Još mu je Borgomanero dodao: »Gospodine odaslaniče (signor inviato), razumijte dobro ovo što vam kažem.«[24]

Borgomanero se zauzimao za Dubrovčane čak i kod samog mletačkog poslanika u Beču. Kad mu je početkom decembra javio Bucchia, uz ostalo, i pljačkanja hajduka, rekao mu je španski poslanik: »Ja ću se sastati sa samim mletačkim poslanikom i kazaću mu da ovakvo postupanje otkriva njihove namjere, iz kojih se vidi da sa takvim postupanjem njegove republike prema dubrovačkoj državi ona hoće da prisili onu gospodu (Dubrovčane), izmučene od tolikih nevolja, da dođu da vam kažu: Evo nas, radite s nama ono što hoćete.«[25]

Dolaskom Saponare u Dubrovnik uvelike se poboljšale prilike za Dubrovnik, jer sada u Dubrovniku nije više bio carski rezident koji je i suviše bio odan općoj kršćanskoj stvari, pa i mletačkoj, a nije nimalo razumijevao stvarne i svakodnevne potrebe Dubrovnika koji se borio za svoje održanje.

Već smo vidjeli kako je Saponara ispravno shvaćao potrebe Dubrovnika i kako se on živo zauzimao za Dubrovčane i odlučno istupao, sasvim drugačije nego je to činio Corradino. Čak je Saponara sam znao da savjetuje Dubrovčane protiv Mlečana. Tako je, 12 januara 1692 godine, pišući dubrovačkom senatu isticao: »Iz toga dâ se rukom pipati da njihova prava svrha zbog koje su se dočepali položaja Carine, zbog koje su bacili sidra svojih ratnih lađa u luku Cavtata, nije bila druga nego da sve udese da sasvim oduzmu trgovački promet Bosne i Hercegovine . . .; poradi čega, pošto je već načinjena skela u Hercegnovome, ukida se sasvim stara skela ovoga grada i kraja, sa najočitijom propašću ove države.«[26]

Ovako je Saponara bio potpuno u idejama Dubrovčana. Ali Dubrovčani nisu još imali u njega dosta povjerenja. To je Saponari bilo vrlo krivo. U svom pismu dubrovačkom senatu od 16 aprila 1692 tuži se Saponara da Dubrovčani nemaju u njega povjerenja i

[24] Vl. Sec. Bucchia senatu 1 nov. 1692. Ibid.
[25] Bucchia senatu 6 dec. 1692. Ibid.
[26] Saponara dubrovačkom senatu 13 jan. 1692. HHS. Ragusana fasc. XIII. Nr. 1280.

ističe da je on od cara »poslan« da u njegovo ime istupi protiv bilo kakvog napada na Dubrovnik.[27]

Još je u januaru pisao Saponara dubrovačkom senatu da bi trebalo da se već jednom dovede u Dubrovnik onih 400 vojnika koji nisu bili došli zbog toga što nije bilo riješeno ko će da ih plaća, ali nije na to dobio nikakav odgovor, kao ni prije kad je o tome govorio.[28] U julu (18) pisao je ponovo Saponara senatu ističući kako je od velike potrebe da Dubrovnik pozove carsku vojsku. U tom je pismu isticao Saponara kako Dubrovčani nisu sa poslanstvom Serafina Bone u Veneciju ništa postigli, nego da su se, iza toga, napastovanja Mlečana još i uvećala. Tada su, uza sve to što ih je Saponara savjetovao da ne šalju poslanika u tu svrhu u Veneciju, jer da to oslabljuje djelovanje carskog poslanika, Dubrovčani ipak to učinili. Mjesto da se poslao poslanik u Veneciju trebalo je pozvati carsku vojsku u Dubrovnik. A sada nije se ništa postiglo s tom misijom, a Mlečani pridobivaju neprestano za se plemena koja su bila priznala carsku vlast. Upravo sada (u julu) Mlečani su bili počeli da linijom Neretve, Cetine i Trebinja prodiru u Hercegovinu, koju će oni i osvojiti, a krivica će biti na sporosti ili još bolje nemarnosti Dubrovčana.[29]

XI

Prolaz dužda sa flotom mimo Dubrovnika 1693 g. — Vijest da Dubrovčani namjeravaju da uzmu za zaštitnika Francusku. — Neraspoloženje u Carigradu prema Dubrovniku. — Uspjesi Mlečana u Hercegovini, osvojenje Čitluka, Gabele, Zažablja, Trebinja, Popova i Klobuka. — Prilike u Dubrovniku 1694 g. — Oskudica u gradu. — Čestitanje Dubrovnika u mletačkom senatu na uspjesima u Neretvi. — Dubrovnik potpuno opkoljen od Venecije. — Danak Turcima. — Relacija Danijela Dolfina na povratku iz Dalmacije o prilikama oko Dubrovnika i u njemu, njegovi savjeti mletačkoj vladi kako da prema Dubrovniku postupi.

Još u decembru 1692 godine odlučio je dužd Francesco Morosini da na proljeće sam lično povede svoju flotu protiv Turaka. Dubrovački je poslanik, čim je za to doznao, izjavio mletačkom

[27] Isti istome 16 apr. 1692. Ibid. XIII. Nr. 1284.
[28] U pismu pod 26.
[29] Saponara dubr. senatu dd. Gravosa (Trechiese) 18 jula 1692. Ibid. fasc. 31. Nr. 1743.

vijeću svoju radost što će dužd to učiniti.[1] Ali ta je radost bila isuviše samo na riječima, dok su u Dubrovniku upravo zbog toga što će se sam dužd, i to ovaj dužd, postaviti na čelo pomorske mletačke sile, uvelike strahovali. Dubrovčani su se bojali da će dužd, koji će svakako biti na čelu znatnog broja lađa, sa dovoljnim brojem vojnika prolazeći mimo Dubrovnika jednostavno njega zauzeti. Toga su se stim više bojali što je upravo ovaj dužd, još kad je bio generalni providur Dalmacije, namjeravao da dubrovačku republiku osvoji i podvlasti. Dubrovčani su bili uvjereni da bi on, da je mletački položaj na Eubeji bio povoljan, bio tu svoju namjeru i ostvario. Znalo se i to u Dubrovniku da je dužd i kao dužd ostao istoga mišljenja odnosno Dubrovnika. Štaviše Dubrovčani su imali pozitivnih vijesti da je flota koja je 1692 godine trebalo da pođe u Caneu, a zbog slabih vremena bila zadržana u Jadranskom Moru, imala naređenje da na povratku prezimi u okolini Dubrovnika i da Dubrovnik podvlasti.

O svemu tome je Saponara izvještavao cara u januaru 1693, ističući kako je Dubrovnik nesposoban i nepripravan da se od bilo kakve ozbiljnije navale obrani, jer nije nikada mario da se za svaki slučaj oruža da ne bi time izazvao svoje susjede. Saponara se bojao da će se stvari za Dubrovnik sada zlo svršiti i poručivao caru da je potrebno da se Dubrovniku pomogne odmah i obilno.[2]

Dužd je doista te godine prošao mimo Dubrovnika sa svojom flotom za Levanat, i primio dubrovačke poslanike kojima je dao savjet da, kad im ustreba, pozovu na odbranu od Turaka u svoj grad mletačku posadu pa bi time stekli zasluga i kod Boga i kod kršćanskih vladara.[3] Ali je on inače pustio Dubrovčane na miru.

1693 godine nije se u okolini Dubrovnika, osim običnih hajdučkih pljačka, ništa važnije dogodilo. Nešto je Mlečane ozlovoljila vijest da je francuski konzul u Carigradu isposlovao da se otvori saobraćaj u Gabeli, gdje će moći da Francuska postavi svoga konzula. Oni su bili uvjereni da su Dubrovčani nagovorili Francuze da rade za otvaranje skele u Neretvi. Isto je tako podigla u Veneciji dosta prašine druga jedna vijest: da se Dubrovčani bave mišlju da zamole francuskoga kralja da ih primi pod svoju zaštitu.

[1] Rad 54, str. 102.

[2] U HHS. Ragusana fasc. 13. Nr. 1328.

[3] Bucchia iz Beča dubr. senatu. U dubrov. arhivu. Lettere e relazioni delle commissioni 1693. Nr. 2103.

Ta vijest nije bila sasvim bez osnova, jer je u Dubrovniku bila jaka stranka koja je mislila da je jedini način da se Dubrovnik oslobodi pritiska Venecije, a i nezgodne situacije prema Turskoj, taj da uzme za zaštitnika Francusku koja je bila u savezu s Turcima. Sam je Borgomanero bio mišljenja da bi se to eventualno moglo učiniti. On je govoreći sa dubrovačkim poslanikom u Beču, Bucchijom, kazao u aprilu 1693 godine: »Uzevši u obzir smetnje koje ona jadna država (Dubrovnik) podnosi od Mlečana ja bih sam, da sam dubrovački plemić a i onda kad bih za to bio pitan od dubrovčkoga vijeća, nagovarao Dubrovčane da, eda sačuvaju svoju slobodu, pozovu u pomoć i Turke i Francuze da se jedanput oslobode od njihovih (mletačkih) nepravda, jer je svaki dužan da učini ono što je potrebno da svoje sačuva.«[4]

U maju javljao je generalni providur svojoj vladi da je u dubrovačkom vijeću, u tajnoj sjednici, iznesen prijedlog da se podvrgnu Francuskoj, za koju državu da uvelike simpatizira omladina, ali da većina vijeća nije bila za taj prijedlog.[5]

Poslije toliko protesta protiv pljačkanja hajduka, zbog čega su Dubrovčani podigli bili toliku prašinu, tako da je u aprilu 1693 godine i sam španski kralj pisao Borgomaneru da se kod cara odlučno zauzme da se kazne krivci zbog one velike pljačke koju su bili počinili Burovićevi hajduci,[6] mletačka je vlada upućivala svoga generalnog providura da nastoji da hajduke drži na uzdi i da pazi, uza sve to što će Dubrovčane i nadalje najstrože kontrolirati i njihovu granicu držati s kopna i s mora zatvorenom, da ne dođe do razmirica s njima.[7]

Međutim se u Carigradu jako pogoršalo raspoloženje prema Dubrovniku. Koji je tome bio razlog, ne znamo. Dubrovački poslanik kod Porte Luka Barka izvješćuje o tom rđavom raspoloženju prema Dubrovniku, ali ne kaže zbog čega je to nastalo, tj. koji su uzroci tome. Jedino iz dodatka njegovu pismu »Mletacki zecchini ovosu opraveli«[8] vidimo da su Mlečani uspjeli da podmite neke turske odlučujuće faktore i da im prikažu Dubrovnik u rđavom

[4] U dubr. arh., Lettere e relaz. delle comm. 11 aprila 1693. No 2.
[5] Gen. prov. vladi 3 V 1693. Rad 54, str. 105, 106.
[6] Pismo španskog kralja svom poslaniku u Beču dd. 2 IV 1693. U dubr. arh., Lettere e relaz. d. com. 1693. No 2.
[7] Rad 54, str. 105, 106, 107.
[8] Luka Barca dubr. senatu, dd. Adrianopoli 21 marta 1693. HHS. Ragusana fasc. 37. No 1784.

svijetlu. 21 marta izvješćavao je Luka Barka dubrovački senat o prilikama na Porti ukoliko se one ticale Dubrovnika. »Čim sam prispio u Jedrene (Drinopolje), našao sam da su cio dvor i svi ministri protivni interesima Vaših Ekscelencija, sasvim obratno od onoga, što sam prošle godine bio postigao. Ja sam ostao smućen. Sam Bog zna moje stanje i moju muku. Počeo sam da obilazim sve prijatelje koje sam poznavao na dvoru, ali kamo god sam dolazio, svugdje sam nalazio da se govori zlo o Vašim Ekscelencijama. Niko nije htio da me sluša ni sasluša, i izgledalo mi je da je cio svijet protiv nas da nas uništi... Uostalom zadržao sam kod sebe darove i neću da ih bez potrebe trošim, jer vidim da ih na nijedan način ne mogu upotrebiti za bilo koju korist. I ako sam ja htio da obećam neku sumu nekim osobama eda odvratim ovo zlo, ne nalazim nikoga koji bi me htio slušati i koji bi preduzeo bilo koju stvar za nas. Ja sam htio da obećam i velikom veziru, ali uzalud. Nema tome lijeka i ja ne mislim da se ovo da novcem popraviti, ako to Bog kojim slučajem ne popravi...

Nisam vidio još tako nestalnog vezirskog dvora kao što je ovaj sadašnji; ne čujete drugo nego da se danas dopušta jedna stvar da se onda za malo vremena poništi, nema ni stalne ni tvrde riječi, i zbog toga se sada čovjek još ne može usuditi da pokuša novcem da učini štogod. ... Ne mogu još kazati da je položaj zdvojan, jer ova vlada neće biti vječna i promijeniće se čim joj nešto ne uspije...«[9]

Inače je godina 1693, koja baš nije nikakvih pobjeda donijela Veneciji na istoku, bila za mletačko oružje u Dalmaciji razmjerno prema predašnjima dosta sretna, iako nije došlo do nikakvog važnijeg osvojenja. Mletački su Morlaki u februaru preko Neretve došli u Popovo, opljačkali taj kraj i sa sobom poveli mnogo kršćanskih porodica. Kotorski je vanredni providur Bartolomeo Erizzo poslao 800 hajduka u Hercegovinu. Ovi su prodrli do Nevesinja i tamo pustošili i razrušili 7 sela i varoš Budisak (Budisach), i onda poveli sa sobom veliko mnoštvo ljudi i životinja. U junu posla isti vanredni providur jedan jaki odred hajduka sa naređenjem da osvoje Klobuk, ali, kad im izađe ususret hercegovački paša sa 5000 konjanika, moradoše se oni povući.[10]

[9] HHS. Ragusana fasc. 37. Nr. 1784.

[10] Contarini, Istoria della guerra di Leopoldo Primo. Parte seconda, str. 390. Kod Jorge je to prikazano kao uspjeh Mlečana, što ne odgovara stvarnosti. (Jorga, Geschichte des Osm. Reiches IV, str. 256.)

Velik je interes, a i strah u Dubrovniku pobudila, kako smo vidjeli, vijest da će dužd u proljeću sam lično na čelu flote krenuti na Turke. I doista sa velikom pompom krenuo je 75-godišnji stari dužd Morosini, uz oduševljenje sviju Mlečana, da on, stari ratnik i pobjednik, iskuša sreću ondje gdje je drugi vojskovode nisu mogli da steknu. 25 maja ukrca se dužd poslije sjajnih cerimonija u bučintoro koji ga preveze na Lido, a onda prijeđe na galiju i zajedno sa ostalim galijama krenu na istok. Ali ni prisutnost duždeva ni njegovo lično vodstvo nije donijelo mletačkom oružju nikakve sreće. Preko zime dužd je ostao sa svojom flotom u Romaniji s namjerom da na proljeće nastavi sa operacijama, ali je u januaru umro.

1694 godina bila je za Veneciju na istoku dosta sretna. Mlečani osvojiše Scios (Hios). Ali je za Dubrovnik bilo od osobite važnosti to što su Mlečani upravo te godine postigli u Hercegovini takve uspjehe kao nikada dosad. Počeli su najprije dalmatinski zagorci (Morlaci) napadajući, po svom običaju, turske krajeve, pljačkajući sve do Mostara. S druge, južne strane, činili su to isto hajduci. Pod zapovjedništvom pukovnika Canagiettija razrušili su mletački Morlaci u okolini Mostara 16 kula. Ali najviše je podiglo duh Mlečana u ovim krajevima osvajanje i osvojenje Čitluka, koje je dosad mnogo puta pokušano, ali bez uspjeha.

13 juna otplovi generalni providur Girolamo Delfino sa četiri galije prema Neretvi, a istovremeno je kopnom išao iz doline Cetine generalni providur konjaništva Stefano Cappello sa konjaništvom i sa Morlacima prema Čitluku. 15 juna oni se sastanu između Norina i Forte Opusa (Opuzen) i onda stvorivši snagu od 8000 pješaka i 4000 konjanika krenu vojska prema Čitluku, dok je istovremeno uz Neretvu išla mornarica. Poslije izvjesnih operacija od strane mletačke vojske predade se Čitluk već 18 juna. Poslije Čitluka pade i Gabela u mletačke ruke.

Sad je odlučio skadarski paša, zajedno sa bosanskim i hercegovačkim, da otmu Mlečanima Čitluk, i sa 16.000 vojnika krenuše na Čitluk koji potsjednuše 24 jula, ali su bili od Mlečana tako odlučno odbijeni da su se poslije 11 dana povukli, sa gubitkom od 2000 ljudi.

Poslije ovog uspjeha pade u mletačke ruke kraj Zažablje, odmah uz more, između mletačkog i dubrovačkog teritorija, a onda redom krajevi Trebinja i Popova, koje je zauzeo providur Marcello, uz glavnu pomoć pukovnika kavaljera Ivana Burovića. Mlečani

uđoše u Trebinje, osvojiše veliku kulu koja ga je branila i jedan kaluđerski manastir. Marcello dade manastir razrušiti.

Napokon pade u mletačke ruke i posljednji važan oslon Turaka u tim krajevima, Klobuk.

Veliki vezir, koji je znao od kolike je važnosti izgubljeni Čitluk, naredi skadarskom paši da pokuša ponovo da oduzme Mlečanima tu tvrđavu. U tu svrhu posla on skadarskom paši jak odred vojske, sa tri hiljade janjičara, ujedno mu posla još tri paše sa njihovim četama. S ovom vojskom od oko 18.000 vojnika dođe skadarski paša 11 oktobra pod Čitluk. Ali ubrzo uvidješe Turci da im je uzalud svako nastojanje i da Čitluka neće dobiti, pokupiše se i otidoše.[11]

Ovo su najkobniji događaji cijeloga rata za Dubrovnik. Sve što su oni sa toliko napora spremali da spriječe da Mlečani zauzmu ove krajeve sada je propalo.

Mlečani su i u 1694 godini bili nastavili istim načinom da muče Dubrovnik. Kakve su sada bile prilike u Dubrovniku, vidi se jasno iz jednoga pisma rezidenta Saponare carskom poslaniku u Veneciji grofu Turnu. »... U isto vrijeme je — kaže Saponara — došla amo jedna druga tartana puna živeža. Mlečani je uhvatiše u gruškoj luci, a onda je po naređenju kotorskog natprovidura povedoše u Kotor, ne vodeći nimalo računa o tome da je i ta lađa i oni mornari iz napuljskog kraljevstva. Oni su bili doplovili iz Biggija... Treba pomoći i to brzo, inače na ovaj način neće se nijedna država usuditi da dođe amo sa kakvom pomoću. Bilo je pravo čudo što je lađa sa pšenicom, koju je bio poslao napuljski potkralj da pomogne ogromnoj nestašici koja ovdje vlada, došla zdravo, pošto se mnogo dana skrivala u jednoj luci od straha od oružanih hajdučkih lađa koje su na nju vrebale. Iza toga se je, zaštićena noću, pustila na debelo more, a Bog joj poslao povoljan vjetar koji je potrajao toliko koliko joj je trebalo da doplovi u ovu luku. Ova je lađa dočekana sa zvonjavom zvona i (zbog njenog dolaska) otpjevao se svečani Te Deum, jer stvarno nije bilo kruha već osam dana, a narod se bio počeo buniti... ribolov je zabranjen, nema mesa; dovoljno je da kažem da je ovih uskrsnih blagdana bio u gradu zaklan samo jedan jedini vol i nešto malo janjaca, koji se dovode s teškom mukom da putem ne dopadnu u ruke hajduka, pa su zbog rizika i nestašice vrlo skupi...«[12]

[11] Contarini, o. c. II, str. 450 i d.

[12] Saponara Turnu. *HHS.* Ragusana 13. Nr. 1328.

Kako su u takvim prilikama odjeknuli u Dubrovniku uspjesi Mlečana u Neretvi, ne treba ni isticati. A ipak je Dubrovnik morao čestitati Veneciji na tim uspjesima.

24 juna 1694, dakle nekoliko dana poslije osvojenja Čitluka, poslala je dubrovačka vlada mletačkoj svoje čestitke koje je, uz usmeno čestitanje, dubrovački poslanik javno u vijeću u Veneciji izrekao i predao. »Kao što nijednu stvar — kažu Dubrovčani — više ne želimo nego da vidimo da se nastavljaju uspjesi prejasne republike, tako nije ništa moglo da utješi više naša srca od sretnog osvojenja koje je Vaša svjetlost učinila osvojivši važnu tvrđavu u Neretvi . . .« Ističući dalje kako se vesele što su Turci svladani i što su sada tako i Dubrovčani oslobođeni od njih, mole dužda da vjeruje »da nema nikoga koji se više od nas veseli ovom sretnom događaju, ni koji mu sa najiskrenijom željom želi nove i još važnije uspjehe ubuduće . . .«[13]

I tako je sada Dubrovnik bio napokon sasvim odijeljen od turskog carstva. Sve od Čitluka pa preko Popova i Trebinja, Klobuka, sve je sada bilo u mletačkim rukama, Dubrovnik i sa kopna i s mora potpuno opkoljen od Venecije.

Poslije ovih događaja Dubrovnik nije doista bio više kadar da plaća danak Turskoj. Niti je on trgovao sada više s Turskom niti je u njegov grad dolazila turska roba, a nije dolazila ni ikoja druga. Zbog toga poslaše Dubrovčani k Porti svog naročitog poslanika Luku Bucchiju da traži umanjenje danka i ujedno uvjeri Portu o vjernosti Dubrovnika. Oni će poslati onoliko koliko mogu.[14] Ali su Dubrovčani već nekoliko godina bili dužni Turskoj danak, ispričavajući se uvijek da nemaju čim da ga plate, kad im Mlečani uništavaju svaki trgovački život. Sada je Porta tražila punu isplatu toga zaostalog danka i redovno plaćanje za dalje godine. Poslije dugih pregovaranja napokon su Dubrovčani uspjeli da se s Portom nagode tako da uplate najedanput jednu sumu za zaostali i za budući danak sve do svršetka rata. Ta je suma iznosila 85 kesa, tj. 42,500 talira.[15]

[13] Publ. Ljubić u Radu 54, str. 109. 110.

[14] Mletački poslanik u Beču vladi 10 jula 1694. Rad 54, str. 110.

[15] U HHS. Friedensakten 162, 164. Savremena kopija latinskog prijevoda turskog originala.

Mandatum turcici imperatoris Rempublicam Ragusinam concernens, in titulo seu superiore parte manu imperiali scriptum erat iuxta mandatum meum imperiale agatur.

Za ovu akciju Dubrovčana u Carigradu doznao je brzo mletački poslanik u Beču i odmah saopćio svojoj vladi.[16] Ali o ovom fermanu i njegovoj tačnoj sadržini nije mletačka vlada doznala ni godinu dana poslije ovoga. Sama je dubrovačka vlada smatrala uputnim da 2 augusta 1695 g. saopći mletačkoj da je uspjela da od Porte isposluje oprost od daljeg plaćanja danka.[17]

Taj ugovoreni iznos od 85 kesa nisu Dubrovčani tako brzo isplatili.[18] To su učinili tek krajem 1695 godine, i nisu isplatili svih 85 kesa, nego samo 80, ispričavajući se da nisu nikako mogli da skupe cijelu svotu, jer su, zbog prestanka svake trgovine, sasvim propali. Zbog toga oni zamoliše Portu da primi ovo što su mogli sabrati, naime 40 kesa (40.000 talira).

Signum imperiale hoc est.

Cum ante hac Ragusae nobiles eorumque knes seu Principes, tempore defunctorum maximorum meorum Avorum, quorum monumenta Deus Excelsus illuminet, perfecta rectitudine et synceritate obedientiam et submissionem exhibuerint, et Capitulatio seu Diploma Imperiale ipsis collatum sit, vigore cujus duodecim mille quingentos aureos annuatim cum legatis suis mittendo, eosdemque fisco seu thesauro regio consignando eorum mercatores custodita mea regna peragrantes in iisdem mercaturam exercere possint ac valeant, hacque norma usitata et obseruata fuerit, nunc vero Deo ita permittente ob quasdam causas, inimici in regionem eorum praedominij, ergo subditi ipsorum extennati et debiles redditi, ipsorumque ordines ac constitutiones perturbatae sint, adeoque ab aliquot iam annis praestandum tributum persolvere nequiverint et quod vires ipsis deficiant ad Excelsam meam Portam veniens eorum Legatus, Exemplar Primorum Religionis Christianae Vlaboghi, cuius obedientia augeatur, representaverit, idque iudices et incolae vicinorum ipsis districtuum scriptotenu et authentice attestati fuerint, ideoque hac conditione, quod Regio meo thesauro octuaginta quinque bursas (id est 42, 500 thaleros) solvere et consignare velint, supplicaverint, ut ipsis intuitu paupertatis suae et indigentiae, tam praeteritum adhuc insolutum, quam usque ad auxiliante Deo cessans bellum, solvendum tributum, indulgeatur, et remittatur, et in Diplomate Imperiali contenta eorum privilegia ut ante observentur.

Considerans itaque subditos Raguseos ex antiquis Excelsae meae Portae tributariis esse, status eorum misericordia tractus iuxta praedicto modo allegatus eorum praeces gratia mea Excelsa et Imperiali eos designando felix hoc et augustum signum dedi et mandavi ut oblatas octuaginta quinque bursas thesauro meo regio consignent, intuitu debilis eorum status, tam, quod ob aliquot annis persolvere non potuerunt debitum, quam usque ad finem belli currens ab antiquo dari solitum tributum indulgeatur, et remittatur, neque exigatur, et in diplomate Imperiali contenta eorum privilegia ut ante observentur. Post cessans autem Deo volente inimici praedominium iuxta in manibus eorum existentem capitulationem et diploma imperiale, ut ante tributum suum annuatim persoluant, neque contrarium facere attendent. Ita sciant, Signoque Nobili fidem praestent.

Scriptum in medio mensis Si'lkaade, Anno 1106, id est Anno 1694.

[16] Poslanik Zen vladi 10 jula 1694, 12 juna 1695. Rad 54, str. 110.

[17] Rad 54, str. 111.

[18] Dubrovački senat Luki Barki u Carigrad, 23. dec. 1695. U dub. arh. Lettere e commissioni di Ponente 1692—94.

Kakvo je bilo sada stanje u zaleđu Dubrovnika, najbolje vidimo iz izvještaja koji je svojoj vladi podnesao generalni providur Danijel Dolfin na svom povratku sa dužnosti generalnog providura Dalmacije, 17 marta 1696.[19]

Dolfin opisuje u svom izvještaju granicu koju je postigla Venecija prije nego je on postao generalni providur. Govoreći o ovom dijelu granice koji nas ovdje zanima kaže: »U gornjem dijelu, u Albaniji bijaše podignuta naša zastava u položajima Carine i Zupci, koji su se popunjavali sa Hercegnovim koji je slabo mogao da zaštiti, a kamoli da hrani nove podanike koji su u njemu stanovali. U Boci Kotorskoj, u risanskom zalivu bijaše Risan, a povrh njega Grahovo koje je zbog zasjeda susjednog Klobuka moglo istina gledati, ali ne i uživati plodove plodne doline Korjenića. Ovaj velik komad teritorija, koji je dug preko 300 milja a u širini se pruža na nekim mjestima do 60, ostajaše prekinut u sredini dubrovačkom državom, a u unutrašnjosti pokrajinom Hercegovinom, tako da, pošto je nedostajala svaka veza između ovih dijelova, nije u nijednom dijelu bilo snage i bila je teška obrana i uzdržavanje, onako kako se upravo događa u ljudskim tjelesima koja, pošto im nestane cirkulacije krvi, osjećaju da ih duh ostavlja i snaga napušta. U Hercegovini je Vaša svjetlost posjedovala samo rijeku Neretvu, koju su čuvali Fortopus, Norinska kula i luka Klek, sa velikim troškovima a malom koriščú, dok u samom tom kraju nije imala nikakve vlasti ... Već sam kazao da je posljednja granica Dalmacije (u doba kad sam ja preuzeo provinciju) bio Vrgorac. Sada se od istoga mjesta dolazi u Neretvanski kraj koji pokriva i kojim gospoduje Čitluk, odavde se ide u pokrajinu Zažablje koja se spaja sa Popovom a ovo sa Trebinjem, koje daje pristup u teritorij Hercegnovoga, preko kojega se nalazi Klobuk koji osigurava posjed spomenutoga Korijeničkog polja.« Opisavši potanko zauzeće Čitluka i njegovu obranu od Turaka koji su ga htjeli da oduzmu Mlečanima, opisuje Dolfin zauzeće Zažablja, Popova, Trebinja i Klobuka, onda nastavlja: »Ovim lancem novoosvojenih krajeva dopire se do teritorija Hercegnovoga, spaja se jakim lancem i lakim prolazom Dalmacija sa Albanijom, a dubrovačka država ostaje opkoljena i utamničena. Ja sam lično htio prošle godine da prođem kroz taj kraj, pošavši od Neretve u Albaniju kopnom,

[19] Relazione di Daniel Dolfin ritornato di Prov. gen. in Dalmazia. Izvornik u Marciana u Veneciji, rukopis u Hofbibliothek u Beču. Cod. CXLIX. Nr. 6245. — Ja sam upotrebio i uporedio oba ova kodeksa.

a sa svrhom da upoznam na rođene oči one nove krajeve i da me novi podanici prepoznadu, eda u njima utvrdim, prisutnošću nosioca časti, odanost, da vidim njihove potrebe i da umirim poneke *nesuglasice koje su dolazile od natjecanja glavara.*«

Opisujući razna utvrđenja na novoj granici od sjeverne dalmatinske međe prema jugu, nastavlja Dolfin: »Vrgorac je predziđe s druge strane Makarske, Primorja i Župe (Zuppa), ima u svojim varošima brojno stanovništvo, gospoduje nad širokim poljima, i može u kratko vrijeme da dâ i primi pomoć Čitluka i spriječi turske nalete iz Mostara... Klek brani prvi ulaz u dubrovačku državu, u njemu čuva stražu vrlo zaslužna porodica Nonković sa jednom samom kumpanijom, koja je podijeljena i u kuli Hutovu.

Zbog istog razloga bijaše važan položaj Carina, a tako isto i onaj Zubaca. Kad je ovaj prolaz zatvoren, spriječena je bujno cvatuća trgovina gradu Dubrovniku, koji sada na nj gleda kao na najoštriju draču zarinutu u svoje srce. Ja sam sada kad se taj položaj nalazi unutar naše međe, pošto je oduzet Turcima kojima je služio za sjedište emina, već iz ljubomore bio primoran da ga čuvam sa osam domaćih kumpanija i nekoliko drugih plaćenih vojnika. Sada su ove kumpanije smanjene na po jednu od svake vrste, a držane su samo iz razloga da se akcentuira posjed, budući da je osvojenjem Zažablja, Popova, Trebinja i Klobuka proširena granica za trideset milja i time pokrivena granica i zatvorena svaka sloboda Dubrovčanima.

Zbog toga sam morao da dam da se u Zažablju zauzme prolaz i kula Hutovo, u Popovu Kotest i Dračevo, a u Trebinju brda Ljubomir, eda se učvrstimo i zadržimo bez pogibelji stečeni posjed.«

Ali za naše je pitanje najvažnije ono što Dolfin predlaže za buduće držanje svoje republike prema Dubrovniku. »U ovom dijelu (svoga izvještaja) biću slobodan da istaknem da je državna mudrost pozvana da bdije sa svom snagom svoje pažnje u slučaju da bi se sa velikim uspjehom osvojenja Beograda carske granice proširile u susjedne pokrajine, da se unaprijed predusretne oružjem Vaše svjetlosti tako da se zauzmu i ljubomorno čuvaju oni položaji koji bi im mogli da otvore bilo koju komunikaciju sa dubrovačkom državom, na što sam ja uvijek sve svoje misli i svoja slaba nastojanja upirao. Kad se i ne bi dala nikakva važnost auktoritetu starih geografa i historičara koji kažu da granice Dalmacije idu od Obrovačke rijeke (Zrmanje) do Bojane, uključujući tu i oblast Svetoga Save, koja se

sada zove Hercegovina ... to što je samo oružje Vaše svjetlosti oduzelo teritorije iz ruku neprijatelja, službeno priznanje koje je učinio sam car zbog dvaju osvojenja, Hercegnovoga i Čitluka ..., što smo podigli jednu novu utvrdu u Neretvi ... ne bi smjelo dopustiti ni najmanje smetnje i nemoguće zahtjeve. Ipak će koristiti ako se uvijek budu držali daleko poticaji kao i to da se ne počne (na carskom dvoru) sa nadama koristonosne trgovine, za koju bi se moglo misliti da se uputi preko dubrovačke skele.

Vlada je ovoga grada sama po sebi od male važnosti, ali ipak ona sili da onaj koji služiVašu svjetlost u Dalmaciji promatra pažljivo njene korake koji su uvijek izvana prekriveni, upravljani rđavim i tajnim namjerama. Pod njihovom je vlašću jedan uski trak zemljišta, dug 100 milja, od rta Gomena do Molunta, a posjeduje i nekoliko otoka koji se nalaze u onom kanalu. Prema kopnu ne dopire njihov teritorij više od oko 10 milja u širini, i tako je okružen od naših tekovina ... Grad, razrušen već od strahovitog potresa, nije još obnovljen, nego još se i danas vidi tužan prizor u kojemu se nalazi veći dio ruševina, stanovnici se nisu našli nikada u većoj nevolji koja je zajednička i državi i privatnicima. Duh one vlade i plemstva koje ju sačinjava, uvijek je sklon Turcima zbog interesa, zavisan od cara zbog zaštite, a protivan ovoj državi zbog straha, gledajući sa svih strana naše zastave ...«

Dolfin govori i o Saponari, iznoseći kako je u početku Saponara oštro istupao prema njemu, ali kako je kasnije bio vrlo obazriv i »nije izazvao ni najmanje smetnje, držeći se postrance od svakoga posla, služeći više kao sjena nego kao tijelo ličnosti koju pretstavlja«.

Kad je Dolfin došao u Dalmaciju, bili su Dubrovčani u velikoj nemilosti Venecije, ali se Venecija, kad su se oni ponizili — uvjeravao je Dolfin — prema njima pokazala velikodušnom i blagom.

Prema generalnom providuru vladali su se Dubrovčani službeno i puni poštovanja, ali uvijek tako da su izbjegavali svemu onome što bi moglo da izgleda kao neki danak ili podaništvo. »Odgovarao sam im istim mjerama, izvještačenosti suprotstavljajući izvještačenost. U čestim sukobima sa pograničnim hajducima ja sam spremno slušao njihove reklamacije, započinjao procese, sudio i izdavao naređenja da otstranim nesuglasice, ali se neće postići nikad efekat, ako ne promijene svoja načela i ako se ne ukloni uzrok tih nesuglasica. Uza sve to što Dubrovčani priznaju da su slabiji, ne znaju da se ustegnu od provokacija, a Morlak, koji nije naučan

da ih podnosi, hoće da dobije zadovoljštinu i osvećuje se sa kamatama, jer se nalazi u jačem položaju.«

Dolfin iznosi dalje nama već poznate stvari o njihovim odnosima s Turcima: kako se govori da su pomagali Turcima i pri posljednjim turskim pokušajima da ponovo dobiju Čitluk, »čije ih je osvojenje sa već spomenutim pripadajućim krajevima ujelo u najosjetljiviji dio srca, jer im je ne samo presjeklo svaku kopnenu vezu sa krajevima u Turskoj, za vrijeme rata, nego im je isključena svaka nada da će se to promijeniti za slučaj da dođe do mira. Nastoje da se oporave pomorskom trgovinom, budući da imaju nekoliko trgovačkih lađa, ali ove istina mogu da uvoze, ali ne mogu da izvoze, pa se zbog toga njihova trgovina svodi više za druge, nego za vlastiti kapital, od jedne luke u drugu.

Najviše je za osudu i najvažniji promet koji podržavaju s Ankonom, gdje su prije krcali holandsko sukno i prenosili ga, uprkos tolikim zakonima, preko Jadrana i spremali u magazine u Draču i u drugim mjestima Albanije, na najveću štetu fabrika ovoga grada (Venecije), koji u obilnoj prodaji dobiva dosta veliku korist. Ja sam tako pažljivo gledao na to da sam uvjeren, ako se izuzme koji slabi i potajni prijevoz, da sam prekinuo taj saobraćaj i spriječio efekat.

Oni saobraćaju sa primorskim carskim zemljama koje se nalaze na Kvarneru, tj. sa Rijekom, Bakrom, Senjom. Tamo prevoze sol iz Puglie, a izvoze u zamjenu drva, gvožđe i platno koje onda prodaju u zemljama španskoga kralja, a odatle izvoze žito za svoje uzdržavanje, za koje jednako doprinose i obale Romagne i Albanije.

Najunosnija njihova trgovina bila je solju, koju su sa ogromnom koristi uvozili u turske krajeve, ali, pošto je spriječen uvoz, prestao je i prijevoz i korist.

Ne može se poricati da ne služe i interesima Vaše svjetlosti prenoseći vojsku, i onima ovoga grada (Venecije) prenoseći na njihovim lađama i pod njihovom zastavom kapital naših podanika u neprijateljske luke.

Različnim pregovorima i različnim poslanstvima kušali su više puta da pokolebaju ustrajnost Vaših preuzvišenosti, da otvore trgovačku skelu u njihovu gradu, predlažući da će trgovačku robu unositi u ovaj glavni grad; ali, kad sam bio pozvan da iznesem svoje najponiznije mišljenje, ja sam ga iznio i Vaša je briga za dobro domovine i zbog političkih i zbog ekonomskih obzira odbacila te molbe.

Kad biste im bili dali tu mogućnost, značilo bi ponovo podići ohole duhove, koji su se bili uvelike ponizili, dati im u ruke sredstva da i opet steku snagu, da plaćaju danak, da kupuju privrženost turskih ministara, da obogate svoju državnu blagajnicu, sa velikom sumnjom, da bi se tokom vremena, kad bi pažljivost i nadzor popustili, olakotilo da se sa drugom robom uveze i sol, koja bi se uvezla ne samo u neprijateljsku zemlju nego i u sam državni (naš) teritorij, a osim toga bi se uvukle i vunene i svilene tuđe čohe. Nada sve me je na ovakvo mišljenje potaklo razmišljanje: kada bi se ponovo otvorila dubrovačka skela, stvorio bi se s vremenom kao prirodni put, i ja se bojim da bi u mirovnim pregovorima svom silom nastojali i Turci i carevci da je zadrže, dok naprotiv kad bi bila zatvorena, ne može da bude nikakva razloga da se nametne državi Vaših preuzvišenosti i da se učini da služi tuđem interesu. Biće dakle potrebno da državna mudrost bdije sa ljubomornom pažnjom nad ovom važnom tačkom, a međutim, kako se sa događajima mijenjaju i načela, biće dobro da se podržavaju u nadi i da im se olakša trgovina i veza s ovim gradom za to da ih očaj ne navede da izazovu sa većim uspjehom Turke, ili da se sasvim predadu zaštiti carevaca, ili koje druge krune, kako se već nekoliko puta čuli prijedlozi u njihovu vijeću.«[20]

U takvom se stanju kakvo opisuje Dolfin nalazio Dubrovnik sve od vremena kada je Veneciji pošlo za rukom da zauzme Čitluk, Popovo, Trebinje i Klobuk, pa sve do početka mirovnih pregovora 1698, dakle pune četiri godine.

XII

Kršćanska ofenziva protiv Turaka. — Kršćani pljačkaju i pale Sarajevo. — Generalni providur Mocenigo. — Posrednici za mir. — Koraci Dubrovnika kod Mauro Kordata da Turska ne ustupi Veneciji zaleđe Dubrovnika. — Mauro Kordato obećava da će štititi dubrovačke interese. — Informacija dubrovačkog poslanika u Carigradu Luke Barke za turske delegate na mirovnim pregovorima. — Rad Dubrovčana u Beču da carski delegati izrade na mirovnim pregovorima da Dubrovnik ne plaća više Turcima danak, ili samo 500 ugarskih zlatnih forinti na godinu. — Prijedlog carskih delegata za

[20] Relatione di Daniel Dolfin, u dvorskoj biblioteci u Beču, Raccolta Foscarini Cod. XLIX. Nr. 6245.

mirovne pregovore odnosno Dubrovnika. — Mlečani traže i od cara da se mir sklopi na osnovu načela »uti possidetis«. — Odgovor cara.

Novom generalnom providuru u Dalmaciji i Albaniji, Alvižu Mocenigu dostavila je mletačka vlada relaciju njegovog odličnog prethodnika Danijela Dolfina sa toplim preporukama da njegovim putem nastavi, da stečeno utvrdi i čuva, da podanike priljubi državi. »Vi ćete pokazati — nastavlja vlada — istu pohvalnu revnost što ćete povećati broj podanika i stanovnika našoj državi, i što ćete sve više učvrstiti Morlake u vjernosti i odanosti vladi. Vi ćete istim marom produžiti naročito na tome da završite ugovore koje je vaš pretšasnik započeo sa stanovnicima Gackog i sa kršćanskim plemenima Mostara, eda se oni predadu našoj državi, jer smo mi vrlo dobro uvidjeli od kolike je važnosti da neprijateljska zemlja ostane bez stanovnika, i da su ti stanovnici podložni našoj vladi . . .«[1]

Dolfin je bio generalni providur Dalmacije punih sedam godina i kroz to vrijeme imao u svakom pogledu mnogo uspjeha. On je postigao jedan od najvažnijih ratnih ciljeva Venecije na istočnoj obali Jadrana: zaokružio je Dubrovnik i odrezao ga od turskog teritorija. Novi generalni providur Mocenigo nije u tom dijelu Turske imao mnogo posla, on je trebao u prvom redu da čuva stečeno. I doista on nije imao nikakvih većih uspjeha i nije proširio mletački posjed preko linije koju mu je ostavio Dolfin. U svojoj relaciji, na povratku sa svoje dužnosti na kojoj je bio šest godina, kaže Mocenigo: »Na svaki način u one tri godine za kojih se nastavio rat (1697, 1698, 1699), pošlo mi je za rukom ne samo da, primamljujući turske podanike kršćanske vjere pod našu vlast, smanjim neprijateljsku snagu, nego i da time što sam više puta slao Morlake, bez ikakvih državnih troškova ili upotrebe redovne vojske, opustošim neprijateljsku zemlju. Tako sam razrušio Vakuf i Dabar i na taj sam način uspio da pribavim poštovanje našem oružju i da neprijatelja držim u strahu. Važna tvrdava Stolac bila bi sretno zaskočena . . . da nije trebalo da se Morlaci upute na drugo mjesto.«[2]

Mocenigo je nastavio i nastojanja svoga prethodnika da se sporazumno s Turcima otvori skela u Hercegnovom, ali nije uspio.

[1] 1697, 20 marzo in Pregadi. Al Proueditor General in Dalmatia et Albania. U dvorskoj biblioteci u Beču; Cod. 6245.

[2] Relation del N. H. Aluise Mocenigo 3°, Proueditor Generale in Dalmatia et Albania. Ibid., Cod. 6245.

Dubrovčani su znali da i u svojim najtežim danima spriječe da Turci na to pristanu.

6 februara 1695 godine bijaše umro sultan Ahmed, a naslijedio ga sposobni i odlučni Mustafa II. Ovaj novi sultan nastojao je da vrati sjaj turskom oružju i carstvu, pa je lično htio da povede vojsku i opere sve neuspjehe posljednjih godina. I doista on je i 1695 i 1696 godine znatno podigao ugled turskog oružja i istovremeno i borbenu volju svoje vojske. 1697 godine spremio je on odlično treću vojnu u Ugarskoj pod svojim ličnim vodstvom. Ali tamo ga kod Zente zadesi, početkom septembra, neočekivani poraz koji mu je zadao princ Eugen Savojski. 30.000 najboljih njegovih vojnika pade, a ponosni sultan, nada Turske, morao je preobučen da bježi u Temišvar. Pobjedonosna carska vojska pod princom Eugenom prodirala je dalje, a jedan odred kavalerije dopro čak do Sarajeva, koje 24 oktobra opljačka i popali.

Pobjeda carevaca kod Zente bila je od najveće važnosti. Otsada dalje postajala je u Turskoj stranka koja je bila sklona miru sve jača i jača.

Carska vojska nije bila sada tako jaka ni toliko sposobna da bi mogla da ovu pobjedu do kraja iskoristi. Pojedini su njeni odredi prodrli, istina, duboko u Tursku, ali zato nije ona bila sposobna da napadne tvrđave, ni Temišvar ni Beograd. I na carskoj strani osjećala se potreba da se što prije dođe do mira.

Trgovački interesi Engleske i Holandije bili su osobito posljednjih godina, zbog rata na moru, dosta ugroženi, pa su se ove dvije države ponudile za posrednike mira. Već su prije bili pokušali njihovi poslanici u Carigradu, engleski Paget i holandski Colyer, da izmire zaraćene stranke, ali nisu nalazili za to pogodan teren. Ali, kada je poslije Zente stigao Tursku još jedan udarac, mir u Ryswicku između cara i njegovih saveznika i Francuske, bila je ona potpuno spremna da pregovara o miru.

Posrednici započeše u januaru 1698 god. da potanje razgovaraju sa velikim vezirom o uslovima za mir. U maju dobiše spomenuti posrednici široke punomoći od cara sa izričitim carevim zahtjevima u kojima je tražio da je preduslov mirovnih razgovora da Porta pristane na to da saveznici zadrže ono što su osvojili, dok će se pojedinosti uglaviti u samim mirovnim pregovorima. Kad je Porta, poslije dužeg oklijevanja, napokon na to pristala, i kad su posrednici primili iz Beča ratifikaciju tih preliminara, bješe zaključeno da se mirovni pregovori drže u Srijemskim Karlovcima.

Sada je nastupilo odlučno vrijeme za Dubrovnik. Još Dubrovčani nisu znali za sadržinu pregovaranja, ali su vrlo dobro slutili i bili uvjereni da će Venecija nastojati svakako da zadrži ono što je bila osvojila. Luka Barka posjetio je u dva navrata, u maju, Mauro Kordata i preporučivao mu dubrovačke interese, i pitao ga šta treba sada da Dubrovčani rade. Mauro Kordato bio je kratak i odgovorio Barki: »Zasad je sve suvišno, ja se za to brinem, dosta, vi ste mi kazali, ja sam Vas razumio, drugo ne treba.«[3]

I ponovo je nakon par dana, u junu, govorio Luka Barka sa Mauro Kordatom, ističući kako Dubrovnik ne može da plaća danak, jer se nalazi u velikoj bijedi, i da će tako ostati i dalje, ako ostane okružen od Venecije. Mauro Kordato mu je odgovorio ponovo vrlo kratko: »Dosta, vi ste mi kazali, ja to držim na pameti, i ne mogu da vam kažem drugo, Bog će pomoći vašu stvar, zasad se ne može ni kazati drugo dok se ne vidi kako će ostati vaša zemlja, ali svakako treba da ostane udo pričvršćeno uz tijelo.« U istom pismu javljao je Barka u Dubrovnik, da se o Veneciji zasad ne govori ni zlo ni dobro, nego da Turci misle da »zadovolje cara, a Veneciju isključe«.[4]

Ali Luka Barka nije mirovao, on je i poslije ovog razgovora ponovo u junu posjetio Mauro Kordata i molio ga da u pregovaranjima ne zaboravi Dubrovnik. Sada je Mauro Kordato bio još jasniji i odlučnije se izjavio da će štititi dubrovačke interese, ali nije odao Barki ništa o pregovorima koje je vodio. On je kazao Barki: »Ja sam naročito sklon interesima slavne republike. Vi ste mi već više puta govorili o njenim interesima i od mene tražite ovo što vam ja ne mogu kazati, a ni moja služba mi ne dopušta da kažem Vama tuđe poslove, onako kako ne mogu da drugome kažem Vaše, ali vas doista mogu uvjeriti, a vi možete tako pisati, da ću ja kad za to dođe potrebna prilika nastojati i da ću se sjetiti na vrijeme ovoga, za Vašu utjehu. Dosta je ovo što ste mi ponovo kazali, ja sam to već razumio, zasad je suvišno. Istina je da se radi o miru, ali vam pojedinosti ne mogu kazati.«

Dva dana poslije ovog razgovora sa Mauro Kordatom pošao je Luka Barka opet k njemu da nešto dozna. I doista ovog je puta bio Barka sretniji. Mauro Kordato povjerio mu je da je na njegovo zagovaranje kod velikog vezira ovaj odgovorio: »Znam dobro da su

[3] Luka Barka dubr. senatu. Jedrene 30 maja 1698. HHS. Ragusana fasc. 37. Nr. 1784.

[4] Luka Barka senatu dd. Adrianopoli 10 juna 1698. HHS. Ragusina 37. Nr. 1784.

zatvoreni i skučeni, mi ćemo ih držati u pameti, naši su.« »Sada ovo što Vam kažem riječi su velikog vezira — nastavio je Mauro Kordato — a ja sam se već zauzeo za Vašu svijetlu gospodu, kad dođe vrijeme za to, sjetićemo se da im pomognemo i ... izvijestite me o Vašim granicama ... napišite to da ja u miru mogu to da čitam i razumijem. I tako sam ja učinio i napisao priloženu informaciju.«[5]

»Informacija« koju je sada Barka priložio svakako je bila presmjela. U njoj on kaže da je Venecija zauzela Gabelu i Hercegnovi, a Popovo i Trebinje hajduci pod protektoratom Venecije. Kad bi ova dva kraja, tj. Popovo i Trebinje, bili uzeti hajducima i kad bi se njima (Dubrovčanima) dala sloboda i vlasnost da ih nastavaju i obrađuju dubrovački podanici, onda bi Dubrovnik imao slobodan prolaz i lako imao vezu sa turskim teritorijem. Ti bi krajevi trebali da budu (sudditi) pod Dubrovnikom, a inače u svakom slučaju podložni otomanskoj Porti.[6]

Kako se vidi, Barka je ovdje najprije uvelike izvrtao istinu, jer ti krajevi nisu bili pod hajducima, nego pod Venecijom izravno, potsjednuti od mletačke vojske, a i od hajduka u službi Venecije, i prema tome taj se kraj nije mogao oduzeti hajducima, nego jednoj zaraćenoj sili koja ga je sada u svojim rukama imala.

Još je smjeliji prijedlog Barke da se taj kraj, pošto se oduzme hajducima, preda Dubrovniku koji će ga naseliti svojim ljudima, i da onda te zemlje budu u podanstvu Dubrovnika, a pod Turskom samo preko Dubrovnika, kad su i Popovo i Trebinje bili do nedavna u turskoj punoj i neposrednoj vlasti. Prirodno je bilo da su Dubrovčani molili da Turska te krajeve traži za se, ali ovolika smjelost kakvu je sada Barka pokazao rijetka je i u samoj dubrovačkoj diplomatskoj historiji.

Saopćujući sve ove stvari svojoj vladi Barka je izvještavao da će, prema onome što je mogao da sazna, Turci nastojati da zadovolje cara kako bi izvukli koristi prema Veneciji. »Bilo kako bilo, iz razgovora koje sam ja imao sa raznim ministrima razabiram da će mir sa carem biti trajan, ali ovaj sa Mlečanima kratkoga vijeka.«[7]

Budno prateći sve ono što se odnosilo na mir, koji se imao sklopiti, izvještavao je Barka marljivo svoju vladu čak i o sitnicama

[5] Luka Barka senatu dd. Adrianopoli 26 juni 1698. HHS. Ragusana fasc. 37. Nr. 1784.
[6] Ibid.
[7] Ibid.

spoljašnje prirode. Tako je, 3 augusta, među ostalim pisao: »Mogu da vam kažem da otkada postoji ova Osmanska država nije pošlo nikada slično poslanstvo k carevcima. Izostavljam da Vam kažem s kakvom je pompom pošao Rais Efendi i njegov dvor, uz mnogobrojnu pratnju sa opremom za konje, odijelima i drugim sjajem, ali je nevjerojatna stvar kako se sprema gospodin Mauro Kordato da se pokaže dostojanstven pred poslanicima saveznika.«[8]

26 augusta izvijestio je Luka Barka svoju vladu o svojoj audijenciji kod kajmakana. Tom mu je prilikom kajmakan kazao: »Vi ste Dubrovčani, sa svojom ustrajnom vjernošću, stvorili o sebi jedno naročito mišljenje i Vaša se vjernost kojom ste se u ovom ratu tako vjerni pokazali, a naročito ugovor koji ste učinili i još i novac dali zapisala u turskim kronikama.« Barka mu je odgovorio da će njegova domovina uvijek svoj dug tačno ispunjati, na što mu je kajmakan kazao: »Neće vam ponestati milosti našega cara, ustrajte u svojoj vjernosti, Bog je moćan.«

Kako se vidi, Barka je na sve strane radio da stekne razumijevanje i simpatije za svoj grad. Sam kajmakan nije istina sada igrao nikakvu ulogu u turskom carstvu, ali kaže Barka u istom pismu: »Uvijek je korisno informirati ove ministre koji s vremenom postaju veliki veziri.«[9]

Dok je tako Luka Barka u Carigradu nastojao da uvjeri turske utjecajne ličnosti o potrebi da Dubrovnik graniči sa Turskom i prema tome da Veneciji ne bude priznato u miru ono što je ona u Hercegovini osvojila, nastojali su Dubrovčani u Beču da pomoću svojih prijatelja i pomoću novca postignu i podupiranje Turske od strane carevaca u tom pravcu a protiv Venecije, a i to da, ako doista budu graničili s Turskom, ne plaćaju više onoliki danak Turcima kao dosad nego mnogo manji.

Dubrovčani su 6 juna upravili caru molbu da naredi da u pretstojećem miru bude izričito navedeno da se dubrovačka republika oslobađa od plaćanja danka Turskoj. Oni ističu u svojoj molbi da će poslije rata, bez trgovine i prihoda, biti u nemogućnosti da i dalje plaćaju taj danak sultanu.[10]

---

[8] Luka Barka senatu dd. Adrianopoli 3 aug. 1698. HHS. Ragusana fasc 37 Nr. 1784.

[9] Luka Barka senatu dd. Adrianopoli 26 aug. 1698. isti arhiv, isti fasc., isti broj.

[10] Rad 54, str. 116.

Sasvim drugačije nego u Carigradu radili su oni u Beču. Nisu se usudili da caru išta govore o tome da bi se teritorij u dubrovačkom zaleđu koji je bio sada u rukama Venecije vratio Turskoj ili pak njima dao, prvo bi bilo isuviše nekršćanski, a drugo isuviše nemoguće zamisliti. To je za njih trebalo da izradi turska delegacija. Ali, pretpostavljajući da turska delegacija možda u tome i neće uspjeti, nego da će Mlečani uspjeti da načelo »uti possidetis« provedu za se do kraja, Dubrovčani su se htjeli osigurati da neće u tom slučaju plaćati dalje Turskoj nikakav danak. Kako smo gore vidjeli, oni su u isto vrijeme izjavljivali u Carigradu da će taj danak plaćati.

Ova molba Dubrovčana uzeta je u pretres, ali nije naišla na dobar prijem. Izviješteni o tom, Dubrovčani su svoju želju preinačili utoliko što su molili da se carska delegacija pobrine da im turski danak bude obaljen na samih 500 ugarskih zlatnih forinti, dakle da plaćaju onoliko sultanu koliko plaćaju caru. Ali znajući kako neće ni ovaj dubrovački prijedlog uspjeti, ako se ne bude za nj našlo zagovornika među ljudima koji su sastavljali carske prijedloge za mir, odlučili su Dubrovčani da podmite one koji su odlučivali, a dali bi se podmititi.

U tu je svrhu pisala dubrovačka vlada 23 oktobra 1698 g. svome starom i prokušanom prijatelju hofratu Palazzuoliju. Ona mu je javljala da je spremna da, ako se stvar dobro svrši, tj. ako u mirovnom ugovoru bude određeno da Dubrovnik otsad plaća Turskoj svega samo 500 ongara na godinu, daruje velikom dvorskom kancelaru grofu Buzoleniju 4000 forinti, grofu Marsigliju 2000 forinti, a njemu, Palazzuoliju, 1000 forinti. Taj delikatni posao povjeravala je vlada Palazzuoliju, koji je imao da nađe zgodnu priliku da to obojici ponudi, ističući pri tom kako to Dubrovnik čini zbog toga što će on od tog sniženja danka imati velike koristi, što je bez sumnje u skladu sa carevim namjerama.[11]

Sada je dubrovačka molba naišla na dobar prijem. Carska je vlada dala sastaviti jednu informaciju koja je trebalo da služi uz upute za carske opunomoćenike na mirovnim pregovorima. Tu se opisuje kako je nekoć Dubrovnik pripadao ugarskom kraljevstvu i plaćao 500 dukata na godinu, kako je kasnije kad su Turci osvojili Budim prestao Dubrovnik da plaća, ali kad je car Budim opet dobio, kako je Dubrovnik ponovo došao pod carski protektorat i kako

[11] Dubrovački senat Palazzuoliju. U dubrovačkom arhivu, Lettere e commissioni di Ponente 1696—1699, fol. 212.

ponovo plaća taj danak caru. Kad je car Sulejman uzeo Ugarsku, uzeo je Dubrovnik pod svoj protektorat, i Dubrovnik je plaćao Turskoj najprije 500 dukata, a onda se taj danak povećavao. Od deset godina Dubrovnik ne plaća Turskoj nikakav danak, i Turska je oslobodila Dubrovnik danka za vrijeme trajanja rata. Potrebno je dakle da se u budućem ugovoru mira s Turskom nastoji da se Dubrovnik ili sasvim oslobodi plaćanja danka i zaostaloga i u buduće, ili da mu se oprosti zaostali danak, a smanji za buduće na toliko da Dubrovnik plaća Porti onolik danak kolik i caru, tj. 500 ugarskih zlatnika, i »da jednako živi pod klijentelom i protektoratom obojice, sa punim i neokrnjenim uživanjem slobode trgovine, imuniteta i privilegija u obje države kako je prije republika uživala (hactenus gavisa est).[2]

Ova informacija, koju je po svoj prilici sastavio sam dubrovački poslanik u Beču ili koji njegov blizi prijatelj u vladi, našla je svoj formalni izraz u carevim uputama delegatima i priložena tim uputama imala da služi pri sastavljanju prijedloga carskih opunomoćenika za mirovni ugovor.

28 septembra dao je car Leopold definitivne upute (instrukcije) svojim opunomoćenicima za mirovne pregovore i u njima potpuno prihvatio ono što je već u spomenutoj informaciji bilo izneseno.[12]

Na osnovu ovih instrukcija i spomenute informacije carski su opunomoćenici iznijeli među svojim prijedlozima i jedan za Du-

[12] Informatio pro Republica Ragusea. HHS. Turcica 1699. Acta varia et sine dato, April—Dec. Jedan dio ove upute publiciran od Ljubića u Radu 54, str. 117, ali bez oznake signature.

[11] Instructio pro legatis plenipotentiariis caesareis ad tractandas inducias cum Turcis.

Commitibus a Ottingen et Schlich.
Leopoldus etc.

. . . . . .
. . . . . .

ad § 28. Legati nostri quoque elaborabunt ut Respublica Ragusea nullo a Porta Ottomanica tributo, aut alia exactione neque quoad praeteritum neque quoad futurum gravetur, quin imo omni libertate commerciorum terra marique gaudeat: vel si id obtineri non possent iuxta appositam informationem sub No 12-mo dicta Respublica aequaliter antiquam annuam quinque centum hungaricorum aureorum pensionem dumtaxat tribuat tam nobis quam Portae Ottomanae et aeque vivat sub utriusque clientela et protectione cum plena et integra fruitione libertatis commercii, immunitatumque et privilegiorum in utriusque Dominiis quemadmodum hactenus dicta Respublica gavisa est.

HHS. Turcica 1699.

[12] U istom arhivu, isti konvolut. Kod Ljubića prema Ruzzinijevu izvještaju od 8 novembra 1698, u mlet. arhivu mjesto »sub... protectione et tributo« glasi »clientela et protectione«. Rad 54, str. 115.

brovnik koji je glasio: »Respublica Ragusea sub utriusque paciciscentis imperatoris protectione et tributo (sit), cum plena et integra fruitione libertatis et commerciorum terra marique, immunitatum quoque et privilegiorum in utriusque dominiis, quemadmodum iis hactenus gavisa est.«[13]

Mlečani su odmah opazili da je Turcima samo do mira s carevcima, i da bi oni, kad bi im uspjelo, htjeli izigrati Veneciju. Zbog toga su oni tražili ne samo da Turci priznadu za sve saveznike načelo »uti possidetis« nego da im to i carska vlada izjavi. To je Kinski Ruzziniju i izjavio, o čemu je onda Ruzzini izvijestio svoju vladu 19 aprila i 6 juna. Posrednik Paget je Ruzziniju napose, 9 maja 1698 g., pisao iz Jedrena da je velikom veziru kazao da treba da i za Veneciju vrijedi načelo »uti possidetis«. U sprovodnici sultanove potvrde prethodnih uslova Kinskome izjavljivao je ponovo Paget da je to načelo prihvaćeno za sve. I sam car Leopold pisao je duždu 7 septembra da je to načelo već utvrđeno.[13]

Ali svejedno nisu Mlečani bili s tim zadovoljni, nego su htjeli da se tačno utvrdi što Turci misle pod »uti possidetis« i da tačno odrede graničnu liniju. Ruzzini je u tom smislu podnio 16 septembra bečkoj vladi svoje prijedloge.[15]

Na svom sastanku, 1 oktobra 1698 godine, bečka je vlada riješila da na te Ruzzinijeve prijedloge odgovori da i za Veneciju vrijedi načelo »uti possidetis«. U tom smislu pisao je Kinski istoga dana mletačkom poslaniku. »I mletačka republika — krepošću i na osnovu rečenih načina koji su otvoreno ugovoreni — treba da, po pravu oružja i po drugome, sačuva pod svojom vlašću i da uživa u vječni mirni posjed sve države, mjesta i krajeve koje je za vrijeme rata osvojila i koje bi osvojila do njegova svršetka i do potpisa mira.«[16]

Ali dok je tako car uvjeravao Veneciju, nije on nipošto mislio da se to do kraja provede. U svojim instrukcijama koje je, 28 septembra, davao svojim delegatima na mirovni kongres upućivao

[13] Archivio veneto. Senato. Rettori. Filza 121. Vidi i Rad 54, str. 114, 115.

[14] HHS. Turcica 1699. Acta varia. Nr. 17.

[15] Isti arhiv. Turcica. Acta varia. Conv. 3. Nr. 17.

[16] Isti arhiv. 1698—1713, 162—164. Instructio etc. § 18. Quod ad Rempublicam Venetam attinet, cum circa confinia a Turcis in partibus Dalmatiae concedenda Nostra quoque intersit, legati Nostri apud mediatores invigilabunt ut illa non aliter concedantur, quam salvis juribus nostris, idque per extensum caveatur, prout consilii Nostri bellici instructione fusius continetur.

ih je on da, kad se bude radilo o teritorijima koje Turska ustupa Veneciji u Dalmaciji, upotrebe formulu »salvo jure et sine prejudicio tertij«.[17]

Ali, ako je dubrovačka vlada nastojala da novcem sebi pomogne, nije ni mletačka bila uvjerena da će jedino njezino ratno pravo u ovim pregovaranjima odlučivati. Mletački je senat, još prije negoli je njegov poslanik u Beču i njegov opunomoćenik za mirovne pregovore Ruzzini otputovao iz Beča, zaključio da se stavi na raspolaganje Ruzziniju 15.000 ongara da ih podijeli onako kako bude smatrao za najkorisnije za Veneciju, i to prvenstveno da njima potkupi turske opunomoćenike. Ali je, kasnije, ova odluka senata bila suspendovana.[18]

XIII

Mirovni pregovori u Karlovcima. — Mletački prijedlog za Dalmaciju i dubrovačko zaleđe. — Austrijski delegat grof Marsigli protiv zahtjeva Venecije odnosno dubrovačkog zaleđa. — Turska delegacija ne da Veneciji dubrovačko zaleđe. — Mletačko odugovlačenje pregovora i pismo Marsiglija Kinskomu protiv mletačkih zahtjeva u zaledu Dubrovnika. — Izjava mletačkog delegata da je Venecija već pri ulasku u rat uzela za cilj da odijeli dubrovački teritorij od turskoga. — Odlučan otpor turskih delegata. — Potpis mirovnog ugovora od strane carskih delegata 26 januara. — Mletački delegat neće da ga potpiše. — Tačke mirovnog ugovora od 26 januara 1699 koje se odnose na Dalmaciju. — 7 februara zaključuje mletački senat da taj mirovni ugovor potpiše.

10 novembra započeše u Karlovcima mirovni pregovori. Cara Leopolda zastupali su prof. Wolfgang Öttingen i Leopold Schlich grof od Wischkirchena. Uz njih je bio, sa titulom asistenta, grof Ludvig Ferdinand Marsigli. Tursku su zastupali: Rais Mehmed Ali, veliki državni kancelar, i Aleksandar Mauro Kordato. Malahovski je bio opunomoćenik Poljske, a Prokopije Wosnicin Rusije. Svakako od svih ovih najjača i najznačajnija ličnost bio je Mauro Kordato, prvi dragoman Porte, Grk po vjeri, rođen u Carigradu. On je na turskom dvoru dugo vrijeme vodio sve Portine odnose prema kršćanstvu, i dok su se veliki veziri redom izmjenjivali, on je ostajao na istom

[17] Lodovico Francesco Cremona, iz Venecije dubrovačkom senatu. HHS. Ragusana, fasc. 27. Nr. 1726.

položaju. Mauro Kordato je poznavao skoro sve evropske jezike, i bio je potpuno verziran u mnogo nauka koje je studirao na raznim talijanskim univerzitetima. Odličan diplomata i vješt u posmatranju unutrašnjih prilika i u turskom carstvu i na dvoru, znao je Mauro Kordato da iskoristi svaku situaciju da pomogne svojoj državi koja se tada nalazila u vrlo teškim prilikama.[1] Prema njegovoj odista jakoj ličnosti bio je mletački opunomoćenik Ruzzini neznatan i nesposoban. Tu sliku dobivamo o Ruzziniju i iz austrijskih, a i iz mletačkih izvora.

Kao medijatori ostali su i dalje lord Paget, engleski, i Jakov Colyers, holandski poslanik kod Porte.

Poslije mnogih formalnosti uputiše se pregovori na veliko nezadovoljstvo Mlečana, jer su Turci odmah isposlovali da sa svakim od saveznika napose raspravljaju. Bojeći se da ih na taj način Turci ne izigraju, narediše Mlečani svome novom poslaniku u Beču Loredanu da isposluje od cara izjavu da neće sklapati s Turcima nikakve pogodbe mira dok sve ne budu spremne za potpis. Car Leopold obeća to bez ikakvog ustezanja.[2]

Već smo iznijeli prijedlog carske vlade odnosno Dubrovnika. Mletački prijedlog ukoliko se on odnosi na Dalmaciju i zaleđe Dubrovnika bio je detaljno izrađen. Taj dio mletačkog prijedloga glasi:

»Nella Dalmazia et Albania tutt' il paese acquistato dall' armi Venete et hora posseduto dalla Republica stessa con tutti li luochi, fortezze, castelli et altro: il tutto nei confini che saranno nel capitolo seguente espressamente e precisamente dichiarati.

. . . . . .

Nella Dalmazia restino nel possesso, sovranità e dominio della Republica sudetta le fortezze di Chnin, Verlicca, Sin, Duare, Vergoraz, Primorie, Ciclut, Clobuc, e Castelnuovo con tutte le altri piazze, castelli, terre, torri, ville, monti, laghi, fiumi, boschi, et ogni altro luocho se ben espressamente non nominato con ogni altra ragione, che si è acquistata dall' armi della stessa, e dalle quali effetivamente si ritrova in possesso, quale le resti intiero, perfetto, perpetuo, pacifico et immutabile. ... Da Gabella poi dalla somità del monte ch' è a fronte dalla medesima proseguir dal lago di Cruppa al monte Bachuich. Per la sommità pure di questo a Dubocha, et a Premilovopoglie. Indi ascendendo la sommità del monte Radimiglia

[1] Contarini, o. c. II, str. 713.
[2] HHS. Turcica 1699. Acta varia.

e dell' altro detto Sitniza a Plana-Plauich, e passando per la sommità del monte Somina stendesi a quella del monte Golia e passar all' acqua detta Xicca et a Plounich. Indi al monte Voinich a Pribraz e di la a Poniquizza sino Ostrouo. Poi al monte sopra Veglesallo da Oracouaz per la corona del monte sino al monte Sella, il dorso del quale si estende sopra li Braichi; e da questo all' altro monte Gloiuarch, e si prosseguisse sin' all' ultimo confine de Pastrouichi chiamato Smilaualippa et termina al mare.«[3]

Kad je mletački prijedlog iznesen, nije naišao nikako na razumijevanje u onom svom dijelu koji se ticao Dalmacije i dubrovačkog zaleđa ni kod carske delegacije. Za to se već brinuo grof Marsigli, kojemu su, kako smo vidjeli, Dubrovčani obećali veliku nagradu, ako im isposluje smanjenje danka. Nema sumnje da je on od Palazzuolija bio u ime Dubrovnika zamoljen da nastoji da kod carske delegacije nađe razumijevanja za eventualni turski zahtjev odnosno dubrovačkog zaleđa. Već je Saponara, 22 oktobra, pišući caru o molbi Dubrovčana za smanjenje danka, govorio kroz retke da bi jedini spas za Dubrovnik bio da se Mlečanima ne prizna dubrovačko zaleđe.[4] On je iznosio u tom pismu kako se čuje da će ono ponovo pripasti Turcima. U svom pismu grofu Kinskome, 5 novembra iz Karlovaca, javljao je Marsigli kako je ono što Mlečani traže nesigurna i nezgodna granica. Govoreći o dubrovačkom zaleđu kaže kako Mlečani hoće da dobiju cijeli taj teritorij sve do Hercegnovoga »odjeljujući tako sasvim dubrovačku državu od trgovine sa Turskom, sa namjerom da posve zatvore onu trgovačku skelu i učine da budu više posjećivane njihove u Splitu i Hercegnovome. U dijelu zemlje između Čitluka i Hercegnovoga nemaju nijedne tvrđave osim nekoliko malih kula od kamena... što znači da nemaju nikakve čvrste podloge koja bi osiguravala Dubrovnik od Turaka, koji će jednoga dana osvojiti kule doline Popova i sljedstveno sva ona plemena koja žive u dubrovačkoj državi... Zbog toga mi se čini da bi za opću korist trebalo da mletačka gospoda budu zadovoljna (sa teritorijem) od gore Pupina do Čitluka na rijeci Neretvi, budući da imaju jednu veoma rastegnutu granicu koja je od prirode slabo

[3] Progetto del Sig-re Amb-e Veneto inibito alli Sig-ri Amb-ri Med-ri per esser communicato alli Sig-ri Amb-ri Plen-i della Porta Ottomana. HHS. Turcica 1699. Lit. E. relaz. dd. 12 nov. 1698.

Informatione de N. H. M. Pietro Valier Kr et Alessandro Molin, Provveditori gener. ritornati, circa i confini di Dalmazia — Li 16 settembre 1698, u drž. arh. u Veneciji, Deliberazioni del Senato, Corti No 418, F. 142. Na istom se mjestu nalaze i ostala mišljenja i prijedlozi za granicu.

osigurana, a još manje umjetno, a sa malo ili nikakvom mogućnošću da će ikada imati dovoljno stanovništva da napuči sve ono . . ., i zatim od teritorija Hercegnovoga koji se spaja sa Perastom, Kotorom i Budvom u Albaniji, ostavljajući prostor između Čitluka i Hercegnovoga bez onih kula koje nisu sposobne za solidnu obranu i da pokriju Dubrovčane, i koji će uvijek biti uzrok novih svađa . . .« On se zgraža kako može Venecija misliti da joj je moguće držati takvu granicu.[5]

12 novembra pisao je ponovo Marsigli Kinskome prilažući mu razne mape raznih delegacija, pa i mletačke. I ovom prilikom izlagaše Marsigli kako je mletačka linija nemoguća. Govoreći kako mletački zahtjev ide za tim da se sasvim okruži Dubrovnik, kaže za nj da bi on (Dubrovnik) želio da za svrhe svoje trgovine ima slobodnu komunikaciju sa Mostarom, glavnim gradom Hercegovine, koji je također na rijeci Neretvi. »Liniju između Čitluka i Hercegnovoga čini u najvećem dijelu dolina Popova koja je *opustošena od upada, što znači da je Mlečani nemaju u slobodnom posjedu,* a traže neprekinuto gospodstvo otsijecajući od turskog dubrovački teritorij, isključujući tako (njegovu) kopnenu trgovinu.«

Marsigli je saopćio Kinskome kako mu je jedanput mletački delegat predbacio da brani dubrovačku republiku, na što da mu je on odgovorio da je to apsolutna dužnost vladara prema onome koji od njega legitimno zavisi plaćajući godišnji danak ugarskom eraru.[6]

Mletački prijedlozi i zahtjevi, naročito oni u Dalmaciji i Hercegovini, nailazili su na odbijanje kod Turaka koji su našli zgodnu formulu da oni ostaju na načelu »uti possidetis«, ali da to »uti possidetis« znači da posjednik ima doista u punom vojničkom posjedu te krajeve, ili od vojske zauzete ili u njima osvojene jake tvrđave. Prema tome ne mogu Mlečani da, na osnovu tog prihvaćenog načela, traže krajeve koje su samo olako zauzeli, a u kojima nije bilo nikakve velike tvrđave, a ni sada je nema, koji nisu okupirani jakom vojskom, nego samo slabim odredima hajduka.

Ali su Mlečani uporno tražili da im Turska ustupi sav teritorij koji su u tom momentu držali okupiran, pa makar i sa malim brojem hajduka i u njemu malene utvrde.

[4] Izvještaj Saponare caru. HHS. Ragusana I. Conv. F.

[5] Pismo Marsiglia Kinskome dd. Karlovci 12 nov. 1698. HHS. Turcica. Fasc. 82 a.

[6] Marsigli Kinskome, Dal campo de Collegati li 12 nov. 1698. HHS. Turcica (1698 nov.). Fasc. 82 a.

Pod tim utiskom pisao je Marsigli Kinskome 28 novembra 1698 g. iz Karlovaca da Mlečani vide da bi bilo najbolje da zajedno s carem nastave rat. Kao uzrok toj njihovoj želji navodi Marsigli taj što je posrijedi privatan interes, jer su sve razne vojne službe, razdijeljene među plemstvom, dobro plaćene i donose privatnicima veliku korist, i priliv novca iz državne u privatnu kasu.[7]

Marsigli je, čini se, ipak pretjeravao ističući kako Mlečani zavlače sa sporazumom zbog privatnih interesa. Dan poslije njega pisao je Ruzzini mletačkoj vladi kako su Turci slabo raspoloženi da pristanu na ono što republika traži i kako nastoje da izigraju načelo koje su i oni i republika prihvatili. On ističe kako se nada da je republika učinila sve potrebno da carski opunomoćenici ishode za republiku »njezin uti possidetis«.[8] Venecija je htjela mir, ali su Turci bili prema njoj isuviše slabo raspoloženi, njezini ratni uspjesi nisu njima imponovali kao oni carevaca, njezino su osvajanje u Hercegovini smatrali sitnim poslom, kao što je uistinu manje ili više i bilo. Turcima je bilo do mira sa carem, a ne sa Venecijom.

Već je polovicom januara 1699 g. došlo do sporazuma između Turaka i ostalih saveznika, osim Venecije kojoj Turci nisu nikako htjeli da priznaju sve ono što je ona tražila. 16 januara razgovaralo se potanje o Dalmaciji i Albaniji. Mlečani su iznijeli prijedlog: »U Dalmaciji Knin, Sinj i Čitluk, nazvan Gabela, i sve ostale tvrđave koje su sada u vlasti mletačke republike ostaće u mirnom posjedu i vlasti njezinoj.«

Turska je delgacija tražila da teritorij dubrovačke republike »ima da ostane slobodan i da ima vezu sa carstvom preko doline Popova i tvrđave Vidoska«.

Austrijski delegat Schlich predložio je da se metnu u protokol i u član koji će se sastaviti riječi: »salvis iuribus Suae Maiestatis Caesaris«.

Mletački je opunomoćenik tražio neka se imenuju mjesta koje Turska prepušta Veneciji. Na to je izjavio Mauro Kordato da »tvrđave koje posjeduje republika sa teritorijima koji im pripadaju a označeni su jasnim granicama pripadnu Veneciji«.[9]

Sutradan, 17 januara, sastali su se u stanu austrijskog delegata, grofa Öttingena, on i mletački poslanik. Mletački je poslanik

[7] Marsigli Kinskome dd. 28 nov. 1698. HHS. Turcica.

[8] Ruzzini svojoj vladi dd. Carlovitz 28 9bre 1698.

[9] Zapisnik sjednice mirovne konferencije u Karlovcima, dana 16 januara 1699. HHS. Turcica 1699. Fasc. 83 a.

istaknuo kako se slabo vladaju turski opunomoćenici prema Veneciji i kako se ne drže obećanja koja su dali. Osobito se tužio na to što Turci daju Veneciji samo tvrđave i teritorij koji im pripada.[10]

18 januara bila je ponovo konferencija turskih i mletačkih delegata. Tu je izjavio Mauro Kordato: »Prekjučerašnji su članci sasvim jasni, pravo stvarnog posjeda označuje se tvrđavama i time jasno determinira posjed.«[11]

Ali mletački je poslanik i ponovo tražio da se tačno označi granica. Osim toga on je pitao kakvu definiciju turski delegati daju tvrđavi; zatim da li kraj, zemlje i mjesta između Knina i Čitluka i ona u zaleđu ostaju republici, a ako ostaju, neka se označe u članku. Na to je Mauro Kordato upitao mletačkog punomoćnika da li se mletačka republika zadovoljava sa tvrđavama koje sada posjeduje, kada će imati i zemlje koje pripadaju tvrđavama koje posjeduje. Hoće li nešto drugo? Ako nešto drugo hoće, to joj se ne može dati. Mletački je poslanik na to izjavio da se on zadovoljava sa tvrđavama i zemljama koje su pod tim tvrđavama i mjestima koje posjeduje republika. Poslije duge rasprave izjavi Mauro Kordato da ostaje pri onome što je predložio, a na drugo da ne može da pristane. Grof Schlich zatraži da se označi definicija tvrđave, na što je Mauro Kordato kazao: »Ovdje se to ne može definirati, na licu mjesta svako to poznaje.«

U konferenciji 19 januara reče Mauro Kordato kako je juče skoro sve što se utanačilo propalo. »Svijet zna šta je to tvrđava, a teritoriji oko njih neka se uživaju prema prilikama.« ... Schlich je zatražio da se imenuju tvrđave velike i male. To se sad javilo mletačkom punomoćniku i pozvao se na sjednicu. Došavši na sjednicu zatraži on da se imenuju tvrđave, »da se Dubrovnik nema spominjati, i da se ne smije prekidati veza između Gabele i Hercegnovoga«.

Ali mnogo jasnije od ovih službenih zapisnika mirovne konferencije upućuje nas u samu stvar pismo Marsiglija grofu Kinskome od 21 januara 1699.[12] Mletački je poslanik — kako izvještava Marsigli — neprestano izjavljivao carevim delegatima da mu Loredano, mletački poslanik u Beču, uvijek piše da ima sve više sigurnosti da car hoće da se što više otegne sa pregovorima, kako bi

[10] Zapisnik sjednice od 17 januara 1699. Isti arhiv, ista zbirka.
[11] Zapisnik sjednice od 18 jan. Isti arhiv, ista zbirka.
[12] Marsigli Kinskome dd. Carlovitz 21 jan. 1699. Isti arhiv, isti konv.

mletačka republika mogla dobiti vremena da uspješno završi svoje poslove. To je govorio Ruzzini sa takvom otvorenošću da su se svi čudili. Inače je Ruzzini primao vrlo malo obavještenja iz Venecije i uvijek ostajao pri starom. Međutim su carski delegati odlučili da već jedanput svrše i da nema nikakvog smisla da se oteže, budući da je očevidno da to Venecija čini sa rđavom namjerom; ona hoće da dobije vremena eda svrši koju stvar koja još nije uređena. Sve je to grof Schlich na lijep, ali jasan i odlučan, način kazao mletačkom delegatu. Ovaj se jako uzrujao i nastojao ne bi li se našao način da se pregovori produže i preko 26. Ali, kad su mu carski delegati odlučno izjavili da o tome nema više govora i iznijeli koliko je on glasnika poslao, koliko je već mjeseci prošlo, njegovu sporost u svemu, i da je car pred Bogom opravdan, a da će pred svijetom njegovi delegati već znati da jasno opišu njegovu ispravnost koja je i inače već predobro poznata za njegove 40-godišnje vladavine za koje da je on bio više puta od drugih prevaren, ali drugi od njega nikada. Oni da su dali dosta vremena republici, ali da se po svojoj savjesti dalje ne mogu izlagati, budući da su Turci spremni da im dadu ono što je bitno i osnov njihovih osvojenja.

Mletački je poslanik saslušao »sa uzdasima« ova razlaganja i kazao Nicolotiju: »Evo nas, došli smo do onoga što sam uvijek govorio, dajte se na posao da svršimo svoj ugovor u ovo malo dana što nam još ostaju, a u prvom redu da prisilimo Turke da se izjave o čitavoj granici između njih i republike.«

Marsigli ističe kako sam nije ulazio u nikakve pojedinosti, samo je upozorio mletačkog delegata: »Već smo na kraju i vrijeme je da izađete sa posljednjom reservom... u bitnosti republika ima ono što hoće, a za male okolnosti niti može niti smije da stavi na kocku ne samo sve ono što je osvojila, nego i druga stara imanja i teritorija.«

Marsigli piše dalje Kinskomu kako su se 17 januara sastali, zajedno s Mlečanima, i kako su Turci izjavili da prepuštaju Mlečanima Knin, Sinj i Čitluk, ali kako nipošto ne daju nastavak linije koja bi spojila Dalmaciju sa Albanijom i otcijepila dubrovačku državu, »pokazujući kako nema legitimnog posjeda između Čitluka i Hercegnovoga i da se Dalmacija ne smije miješati sa Albanijom, dok samo nešto malo lupeža hajduka koji se skiću bijahu uzurpatori pljačkajući trgovce (uništavajući trgovinu), i ako hoće da ustraju (Mlečani) na tom prijedlogu, da bi se razbilo sve što je ugovoreno«. Za

prvu liniju, tj. onu u Dalmaciji je lako, ići će već. »Za drugu liniju, koju Turci označuju Albanijom, ne bi im se moglo pomoći dok Turci ostaju pri tome da neće između svoje i dubrovačke države nikakva umetka gdje nije bilo stalnog posjeda tvrđava, a Mlečani pokazuju kule i čardake, i na kraju istupaju i skoro se svađaju s nama, rđavo raspoloženi, u pretpostavci da je ovo sporazum između nas i Turaka . . .« Oni su iskonstruirali i hoće da su dijelovi Hrvatske, Hercegovine, Albanije Dalmacija. To su finese koje ne vrijede za nas, kao i mnoge druge koje smo unaprijed predvidjeli i koje smo na dvoru, već pred nekoliko godina odbili. Što se tiče stvari Dubrovnika, kome bi se htjela oduzeti skela da se prenese u Split i u Kotor, riješiće se, zbog animoznosti Turaka i njihova poštovanja prema caru i drugih odnosa obiju carevina, tako da će imati na našim obalama cjelokupnu trgovinu ne samo zbog koristi za erar nego i zbog toga da se drži na uzdi republika.« » . . . Neka Vaša svjetlost bude mirna, jer će vidjeti i čitati kako je osnov mletačkih finesa odbijen, kako su sve otstranjene na najveću žalost poslanika koji radi svega mene krivi nazivajući me »fatalni Marsigli«, ali ja preko toga prelazim, sa šalom, sa svom skromnošću i sa posmjehom i idem naprijed, služeći onome kome služim i svojim umom i svojom dužnošću.«

Marsigli ističe u svom pismu da Mlečani hoće da produživanjem mirovnih pregovora napakoste caru, jer da se boje njegove veličine.

Dalje opisuje Marsigli kako je 19 januara, dok su ostali bili na sjednici, pošao k mletačkom poslaniku »da mu pomogne da izađe iz tolikih labirinata, ali samo kad bi i on na tome sarađivao; ali je sve bilo uzalud . . . na kraju (on) kaže uvijek: to ja moram da dobijem i neću sklopiti mir, a Njegovo Veličanstvo je dužno da ove razloge podupire«. Kad mu je Marsigli izložio prilike u Dalmaciji i kazao da napusti Popovo i Trebinje kao nevrijedne, on je to odbio riječima: »Neću, i nikada se neće kazati da se je republika ustegla zbog one dubrovačke paščadi (canaglia di Ragusi)«. Na to sam mu ja odgovorio da se to ne radi zbog jedne male slobodne države koja se nalazi pod tolikim protekcijama, nego zbog otomanskog carstva koje neće dati da mu se zapovijeda i sprečava trgovina sa takvom skelom, sa tri kule u kojima su se nalazila 24 hajduka, i da je republika da to bolje postigne morala da podigne jednu tvrđavu koja bi dala tome sjaj i pravo stalne vojne vlasti.

Naposljetku (sam ga uvjeravao), da ga potiču na to da dođe do pravednog i mogućeg sporazuma kratkoća vremena koje treba da mu je dragocjeno, i da se ne bi mogla preuzeti odgovornost ni pred Bogom ni pred svijetom da se nastavi jedan tako velik rat zbog triju kula.«

Na ova Marsiglijeva razlaganja odgovorio je Ruzzini: »Vi dobro znate *da se ne radi o trim kulama koje nas interesuju, nego o slobodi skele koja će ostati Dubrovčanima koji će pomoću Turaka privući svu trgovinu, oduzimajući je našim starim skelama u Splitu i Kotoru.*«

20 januara sastavila je carska delegacija službeni izvještaj za cara. U njemu se opisuje kako je mletački delegat iznio svoj prijedlog u kojemu je detaljno naveo sve gore koje bi bile granica između turskog i mletačkog posjeda, od hrvatske granice do Hercegnovoga. Na dugo obrazlaganje mletačkog opunomoćenika odgovorili su Turci kratko da oni nikako neće da miješaju jednu provinciju s drugom, pa ni Dalmaciju sa Albanijom, nego su sporazumni samo s time, budući da ne poznaju imena gora, da prepuste Veneciji uz svaku tvrđavu koju ona u Dalmaciji posjeduje njoj pripadajući teritorij, koji će onda da odrede komesari koje obje stranke odašalju.

Zaključivši teritorij Dalmacije sa Čitlukom na rijeci Neretvi, Turci su odredili zemljište koje prepuštaju tvrđavi Hercegnovom, ali su svakako ostavljali teritorijalnu vezu između turskog carstva i dubrovačke republike. Kako je mletački delegat ostajao čvrsto pri svom prijedlogu, došlo je između njega i turskih delegata do oštre svađe, u kojoj je mletački poslanik jako neoprezno istrčao i kazao da je Venecija već pri samom svom ulasku u rat uzela za cilj da odijeli dubrovački teritorij od turskoga.[13]

[13] »Nach Beschliessung Dalmatiens mit Citluk an dem Fluss Narenta haben die Türckhen ferners den articulum D verfertiget und der Vöstung Castelnovo sein Land zugeneiget an bey aber eodem articulo zwar de communication des Türckhischen Reichs mit der Republique von Ragusa, welche Sie, vermög des Schlosses Vidosca durch das Thal von Poppova behaubte zu haben vorgeben in allweg zu salviren gesucht, und da hingegen der Venetianische Botschafter seine Gränitz-lineam von Ciclut aus Dalmatien biss Castel Novo obenangeregler massen zu continuiren, und mithin Ragusa von dem Türckhischen landt abzuschneiden praetendirt, auch das dieses der Republique Venedig gleich bey antritt des Kriegs ihr erstes Dissegno gewesen seije, sich unbehutsam heraus gelassen...« Relacija austrijske delegacije u Karlovcima dd. Lager oberhalb Carlovitz 20 januarij 1699. HHS. Turcica. Fasc. 83 a.

Talijanski tekst ove relacije, koji je ovom njemačkom pridodan na ovom mjestu glasi: »Dopo la conclusione di Dalmacia con Ciclut i Turchi

Na ovakav su istup mletačkog poslanika odgovorili turski tako da su izjavili da uopće neće više da pregovaraju s njim, ako on izrijekom ne pristane na ovaj turski prijedlog.

Ali poslije dugih raspravljanja i poslije svakojakog natezanja nije mletački poslanik odustao od svoga zahtjeva da se mletački posjed u Dalmaciji, koji se proširuje sa tvrđavama Kninom, Sinjem, Dvarama, Vrgorcem, Čitlukom, ima nastaviti i preko Neretve od Gabele do Klobuka i Hercegnovoga, a ono što ostaje u području te linije ima da sve pripadne republici. Ako se to ne prihvati, izjavi da će radije pustiti da se dogodi šta bilo, ali na drugo da pristati neće.

Uzaludno je bilo svako raspravljanje i nagovaranje Turaka, oni su isto tako kao i mletački na svome ostajali nepokolebljivo na svome prijedlogu ne popuštajući ni malo u onom dijelu ugovora koji se ticao dubrovačkog zaleđa. I upravo je ova dubrovačka stvar od svih ostalih na ovom mirovnom kongresu uzbudila protivnike toliko da se i s jedne i s druge strane izjavljivalo da će radije da kidaju nego da od svoga prijedloga odustanu.[14]

---

hanno concluso l' articolo D con hauer assegnato a Castelnuovo il suo territorio, pretendendo nel istesso articolo di saluare la communicazione dell' imperio Ottomano con la Republica di Ragusi, e cio in virtu del castello di Vitosca per la valle di Popova. Al incontro l' ambasciatore veneto pretendeua di continuare la sua linea confiniale da Ciclut in Dalmazia sino a Castelnuovo, e conseguentemente separare Ragusa dal territorio turchesco et assserendo esser stato questo il primo dissegno della Republica Veneta nel bel principio della guerra. Quest incauto parlare fu rissentito dalli Turchi e riscaldatosi sopra di cio Maurocordato con diuerse alternazioni e parole pungenti il trattato si ruppe, forzando li Turchi l' Ambasciatore a dichiararsi positivamente sopra il sudetto articolo o di non voler trattar di piu la minima cosa con lui.«

U istom arhivu, istom konvolutu.

[13] Mletački je poslanik izjavio da, ako se njegov prijedlog ne prihvati, »douera lasciar piutosto andare sopra la Republica quella che Dio disponera o per la guerra o per la pace«. S druge strane Turci su bili u sjevernoj Dalmaciji skloni na sve »ma la linea con la quale pensa la Republica Veneta di rinchiudere Ragusa, non ui deue esser il minimo pensiere, e se Venezia ui hauesse fabricato qualche fortezza, come non ne tiene, la Porta mai concluderebbe la Pace, se non con la demolizione della medesima, essendosi anco tra altre principali raggioni impegnata la reputazione dell' Imperio, che non permettono ascoltar altra proposizione . . .«

Was aber des Landt über der Narenta von Gabella oder Ciclut bis Castelnovo antrifft, musste das Türckenreich die communication mit Ragusa, als einer unter seinem Schutz und Bottmässigkeit gehörigen Republique frey behalten, wie sie es auch durch Vidosca und ander Vöstungen mehres biss daher behaubtet hatte; der Republique Venedig wolten sie zu einer in den Vöstungen in Dalmatien das gebührende Territorium anweisen. Von einer linea aber womit sie Ragusa einzuschliessen vermainten, seys kain Gedanke.

Ostalo sve kao u talijanskom. U istom arhivu, isti konvolut.

[14] Ibid.

Kad se tako nastojanje da se dođe do sporazuma Turaka i Venecije svršilo bez rezultata, gledali su ostali delegati da oni nađu izlaz. Carski su delegati predložili da se do Dubrovnika, »gdje i bez toga Venecija nema nikakve tvrđave«, stvori jedna neutralna zona, »neutral quo ad dominium und gemein quo ad usum pacificum«.[15]

U svom izvještaju od 21 januara ponovo ističu carski delegati kako će sve ići, samo ne pitanje teritorija u zaleđu Dubrovnika, jer se mletački punomoćnik toliko uzrujava kad se o tom govori. »Allein der Punckt wegen Ragusa ist von allen schwersten der schwerste.« Izvještaj kaže da se ovdje krije osim velikog animoziteta i najvažniji interes.[16]

Istovremeno je i mletački poslanik u Beču Loredano nastojao da nagovori grofa Kinskog da ne dopusti da carski delegati potpišu mir s Turcima bez učešća Venecije, tj. dok se Mlečani ne sporazumiju s Turcima, u nadi da će Turci ipak popustiti njihovim zahtjevima o teritoriju u zaleđu Dubrovnika.[17]

Položaj Ruzzinijev na kongresu u Karlovcima bio je vrlo težak i mučno bi mu bio dorastao i diplomata jačih kvaliteta od Ruzzinija. Turci su prezirali Mlečane, kako se vidi iz cijelog njihova postupanja i prije ovoga kongresa i za kongresa samoga. Carska delegacija, ma koliko smatrala da je, na osnovu ugovora o Svetoj ligi, obavezana da Veneciju podupire, nije bila nipošto oduševljena nastojanjima Venecije da se proširi prema Bosni, a pogotovu nije namjeravala podupirati njeno nastojanje da zaokruži Dubrovnik. Tu je dubrovačka diplomacija, uz pomoć španske, vrlo vješto i pametno radila i na turskoj i na carskoj strani. Ali, ma koliko su carski delegati nastojali da prema svojim uputama pomognu Dubrovnik, oni se nisu nikada u tome toliko istrčali da bi im mletački poslanik mogao prigovoriti da ga ne pomažu, oni su u tom pogledu nastojali da budu posmatrači borbe Ruzzinijeve sa Mauro Kordatom i iznosili pokoji prijedlog koji je bio vrlo neutralne prirode, ali kojemu je ipak bila svrha da spase Dubrovnik, no uvijek u formi potpune lojalnosti prema Veneciji.

---

[15] Izvještaj carske delegacije od 20 januara. U istom arhivu, isti konvolut.

[16] Izvj. carske deleg. od 21 januara 1699. Isti arhiv, isti konvolut.

[17] Loredanovo pismo: All' Ill-mo etc. conte Chinschi Can-e di Boemia dd. 25 jan. 1699. Na istom mjestu.

Kakva je nezgodna bila Ruzzinijeva situacija, vidi se najbolje iz njegovih vlastitih izvještaja svojoj vladi.

17 januara 1699 izvješćivao je Ruzzini senat kako je on, kad su Turci iznijeli svoj prijedlog o Dubrovniku, upitao: »Kakav je to članak o Dubrovčanima, kako oni ulaze u ovaj ugovor?« Na to su mu turski delegati odgovorili da, ako on misli da dobije neprekinutu vezu od Knina do Hercegnovoga, oni to ne mogu dopustiti, jer je to protiv pravice i protiv posjeda. »Da ima okruga carstva koji su sada spojeni sa teritorijem Dubrovnika, koji nije samo pod Portinim protektoratom nego je država obavezana da joj plaća danak, i takva se veza (teritorijalna) ne smije da prekida. Oni (Turci) da imaju tamo tvrđavu Vidosku u kojoi su držali svoje vojnike za stražu, i pod kojom je bio kraj koji je dopirao do dubrovačkog teritorija. Odgovorio sam da apsolutno ne znam i neću da znam za Dubrovnik koji da nema nikakve veze sa sadašnjim ugovorom«. Kad je dalje Ruzzini tumačio kako je Venecija u posjedu onoga kraja i tvrđava u njemu, zapitaše ga Turci koje su tvrđave, a kad im je Ruzzini spomenuo Klobuk, odgovoriše mu da oni ne znaju šta je to Klobuk, jer da to još nije nikakvo osvojenje, ako se negdje metnu neke stražare ili slično. I ostali dio ovog Ruzzinijeva izvještaja slaže se s onim što sam prije naveo iz zapisnika ove sjednice. Slično je on izvijestio svoju vladu i o sjednici 18 januara.[18]

Kako je mletački punomoćnik otezao sa svojim pristankom, sastali su se 22 januara ostali delegati. Grof Schlich je na to iznio da se ne smije dalje da odugovlači, i da je potrebno i da mletački poslanik pristane na mirovni ugovor, ali, kako on to oklijeva, da je potrebno da se ostali saveznici pobrinu za članke mirovnog ugovora između Turske i Venecije. Mauro Kordato je izjavio kako je Turska jednako i prema Veneciji kao i prema svim ostalim saveznicima puna dobre volje.

Videći situaciju predložio je Schlich: »U slučaju da (mletački poslanik) ne primi predloženi mu mirovni ugovor, taj će se ugovor

[18] Relazione S-r Ruzzini plenipotenziario per la pace dopo l' acquisto della Morea a Karlovitz u Marciana u Veneciji. MMS. ital. cl. 7. No 902. Izvještaj Ruzzinijev od 17 i 18 januara 1699. Publ. djelomično Ljubić, Rad 54, str. 120, 121.

Relazione del Congresso di Carlovitz e dell' Ambasciata di Vienna di S-r Carlo Ruzzini, Cav. — 1699. 19 Decembre — publ. J. Fiedler u »Die Relationem der Botschafter Venedigs«, III, str. 345 i d.

između Turske i Venecije sklopiti u Beču, na istoj osnovi i pod istim, a nikako pod gorim uslovima od ovih ovdje, uz intervenciju posrednika, u roku od šest mjeseci poslije nego turski poslanik stigne u Beč«. Grof je Schlich dalje predlagao: 1) Ima da se sačuvaju interesi mletačke republike da i ona bude sadržana u ovom ugovoru.

2) Budući da to ne može mletački opunomoćenik, saveznici će za njega pregovarati i načiniti ugovor prema onome što je postignuto, ali potpisati ne mogu.

3) Ako republika prima ugovor, treba da to izjavi u roku od trideset dana od ratifikacije jednom ispravom, a tekst mirovnog ugovora treba da se dovrši u Beču.

4) Ako republika na ovo ne pristaje, treba da se sve raspravi u Beču, ali tako da ona ne može da dobije manje od onoga što joj se ovdje (u Karlovcima) dalo.

Pošto su se o tome u načelu sporazumjeli, prijeđoše na pojedinosti. Mauro Kordato pristane da se između Knina i Čitluka imenuje i Vrlika i Dvare, sa teritorijem koji im pripada.[19]

I 23 januara nastavila se konferencija bez mletačkog poslanika, a nije bio prisutan ni poljski, koji je javio da je bolestan.

25 januara javljala je carska delegacija u Beč o Dubrovniku da još uvijek postoji golema teškoća, ali da se ipak u najvećoj tajnosti o tome pregovaralo »više u korist Dubrovnika nego Mlečana«.[20]

U zapisniku sjednice 25 januara zapisano je: »Dubrovački je teritorij zadavao teškoća, jer ga Mlečani hoće da odijele od veze sa Turskom, a Turci hoće da tu vezu zadrže. Toga je dana pao i prijedlog da dubrovačko zaleđe bude neutralno, da ne bude pod ničijom vlasti i svima na upotrebu.[21] Ali taj prijedlog nisu Turci prihvatili, ostajući uvijek nepokolebljivo na svom prvom prijedlogu.

I tako je došao i 26 januar koji je bio fiksiran za potpisivanje postignutih sporazuma. O tom izvješćuje carska delegacija cara:

»Pošto se ultimativni termin posljednjih 15 dana jučer svršio, a mletački poslanik nije bio u mogućnosti da ugovor potpiše ili da ukloni nesporazumke, a mi nismo mogli da carski mirovni ugovor duže pustimo u pogibelji i nestalnosti, to smo mi mirovni ugovor

[19] Zapisnik sjednice dana 22 jan. 1699. HHS. Turcica 1699. Fasc. 83 a.
[20] Karlovitz dd. 25. I. ibid.
[21] 25 jan. ibid.

(instrumentum pacis), koji je već pred nekoliko dana bio potpuno uređen, napokon danas u ime božje, sa svim mogućim svečanostima, potpisali, kako su to učinili ruski opunomoćenik prekjučer, 24, sa svojim primirjem, a poljski jutros, nekoliko sati još prije nas.

Ali da se mletačka republika ne bi mogla tužiti da je i od Vašeg Carskog Veličanstva napuštena, to smo mi, zajedno sa poljskim poslanikom, zbog naše obaveze koja proistječe iz Svete lige, mletački interes u konferencijama koje smo s Turcima u tu svrhu imali sa najvećim naporom toliko sačuvali da smo sve ono što se u ovim prilikama moglo postići učinili. To se dogodilo jedino zbog tako velike obaveze koju je Vaše Carsko Veličanstvo pokazalo kao što to mogu da posvjedoče medijatori, a to mora da prizna i sam poslanik (mletački). I Turci kažu da oni nikada ne bi na ovo pristali, nego samo iz toga obzira.« — »Mletački poslanik može ili u prva tri dana — koje mu Turci ne daju iz obaveze, nego iz blagonaklonosti — prihvatiti ove uslove i potpisati svoj mirovni ugovor, ili se za to izjaviti u roku od trideset dana i potpisati mirovni ugovor u roku od dva mjeseca pošto turski poslanik u Beč stigne, ili pak u roku od šest mjeseci, poslije dolaska turskog poslanika u Beč, na temelju iste osnove mirovnog ugovora i uz iste medijatore, uz intervenciju carskih ministara, mirovni ugovor rezimirati i izraditi, a dotle treba da vlada primirje sa obje strane.« Carski su poslanici to sve saopćavali caru ističući kako su oni doista radili u interesu Venecije.[22]

Približavao se 26 januar, koji je dan bio ugovoren za potpis uglavljenih tačaka mira, a Ruzzini je uzalud čekao nove upute iz Venecije. Kad su mu te došle, upravo 26-og, već su ostali bili potpisali, i to ne samo svoje nego i one koje su oni stvorili za Veneciju, ali s time da ih Venecija može da prihvati ili ne.

Ruzzini, koji nije imao punomoći za takav mirovni ugovor, nije ga potpisao. Sve ostalo bio bi potpisao, ali prema njegovoj izjavi nije mogao ono što se odnosilo na Dubrovnik. Sada je molio carske delegate da nastoje zadržati Turke još nekoliko dana.[23] A i carski su se delegati nadali da će on ipak potpisati.[24]

31 januara pisao je Marsigli Kinskome: »Gospodin mletački poslanik bio je kod mene da mi zahvali za ono što sam ja učinio

[22] 26 jan. Karlovitz. An Hof-Kriegs-Presidenten. HHS. Turcica cit.
[23] An Ihro Kays. Mayest., Lager oberhalb Karlovitz den 30-ten Januarij 1699. HHS. Turcica. Fasc. 83 a.
[24] Schlich Kinskome, 31 jan. 1699. Isti arhiv, isti konvolut.

u korist njegove republike, a osobito u Dalmaciji, gdje je ona, ako se izuzme onaj dio koji je uz Dubrovnik, bila jako dobro potpomagana. Znajući da sam naročito ja sve to bio projektirao, on je htio da mi pokaže naročitu obavezu od strane njegove domovine. Ja sam mu odgovorio da sam u svemu slušao svoje starješine i da sam radio po svom duhu koji je uvijek nastojao da poslužim njegovoj republici u svemu onome što bi se složilo sa interesima Njegova Veličanstva Cara . . . a da je pokušaj o Dubrovniku bio rđavo fundiran prema otomanskom carstvu. Kad ovo carstvo nije htjelo da ništa otstupi od dubrovačkog dijela na traženje Njegova Veličanstva, tad je on mogao dobro shvatiti da neće ni mletačkoj republici pustiti liniju koja bi mu oduzela trgovinu koja je osnov danku.«[25]

Tako je Marsigli, za koga smo vidjeli kako je bio plaćen od dubrovačke republike da radi u njenom interesu i koji je cijelo vrijeme i radio za taj interes a protiv mletačkog, pa čak i uvjeravao samog Kinskoga o neosnovanosti i nemogućnosti mletačkih traženja, imao to zadovoljstvo da mu sam mletački delegat za njegovo pomaganje Veneciji zahvaljuje.

Tačke mirovnog ugovora, potpisanog u Karlovcima 26 januara 1699, koje se odnose na Dalmaciju, Hercegovinu i Boku Kotorsku:

Glava osma.

»U Dalmaciji tvrđave Knin, Sinj i Čitluk sa Gabelom, koje se sada nalaze u posjedu i vlasti mletačke republike, ostaće u mirnom posjedu i vlasti njezinoj. Ali, kako treba načiniti takve granice da posjedi budu jasni, a podanici sa obje strane u miru i spokoju, i da se ne dođe do bilo kojeg mogućeg nesporazuma koji bi, na bilo koji način, mogao da poremeti mir na granicama, sporazumjelo se je, da se od kninske tvrđave do vrličke tvrđave, i od ove do tvrđave Dvare, i od ove do vrgoračke tvrđave, i isto tako od ove do tvrđave Čitluk povuku prave linije, i da se odijele granice tako da u području spomenute linije, prema mletačkom posjedu i moru, sve zemlje i okruzi, sa tvrđavama, kulama, kaštilima i utvrđenim mjestima ostanu u punoj vlasnosti spomenute republike, a zemlje i okruzi koje će biti izvan spomenute linije ostanu u posjedu i vlasti Visokog carstva, sa kaštilima, tvrđavama, kulama i utvrđenim mjestima koja se u njima nalaze. I neće se dopustiti ubuduće nikakvo pro-

[25] Marsigli Kinskome, 31 jan. 1699. Ibid.

dživanje, ni proširivanje, ni suzivanje ni s jedne ni s druge strane. A spomenute će se linije, već prema mogućnosti mjesta, načiniti jasne i očite sa međašima ili brežuljaka ili šuma, ili rijeka i tekućih voda, a gdje mjesto neće omogućiti da se jasno vidi (granica), postaviće se znakovi sa jarcima i kolcima i stupovima, kako će zajedničkim sporazumom odlučiti komesari obiju strana koji budu određeni za to označivanje... A da spomenute tvrđave u posjedu republike imaju i u fronti odgovarajući prostor i teritorij, odrediće komesari tvrđavama Knina, Vrlike, Dvara, Vrgorca i Čitluka teritorij od jednog sata hoda u ravnoj liniji ili u polukružnoj, prema tome kako će dopustiti ili zahtijevati teren. Kninska će tvrđava imati na strani prema Hrvatskoj, sve do granice carske vlasti, bez bilo kakvog prejudicija triju vlasti koje će u onom kraju imati međaše svojih granica. Tu će se morati uvijek da pazi na pravo koje je priznato svakoj od ovih triju vlasti ovim univerzalnim mirom.

Spomenutu će liniju poštovati jedna i druga strana, ali ako, blizu ili unutar nje, ostane koja tvrđava Visokoga carstva, a u njenom zaleđu bude njezin cijeli teritorij, trebaće da dobije u fronti polukružno terena, u dubini od jedan sat hoda od nje.

I za tvrđavu Čitluk daće se isto tako teritorij jednog sata hoda, a u boku linije povučene do Čitluka prostor od dva sata, povukav jednu pravu liniju sve do mora...«

Glava deveta.

»*Teritorij i kotari dubrovačke države* (signoria di Ragusa) *biće u nastavku teritorija i okruga Visokog carstva, otstranjujući svaku zapreku koja sprečava nastavak i komunikaciju zemalja spomenute sinjorije sa zemljama samoga carstva.*«

Glava deseta.

»U blizini Kotora, Hercegnovi i Risan, koji su sada u posjedu i vlasti mletačke republike, ostaće u njezinu mirnom posjedu sa svojim teritorijem. To se isto razumijeva za svaku drugu tvrđavu koja se nalazi u onom kraju, a sada je u posjedu republike.«[26]

[26] Archivio veneto. Diplom. Atti relativi alla pace di Carlovitz. Ovo je prijevod iz talijanskog originala, koji je ovjerio Mauro Kordato. U istom se mletačkom arhivu nalazi i turski original.

Cijeli mirovni ugovor u Karlovcima izdan je u Corps Universel diplomatique du droit des genes par Mr. J. du Mont baron de Carels Croon. Tome VII. Partie II, A Amsterdam, chez P. Brunel, R. et J. Wettstein etc. A La Haye chez P. Husson et Charles Levier, MDCCXXXI.

Kako smo kazali, mletački punomoćnik nije htio ovaj mirovni ugovor potpisati. Carski su delegati ipak zadržali turske sve do 2 februara, nadajući se da će do tada stići instrukcije iz Venecije i da će Ruzzini potpisati. Ali, kad ni do tada nisu stigle Ruzziniju takve instrukcije, turski su delegati odlučili da otputuju za Beograd.[27] Tada je krenuo i Ruzzini sa prijepisom mirovnog ugovora koji on nije potpisao u Veneciju da usmeno izvijesti senat o stanju stvari.

Sada je Venecija trebalo ili da u roku od 30 dana potpiše spomenuti mirovni ugovor ili da u roku od šest mjeseci pristupi sporazumijevanju s Turcima, pomoću istih posrednika. Mletački je senat ipak odlučio 7 februara 1699 g. da potpiše taj isti ugovor, znajući vrlo dobro da neće u novim pregovorima postignuti ništa od Turaka koji su već imali mir sa carem.

13 februara javljao je Loredano Kinskome da je senat ratificirao mirovni ugovor u cijelosti i tražio je od njega da se utvrdi način kako će ga on predati posrednicima. Istog dana pošao je Loredano u istu svrhu Kinskome kojemu je izložio da je on u zadnjih osam dana primio tri kurira iz Venecije, od kojih mu je prvi donio odgovor senata na Ruzzinijev izvještaj o turskim zahtjevima glede Dalmacije. Senat je, prema tome Loredanovu pripovijedanju, nalagao Ruzziniju da, držeći se već danih uputa, pokuša sve moguće da uspije, ali uvijek s time da ne smije da uništi ni vjeru u kongres ni u mir. Ako bi vidio da su Turci nepopustljivi, da on naposljetku popusti. Drugi i treći kurir da je, zbog položaja u kom se nalazi republika, donio ratifikaciju onoga što su potpisali carski delegati.[28]

I tako je Venecija, poslije šesnaest godina ratovanja i nastojanja da Dubrovnik opkoli i, odijelivši ga teritorijalno od Turske, ekonomski uništi, igru izgubila. Mletačka diplomacija i mletački novac i mletačko oružje podlegli su mudroj i vještoj diplomaciji maloga Dubrovnika. Dubrovnik je opet dobio svoje zaleđe, neprekinutu vezu s turskim carstvom, svoju trgovačku nezavisnost, a s njom spasao i osigurao i svoju političku slobodu.

[27] Izvještaj carskih delegata od 4 februara 1699. HHS. Turcica, cit. konvolut.

[28] Loredano Kinskome dd. Vienna 13 febr. 1699. HHS., cit. konv.

[29] Notica Kinskoga: Veneris, 13 febr. 1699. HHS., cit. konv.

DUBROVAČKA REPUBLIKA
I OKOLICA
1683 – 1699
MOSTAR
NEVESINJE
GACKO
POČITELJ
STOLAC
VID
KULA NORIN
GABELA
OPUZEN
HUTOVO
LJUBINJE
KLEK
HRASNO
STON
SLANO
POLJICA
PANJANI
RIDANI
NIKŠIĆ
OKLOBUK
MLJET
SIPAN
GRUŽ
USKOPLJE
KORJENIĆI
GRAHOVO
KOLOČEP
DUBROVNIK
ČARINE
KONJSKO
CAVTAT
KRUŠEVICA
RISAN
ERCEGNOVI
PERAST
KOTOR
CETINJE
BUDVA
MOLUNAT
J A D R A N S K O M O R E
GRANICA DUBROVAČKE REPUBLIKE
GRANICA MLETAČKE OKUPACIJE U DOBA SKLAPANJA MIRA U KARLOVCIMA 1699
GRANICA MLETAČKOG POSJEDA KOJA JE ODREĐENA U MIRU U KARLOVCIMA

Slovenski efektivni prezenat

Napisao redovni pravi član
Dr. A. Musić

Primljeno u sjednici historičko-filologičkog razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 26. marta 1935.

1. Mjeseca augusta 1934. primio sam dobrotom pisca iz Wilna knjigu: E. Koschmieder, Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie próba syntezy. Wilno 1934. — zajedno s pismom, u kojem me pisac pita za mišljenje o upotrebi prezenta perfektivnoga glagola za sadašnjost (t. zv. praesens effectivum*) u slovenskom jeziku (n. pr. *priporočim, zahvalim* itd.). Prema svome mišljenju, da je za sadašnjost na mjestu samo prezenat imperfektivnoga glagola, ja sam mu odgovorio, da upotrebu perfektivnoga prezenta za sadašnjost držim za grdan abusus. Ali me je ta zgoda potakla, te sam se stao za to pitanje pobliže zanimati. Ogledao sam, što se o tome već pisalo, i to: J. Navratil, Beitrag zum Studium des slav. Zeitwortes alter Dialekte. Wien 1856. — J. Šolar, Die Tempora und Modi im Slovenischen mit Rücksicht auf das Deutsche und die class. Sprachen, Jahresbericht des O.-Gymnasiums in Görz 1858. — L(uka) P(intar) u Ljublj. Zvonu X. 1890. — V. Bežek u Ljublj. Zvonu XI, 1891. — P. S. Škrabec u Archivu f. sl. Phil. XXV, 1902. i na koricama časopisa „Cvetje z vrtov sv. Frančiška" XXIII, 1906 — XXIX, 1912. — J. Mencej u Archivu f. sl. Phil. XXVIII, 1906. — R. Perušek u izvješću ljublj. gimnazije za l. 1909./10. — — Budući da to još nijedan od mojih prethodnika nije učinio, stao sam tražiti primjere za takovu upotrebu prezenta perf. glag. u narodnim pjesmama slovenskima (izd. K. Štrekelj I—IV.). Da bih se poslije lakše na njih pozivao, navest ću primjere iz njih odmah ovdje, i to čitav samo po koji za one glagole, za koje imam po

* Taj ću naziv u svojoj raspravi upotrebljavati kao poznat u slovenskoj nauci, premda ga ne odobravam.

više primjera. Evo tih primjera: Mi pa raji glavo *damo*, kakor Turku ključe dat'. I, 63.* — Ali mi daste vašu Micu? Mi b' ju dali, ma ne viémo, kán je šla! III, 235. (očekuje se odgovor u efektivnom prezentu, zato je i u pitanju; kondicional je radi adversativne rečenice). — Jaz razpnem roke, vas *objamem* še, Bog ve, če ma gdaj več vidla se? IV, 79. — Mi se od vas *odločimo*, Bogu vas *perporočimo*. III, 102. — Zadnjič vam *podam* roko, če me več nazaj ne bo. IV, 71. — Jaz ti za gotov *povem*, per nas žene kraljujejo. I, 108. — Hišnemo očeto *šenkamo* eno rodeči gartaži. III, 98. — Slovo od vas *vzemem*, oh kak lon vaš sin zdaj *da?* IV, 83. — Jaz *ne podam* rokó, *ne vzamem* od te slovó, jaz te pač ljubil bom, dokler bom živ. I, 735. — *Zahvalem* vas za vse lepu, duša pak *zračim* Bagu. III, 622. — Rjeđe dolazi ta konstrukcija uz druge glagole; n. pr. (kaj si) *izgovoriš?* — (jaz si) *zvolim* I, 487. — *obljubim* I, 293. — (na kolena) *pademo* III, 114. — *poslovim se* IV, 93. — *rečem* III, 808. — *spovnem se* IV, 89. — (zapoved) *zapové* III, 795. i dr. Ali valja priznati, da je često teško odlučiti, je li koji prezenat upravo efektivni ili prosto futurski.

2. A sad mi se valja obazreti na to, kako upotrebu efektivnoga prezenta tumače moji prethodnici. Razlikovati valja dvojaki smjer. Jedni (Bežek, Mencej, Perušek) povode se za Navratilom (o. c. str. 65.) i Miklošićem, koji u svojoj Sintaksi na str. 777. kaže: „Im Asl. ist dieser Gebrauch (sc. der Gebrauch des Praesens vbi. perf. von einer gegenwärtigen Handlung) meist auf eine vom griech. Original abweichende Auffassung oder auf ein Versehen zurückzuführen. In Nsl., Oserb. und Nserb. beruht er auf dem Einflusse des Deutschen" — te drže tu upotrebu za germanizam. I Vondrák pridijeva slov. efektivni prezenat njemačkomu utjecaju. (Vergl. slav. Gramm. II. Göttingen 1908. str. 189. i 272.) Ali čovjek se pita, u čemu se tu javlja njemački utjecaj? Zar u tom, što se njemački i latinski prezenat imperfektivni prevodi slovenskim prezentom perfektivnim? Tako se u najstarijem spomeniku slov. jezika, u brižinskim ulomcima (od g. ca. 1000.) njemački imperfektivni prezenti: *ich beichte, ich empfehle, ich entsage (confiteor, commendo, abrenuntio)* prevode slovenskim perfektivnim prezentima: *ispovědĕ, poročo, zaglagoljo*. To bi dakle bilo nasljedovanje, koje od svoga uzora odstupa. Ali se valja pitati također, što je moglo

* Rimski broj znači svezak, arapski stranu.

prevodioca ponukati, da je išao njemačke i latinske imperfektivne prezente prevoditi slovenskim perfektivnima. Na to pak pitanje ja ne nalazim drugoga odgovora do taj, da je to činio, jer je znao, da se u slovenskom jeziku u takovom značenju rado upotrebljava perfektivni prezenat. Dakle baš ono, što bi imalo biti germanizam, dokazuje, ako se isporedi s njemačkim jezikom, ne samo da nije germanizam, nego i to, da efektivni prezenat mora imati korijen u samom slovenskom jeziku. Ako li bi se pak pomislilo, da se prevodilac nije obazirao na to, je li glagol imperfektivan ili perfektivan, nego izabrao onaj, koji mu je prije na pamet došao, bio imperfektivan ili perfektivan, onda se ne bi moglo razumjeti, kako se tako postala konstrukcija mogla držati kroz tisuću godina sve do danas, i to ne samo u knjizi, nego i u narodu. Po tom držim, da pada ne samo teza o njemačkom utjecaju, nego i Miklošićeva tvrdnja (l. c.): „Es bedarf keines Beweises, dass jene nsl. Grammatiker irren, die den nsl. Sprachgebrauch für ursprünglich halten."

3. Druga skupina mojih prethodnika zastupa mišljenje, da efektivni prezenat ima svoj korijen u samom jeziku slovenskom. Glavni joj je zastupnik učeni, za jezik slovenski veoma zaslužni franjevac o. Stanislav Škrabec. On polazi od zamjedbe, da su glagoli, koji dolaze u efektivnom prezentu, takovi, da im se radnja vrši tim, što se izriču, dakle riječju. Ali ne valja misliti, da su takovi samo perfektivni glagoli, nego i oni imperfektivni, koji takovim perfektivnima odgovaraju. Ako kažem n. pr. *zahvaljujem* ili *zahvalim,* vršim tim radnju, koju glagol znači. A sada umuje Škrabec ovako: Budući da onaj, koji govori, govori u sadašnjosti, a tim, što govori, radnju glagolsku i vrši, mora ona biti sadašnja, bila imperfektivna ili perfektivna. Što takav perfektivni glagol znači izvršenje (effectum) neke radnje, prozvao je Škrabec njegov prezenat praesens effectivum. Ali on je kod toga umovanja neke momente, koji su za rješenje našega pitanja važni, pregledao. Tako prije svega utvrđeno pravilo, da perfektivna radnja nigda i nikako ne može biti sadašnja, jer ne traje. K tomu treba konstatirati, da mnogi od onih glagola, koji dolaze u efektivnom prezentu, nijesu takovi, da bi im se riječju vršila radnja; tako n. pr. onaj, koji hoće da kušne ili da objame ili da poda ruku, nije dosta, da to samo kaže (isp. navedene primjere iz N. p.). Napokon nije Škrabec uzeo na um pravu prirodu perfektivne radnje i odnos njezin prema imperfektivnoj. Perfektivna radnja naime nije neka posebna radnja, nego samo

uspjeli završetak (izvršenje) ili početak imperfektivne. Prvi slučaj imamo ponajviše onda, ako su imperfektivni i perfektivni glagoli formalno jednaki t. j. obadva nesložena s prijedlogom ili obadva složena s prijedlogom, a drugi onda, ako imperfektivan glagol nije složen s prijedlogom, a perfektivni jest; n. pr. za prvi slučaj: *padati: pasti, sedeti: sesti, razbijati: razbiti, natakati: natočiti, umirati: umreti* itd.; — za drugi slučaj: *poteći: teći, zboleti: bolovati, zapeti: peti, ispregovoriti: govoriti* itd. Glagoli prvoga slučaja mogu se zvati efektivni ili resultativni, a oni drugoga slučaja ingresivni ili inhoativni. A perfektivni su glagoli mnogi takovi, da mogu prema jednomu imperfektivnomu biti efektivni, a prema drugomu ingresivni; n. pr. *sedati: sesti: sedeti, legati: leći: ležati;* i *pasti* može značiti konac radnje ili početak daljega padanja itd. O tom bi se dalo još mnogo govoriti. Meni je dosta, da na to upozorim. Sada mi valja samo još istaći, da su perfektivni glagoli, koji dolaze u efektivnom prezentu, svi efektivni. A ja držim, da se i perfektivni glagoli, koji dolaze uopće u prezentu, shvaćaju svi kao efektivni. Onda pak valja zaključiti ovako: Ako je vrijeme, u koje tko govori, za nj sadašnje i ako bi imperfektivni glagol, kad bi njega upotrijebio, značio tu sadašnjost, onda prezenat perfektivnoga glagola, koji znači izvršenje imperfektivne radnje, shvativši glagol kao efektivan, — mora značiti budućnost. Tako dolazim do spoznanja, da prezenat perfektivnoga glagola za onoga, koji govori, znači budućnost. Ako Šolar u svojoj naprijed spomenutoj raspravi za perfektivni prezenat na mjestu, gdje bi se očekivao imperfektivni, navodi kao uzrok to, da se onaj, koji govori, ne obazire na ono, čim se taj čas bavi, pa samo spominje, što hoće tim da postigne, — nije li tim naslutio ono, što je netom drugim riječima izrečeno? Pa onda ako je često teško odlučiti, je li koji perfektivni prezenat efektivan ili futurski (isp. § 1.), ne dolazi li to otuda, što je i efektivni prezenat zapravo futurski?

Pokazalo se, da vrijeme, u koje pada izvršenje radnje efektivnoga prezenta, zavisi o pretpostavljenoj imperfektivnoj radnji. Efektivni prezenat dakle nema svoga vlastitoga temporalnoga određenja, nego ga dobiva od imperfektivnoga. Stoga ni Škrapčevo spomenuto umovanje, da naime radnja perfektivnoga glagola, kojemu se radnja vrši riječju, ako se izriče u sadašnjosti, mora biti sadašnja, ne može obastati.

4. Ali uza sve ono, što je razloženo, ne da se poreći, da se efektivnim prezentom kazuje sadašnjost, samo se pita, kakova. Valja naime razlikovati dvojaku sadašnjost: užu i širu. U ž a je ono vrijeme, u koje onaj, koji govori, baš govori. A š i r a zahvaća i neko vrijeme i prije i poslije onoga, u koje onaj, koji govori, baš govori, a koliko vremena zahvaća, odlučuje sam on. Kod efektivnoga prezenta vrijeme imperfektivne radnje pada u užu, a perfektivne u širu sadašnjost, koja zahvaća i onu budućnost, u koju za onoga, koji govori, perfektivna radnja pada. Često se i uža i šira sadašnjost ističe adverbom 'sada' (slov. *sedaj, zdaj*), pa taj adverab dolazi i pred efektivnim prezentom kao znak šire sadašnjosti, n. pr. Od očeta *zdaj* vzamem slovo. N. p. IV, 84. (isp. Če mi ne daste španskiga kraljiča, *zdaj, zdaj* bom vzela beneški tabor. N. p. I, 74.)

Može se još pitati: kako može perfektivna radnja pa i za širu sadašnjost biti sadašnja? Za vrijeme, u koje pada, ne može biti sadašnja, i tko bi u to vrijeme govorio, jamačno bi je izrekao preteritom (aoristom), jer bi ta sadašnjost bila za nj uža, za koju perfektivna radnja mora biti prošla. Ali onaj, koji je izriče efektivnim prezentom, ne stoji na stajalištu toga vremena, nego onoga, u koje se vrši pretpostavljena imperfektivna radnja, a za to je stajalište perfektivna radnja buduća. Ali ta budućnost pada u područje vremensko, koje je za nj šira sadašnjost.

5. Pita se također, kako to, da perfektivni prezenat svih glagola u istoj situaciji, kao efektivni prezenat, ne dobiva isto značenje kao efektivni prezenat, nego samo perfektivni prezenat nekih glagola. To se pitanje osniva na krivom mišljenju. U istinu perfektivni prezenat svih glagola u istoj situaciji dobiva u principu isto značenje kao efektivni prezenat. Samo mora situacija biti doista ista. Tako n. pr. tko vidi, da jabuka pada s drveta, može reći: slov. Zdaj jabolko *pade* (= past će) z drevesa. Ili ako je doznao, da ptica dolijeće k drvetu, može reći: slov. Zdaj ptica *prileti* na drevo. Smisao je perfektivnomu prezentu isti kao efektivnomu. Ali ima jedna znatna razlika. Onaj, koji to kaže, mora biti obaviješten, da se imperfektivna radnja već vrši (da jabaka pada, da ptica dolijeće); inače ne može radnju perfektivnoga prezenta tvrditi kao blisku radnji imperfektivnoga prezenta ili kao izvršenje sadašnje imperfektivne radnje. A kod efektivnoga prezenta onaj, koji govori, sam zna, da se imperfektivna radnja vrši, jer je vrši on, što se vidi

već po značenju onoga glagola, koji je u efektivnom prezentu. Glagoli naime, koji dolaze u tom prezentu, mahom su takovi, da im radnja potječe iz duševnoga raspoloženja onoga, koji govori, a volja, koja se njima očituje, izlazi iz slobodne odluke njegove, dakle da vršenje radnje stoji samo do njega, što naročito vrijedi za one glagole, kojima se radnja vrši riječju, te onaj, koji govori, već a priori bez posebna obavještenja zna, da se vrši, ako se vrši, jer je vrši sam, te joj perfektivnim prezentom može navijestiti i izvršenje. Ako n. pr. Prešernov Črtomir kaže: S seboj *povabim* druge vas junake — znači to, da on, dok tako govori, u sebi već vabi junake i zna, da ih vabi, pa stoga i može kazati, da će tu radnju i izvršiti t. j. da će sada, u budućnosti, koja pada još u širu sadašnjost, junake i povabiti. A tako se njegove riječi i razumiju.

6. Budući da je za konstrukciju efektivnoga prezenta potrebno, da radnju glagola i imperfektivnoga i perfektivnoga onaj, koji govori, vrši sam, razumljivo je, da efektivni prezenat dolazi obično u 1. licu; u 2. dolazi najčešće u pitanju, ako se na pitanje očekuje odgovor u 1. l., pa u hipotezi, u 3. l. ponajviše u indirektnom govoru, rijetko inače; n. pr. Vi pa mate lejpo čer; jel mi jo *date*, ali nej? N. p. II, 157. — Prva zapoved *zapove*. N. p. III, 795. (sama bi zapovijed rekla: zapovem).

7. Po onom, što je rečeno, mogu se kao glavna obilježja efektivnoga prezenta označiti ova dva: prvo to, da radnju glagola i imperfektivnoga i perfektivnoga vrši sam onaj, koji govori, a drugo to, da je glagol takav, da mu radnju može vršiti samo onaj, koji govori. Ipak nijesu ta obilježja učinila, da se efektivni prezenat stao držati za perfektivni prezenat osobita značenja, nego to, što se sadašnjost, u kojoj se perfektivna radnja vrši, krivo shvatila kao prava (uža), pa se nauka našla pred problemom, kako se perfektivna radnja može vršiti u pravoj sadašnjosti, jer je vrijedilo utvrđeno pravilo, da se perfektivna radnja nigda i nikako ne moše vršiti u toj sadašnjosti. Kako se nastojalo riješiti taj problem, vidjeli smo naprijed. Kod toga se nije shvatilo, da je problem nastao na krivoj pretpostavci, pa zato mu je racionalno rješenje postalo nemoguće. Je li meni uspjelo otkriti pravu prirodu efektivnoga prezenta, pokazat će budućnost.

Vidjelo se, kako je za konstrukciju efektivnoga prezenta važno značenje glagola, koji u njemu dolaze. Ja sam ih nastojao u § 5.

ukratko označiti, a izbrojio ih je čitavo mnoštvo J. Mencej o. c. str. 40 i 46. Nauci bi trebao za njih poseban naziv, a taj je teško naći. Tako se n. pr. efektivnima ne mogu zvati, jer je svaki glagol u perfektivnom prezentu efektivan, pa imao makar kakovo značenje, kao što će se još bolje vidjeti poslije u §§ 12—14. Mencej upotrebljava za njih naziv: apstraktni glagoli, ali ima na umu samo glagole, kojima se radnja vrši riječju. Tako zove iste glagole i Perušek. Meni padaju na pamet nazivi: subjektivni ili intimni glagoli, ali me ni oni ne zadovoljavaju. Tako neka to pitanje ostaje neriješeno, dok ga koji sretniji istraživač ne riješi. Za sada je najpreča potreba konstatirati, koji se glagoli doista u narodnom govoru upotrebljavaju u efektivnom prezentu, pa onda će se jamačno i naziv za njih lakše naći, jer će ih sigurno biti manje, nego se obično misli.

8. Ovdje hoću još da promotrim oblike glagolske, koji kadšto dolaze ondje, gdje bi se očekivao efektivni prezenat. Tako dolazi dosta često prezenat imperfektivnoga glagola, ako se hoće da istakne samo vršenje (bez obzira na izvršenje) imperfektivne radnje. Taj je oblik običan u starom slovenskom, ali ima ipak primjera i za efektivni prezenat (isp. § 2. i Miklošićevu Sintaksu str. 777.), pa u drugim jezicima slavenskima, ali ga ima i u slovenskom. Primjere iz starijih pisaca v. kod Menceja o. c. str. 43. i d. (n. pr. *zakljnam, pošilam, oznanujem* itd.). Iz Narodnih pjesama zabilježio sam ovaj: Pri fari zvonovi že milo pojo, od bratov preljubih jaz *jemljem* slovo. N. p. IV, 106. Vojnik opraštajući se od doma ne kaže, kao obično, *vzamem* s. (isp. varijante!) nego: *jemljem* s., jer hoće da istakne samo to, koju radnju vrši, a ne i koju hoće da izvrši, a to jamačno zato, što je vrši u isto doba, kad i zvonovi premilo pojo. Dolaze i oblici participa pret. akt. II. ili infinitiva od perfektivnoga glagola s pomoćnim prezentima *bodem, čem, moram (= imam);* n. pr. Če mi ne daste španskiga kraljiča, zdaj zdaj *bom vzela* beneški tabor. N. p. I, 74. — Ti *čem povedati,* kar smo dans vidli mi. III, 51. — Od moje dežele slovó jest *čem uzet.* IV, 82. — *Povedat' moram* ti, da sem kristjana malikov zapustila vero krivo. Preš. Ti se oblici mogu shvatiti kao oblici futura, jer se tako opisuje futur u različnim jezicima, a ujedno pokazuju, kako prezenat perfektivnoga glagola u futurskom značenju može dobiti pregnantno značenje, koje i efektivni prezenat sigurno često ima i bez takoga oblika, n. pr. *izročim* = bodem izročil, čem izročiti, moram (imam) izročiti.

9. Miklošić spominje upotrebu perfektivnoga prezenta za sadašnjost osim staroslovenskoga i slovenskoga (isp. ovdje § 2.) samo još u oba lužička jezika, gdje je, kao i u slovenskom, pridijeva njemačkomu utjecaju; ali kako se pokazalo, da nije germanizam u slovenskom, nije ni u lužičkim jezicima. Za slovenski jezik Miklošić navodi više primjera, a za lužičke samo po jedan: gl. *pšindu ἔρχομαι*, dl. *pšidu* — citirajući Navratila, o. c. str. 1—3., gdje ima i više primjera. Ali Škrabec se potrudio te je sabrao lijep broj primjera iz lužičkih molitvenika i gramatika (isp. Cvetje XXIX, 7.). U njima dolaze poglavito glagoli iste vrste kao u slovenskom efektivnom prezentu t. j. glagoli, kojih radnja stoji samo do volje onoga, koji govori; tako: *panu* ('padnem'), *přińdžemy* ('dođemo'), *přinjesu* ('prinesem') itd. A pored perfektivnoga dolazi i imperfektivni prezenat s istom razlikom kao u slovenskom (isp. § 8.); n. pr. *padamy* (padamo), *poručam* (preporučujem). Zanimljivo je, da se u gramatikama lužičkih jezika (od G. Liebscha, Bautzen 1884. i G. Schwele, Cottbus 1905—1911.), koje spominje Škrabec, perfektivni prezenat drži za futurski, kakvim se i nama pokazao u slovenskom jeziku. U drugim jezicima slavenskima držalo se — prema Miklošiću, da efektivni prezenat ne dolazi. Ali prof. Koschmieder, koji u knjizi citiranoj u uvodu ove rasprave na str. 107. pristaje uza Škrapca i zove naš slučaj koincidenčnim (jer se riječ poklapa s radnjom), a glagole, koji u efektivnom prezentu dolaze, označuje kao verba dicendi u širem značenju te riječi, navodi na str. 110. primjere i iz poljskoga jezika (iz literature); n. pr. *przyznam, zaproponuję, powiem* (slov. 'povem'), *osmielę się* ('usudim se'), *poproszę* itd. Kao što se vidi, glagoli su iste vrste kao slovenski, a isto onako dolaze i u 1. licu. Pored perfektivnoga dolazi od glagola iste vrste i imperfektivni prezenat; n. pr. *przyznaję się, mówię* ('govorim'), *powiadam* itd. o. c. str. 111. Dodajem, da sam i ja iz kajkavskoga dijalekta srpskohrvatskoga jezika zabiležio par primjera, i to iz Valjavčevih Narodnih pripovesti: Naj me vubiti, jas ti *povem*, koga ti iščeš; ti iščeš Bendeš Vilu Mandalenu. str. 26. — A oni mu veliju: Kaj nam *daš?* On veli: Kaj bi vam dal, da nikaj nemam? 187. — Ti si rekel, da ne buš lajal, pak si me vkanil; ve ja tebi *ne oprostim*, zakaj sem ja ovak stučen. 270. Od glagola *povedati* i *dati* dolazi efektivni prezenat više puta.

10. U konstrukciji, koja se bar donekle može isporediti s onom slovenskoga efektivnoga prezenta, dolazi grčki aorist. Sličnost je

naročito u tom, a) što u grčkom aoristu dolaze glagoli iste vrste kao i u slovenskom efektivnom prezentu; b) što glagol dolazi u 1. licu s istoga razloga kao i u slovenskom efektivnom prezentu (§ 6.); c) što se uz perfektivni aorist razumijeva i imperfektivni prezenat; d) što se imperfektivna radnja vrši neposredno do perfektivne. A razlika je u tom, što u takom aoristu dolaze perfektivni glagoli ingresivnoga značenja, dok smo u efektivnom prezentu našli glagole efektivnoga značenja (§ 3.), od kojih se oni razlikuju po tom, što ne znače izvršenje, nego početak imperfektivne radnje; to je i razlog, da kod prezenta perfektivna radnja dolazi iza imperfektivne, a kod aorista ispred nje. Tako aorisna konstrukcija dobiva takav oblik, kao da je okrenuta prezentska. A kako se izriče ingresivnim ili inhoativnim glagolima, možemo takav aorist zvati ingresivnim ili inhoativnim. Na tu je konstrukciju upozorio i J. Šolar u spomenutoj raspravi str. 19. i naveo za nju dobre primjere, ali je nije objasnio. On dijeli glagole, koji dolaze u slovenskom efektivnom prezentu, na dvije skupine: u jednoj su oni, koji radnju u neku ruku u sebi uključuju (die Handlung gewissermaßen in sich einschließen), kao *obljubiti, vkazati, zapovedati, odpovedati se* itd., a u drugoj su oni, koji radnju uvode (die Handlung einleiten), kao *reči, povedati* itd. Samo prezentu glagola prve skupine nalazi se analogija u grčkom aoristu, a prezentu glagola druge skupine čine analogiju grčki i latinski futuri [n. pr. *ἔκ τοι ἐρέω* (povem) *καὶ ἐπὶ μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι* A 213. — Signa tibi *dicam*, tu condita mente teneto. Verg. Aen. III, 387.]. Šolar očito nije shvatio razliku između slovenskoga efektivnoga prezenta i grčkoga aorista, pa bi bio bolje učinio, da je efektivnomu prezentu našao analogiju u grčkom i latinskom futuru. Uzmimo konkretan primjer: Kad je u Sofoklovoj tragediji „Ajantu" Ajant čuo, kako se njegova žena Tekmesa pobrinula, da on u ludilu ne učini što njihovu sinu, odgovara joj: *ἐπῄνεσ' ἔργον καὶ πρόνοιαν ἣν ἔθου.* Aj. 536. 'pohvalih djelo i brigu, koju si imala'. Glagol *ἐπαινέσαι* 'pohvaliti' shvaća se kao perfektivan ingresivan glagol (= 'početi hvaliti'); a aorist znači, da je Ajant u sebi pohvalio Tekmesino djelo i brigu već onda, kad mu je ona za to kazivala, a razumije se, da hvali i sada (*ἐπῄνεσα* 'pohvalih i hvalim'), ali sadašnja hvala nije izrečena, jer se razumije sama sobom. Primjera ima najviše kod tragikâ, ali već kod Homera čitamo: *ὦ πόποι, ἦ τ' ἐφάμην σε περὶ φρένας ἔμμεναι ἄλλων, νῦν δε σευ ὠνοσάμην πάγχυ φρένας, οἷον ἔειπες.* P 171. 'mislio sam, da si pametniji od

drugih, a sada ti prekorih sasvim pamet, što si to rekao'. Evo još nekoliko primjera s glagolima, koji češće dolaze: *ἥσθην ἀπειλαῖς, ἐγέλασα ψολοκομπίαις.* Aristof. Vit. 696. 'obradovah se prijetnjama, nasmijah se hvastanjima'. — *κατεδάκρυσα καὶ βλέφαρον ὑγραίνω δάκρυσιν.* Eur. Hel. 673. 'zaplakah i oko kvasim suzama'. — *ἐδεξάμην τὸ ῥηθέν.* Sof. El. 668. 'prihvatih ono, što je rečeno'. — *ἥσθην πατέρα τε τὸν ἐμὸν εὐλογοῦντά σε.* Sof. Fil. 1314. 'obradovah se, što si hvalio oca moga'. — *Οἰκέτης. τὸν ζῶντα καίνειν τοὺς τεθνηκότας λέγω. Κλυτ. οἴ ἐγώ. ξυνῆκα τοὔπος ἐξ αἰνιγμάτων.* Esh. Hoef. 886—7. 'Sluga: Da živi ubijaju mrtve, velim. Klit. Jao meni, razumjeh riječ zagonetnu.' — *θεοὺς δ' ἐπώμοσ' ὡς ἀκουσίως τοῖς φιλτάτοις ἑκοῦσιν ἠράμην δόρυ.* Eur. Fen. 433—4. 'bogovima se zakleh, da sam protiv volje svoje, a s voljom najmilijih dignuo koplje.' Više primjera kod Kühnera-Gertha I. str. 163. i kod Stahla Krit. hist. Synt. str. 136. Glagoli nijesu svi jednako izrazito ingresivni, ali neki jesu (n. pr. *αἰνέσαι, ἡσθῆναι, γελάσαι, δακρῦσαι),* ali se i oni, za koje se čini, da nijesu ingresivni, mogu tako shvatiti. Prevodi se taj aorist obično prezentom imperfektivnoga glagola, jer se imperfektivna radnja vrši u sadašnjosti neposredno iza perfektivne, često se aoristu pridijeva pregnantno značenje (isp. § 8.). Tako n. pr. Kühner i Gerth u svojoj grčkoj sintaksi prevode *ἀνοσάμην* u navedenom primjeru iz *P* 171. 'ich muß tadeln'. A često isti glagoli dolaze i u prezentu, kao što i mjesto efektivnoga prezenta i u jeziku slovenskom i u drugim jezicima slavenskima dolazi imperfektivni prezenat (§ 8.). O tom aoristu uopće ispor. Brugmanna-Thumba Griech. Gramm. str. 562 i Delbrücka Vergl. Syntax II. str. 278 i d.

*

11. Dodat ću još nešto, što će, nadam se, moje razlaganje slovenskoga efektivnoga prezenta potkrijepiti. Ali prije moram opet nešto o sebi spomenuti. Ja sam naime već dvaput pisao o slavenskom prezentu perfektivnoga glagola. Jedan put u Archivu für slav. Philol. pod natpisom „Zum Gebrauche des Praesens verbi perf. im Slavischen" (sv. 24, 1902. str. 479. i d.), a drugi put u Южнословенском Филологу књ. I. 1913. св. 1—2. str. 27 i d. pod natpisom: „Značenje perfektivnoga prezenta u negativnim pitanjima u hrvatskom ili srpskom jeziku". U prvom članku ja sam nastojao pokazati, da u slavenskim jezicima pored prezenta imperfektivnoga glagola dolazi isti oblik perfektivnoga glagola posve mehanički svagda onda, kad imperfektivni prezenat ne znači sadašnjosti. Tako se u tom članku

tumači upotreba perfektivnoga prezenta u apstraktnoj rečenici (iterativni prezenat), u značenju futurskom i eventualnom, pa u rečenici sa *da* i u historičkom značenju. U drugom članku radi se o upotrebi perfektivnoga prezenta u primjerima, kakav je ovaj: Zašto mi, brate, *ne dođeš?* N. pj. I, 212. Takav sam prezenat shvatio u značenju iterativnoga prezenta: zašto ni u jednoj prilici ne dođeš, zašto ne ćeš da dođeš? Prezenta efektivnoga nijesam se u tima člancima napose dotaknuo. Na prvi članak osvrnuo se Brugmann u svojoj knjizi „Kleine vergl. Grammatik der indg. Sprachen". Strassburg 1904., ali tako, da je moje tumačenje perfektivnoga prezenta otklonio. Tako moje tumačenje historičkoga prezenta drži za nepravo (unrichtig, str. 577.), a za ono u apstraktnoj rečenici, da je teško pravo (str. 578.). Sam pak Brugmann drži slavenski perfektivni prezenat za futurski slažući se sa Delbrückom (Vergl. Syntax II. str. 333. i d.). Istoga se tumačenja drži Brugmann i u svom Grundrissu 2. izd. II, 3. str. 741. i d. Brugmannov me je otklon iznenadio, ali me je ujedno potakao, te sam išao iznova proučavati taj problem, a to proučavanje dovelo me je do uvjerenja, da je istina na Brugmannovoj strani, da je naime perfektivnomu prezentu ne samo u slučaju, o kojem se ovdje radi, nego svagda značenje futursko ili takovo, koje je od futurskoga postalo; pa neka mi bude dopušteno, da ovdje za one slučajeve upotrebe perfektivnoga prezenta, koje sada shvaćam drukčije nego prije, ukratko razložim svoje sadašnje mišljenje. To je upotreba perfektivnoga prezenta u iterativnom (gnomičkom § 12.) i historičkom (§ 14.) značenju; ali ću se saveza radi osvrnuti i na općeni futurski prezenat (§ 13.) Upotrebu u voluntativnom i eventualnom značenju iznio sam već u svojoj spomenutoj raspravi u Archivu f. slav. Phil. 24. u §§ 3. (str. 489.) i 4. (str. 503.) iz futurske. A kod razlaganja ću se obazirati poglavito na srpskohrvatski i grčki jezik, gdje ima više nego u slovenskom jeziku oblika glagolskih (n. pr. aorist), kojima ću svoje razlaganje potvrđivati, a što vrijedi za jezik srpskohrvatski, to vrijedi i za slovenski i za druge slavenske.

12. U svojoj raspravi o gnomičkom aoristu u grčkom i hrvatskom jeziku u Radu Jugost. akad. 112. pokazao sam, da se u apstraktnim rečenicama imperfektivna radnja glagolska temporalno određuje prema vremenu, u koje se vrši, a za to je vrijeme resp. za onoga, koji u to vrijeme govori, u svakom slučaju ponovnoga vršenja sadašnja te se izriče prezentom imperfektivnoga glagola.

Ponavljanje ne dolazi od prezenta, nego od prirode apstraktne rečenice, u kojoj se vrijeme vršenja radnje ponavlja, jer nije neko određeno vrijeme, nego vrsta vremena. A za perfektivnu radnju držim sada, da perfektivni prezenat kao izričaj za izvršenje pretpostavljene sadašnje imperfektivne radnje znači budućnost, ali da kao imperfektivni tako i perfektivni prezenat znači ponavljanje svoje radnje. Valja držati na pameti, da se kod perfektivne imperfektivna radnja ne izriče, jer se razumije sama sobom. Tako n. pr. Vrijeme grad *gradi,* pa ga vrijeme i *razgradi.* N. posl. — znači upravo: Vrijeme grad gradi pa ga vrijeme i razgrađuje tako, da će ga razgraditi. Vrijeme, u koje se radnja glagolska vrši (i imperfektivna i perfektivna), takovo je, da se ponavlja, pa i imperfektivni i perfektivni prezenat dobivaju značenje, da im se radnje ponavljaju. A da se radnja, koja se ponavlja, može izricati oblikom, koji znači budućnost za onoga, koji govori, to se potvrđuje primjerima iz jezika i slavenskih i drugih indoevropskih; n. pr. Podmuklo pseto najprije *će ujesti.* N. posl. (isp. Maretićevu Gram. i stil. 2. izd. str. 554.). — grč. *οὐδεὶς ἀνθρώπων ἀδικῶν τίσιν οὐκ ἀποτίσει.* Herod. V, 56. 'svatko krivo čineći platit će platu' (isp. Brugmannov Grdr. 2. izd. II, 3. str. 797. i d.). K tomu dolazi i taj važni momenat, da su oblici za prošlu iterativnu radnju upravo preteriti futurskih oblika (srphrv. kondicional, grč. imperf. i aor. s *ἄν;* isp. Rad Jug. akad. 245. str. 73. i d.).

Mjesto prezenta perfektivnoga glagola dolazi u grčkom jeziku aorist, kojega ima još i u srpskohrvatskom; n. pr. Dva loša *izbiše* (= izbiju) Miloša. N. posl. — *ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω. P* 32. 'kad se (nešto) učini, (onda) spozna i luda'. Aorist se od perfektivnoga prezenta razlikuje samo po tom, što se perfektivnim prezentom ističe, da je perfektivna radnja sa stajališta onoga, koji vrši imperfektivnu, buduća, a aoristom, da je za onoga, koji stoji na stajalištu izvršenja imperfektivne radnje, prošla. Dok dakle kod perfektivnoga prezenta onaj, koji govori, na stajalištu, s kojega izriče imperfektivnu radnju, stoji i onda, kad izriče perfektivnu, on se kod aorista prenosi na drugo stajalište t. j. na stajalište izvršenja imperfektivne radnje, za koje je perfektivna prošla.

Kako aorist kao oblik gnomičkoga značenja upotrebljava jezik grčki, a možda i staroindski, i kako u srpskohrvatskom gnomički aorist pred perfektivnim prezentom uzmiče, može se reći, da je aorist stariji oblik gnomičkoga značenja, a perfektivni prezenat mlađi. Isp. Delbrücka Vergl. Syntax II. str. 286. i d.; Brugmanna Grdr. 2. izd. II_2 3. str. 766. i d.; Maretića Gram. i stil., II. izd. § 588, b.

13. Vidjeli smo kod efektivnoga prezenta, kako perfektivni prezenat može steći značenje budućnosti. A ta se budućnost određuje prema vremenu, u koje se vrši pretpostavljena imperfektivna radnja. Ipak je to budućnost i prema pravoj (užoj) sadašnjosti, jer se pretpostavljena imperfektivna radnja vrši u toj sadašnjosti. Stoga je ta budućnost i bliska pravoj (užoj) sadašnjosti te pada još u širu sadašnjost. Ali perfektivni prezenat može značiti budućnost i udaljenu od prave sadašnjosti. No onda se i imperfektivna radnja, koju perfektivna pretpostavlja tako, da joj znači izvršenje, mora vršiti u udaljenoj budućnosti; a izrečena može biti ili futurskim prezentom imperfektivnoga glagola ili drugim oblikom imperfektivnoga glagola, koji već sam sobom znači budućnost. Tako buduća imperfektivna radnja vuče za sobom u budućnost i svoju perfektivnu, koja je već a priori buduća, ali sada postaje buduća i prema pravoj sadašnjosti; n. pr. slov. Jaz pa *kupim* novo koso, z njo vse rož'ce *pokosim*. N. p. II, 211. Pravi je smisao: Kupovat ću novu kosu tako, da ću je kupiti, njom ću sve ružice kositi tako, da ću ih pokositi — (varijante imaju mjesto prezenta futur). Imperfektivna se radnja ne izriče, jer se po perfektivnoj razumijeva sama sobom.

Mjesto slovenskoga perfektivnoga prezenta izriče se u srpskohrvatskom i grčkom jeziku buduća radnja i aoristom; n. pr. Za Boga, brate! molim te! *umreh* od žeđi; daj mi čašu vode. N. prip. 20. — *εἰ μέν κ' αὖθι μένων Τρώων πόλιν ἀμφιμάχωμαι, ὤλετο μέν μοι νόστος, ἀτὰρ κλέος ἄφθιτον ἔσται. I* 412. i d. 'ako se ovdje ostajući oko grada trojskoga borim, propade mi povratak, a slava će biti neprolazna'. Isp. Brugmanna Grdr., 2. izd. II, 3. str. 765. i d.; Delbrücka Vergl. Synt. II. str. 286.; Miklošića Sint. 787, 3.; Maretića Gram. i stil., 2. izd. § 589, b. A do aorista pro futuro dolazi se tako, da se za izričaj perfektivne radnje onaj, koji govori, prenosi u vrijeme izvršenja imperfektivne radnje te to izvršenje t. j. perfektivnu radnju prikazuje kao prošlu, jer je perfektivna radnja u to vrijeme već prošla. Ali prema imperfektivnoj ostaje buduća, a zajedno s njom buduća i za pravu sadašnjost. Tako onaj, koji govori, navedeni primjer iz N. prip. 20. misli: Umirat ću tako, da ću umrijeti, ali u momentu, kad ću umrijeti, već umrijeh. Ali imperfektivna se radnja ni ovdje ne izriče, jer se razumije sama sobom.

14. Perfektivni prezenat za prošlost (historički prezenat) razumije se lako, ako se uzme na um, da je postao tako, da se onaj, koji govori, prenosi u prošlost pa imperfektivnu radnju izriče ili

historičkim prezentom ili makar kojim oblikom (imperfektom, perfektom), koji sam po sebi znači prošlost, a onda mora perfektivna kao izričaj izvršenja imperfektivne u obliku prezenta prema *imperfektivnoj* padati u budućnost. Ali za pripovjedača ili pjevača (t. j. za pravu sadašnjost) ta je budućnost prošlost te jedan i drugi oblik ima značenje prošlosti; n. pr. Kad djevojka odraste, jedno veče *zamoli* se ocu svome, da joj dopusti da iziđe s braćom malo pred dvor u šetnju, i otac joj *dopusti*. N. prip. 7. Pravi smisao: Djevojka se zamoljavala ocu tako, da će mu se zamoliti (da mu se zamolila), i otac joj je dopuštao tako, da će joj dopustiti (da joj je dopustio). Prošla imperfektivna radnja vuče za sobom u prošlost i perfektivnu prema njoj buduću. Ali imperfektivna se radnja ni ovdje ne izriče.

Mjesto perfektivnoga prezenta dolazi u srpskohrvatskom jeziku za prošlost i aorist, koji u grčkom uopće zamjenjuje perfektivni prezenat za prošlost; n. pr. Podiže se Crnojević Ivo, te *otide* preko mora sinja, i *ponese* tri tovara blaga, da on prosi lijepu đevojku za Maksima za sina svojega. N. pj. II, 524. Aorist valja i ovdje tumačiti analogno onomu, koji znači budućnost (§ 13.), da se naime onaj, koji govori, napose prenosi u vrijeme izvršenja imperfektivne radnje, koje se izriče perfektivnim glagolom, a za to je vrijeme perfektivna radnja svagda prošla te se izriče aoristom. Sa stajališta vršenja imperfektivne radnje i aoristom izrečena perfektivna buduća je, ali za pripovjedača je kao i imperfektivna prošla. Imperfektivna radnja i aoristom izrečenu perfektivnu povlači za sobom u prošlost. Zato i vrijeme vršenja imperfektivne radnje određuje vrijeme aorisne. Pa kada to vrijeme imperfektivne radnje može biti svaka i udaljena prošlost, vrijedi to i za vrijeme aorisne. Tako je aorist, koji je sudeći po upotrebi u staroindskom jeziku prvobitno značio samo neposrednu prošlost, dobio značenje prošlosti i udaljene od prave sadašnjosti. Isp. Delbrücka Vergl. Synt. II. str. 278. i d., 342. i d., Brugmanna Grdr. 2. izd. II, 3. str. 764. i d.

A da se oblici, koji upravo znače budućnost, upotrebljavaju i za prošlost, ta se pojava javlja u različnim jezicima pa i u srpskohrvatskom, n. pr. Jednom stane se car razgovarati sa svojim sinovima: „Kud se to deva rod s naše jabuke?" Na to *će reći* (= reče) najstariji sin: „Ja ću noćas čuvati jabuku". N. prip. 15.; isp. Brugmanna Grdr. 2. izd. II, 3. str. 795. i d.; Delbrücka Vergl. Synt. II. str. 306. i d.; Maretića Gram. i stil. 2. izd. § 612, c.

Radnja je buduća prema onome, što se prije dogodilo, ali za pravu je sadašnjost (za pripovjedača) prošla.

Zanimljiv slučaj upotrebe vremena pružaju narodne umotvorine srpskohrvatske (narodne pjesme i pripovijetke). U narodnoj pjesmi dolazi za prošle događaje imperfektivni glagol normalno u prezentu, a perfektivni u aoristu; u narodnoj pripovijetki imperfektivni glagol u perfektu, a perfektivni u prezentu (isp. primjere malo prije navedene iz N. p. II. 524. i N. prip. 7.). U narodnoj pjesmi prikazuje se radnja s gledišta onoga, koji govori (s gledišta pjevačeva), ali tako, da se on prenio u vrijeme, kad se radnja događa, a za to je vrijeme sadašnja te se izriče prezentom, a perfektivna je za to vrijeme buduća, ali se onaj, koji govori, napose za nju prenio u vrijeme izvršenja imperfektivne radnje, koje je ujedno vrijeme perfektivne, a za to je vrijeme perfektivna već prošla, te se izriče aoristom. Ipak s gledišta pjevačeva (s gledišta prave sadašnjosti) jedna je i druga prošla. Ovo je gledište i učinilo, da su se pored prezenta i aorista uvukla i druga prošla vremena (imperfekat, perfekat, pluskvamperfekat). U narodnoj pripovijetki perfektivna se radnja izriče obično prezentom. Samo u pripovijetkama iz južnih krajeva, gdje u narodu aorist još živi (u onima, što ih je Vuk primio od Vrčevića), dolazi pored prezenta i aorist, koji prema svojoj imperfektivnoj radnji znači budućnost, a za pripovjedača prošlost. Jedan i drugi oblik (i prezenat i aorist) pretpostavlja imperfektivnu radnju izrečenu oblikom, koji znači prošlost. Ali kako oblici, koji dolaze u narodnoj pjesmi, dolaze u istom značenju i u drugim jezicima, a oblik narodne pripovijetke, perfektivni prezenat, samo u jezicima slavenskima, valja stil narodne pjesme držati za stariji, a stil narodne pripovijetke za mlađi. Isp. moje razlaganje u Archivu für. sl. Philol. 24, 1902. str. 508. i d., pa opširniju moju raspravu o vremenima u srpskohrvatskom jeziku u Гласу Српске кр. академије књ. 121., 123. i 126.; upozorujem naročito na pregled u knj. 126. str. 53., koji se ovdje donekle ispravlja.

Pregled sadržaja

§ 1. Uvod 165 (1)
2. Je li efektivni prezenat germanizam? 166 (2)
3. Razlaganje Škrapčevo 167 (3)
4. Kakovu sadašnjost znači efektivni prezenat? 169 (5)
5. Radnju ef. prezenta vrši sam onaj, koji govori 169 (5)
6. Ef. prez. dolazi u 1. licu 170 (6)
7. Glavna obilježja ef. prezenta 170 (6)
8. Zamjene ef. prezenta 171 (7)
9. Ef. prez. u jezicima lužičkom i poljskom pa u kajkavskom narječju 172 (8)
10. Grčki ingresivni aorist 172 (8)
11. Brugmannovo shvaćanje perf. prezenta 174 (10)
12. Perfektivni prezenat u iterativnom značenju 175 (11)
13. Perf. prezenat u futurskom značenju 177 (13)
14. Perfektivni prezenat kao historičko vrijeme 177 (13)

Metrika muslimanske narodne epike

Napisao pravi član
Dr. Tomislav Maretić

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 10. januara 1934.

Ova je moja radńa upravo drugi dio one moje radńe, koju sam g. 1907. objelodanio u 168. i 170. knizi »Rada« Jugoslavenske akademije: Metrika naših narodnih pjesama.* U toj mojoj radńi obrađena je građa, što nam je daju Vukove knige »Српских народних пјесама«: I (1841), II (1845), III (1846), IV (1862) i V (1898), a sad sam se evo pothvatio, da prikažem metriku muslimanskih narodnih junačkih pjesama, i to iz knìga:

1. Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini, sabrao Kosta Hörmann. Knìga prva. Sarajevo 1888.

2. Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini, sabrao Kosta Hörmann. Knìga druga. Sarajevo 1889.

3. Junačke pjesme (Muhamedovske). Knìga treća. Uredio Dr Luka Marjanović. Zagreb 1898 *(izdańe »Matice Hrvatske«).*

4. Junačke pjesme (Muhamedovske). Knìga četvrta. Uredio Dr. Luka Marjanović. Zagreb 1899 *(izdańe »Matice Hrvatske«).*

Gdje se u radńi navodi, otkle je koji stih, uzimaju se po dva broja, od kojih je prvi 1 ili 2 ili 3 ili 4, i tim se naznačuju knìge sada ovdje navedene, a na drugom je mjestu broj, koji znači stranu dotične knìge.

Glavne razlike između ove moje radńe i one starije u »Radu« razabira se iz natpisa jedne i druge: jedna je »Metrika muslimanske

* Gdje treba da iz te svoje starije radńe što citiram, naznačujem to riječju »metrika« i stavljam uza ńu brojeve, koji znače §§-e (a ne strane) te radńe.

narodne epike« (dakle samo junačkih pjesama), a druga je »Metrika naših narodnih pjesama« (dakle ne samo junačkih, nego i ženskih).

Pišući ovu svoju drugu radńu bješe mi svrha, da pokažem podudarańa i razlike u građi stihova među epikom muslimanskom i među onom, koja pripada krštenom dijelu naroda našega. Podudarańa ima mnogo više nego razlika, i to nam je dokaz, da su Muslimani pored svega, što ih je rastavļalo od hrišćana (kršćana), mnogo i rado slušali pjevańe i kazivańe junačkih pjesama od svoje krštene braće. Plod toga mnogoga slušańa hrišćanskih (kršćanskih) pjesama bješe i to, što su Muslimani u svoju epiku unijeli iz ńih veliko mnošvo onih crta, o kojima ja govorim u II. i V. glavi moje kńige »Naša narodna epika« (1909).

Glava I.

Članci i ńihovo raspadańe u pojedine riječi

(»metrika« 22—34)

1. Kad se govori o dvosložnim, trosložnim, četverosložnim i t. d. riječma u našoj narodnoj metrici, onda treba razlikovati p r a v e i n e p r a v e dvosložne, trosložne i t. d. riječi (ili dvosložnice, trosložnice i t. d.). Prave su na pr. *voda, koļeno, pogledasmo, razgovaraju* i t. d., a neprave su, kad se pred takovim riječma ili za ńima nalazi koja proklitika ili enklitika, na pr. *za dan, dar je, u vodi, voda je, po koļenu, da pogledamo, pogledajte ga, razgovaraju se* i t. d. Vidi u »metrici« 23, gdje se kaže i ovo: »i po dvije naglašene, jednosložne riječi, kad se nađu jedna do druge, broje se u metričkom smislu kao jedna dvosložna riječ, na pr. *svu noć* ili *crn koń* i t. d. Ali ako se tri takve jednosložnice nađu jedna do druge, na pr. *taj vaš bog, naš mlad zet, svu noć ja* i t. d., onda se prve dvije broje za jednu dvosložnu riječ, a treća zadržava svoju vrijednost kao samostalna jednosložnica, što bismo pismom ovako mogli naznačiti: *tajvaš bog, našmlad zet, svunoć ja.*«

Dobro je i predobro poznato, da naš narodni junački deseterac ima dva članka, koji su rastavļeni odmorom, na pr.

dva su bora || naporedo rasla.
kad se ženi || srpski car Stjepane.
vino pije || Novak i Radivoj.

Prvi članak ima 4 sloga, a drugi ih ima 6. Budući da je odmor u svakom desetercu nuždan, tako je vrlo lako shvatiti, da su navedeni brojevi obligatni, t. j. u prvom članku ne može ih biti ni više *ni mańe nego* 4, a u drugom *ni više ni mańe nego* 6.* Riječi, koje se nalaze u prvom članku, mogu biti jednosložnice, prave i neprave dvosložnice, trosložnice i četverosložnice; isto mogu biti i riječi u drugom članku, ali treba im još dodati prave i neprave šestosložnice.

O dvosložnicama, trosložnicama i četverosložnicima pravim i nepravim nije potrebno ovdje više govoriti nakon onoga, što je o ńima već rečeno. Ostaju dakle samo jednosložnice, petosložnice i šestosložnice, da se o ńima kaže, što treba. Uzeću najprije riječi navedene ovdje na drugom i na trećem mjestu, a onda jednosložnice.

2. Za prave petosložnice navode se u »metrici« 27 osim drugih ovi primjeri:

ovce ti se sve **pometiJal.**!
mene ćete vi **osramotiti.**
prošetaše dva **gospodičića.**

Toga ima ponešto i u muslimanskim pjesmama:

da je spremim mom **nesuđeniku.** 1, 105.
čaušim sam ja **zapovjedio.** 1, 152.
tri godine mi **ašikujemo.** 1, 296.
Velagiću, mlad **gospodičiću!** 2, 151.
odgovara mlad **Veziroviću.** 2, 155.
a spominu dva **Ćejvanagića.** 3, 206.
svoju djecu tî **zaboravio.** 3, 322.
zdravo bio, mlad **gospodičiću!** 3, 329.
da si zdravo, mlad **Osmanagiću!** 3, 556.
sve bih s tobom ja **raspolovila.** 4, 172.

Kako se vidi u svim je tim stihovima pred petosložnicom naglašena jednosložnica. Drukčije ne može ni biti, jer da je na tome mjestu proklitika, onda bi ona s petosložnicom iza sebe činila nepravu šestosložnicu, na pr. da je rečeno:

da je spremim **za nesuđenika.**

Isto bi to bilo, da je iza petosložnice enklitika, na pr.

svoju djecu **zaboravio si.**

* Protivni su tome jedanaesterci, o kojima vidi u § 18.

A da naglašena jednosložnica ne može stajati iza petosložnice, na pr.

da je spremim **nesuđeniku mom,**

to ćemo vidjeti u idućem §-u.

Za neprave šestosložnice navodi se u »metrici« 23 dosta primjera, kao što su:

Boga moli, **umolila ga je.**
ako tuži, za **nevolju mu je.**
mlad sam junak, i **dolikuje mi.**
vino piju, **razgovaraju se.**

U muslimanskim pjesmama ima takvih stihova veliko obilje:

beg Ljubović **sa Hercegovine.** 1, 13.
po svoj Bosni **i Hercegovini.** 1, 52.
nabodice i **krvopilice.** 1, 53.
na atima **i bedevijama.** 1, 87.
pjevajući **i pušketajući.** 1, 94.
pjevajući **i tamburajući.** 1, 146.
Karavlaška **i Karabogdanska.** 1, 188.
otpukoše **niz ćesarovinu.** 1, 205.
malo sio **i otpočinuo.** 1, 263.
vezak vezu, **razgovaraju se.** 1, 312.
dobrom čašom **i dobrodošlicom.** 1, 528.
Bukovicu **i Orahovicu.** 2, 8.
ne boj mi se, **ne prepadaj mi se.** 2, 69.
nab'jeli ga **i narumeni ga.** 2, 129.
svoje rane **i zaboravio.** 2, 141.
sjed', Osmane, **okamenio se!** 2, 495.
da nijesi **iz Hercegovine.** 2, 565.
na ńoj sedlo **od orahovine,**
kuskuni joj **od mašļikovine.** 3, 102.
od Jeleča **iz Hercegovine.** 3, 230.
ofališe **i opotrebiše.** 3, 280.
sad selišta **i ogorelišta.** 3, 320.
najmilija **i najpametnija.** 3, 383 i 4, 235. 532.
izgonio **u principovinu.** 3, 486.
halali mu **i blagoslovi ga.** 3, 555.
uputi ga **u ćesarovinu.** 4, 20.
(iznovice kahvu postavila)
zameditu **i zašećeritu.** 4, 103.
ubilica **i krvopilica.** 4, 178.
milovali **i ašikovali.** 4, 326.
o junaštvu **i o vojevańu.** 4, 478.
i t. d.

U »metrici« 22 kaže se, da ima podosta potvrda, da se prave šestosložnice nalaze u drugom članku deseterca i same ga sobom ispuńavaju:

što si mi se **oneveselio?**
pošetala **Velimirovica.**
igra Ćira s **prijateljicama.**
s junacima **Starovlašanima.**

Takovim stihovima odgovaraju iz muslimanskih pjesama deseterci:

sve do paše **Rizvanbegovića.** 1, 154.
a tvoj zete **Šeremetoviću.** 1, 197.
ono mi je **prvobratučeda.** 1, 202.
dok ćto ti **kapetanovice.** 1, 223.
krajišnici brzokońanici. 1, 291.
dvoje s' milo zaašikovalo. 1, 295.
već to bila **Mustajbegovica.** 1, 330.
do dva brata **Poprženovića.** 2, 171.
a to čula **Alibegovica.** 2, 290.
barjaktara **Podgojilovića.** 2, 367.
ńega viknu **Vođogazoviću.** 2, 450.
iz pritoke **Šestokrilovića,**
iz Udbine **Ogojenovića.** 2, 588.
ovo j' Mate **Moružinoviću.** 3, 144.
ja sam Jovan **Kocijanoviću.** 3, 147.
na Turčina **Poprženovića.** 3, 283.
a zacvili **Omeraginica.** 3, 364.
i gospoju **Smailbegovicu.** 3, 390.
o divojci **preeglendisaše.** 4, 62.
viknu Simo **Kosijeroviću.** 4, 133.
moj ujače **Vlaškarinoviću!** 4, 195.
posla kńigu **Petrovaradinu.** 4, 561.

3. Sad treba da govorim o namještaju naglašenih jednosložnica u desetercima. Glavno ili pravo mjesto takvim je riječima pod ritmičkim ili pjevačkim akcentom, što se u latinskoj metrici zove »ictus«. Da bismo to razumjeli, treba uzeti na um, da metrika naših narodnih pjesama (sviju, ne samo junačkih) nije osnovana na govornom ili gramatičkom akcentu,* dakle se u pjevańu

* Ima u našoj učenoj literaturi radńa (od M. Šrepela), u kojoj se dokazuje, da je 50% naših deseteraca osnovano na govornom akcentu; ali da pisac nije dokazao, što je htio da dokaže, to sam ja razložio u »metrici« 3 i u kńizi »Naša narodna epika«, str. 37/38.

ne drže i ne mogu držati govornoga akcenta, nego ritmičkoga, a tome je akcentu u desetercima mjesto u slogovima prvom, trećem, petom, sedmom i devetom bez obzira, slaže li se on ili ne slaže s govornim akcentom. To je Vuk već g. 1824. u predgovoru I. knige narodnih pjesama (ženskih) štampanih u »Lipisci« opazio i rekao, da se govori i čita na pr. ovako:

i pȍnese tri tòvara blâga,
à kad tàkô svâdbu urédiše,

dakle držeći se govornog akcenta; — ali kad se pjeva, onda je ovako:

í ponése trí továra blága,
á kad táko svádbu úredíše,

dakle s »ictus«-om, koji ja ovdje bilježim znakom, što nam inače služi za akc. u riječima na pr. gláva, rúka (Vuk u pomenutom svojem predgovoru drukčije bilježi govorne akcente i »ictus«).

Veoma su obične naglašene jednosložnice u prvom slogu; u »metrici« 25 navodi se 10 primjera mjesto vrlo mnogih drugih, a ovdje će dosta biti navesti otud ova četiri:

on govori Fatimi devojki.
car hoćaše pogubiti Ļubu.
tu dopade deli Tatomire.
grom zagrmi na svetoga Savu.

Isto je tako mnogo takvih primjera u muslimanskim pjesmama:

beg Ļubović sa Hercegovine. 1, 13.
car s kraļestvom ńeg će rastaviti. 1, 26.
sve zaposti, i muško i žensko. 1, 51.
beg Vuković sa Glasinca ravna. 1, 67.
car Sulejman silan kupi vojsku. 1, 130.
car besjedi Daničiću Vuku. 1, 130.
tad Bugarin na noge skočio. 1, 223.
on veziru tiho progovara. 1, 232.
svu obiđe Liku i Udbinu. 1, 299.
ko pogibe, da mu kuća znade. 1, 413.
dva sestrića, do dva Kurtagića. 1, 445.
on raspińe kaursku mavlutu. 2, 20.
to ne bješe ružno pogledati. 2, 59.
sve mislio, na jednu smislio. 2, 109.
što procvili u tavnici mojoj. 2, 288.

vuk na vuka ni u gori ne će. 2, 344.
ti počekaj dizdareva sina. 3, 161.
sve pijući po Kotoru vino. 3, 174.
daj poslušaj pobratima svoga. 3, 199.
noć noćili, rano podranili. 3, 202.
Bog ubio Lazu kapetana! 3, 203.
pir činio za nedilu dana. 3, 282.
dužd mletački pita Jankovića. 3, 419.
on iziđe vrhu na planinu. 4, 82.
daj povedi u paradu doru. 4, 147.
beg ispade gradu na kapiju. 4, 254.
vik izvili, porod izrodili. 4, 319.
tu svatovsku pismu zapivaše. 4, 366.
i t. d

Sámo se sobom razumije, da se ovamo ne mogu brojiti ovaki stihovi:

on će meni vojskom okrenuti. 1, 206.
sve se smije mali Radovane. 4, 44,

jer je tu na početku, kako već znamo, neprava dvosložnica. — Isto se tako samo sobom razumije, da u drugom slogu ne može biti prave jednosložnice, jer je u tom slučaju svagda pred ńom druga koja riječ, obično proklitika, te s ńom zajedno čini nepravu dvosložnicu, na pr.

ni to vr'jeme za dugo ne bilo. 1, 116.
u svog daje konak učinio. 4, 314;

isto je tako:

ni to nemoj tako učiniti. 1, 232.
kad ti vidje od Kladuše Muja. 2, 345.
on sve caru po istini kaže. 3, 99.
taj dan prođe, kavge ne bijaše. 4, 210.

O naglašenim jednosložnicama, kad se u stihu nađu jedna do druge, biće govora u § 8.

Treći slog stoji doduše pod iktusom, ali u ńemu ne može biti prave naglašene jednosložnice, jer za ńom svagda mora biti kakva druga jednosložnica, s kojom zajedno čini nepravu dvosložnicu, na pr.

drugi **put me** bolje dočekajte. 2, 56.
sve šest **nek ih** pod moj Stambol siđe. 3, 32.
ńemu **svu noć** san na oči ne će. 1, 337.
nije l' **Bog do** i sreća Božija. 3, 281.

4. Prema onome, što je rečeno na početku § 3, ne bismo u četvrtom slogu, t. j. na kraju prvoga članka očekivali naglašene jednosložnice, ali preko našega očekivańa nalazi se kašto takova jednosložnica u četvrtom slogu. Evo nekoliko primjera takovih stihova između onih, što se navode u »metrici« 25:

pod stari **grad** na vodu Moraču.
tebe će **dat** majka za boļega.
kakva je **to** careva zamjena?
a ja sam **već** izgubio glavu.
ako sam **ja** drugog pogledala.

O takovim stihovima u Vukovim zbornicima kažem ja u »metrici« 25 ovo: »Ako i ima podosta junačkih deseteraca s naglašenom jednosložnicom na kraju četvorosložnoga članka, ali kad bi se svi takovi primjeri iz svih pet kńiga Vukovih izbrojili, vidjelo bi se, da ih ima oko 60, — a šta je to prema ukupnome broju svih deseteraca u tih pet kńiga? to nije ni 1 : 1000.« Ja sam dakle tu nepravilnost ili taj izuzetak odbijao na to, što se pomenuti namještaj sasma rijetko nalazi. Imao sam dodati još dvoje, i to prvo: narodni pjevači i kazivači navedene i slične stihove ne drže za pogrešne ni izuzetne, a to se vidi otud, što bi im se često lako mogli ukloniti, t. j. *trebalo je neznatno promijeniti red riječî, pa bi stih bio bez* naglašene jednosložnice u četvrtom slogu; stihovi na pr. prvi, drugi i četvrti mogli bi glasiti i ovako:

pod grad stari na vodu Moraču.
tebe daće majka za boļega.
a ja već sam izgubio glavu,

te im niko ništa ne bi mogao zabaviti. Drugo imao sam dodati: i ako narod stihove, o kojima je ovdje govor, podnosi, ali ih nikad ne upotrebļava ondje, gdje bi iza naglašene jednosložnice na kraju prvoga članka stajala kakva interpunkcija (po »gramatičkom« ili ńemačkom načinu biļeženа), a inače je interpunkcija dosta često združena s odmorom, kako će se vidjeti u § 13. Mislim, da u narodnoj našoj poeziji nema ni traga ovakovim na pr. stihovima:

kako je **to**? sad mi pravo kaži.
dođosmo svi, samo nema Marka.

Stihovi dakle s naglašenom jednosložnicom na kraju prvoga članka dopuštaju se, ali nijesu, da tako rečem, sasvim ravnopravni s drugim pravilnim stihovima.

O stihovima s naglašenom jednosložnicom na kraju prvoga članka vidi još u § 6.

U muslimanskoj se epici također nalazi takovih stihova, ali udara u oči, da ih je u obje Hörmanove knjige znatno više nego u knjigama »Matice hrvatske«. Evo primjera:

a krajem **ne** Mitar Latinine. 1, 74.
tude ćeš **ti** noćas prenoćiti. 1, 220.
kako ćeš **ti** smaći Mustaj bega. 1, 232.
kakav sam **ja** noćas san usnila. 1, 250.
pa treći **dan** na Turevo side. 1, 253.
tada ću **ja** i njeg opraviti. 1, 332.
ne ćeš li **ti** dobre sreće biti. 1, 361.
ko vam je **to** sa turske Udbine? 1, 393.
vidjećeš **ti** moga gospodara. 1, 396.
ne ću te **ja** brez sebe puštati. 1, 409.
ondar ću **ja** tebi vjerovati. 2, 21.
ako ti **ja** po volji nijesam. 2, 36.
ja bih ti **to** jedva dočekao. 2, 37.
kako smo **mi** dobili đogata. 2, 65.
ne će l' se **tu** malo veseliti. 2, 134.
međer si **ti** dopanuo rana. 2, 140.
s tebe ću **ja** izgubiti glavu. 2, 305.
što ćemo **mi** od života svoga? 2, 365.
sedam je već pobježala puta. 2, 417.
što bi nam **ti** reko, šehislame? 3, 29.
kako sam **ja** Muju darovao. 3, 189.
hoćeš li **ti** meni narediti? 4, 92.
kakav bi **ti** zeman upetila? 4, 122.

Ovamo pristaje i primjer, u kojemu na kraju prvoga članka nestoji naglašena jednosložnica, nego trosložnica s akcentom na skrajnjem slogu:

od **kogagȍd** zaištem djevojku. 2, 478.

Ali ne bi valjalo metnuti ovamo stih:

u dobri **čas** Mujagin Halile! 2, 124,

a ne bi valjalo zato, jer se po Bosni *u dobrì čas* izgovara kao jedna riječ onako kao *dobàr dân, dobrò jutro, dobàr večê*, dakle *u dobrì čas*, a to je neprava trosložnica.

U knigama »Matice hrvatske« često se vidi, kako im se pjesme nahvalice uklanaju naglašenim jednosložnicama na kraju prvoga članka, a to čine one tako, da takove jednosložnice pomiču iz četvrtoga sloga u prvi; tako na pr. mjesto da se reče:

kako sam **ja** Liku ostavio,

promijeni se red riječî, te bude:

ja kako sam Liku ostavio. 3, 156.

Takovi su i ovi stihovi:

(tri puta je pasom pretegnuo)
put četvrti od sablje kajasom. 3, 155.
(a sluša ga kićena divojka)
ći Ružica brińskog kapetana. 3, 167.
ti kakve si svate pokupio? 3, 203.
ja da sam se sada oženio. 3, 212.
ti čijega laškaš pobratima? 3, 222.
već otklen se sužńi ne vraćaju. 3, 271.
ja kako sam ljubu izgubio. 3, 300.
ja kako sam agu izgubio. 3, 352.
mi sad ćemo službu učiniti. 3, 373.
ti čija si kićena divojka? 3, 374.
ja otklen ga ne bih povratio. 4, 53.
(toga grada ni palanke nema)
mi kojemu sahodili nismo. 4, 144.
vi doklen ste ate zamorili? 4, 277.
moj ako je Halil na ženidbu. 4, 313.

Mnogo je mańe takovih stihova u Hörmana, jer pjesme u ńegovim knigama ne zaziru toliko od naglašenih jednosložnica u četvrtom slogu, koliko pjesme u knigama »Matice hrvatske«. Evo primjera iz Hörmanovih kniga, koji ovamo idu:

ti jesi li beg Mustaj beg lički? 1, 92.
ti ako si, Luka, poginuo. 1, 153.
on kako će begu dohoditi. 1, 157.
ti da si se osužńio, sine. 1, 254.
ja kako sam đoga dobavio. 2, 309.

5. Kao što su naglašene jednosložnice veoma obične na početku prvoga članka, isto se tako nalaze one veoma često na početku dru-

goga članka, t. j. u petom slogu. Evo četiri primjera iz »metrike« 27:

tu će meni **sad** svatovi doći.
oj Milošu, **naš** rođeni brate!
prošetaše **dva** gospodičića.
đegođ dođe, **svud** zameće kavgu.

Veliko je mnoštvo takovih stihova i u muslimanskoj epici:

da se za te **ja** na mejdan spremam. 1, 8
i pred ńima **dva** careva kneza. 1, 26.
i sa sobom **on** dovede kraļe. 1, 66.
da je spremim **mom** nesuđeniku. 1, 105.
dok padoše **dva** crna gavrana. 1, 132.
veće slušaj, **moj** jedini sine. 1, 140.
čaušim sam **ja** zapovjedio. 1, 152.
odvrgla se **sva** careva raja. 1, 233.
u svakoga **sto** hiļada vojske. 1, 244.
tri godine **mi** ašikujemo. 1, 296.
ńigu dade **svom** bratu Halilu. 1, 403.
to se sprema **mlad** janočki bane. 1, 415.
i ja uzeh **dva** moja sestrića. 1, 441.
i Omera, **svog** nejakog sina. 2, 76.
Velagiću, **mlad** gospodičiću! 2, 151.
odgovara **mlad** Verizoviću. 2, 355.
kad sam tebi **ja** za Bosnu kazo. 3, 25.
kad prođoše **dva** puna miseca. 3, 34.
on podigo **svu** Hercegovinu. 3, 68.
peti danak **car** podigo vojsku. 3, 84
zar bi sestri **tî** kidiso glavi? 3, 118.
iz sveg grla **on** Aliju viče. 3, 130.
ni nas, beže, **ti** ne bi vidio. 3, 184.
kod vode su **dva** bora zelena. 3, 215.
evo ima **tri** nediļe dana. 3, 281.
svoju djecu **ti** zaboravio. 3, 322.
zar ti ne znaš, **mlad** gospodičiću? 3, 535.
kod ńih nađe **svog** brata Osmana. 4, 82.
sve bih s tobom **ja** raspolovila. 4, 172.
Luka ńige **te** nositi ne će. 4, 560.
sve slušaju **tri** paše careve. 4, 562.
ja ńegova **dva** sina posopca. 4, 583.
i t. d.

Kako se iz nekih od navedenih primjera vidi, naglašena jednosložnica u petom slogu može iza sebe imati petosložnu riječ.

Šesti slog kako ne stoji pod iktusom, tako ne može u ńemu biti ni naglašene samostalne jednosložnice, jer pred jednosložnicom, koja bi sama sobom mogla biti naglašena, svagda stoji druga jednosložnica (naglašena ili nenaglašena), s kojom zajedno čini nepravu dvosložnicu, na pr.

obadva su **u krv** ogreznula. 1, 384.
zaludu nam **i nam** i junaštvo. 3, 483.
sve sam tebi **ja to** govorio. 1, 18.
odjahaše **sva tri** pobratima. 4, 289.
i t. d.

U »metrici« 27 kažem ja, da se naglašena jednosložnica u sedmom slogu nalazi nešto ređe nego u petom, ali opet često, na pr.

čini mi se, stari **svat** da ide.
ja sam noćas zao **san** usnio.
pa podviknu, što **ga glas** donosi.
od Turaka malo **ko** uteče.

To isto vrijedi i za muslimansku epiku:

ja sa tobom nemam **kad** govorit. 1, 24.
o robińe, je li **to** istina? 1, 73.
kad u jutru bijel **dan** svanuo. 1, 111.
otkad s carem luti **boj** bijemo. 1, 130.
kad mu sjutra b'jeli **dan** osvanu. 1, 141.
možeš dati, što ću **ja** iskati? 1, 317.
jer ja ńega nikad **još** ne vidjeh. 1, 363.
jer sam, pobro, čudan **san** usnio. 1, 395.
ja sam noćas ružan **san** usnio. 1, 414.
iz Hrńice crna **krv** polila. 1, 555.
kad ja začuh, što mi **brat** govori. 2, 187.
ne bi li te mio **Bog** pomogo. 2, 326.
nije prošo b'jeli **dan** do podne. 2, 496.
ako tebe mio **Bog** pomože. 3, 9.
da ti vidiš, što smo **mi** vidili. 3, 30.
noćas sam ti čudan **san** usnio. 3, 54.
tvrd je Promin, sam ga **Bog** ubio! 3, 86.
hodali su puna **tri** miseca. 3, 145.
Malkoviću, da si **brat** po Bogu! 3, 206.
ići ćemo sutra **lov** loviti. 3, 252.
nikad ti glavi ne bih **ja** kidiso. 3, 407.
kad im sutra bio **dan** osvanu. 4, 19.
a Hrńica, da si **brat** po Bogu! 4, 293.

6. U osmom slogu ne bismo nikako očekivali da će se nalaziti naglašena jednosložnica, jer osmi slog nikad ne stoji pod iktusom, ali preko očekivańa to se nalazi, doduše vrlo rijetko, — »tih je primjera tako malo, da se mogu držati za izuzetke« (»metrika« 27). Iz Vukovih zbornika idu ovamo stihovi:

što je lepa, kosa joj **još** lepša.
da se ńemu po bijel **groš** dade.
ja ću poći, za kog me **ti** dadeš.
da vidimo, čija je **sad** Mačva.

U osmom slogu nalazi se jednosložnica *čas*, i to iza riječi *u dobri:*

žen' se, sinko, u dobri **čas** bilo!
i ovo nam u dobri **čas** bilo,

ali da te primjere ne treba uzimati među one, u kojima je druga kakva naglašena jednosložnica u osmom slogu, to se razabira iz onoga, što je o riječi *čas* rečeno u § 4.

U muslimanskim pjesmama slučaj, o kojem se ovdje govori, još je ređi nego u Vukovim knigama; iz pjesama u knigama Matice hrvatske ne mogu navesti ni jednoga primjera, a iz Hörmanovih knjiga samo ova tri:

Bože mio, ko li bi **to** bio? 1, 407.
pa poznaji, čije su **to** glave. 2, 19.
da ja viđu, može li **što** biti. 2, 189.

Kad sam ja pisao svoju »metriku«, ja sam mislio (i izrekao u § 4), da će »možda samo vrstan muzikolog moći odgovoriti« na pitańe, zašto su naglašene jednosložnice tako rijetke u osmom (a i u četvrtom) slogu, a sad držim, da za taj odgovor ne treba muzikologije, t. j. da se može odgovoriti ovako: naglašene jednosložnice na pomenutim mjestima nijesu narodnim pjevačima i kazivačima zato mile, što ne stoje pod iktusom, osim toga zato, što stoje među dva iktusa, pa bi se morale slabijim glasom izgovarati i pjevati, t. j. kao slogovi bez iktusa, dakle kao jednosložne enklitike (na pr. *ću, smo, li* i t. d.), a tako se one ne izgovaraju i ne pjevaju, nego im ostaje sva snaga ńihova gramatičkog akcenta. Taj saboj triju akcenata, t. j. dvaju ritmičkih i jednoga gramatičkog, koji je među ńima, za govor je, a još više za pjevańe nepriličan, nezgodan, hrapav (rogobatan), zato se tome saboju pjevači i kazivači uklańaju, što više mogu.

Ovdje bi se mogao ko meni protiviti i reći: kad se gramatički akcenat u kojem stihu ne slaže s ritmičkim (t. j. s iktusom), onda vidimo, da se gramatički akcenat gubi i prelazi u ritmički, i to na slog, što ga ritam traži. To imamo na pr. u stihovima iz druge knige Vukove:

među ńima tankòvrha jéla. 14.
pošétala cârica Milica. 307.

Tako se samo kazuje, a pjeva se (v. § 3):

méđu ńíma tánkovŕha jéla.
póšetála cáricá Milíca.

To je istina, ali treba uzeti na um, da to premještańe gramatičkog akcenta i mijeńańe u ritmički može da bude samo u istoj riječi, i to u pravoj ili nepravoj trosložnici i četverosložnici (»među ńima« je neprava četverosložnica). Kad je tako, onda ja pitam: kamo će naglašena jednosložnica premjestiti svoj gramatički akcenat sa svoga jedinog sloga? Nema dakle druge, nego treba reći, da naglašene jednosložnice u četvrtom i u osmom slogu zadržavaju svoj gramatički akcenat, i zato da su takovi stihovi hrapavi, a poradi hrapavosti slabo se upotrebljavaju.

7. U »metrici« 28 kaže se, da u devetom slogu naglašenu jednosložnicu ne možemo drukčije ni zamisliti, nego da iza ńe, t. j. u desetom slogu stoji ili enklitika ili druga naglašena jednosložnica. Prvo je veoma rijetko, a za drugo ima potvrdâ samo od združenih riječi *Bog da;* u Vukovim knigama nalaze se samo primjeri:

a jabuka u ljubavi **dar je.**
nego misli s tobom, ako **Bog da.**
ma mi ne će duša, ako **Bog da.**
i tvoja će ońen, ako **Bog da.**

Isto je tako jedno i drugo rijetko i u muslimanskim pjesmama:

sunce žarko, na visoko **ti si!**
moj Alija, na daleko **ti si!** 1, 77.
car će tvoju pogubiti glavu,
a Hasane ne će, ako **Bog da.** 1, 169.
sjutra rano, ako mili **Bog da.** 1, 495.
a moremo, ako dragi **Bog da.** 2, 134.
a rad svoje sreće, ako **Bog da.** 2, 421.
oh Omere, dobro, ako **Bog da.** 2, 429.

Svi su ti stihovi, kako se vidi, iz Hörmanovih knjiga, a u knjigama Matice hrvatske mislim da se to ne nalazi.

U narodnim desetercima nema ovakih završetaka:

što je reko, učinili **to su.**
Mehmed agi pokloniše **svi se,**

nego je ovako (primjeri su iz Vukovih zbornika):

što je reko, **to su** učinili.
Mehmed agi **svi se** pokloniše.

Zašto je tako, to mogu čitatelji naći u »metrici« 28, a zašto združene riječi *Bog da* mogu stajati na kraju, to će biti jasno iz § 8, u kojem će se vidjeti, da je vokal u devetom slogu deseterca mnogo češće dug nego kratak.

Da bi se na kraju deseterca, t. j. u desetom slogu, nalazila naglašena jednosložnica, tome upravo nema potvrde. Nalazimo doduše u Vukovim knjigama:

id'te, deco, pošli u dobri **čas!**
pođi, sine, pošo u dobri **čas!**
hajde s Bogom, pošo u dobri čas!
bratimim te i jošte jedan **put,** —

ali da je *dobri čas* neprava trosložnica, to je rečeno već u § 4; isto je tako neprava trosložnica i *jedan put* (t. j. jedȁn pût), a po svoj prilici je neprava četverosložnica *Miralaj beg* u stihovima (u »metrici« 27):

da je došo beže **Miralaj beg.**
dočeka ga bego **Miralaj beg.**

Neprava je po svoj prilici trosložnica i *Mustaj beg* u stihu, što ćemo ga imati u § 52:

ujagmio lički beg **Mustaj beg.**

Da se vratimo k stihovima, o kojima je malo prvo bila riječ, t. j. u kojima stoje na kraju stiha po dvije naglašene jednosložnice. Tamo smo vidjeli samo riječi *Bog da* tako namještene. Ovdje dodajem, da na drugim mjestima u desetercu nalazimo počesto po dvije naglašene jednosložnice, ali svagda tako namještene, da je iktus

na prvoj. Između primjera, što se navode u »metrici« 29, uzimam ovdje ova četiri:

ja ńu ljubim, ona mene ne će.
neka **Bog zna,** dobra biti ne će.
nit' bi imo **ko glas** donijeti.
da bi **Bog do** svakom, ko što hoće.

A sad evo primjera iz muslimanskih pjesama:

sve sam tebi **ja to** govorio. 1, 18.
ko je tute **moj zet** Hasanaga? 1, 171.
ti to nemoj tako učiniti. 1, 232.
a ti hajde, što ti **sam Bog** dade. 1, 243.
ńemu **svu noć** san na oči ne će. 1, 337.
jer će sjutra **beg vaš** poginuti. 1, 337.
bio **grad to** il' bila palanka. 1, 360.
kad ti vidje od Kladuše Muja. 2, 345.
neka digne **on svu** Posavinu. 3, 68.
nije mańe **neg pun** misec dana. 3, 83.
on sve caru po istini kaže. 3, 99.
svu noć piše, dana dočekaše. 3, 128.
zamakoše **sva tri** pobratima. 3, 161.
svi mi znamo, da si junak pravi. 3, 212.
jer svatova **vas dug** danak nema. 3, 222.
nije l' **Bog do** i sreća Božija. 3, 281.
ko to piva pismu u avliji? 3, 303.
koń ga **svu noć** ispod kule nosa. 3, 307.
nije l' **Bog do,** Kurtagić Hasane! 3, 449.
eto bego, ako **Bog da** zdravļe. 3, 461.
Ajka **svu noć** sanka ne imade. 3, 517.
taj dan proďe, kavge ne bijaše. 4, 210.
odjahaše **sva tri** pobratima. 4, 289.
u mene je **još šest** bratinaca. 4, 294.
da vidimo, **što ta** ńiga kaže. 4, 333.
povratiću, ako **Bog da** zdravļe. 4, 464.
još ban uze četri perjanika. 4, 578.

Ne će biti na odmet dodati ovdje, da mi je, pišući »metriku«, umakao primjer iz I. ńige Vukove (str. 576), u kojem su t r i n a g l a š e n e j e d n o s l o ž n i c e jedna do druge:

tebe prosi **naš mlad zet** Alaga.

Tu je iktus na *naš* i na *zet*, zato riječi *naš mlad zet* nijesu neprava trosložnica, nego je to neprava dvosložnica i naglašena jednosložnica (t. j. *naš mlad* + zet). U muslimanskim pjesmama mislim da nema ni jednoga takvog primjera.

8. Prave dvosložnice svagda su u desetercima tako namještene, da im prvi slog stoji pod iktusom, a drugi izvan iktusa, a to s drugim riječima znači, da prave dvosložnice obuhvataju slogove: prvi i drugi, treći i četvrti, peti i šesti, sedmi i osmi, deveti i deseti. Ako iktus ne stoji na prvom slogu koje dvosložnice, onda je to samo sobom dokaz, da tu nema prave dvosložnice, nego je neprava, kako je u stihovima pjesme »Bog nikom dužan ne ostaje« u Vuka:

jedno Pavle, **a drugo** Radule.
života mi **i moga i tvoga.**
ali noži **u krvi** ogrezli.
kroz kosti joj trava pronicala.

Nema pravila za dvosložnice na prva četiri mjesta, kakav im je prvi slog, dali kratak ili dug, ali za dvosložnice na petom mjestu nalazimo vrlo važno pravilo, o kojemu mnogo koješta zavisi u građi deseteraca. To pravilo glasi: narodnim su pjevačima na kraju deseteraca mnogo milije one dvosložnice, kojima je prvi slog dug, negoli one, kojima je taj slog kratak (»metrika« 33). Kažem narodnim pjevačima, jer se to pravilo jamačno počelo razvijati u pjesmama, koje su se pjevale, pjevačima je bilo milo, kad su vokal u rečenom slogu mogli otegnuti, i to se otezańe slagalo s prirodnom duļinom u običnom govoru, pa su to primili pomalo i kazivači junačkih pjesama, jer su instinktivno osjećali, da je to karakterističan znak deseterca.

Kad narodni pjevač ima izbor između dvije dvosložnice, koje se razlikuju u kvantiteti prvoga sloga, on će mnogo radije na kraj deseterca metnuti onu, kojoj je prvi slog dug; ako li pjevač ima izbor između dvosložnice sa kratkim prvim slogom i između trosložnice i četvorosložnice, on će ponajviše gledati, da na kraj stiha stavi trosložnicu ili četvorosložnicu. Prema tome imamo ove na pr. stihove u Vuka (»metrika« 33):

uzeću te, da mi budeš **ļúba.**
i upita, je li doma **Mújo.**
a kad hodi, sve se zemļa **trésê.**
nego ćeš mi **cȁra** pozdraviti.
kum neverni, **vȅra** ga ubila!
poranile tri **sȑpskê** vojvode.

Tako je mnogo običnije, nego bi bilo, da su dvosložnice *bȕdêš, dȍma, zèmḷa, cȁra, vȅra, sȑpskê* metnute na kraj navedenih stihova, premda bi taj namještaj po pravilima običnoga govora bio sasvim dobar.

Kad je dakle pjevačima mnogo milije namještati dvosložnice s dugim prvim vokalom na kraj stiha negoli one sa kratkim prvim vokalom, onda je to dokaz, da je to osobito metričko pravilo.*

Mnogo obilnije nego u samoj »metrici« govorim ja o važnom ovom pravilu u dva moja članka, od kojih je jedan (»o građi našega narodnog deseterca«) štampan u sredńoškolskom časopisu »Nastavni Vjesnik« (1901, kńiga X, str. 145—175), a drugi (»novi prilošci o našem narodnom desetercu«) u organu Jugoslavenske akademije »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena« (1903, kńiga VIII, str. 1—47).

Muslimanske pjesme lijepo se slažu u pravilu, o kojemu je ovdje govor, s pjesmama Vukovih zbornika. Prije nego to stanem pokazivati, iznijeću statistički dokaz pomenutom pravilu. U »metrici« 33 ja kažem, da svih deseteraca na prvih 50 strana II, III i IV kńige Vukove ima 4337, od ńih je samo 101 stih takav, da na kraju stoji kratka dvosložnica, a onakih stihova, koji na kraju imaju dugu dvosložnicu, nalazi se 1172. Broj 101 prema broju 1172 stoji kao 1 : 11·50, t. j. dugih dvosložnica na kraju stihova ima 11·50 puta više nego kratkih.

U Hörmanovoj prvoj kńizi prebrojih dvosložnice na kraju stihova u pjesmama 1, 2 i 3, a u drugoj kńizi u pjesmama 2 i 3, i rezultat je mojega brojeńa ovaj: u svih tih 5 pjesama ima stihova 4082; između tih stihova imaju na kraju kratku dvosložnicu 83, a dugu 1055. Brojevi 83 : 1055 stoje jedan prema drugome kao 1 : 12·71, — dakle je ovih drugih dvosložnica nešto više nego u Vukovim kńigama.

Drukčiji je račun u kńigama Matice hrv. Pregledah u trećoj kńizi pjesme 1, 2, 3 i 25, a u četvrtoj kńizi pjesme 32 i 44 i nađoh, da u tih 6 pjesama ima stihova 3985; između tih stihova u 143 na kraju je kratka dvosložnica, a u 953 je duga. Brojevi 143 : 953 stoje među sobom kao 1 : 6·66, — razlika je dakle među jednim i

* Izrazi »dvosložnice s dugim prvim vokalom« i »dvosložnice sa kratkim prvim vokalom« suviše su dugački, zato ću daḷe upotrebḷavati kraće izraze »duge dvosložnice« i »kratke dvosložnice« i još kraće: 2k, 2d, a prema tome i 3k, 3d (t. j. trosložnice sa s r e d ń i m vokalom kratkim i dugim).

drugim stihovima mańa nego u kńigama Vukovim i Hörmanovim, ali ipak broj dugih dvosložnica nadvisuje znatno broj kratkih.

Gotovo isto takvu razliku nalazimo u Jukić-Martićevu zborniku (1858); u ńemu prebrojih duge i kratke dvosložnice na kraju stihova u pjesmama 1—8, 13—15 i 30—33 te nađoh, da stihova ima u ńima 4324; onih prvih dvosložnica ima 1148, a drugih 180. Razmjer je dakle kratkih dvosložnica prema dugima kao 180 : 1148, a to je kao 1 : 6·37.

Pregledah također iz druge kńige B. Petranovića (1867) pjesme 1—6 i 12, 13, 23; tu je broj stihova 2555, kratkih dvosložnica ima 61, a dugih 683, t. j. 61 : 683, a to je kao 1 : 11·19, dakle gotovo onako kao u Vukovim kńigama.

Napokon mislim, da ne će biti bez interesa dodati još ovdje, da sam prègledao (samo prègledao, a ne točno prebrojio) kratke i i duge dvosložnice na kraju stihova u dva najstarija zbornika deseteračkih junačkih pjesama, a to su: »Ерлангенски рукопис« (izdao G. Gezeman 1925), koji je pisan g. 1733, — zatim pjesme, što su štampane u Bogišićevu izdańu (»Народне пјесме« 1878) iz rukopisa pisanoga g. 1775. na str. 231—336. Mislim, da mogu reći, da je u te dvije kńige razmjer kratkih dvosložnica prema dugima od prilike onakav, kakav je u obje kńige Matice hrv. i u kńizi Jukić-Martićevoj, ako nije broj drugih dvosložnica i nešto veći.

Oslańajući se na navedene brojeve držim, da imam potpuno pravo reći, da je pravilo o dugim dvosložnicama na kraju deseteraca dobro osnovano. Ko bi rekao, da tih dvosložnica zato ima na kraju stihova više, jer da ńih i u jeziku ima znatno više nego kratkih, ja bih mu odgovorio ovako: S pomoću rječnika ili gramatika bilo bi vrlo teško dokazati, kojih od pomenutih dvosložnica ima u jeziku više, kojih li mańe, ali ima mnogo kraći put, kako možemo to saznati. Kad sam ja ovu partiju u mojoj »metrici« pisao, uzeh u ruke Ńegošev »Gorski Vijenac«, da vidim, kakvo je pravilo u ńega za jedne i druge dvosložnice na kraju ńegovih deseteraca. Ńegošu jamačno nije bilo poznato pravilo narodnih pjesama, o kojemu se ovdje govori, jer sam ga ja otkrio i objelodanio g. 1901. u »Nastavnom Vjesniku«, t. j. pô vijeka poslije smrti pjesnikove. Pjesnik se dakle »Gorskoga Vijenca« nije mogao toga pravila držati, nego je dvosložnice stavļao na kraj svojih deseteraca onako, kako su mu dolazile u pero bez ikakvoga obzira, je li im prvi vokal dug ili kratak. Deseteraca (ne stihova uopće) ima u »Gorskom Vi-

jencu« 2747, na kraju im ima kratkih dvosložnica 367, a dugih 323, — dakle sudeći po »G. V.« bilo bi u jeziku našem ovih drugih dvosložnica nešto mańe negoli onih prvih, t. j. 11·7% : 13·3%. Oni brojevi pobijaju bjelodano one, koji bi mislili, da moje pravilo izlazi iz većega i mańega broja jednih i drugih dvosložnica u jeziku.

9. U muslimanskim pjesmama rijetki su stihovi, u kojima kratka dvosložnica stoji na kraju stiha; takovi su na pr.

veće svaki nek preda se **gleda.** 1, 20.
oba doļe na avliju **sašla.** 1, 160.
et' vezira, gdje na peńer **gleda.** 1, 167.
Anđelija, ujela te **zmija!** 2, 45.
poletje mu, uhvati ga **Omer.** 2, 433.
kad su oni do razboja **došli.** 2, 462.
kad se oni na čardaku **našli.** 2, 463.
mrtav Sava kod bunara **pade.** 2, 484.
nikada te povratio **ne bi.** 3, 404.
navrati se do čifluka **našeg.** 3, 555.
zar ti šale zamećati **ne daš?** 4, 103.
sve se Ivan iz grohota **smije.** 4, 163.

U tim primjerima stoji kratka dvosložnica iza trosložnice ili iza prave i neprave četvorosložnice. Ako poboļe te primjere ogledamo, lako uviđamo, da bi se u svima kratka dvosložnica mogla namjestiti tako, da ne bude ni jedna na kraju. Sasvim bi dobri navedeni stihovi bili, i da ovako glase:

veće svaki nek **gleda** preda se.
oba doļe **sašla** na avliju.
Anđelija, **zmija** te ujela!
i t. d.

Hajde, da pokušam odgovoriti na pitańe, zašto je u navedenim stihovima kratka dvosložnica metnuta na kraj, gdje je po pravilu mjesto dugim dvosložnicama. Ima podosta stihova, koji u drugoj svojoj polovini imaju tri kratke dvosložnice (koje ne moraju sve biti prave), a to znači: kakogod se te tri riječi namjestile, svakako se na kraju stiha mora naći kratka dvosložnica. Evo takvih stihova:

pred kapijom **oba bega stoje.** 1, 22.
a tako ti **Alah sreću dao!** 1, 150.

ti me udri **svojom britkom sabljom.** 1 ,155.
a sjutra ću **novu igru igrat.** 1, 221.
ne bi li se **koji junak našo.** 1, 222.
odvede ti... **tvoju milu sestru.** 1, 522.
nagizda se, **štogod bolje more,**
na se udri, **štogod više more.** 2, 58.
u Liku je **sa mnom reko ići.** 2, 492.
već od cara **carev ferman bio.** 3, 78.
da će zato **turski care biti.** 3, 78.
ako 'š meni **svoju vjeru dati.** 3, 178.
pojahaše **svoje dobre konje.** 3, 213.
valah, kume, **tako biti more.** 3, 267.
da te vidi **dvoje djece tvoje.** 3, 323.
kod Srvaća **bio čador peńe.** 3, 462.
ali ti je **tvoje djece žao.** 3, 486.
što su t' sada **braća na um pala.** 3, 500.
kad je begu **taka knńiga stigla.** 4, 182.
da joj ne bi **braća tamo stigla.** 4, 258.
Mehmed begu **kasno na um palo.** 4, 450.
ufatili **obi ćeri moje.** 4, 555.

Po analogiji* takvih stihova provalile su kratke dvosložnice na kraj stihova i ondje, gdje bi se vrlo lako mogla postaviti duga dvosložnica; moglo bi se na pr. sasvim lijepo reći:

na jabuci **alem kamen dragi.**
Mare ne da, **voli dati glavu,**

ali je analogija zavela pjevača, te je kratku dvosložnicu metnuo na kraj:

na jabuci **alem dragi kamen.** 1, 9.
Mare ne da, **voli glavu dati.** 3, 78.

Tako je i u stihovima:

sad je vr'jeme, **mila majko naša.** 1, 29.
kad subota **b'jeli danak svane.** 1, 61.
car Sulejman **grozne suze lije.** 1, 128.
za ńime će **ona primit tebe.** 1, 331.
sjede Mujo **crnu kahvu piti.** 1, 402.

* Ovdje nam prvi put dolazi analogija, koja je važan faktor u našoj narodnoj metrici, onako važan, kako je gramatička analogija u gramatici. Od sad ćemo se često namjeravati na analogiju tumačeći ńome različne pojave u građi stihova, a često se ona uzima u pomoć i u mojoj »metrici«.

u nas, kraļe, **čudan adet ima.** 1, 530.
a prihvati **golu ćordu britku.** 1, 555.
gdje u bašči **divno kolo igra.** 2, 69.
iz Muja se **crna krvca lije.** 2, 75.
o Seńani, **draga braćo moja!** 2, 209.
oj dorate, **desno krilo moje!** 2, 300.
kuku, brate, **grdna rano moja!** 2, 319.
videć Osman **gorke proli suze.** 2, 443.
Udbińani, **draga braćo moja!** 2, 462.
kod ńeg äģe **drača ćordu britku.** 3, 34.
seiz Simo, **virna slugo moja!** 3, 132.
Anđelija, **virna ļubo moja!** 3, 138.
moj dorate, **desno krilo moje!** 3, 156.
vidiš, aga, **oba sina moja.** 3, 193.
pa si Jeli **tvrdu viru dao.** 3, 229.
i Nuhanu **grdne rane zada.** 3, 247.
u avliji **divno kolo igra.** 3, 259.
davor vranče, **desno krilo moje!** 3, 377.
po tom znade, **da je zima došla.** 3, 482.
bi l' on meni **tvrde vjere bio.** 4, 316.
a u jutru **siña magla pala.** 4, 456.
tri put si mi **tvrdu vjeru dao.** 4, 465.
onoj duši, **kojoj suđen bude.** 4, 534.

Kad se tako u muslimanskoj epici našlo veliko mnoštvo stihova sa kratkom dvosložnicom na kraju, onda je iz ńih takova dvosložnica lako mogla prodrijeti u stihove, što su navedeni na početku ovoga §-a, te ih poradi ńihove rijetkosti možemo držati za izuzetke.

10. Kud i kamo više stihova ima građenih po pravilu, t. j. kratka dvosložnica ne stoji na kraju stiha. Ono, što iza kratke dvosložnice stoji, može da bude duga dvosložnica, kako je na pr. u stihu:

ali grmi, al' se **zemļa trese.** 3, 131.

može da bude prava ili neprava trosložnica, na pr.

a pred ńima **tri topa velika.** 1, 200.
proď se, aga, da s' **otac po Bogu.** 4, 278,

a napokon nalazi se i to, da je kratka dvosložnica dio neprave trosložnice, na pr.

jesam, brate, **viru** ti zadajem, 4, 306,

da je u tom stihu rečeno:

jesam, brate, zadajem ti viru,

kratka bi dvosložnica stajala na kraju.

A sada evo potvrdâ:

i vidio, šta mu **ferman** piše. 1, 54.
on zavika, što ga **grlo** daje. 1, 57.
danas sr'jeda, a **sjutra** četvrtak. 1, 61.
be aferim, moj **mio** sestriću. 1, 63.
podaj knígu mom **bratu** u ruke. 1, 78.
jedno Bajo, a **drugo** Limune. 1, 101.
dok ga vidje, **odmah** ga poznade. 1, 165.
hajd' otolen, ti **pasje** kopile. 1, 558.
Krajina je, gdje i **prije** bila. 2, 24.
a kad vidje, što mu **knìga kaže.** 2, 26.
mi smo čuli i **haber** uzeli. 2, 71.
ko pogibe, da mu **kuća** znade. 2, 74.
o Halile, moj **brate** rodeni! 2, 74.
čeka ńega tri **puna** sahata. 2, 117.
gdje si, Mujo, **nigdje** te ne bilo! 2, 118.
niti jedu niti **piju** pića. 2, 301.
što će tebi, kad **nije** za tebe? 2, 583.
jesi l' čuo, je l' ti **iko** kazo? 2, 586.
eto sablje, evo **moje** glave. 2, 223.
nek je vodi, nek se **ženi** s ńome. 3, 226.
prije tebi doći **mogo** nisam. 3, 364.
primakni se, pa **sa mnom** divani. 3, 399.
ako s' zdravo ja **natrag** povratim. 4, 42.
do u jutro, dok se **rodi** sunce. 4, 43. 161.
aga, na te ja **knìgu** andišem. 4, 89.
kad rekoše, da su **zdravo** bili. 4, 94.
ćeri moja, **zmija** te ujela! 4, 293.
ja sam došo, da vam **haber** dadem. 4, 445.
Ivan skoči, da **mače** ujagmi. 4, 470.
ćeri Zlate, **zmija** te šinula! 4, 501.
ovo j' Ivan, što **s tobom** govori. 4, 512.
na kapiji dva **stoje** soldata. 4, 514.
kako l' rekla, da bi **pošla** za te? 4, 515.
i t. d.

Golema je množina stihova, u kojima kratka dvosložnica stoji pred pravom ili nepravom četvorosložnicom, kako je u primjerima:

a kad Omer **čuo** lakrdiju. 1, 146.
pa će sa mnom **biti** prijatelji. 2, 227.
tavnica je **kuća** neobična. 3, 166.
pod kočije **vrgo** bedevije. 4, 182.

Za sad neka su dosta i ta četiri primjera, a u četvrtoj glavi (u §§ 75. 76. 85. 87) imaćemo ih na pretek. Budući da tamo ne će biti prilike, da navodim osobitu vrstu četverosložnica, t. j. različne glagolske oblike, što stoje na kraju stiha iza kratke dvosložnice, a ima ih sva sila, zato ću evo ovdje da navedem pregršt takovih slučajeva.

nemojte mi **obraz** zapaliti. 1, 7.
i za sina **curu** isprosio. 1, 7.
kad je care **bega** ugledao. 1, 17.
svakome ćeš **pozdrav** ponijeti. 1, 30.
a momak mu **tiho** govoraše. 1, 92.
i od sebe **derđef** oturila. 1, 135.
vas je beže **u dim** ogreznuo. 1, 167.
on veziru **riječ** besjeđaše. 1, 237.
tri put sam je **na snu** posestrio. 1, 367.
ovdje ću te **noćas** ostaviti. 1, 441.
na ńeg cura **suze** prolijeva. 1, 542.
odmah ńega **suze** popadoše. 2, 15.
vas je đogat **u dim** ogreznuo. 2, 86.
pa ga pope **stade** razgovarat. 2, 123.
ondar pope **tiho** besjeđaše. 2, 123.
ti bi meni bolje učinio. 2, 184.
nije tebe **žao** umrijeti. 2, 185.
u sokake **juriš** učinismo. 2, 187.
Jelica im **zače** govoriti. 2, 339.
i tako ćeš **mene** izbaviti. 2, 434.
sad bih moju **sablju** otpasao. 3, 96.
kako ga je **lako** udario. 3, 110.
svi su mene **dobro** đerirali. 3, 149.
harambaše **kraju** pribigoše. 3, 183.
Pava će vam **końe** dodržati. 3, 207.
jednoga bi **mati** poželila. 3, 229.
na ńeg paša **oči** uzopriči. 3, 345.
gospa onda **zetu** govorila. 3, 349.
pobratim je **mene** nahranio. 3, 551.
a Mustaj beg **rano** podranio. 4, 20.
pa u logor **za ńim** uskočila. 4, 261.
kad u jutro **danak** osvanuo. 4, 280.
kod ńega su **konak** učinili. 4, 292.
svi se sužńi **mogu** podmiriti. 4, 317.

a Rade ga **mačem** udario. 4, 318.
jednoć beže **okom** pogledao. 4, 442.
ako bi ga **sreća** poslužila. 4, 484.
Osman begu **suze** udaraju. 4, 555.
i t. d., i t. d.

A sad evo primjera, u kojima kratka dvosložnica stoji prea nepravom četverosložnicom:

pokraj bega **stade** na nogama. 1, 8.
jera care **gleda** sa peńgera. 1, 20.
a oćuti **jeku** iz oblaka. 1, 132.
mladu djecu **vode** u sužaństvo. 1, 142.
ali nešto **gleda** po Travniku. 1,167.
tamna noćca **pade** na ledinu. 1, 441.
Mujo voda **ńega** pó četama. 2, 227.
nov mu ćurak **puče** na plećima. 2, 358.
to joj reče, **ode** u mehanu. 3, 159.
ja ću t' ljubi **biti** kod kolena. 3, 344.
dušmanin ti **bio** pod nogama. 3, 430.
ja za ńime **pukoh** iz pušaka. 4, 13.
dok pritegnem **rane** na sebeka. 4, 214.
ugleda ih **dizdar** sa peńgera. 4, 246.
pa udara **momak** kroz Kanižu. 4, 451.
sve ih Ahmet **gleda** sa peńgera. 4, 487.

11. Ovdje treba da se zabavimo oko dugih dvosložnica na kraju stihova.

U § 9. navedeno je podosta primjera za stihove, koji u drugoj svojoj polovini imaju po tri kratke dvosložnice. Isto se tako nalazi priličan broj stihova, koji iza odmora imaju tri duge dvosložnice, kako je na pr.

od žalosti **biloj kuli ne će.** 3, 498.
ode Stipan **svomu bilu dvoru.** 4, 34.
i t. d.

Budući da se samo sobom razumijeva, da u takim stihovima duga dvosložnica mora biti na kraju, nije ni malo potrebno, da se o ńima dalje govori.

Vidjeli smo u § 9., da se nalazi stihova, koji u drugoj polovini imaju tri dvosložnice nejednake kvantitete, pa je po analogiji kratka dvosložnica metnuta na kraj (na pr. sad je vr'jeme, *mila majko naša).* Mnogo veći broj ima stihova, koji u takom slučaju imaju na kraju dugu dvosložnicu, na pr.

nikad žarkog sunca vidjet **ne ćeš.** 1, 27.
Mehmed paša ńima selam **viknu.** 1, 40.
ti nijesi nikad htio **doći.** 1, 91.
o gospojo, srce moje **živo!** 1, 135.
otle beže natrag vrati **vojsku.** 1, 239.
Dilavere, vjerna moja **slugo!** 1, 255.
jer sam ńemu tvrdu vjeru **dala.** 1, 300.
Maǵarinu more **indat doći.** 1, 385.
sve ko da se crna zemļa **trese.** 1, 405.
moj Osmane, moja rano **ļuta!** 1, 513.
i sjedoše hladno piti **vino.** 1, 517.
prangijama podaj vatru **živu.** 2, 6.
čuste li me, moje vjerne **sluge?** 2, 44.
tu je Muju loša sreća **bila.** 2, 139.
pa doziva svoju vjernu **ļubu.** 2, 160.
ako meni suđen sahat **dođe.** 2, 190.
moglo bi se ondje piti **piće.** 2, 338.
a sjaju se obje puške **male.** 2, 374.
jedan drži punu čašu **vina.** 2, 464.
evo tebi moja vjera **tvrda.** 2, 518.
svaki ode svojoj tankoj **kuli.** 2, 535.
jesam, brate, milom Bogu **hvala!** 3, 103.
Milovane, moje dite **drago!** 3, 126.
ako Bog da tvojoj djeci **zdravļa.** 3, 203.
svak bi reko, da je junak **pravi.** 3, 241.
o Ličani, moja braćo **draga!** 3, 280.
i za pasom dvije puške **male.** 3, 389.
već tako ti turske vire **lipe.** 3, 413.
on pašama turski selam **viknu.** 3, 427.
pa mi kaži kako bratu **svome.** 3, 445.
Bogom brate, vlaško momče **mlado!** 3, 489.
u odaji sili piti **vino.** 4, 12.
da mu Vuče jednu skupi **vojsku.** 4, 175.
na ńem, sinko, ruse glave **nejma.** 4, 190.
da ja vidim, čija gine **vojska.** 4, 262.
evo tebi naše kńige **kažu.** 4, 300.
da mi ćesar svoju krunu **dâdê.** 4, 293.
o Jelice, moja sestro **draga!** 4, 321.
a kod ńega nigdi nikog **nejma.** 4, 448.
više ńe se zlatna kruna **svitli.** 4, 458.
da se more tebi junak **naći.** 4, 484.

i t. d., i t. d.

Iza prave četverosložnice, koja je kakav glagolski oblik, vrlo rado stoji na kraju stiha duga dvosložnica, kako dokazuju primjeri:

odaji se otvoriše **vrata.** 1, 8.
da zajedno podignemo **vojsku.** 1, 29.
mi moremo pogubiti **glavu.** 1, 76.
tu su noćcu prenoćili **bili.** 1, 96.
a u ruke prihvatio **ćordu.** 1, 129.
na peńger je naslonio **glavu.** 1, 159.
da s' ne more povratiti **amo.** 1, 238.
ja te banu prokazati **ne ću.** 1, 271.
baš danica pomolila **lice.** 1, 353.
što ti, Ajko, zapjevati **ne ćeš?** 1, 509.
ludo ćemo izgubiti **glavu.** 1, 547.
kad ih vidje u razboju **Lika.** 2, 462.
dok te nije opazila **straža.** 3, 155.
ne će Tale zamećati **kavgu.** 3, 177.
ja sam ńemu večerati **dala.** 3, 178.
mogla bi nas privariti **Rúža.** 3, 179.
zašto mi je poginuo **babo?** 3, 192.
nemoj tako zamećati **kavgu.** 3, 287.
sav je Kotar ogrijalo **sunce.** 3, 417.
i ńemu ću savezati **ruke.** 3, 539.
nikog više izdavati **ne ćeš.** 4, 21.
tad ćemo ih pofatati **žive.** 4, 45.
ako si se oženiti **nakan.** 4, 89.
jer još nikad vojevao **nisam.** 4, 207.
Ćejvan aga otvorio **vrata.** 4, 215.
tu mu Ivan odrišio **ruke.** 4, 239.
tu će Luka ustaviti **vojsku.** 4, 562.
i t. d.

Mislim, da se na kraju deseterca ne nalaze nikad ovakove neprave dvosložnice: nȁ dân, ù grâd, zà čas, ò zlu, zà ńîm, prèd ńôm, nà ńôj i t. d., a ne nalaze se zato, jer je takovim dvosložnicama prvi vokal kratak. Ali dvosložnice s uzlaznim akcentom na prijedlogu posve su obične na kraju deseteraca, na pr. ná me, zá te, ú se i t. d. Evo primjera stihovima s takovim dvosložnicama:

stid je mene i gledati **u te.** 1, 113.
ne udaram odijela **na se.** 1, 193.
triput sam je ja prosio **za se.** 1, 228.
protužiše krčmarice **na me.** 1, 241.
nije vr'jeme ni gledati **u te.** 1, 247.
pa on uze turski abdest **na se.** 1, 253.
kad je tebi kazivao **za me.** 1, 272.
vazda meni kazivao **za te.** 1, 274.
nit' ti reče, da ćeš poći **za me.** 1, 555.

pa on turski avdest uze **na se.** 2, 116.
Mujo mi je kazivao **za te.** 2, 128.
izvešću te, uzeću te **za se.** 2, 430.
dìž' se pobro, eto mene **na te!** 3, 317.
moj se pobro smilovao **na me.** 3, 355.
da će hasum naćerati **na te.** 3, 375.
tvoja će se (t. j. mati) smilovati **na te.** 4, 435.
da ja vidim, je l' divojka **za te.** 4, 39.
čuj, moj kume, ne uzdaj se **u me.** 4, 46.
živ ti, braco, bi li pošla **za me?** 4, 95.
živa t' nane, de pogledaj **na me.** 4, 173.
ko se more pouzdati **u se.** 4, 307.
Mujo sedlo uprtio **na se.** 4, 535.

Kad sam pisao svoju »metriku«, nijesam na ovu pojavu obratio pažńu, zato je nigdje i ne spomińem, ali se i u Vukovim knígama nalazi stihova, koji ovima sada navedenim iz muslimanskih pjesama potpuno odgovaraju, na pr.

upitaj ga, što se srdi **na me.** 1, 376.
ravno polẹ, žao mi je **na te.** 1, 477.
idi, orle, ne namiguj **na me.** 1, 532.
nije Ana moja sestra **za te.** 1, 578.
al' ne čuješ il' ne haješ **za me.** 2, 246.
tuđe ime ti uzimaš **na se.** 3, 101.
pokrsti je i vjenča je **za se.** 3, 102.
stara majko, ne uzdaj se **u me.** 3, 349.
i ne dođem pod Goliju **na te.** 4, 39.

Rečeno je u § 10., da ima sva sila stihova, u kojima kratka dvosložnica stoji u drugom članku pred pravom četverosložnicom, a dosta ih ima i pred nepravom. Mnogo je mańe primjera, u kojima na takovom mjestu stoji duga dvosložnica (jer je ovoj pravo mjesto na kraju iza četverosložnice). Takovi su primjeri (navodim samo četverosložnice od glagolskih oblika):

prije smo ti **pismo** opravili. 1, 35.
ja ću sada **na te** udariti. 1, 127.
ludo ti ću **glavu** izgubiti. 1, 135.
pa zato se **u te** pouzdavam. 1, 151.
Hasan aga **rânâ** dopadnuo. 1, 225.
kada ga je **Zlata** opazila. 2, 296.
ńu mi Jele **rukom** zagrlila. 2, 337.
kada Ibro **torbu** opazio. 2, 344.

ja ću tebi **pobru** izbaviti. 3, 178.
širimice **vojska** udarila. 3, 183.
kad je Lazo **kavgu** zametnuo,
ja ću ńemu **zajam** povratiti. 3, 204.
gdje ću jadan **glavu** izgubiti. 3, 239.
prid ńih Pava **piće** položila. 3, 289.
kad si meni **robļe** povratio. 3, 297.
tu su Turci **ļuto** izginuli. 3, 407.
ja sam tebi **ručak** zgotovila. 3, 551.
staroj majci **ruku** poļubio. 3, 555.
kad divojka **riči** razabrala. 4, 96.
tad je aga **sinu** besjedio. 4, 106.
moreš tamo **ludo** poginuti. 4, 207.
ona bi se **na me** nasmijala. 4, 483.
iza sebe **vrata** pritvorila. 4, 501.

Ko bi rekao, da se takvih primjera ne bi uopće smjelo nalaziti, nego bi u svima ńima duga dvosložnica imala stajati na kraju stiha, taj bi smetao s uma, da ono, što sam ja o dugim dvosložnicama izložio u § 8. i dalje, nije z a k o n, nego je p r a v i l o; kad bi to bio zakon, onda ne bi bilo nikakih izuzetaka ili bi ih bilo vrlo malo, a kad se čemu kaže pravilo, tu izuzeci nijesu neobični.

Glava II.

Odmori metrički i prirodni

(»metrika« 35—39)

12. U »metrici« 35 govori se, kako se u Vukovim zbornicima vrlo rijetko nalazi rđav odmor, kakav je u stihovima:

a s ńima subaša pet stotina.
sirotińa te je pozdravila.
kad je blizu dvora dolazila.
preko Crne Gore u hajduke.
pa ga Tripko Begoviću pita.

U prvom od tih stihova nema nikakvoga odmora, jer odmor treba da stoji iza četvrtog sloga, a ovdje je četvrti slog u riječi *subaša,* mjesto da se s četvrtim slogom riječ svršuje. U muslimanskim junačkim pjesmama nijesam našao ni jednoga takvog stiha. — Drugi od navedenih stihova nije zato dobar, jer je iza četvrtog

sloga enklitika (upravo su dvije enklitike, koje sa četverosložnicom, što je pred ńima, čine nepravu šestosložnicu). Takav je stih u upotrebljenim za ovu radńu pjesmama, mislim, samo ovaj:

vidiš, kol'ko *mu se dopustila*. 3, 568.

U trećem je stihu pogreška, što odmor rastavlja riječi *blizu dvora*, t. j. prijedlog i ńegov padež, a to ne smije biti stoga, što prijedlog sa svojim padežom čini čvrstu svezu, koja se ne može rastavljati. Nalik na to bio bi primjer:

kad se **blizu kule** prikučio,

ali pjevač nije htio imati takav stih osjećajući, da bi bio pogrešan, nego je volio rastaviti prijedlog od imenice te reći:

kad se **blizu** prikučio **kule**. 1, 533,

što nije doduše gramatički pravilno, ali je bar dobar odmor. — Riječi *Crna Gora* zajedno su ime poznatoj zemlji, čine dakle tijesnu svezu po smislu, zato ih odmor ne bi smio rastavljati, kako je u četvrtom od navedenih stihova iz Vuka; u muslimanskim pjesmama ne nađoh ni takvoga ni jednog stiha. — Isto tako ime i prezime zajedno znače jednoga istog čovjeka, zato narodni pjevači ne rastavljaju rado odmorom ime od prezimena, kako je u petom od navedenih stihova. Iz muslimanskih pjesama mogu navesti samo jedan takav stih:

tad **Crničić Osman** govorio. 1, 95,

ali pjevača ispričava tu prijeka nužda, jer drukčije doista nije mogao načiniti stiha.

Sasma su pogrešni odmori u ova dva stiha:

Ličane i ličkog Mustaj bega. 2, 493.
već im mrak i ikindija bila. 3, 428,

jer riječca *i* uvijek nadovezuje ono, što iza ńe dolazi, a ne ono, što je pred ńom; dakle je odmor u ta dva stiha iza trećega sloga, a to ne smije da bude.

Rđav je odmor i u stihu:

svi mu hair-dovu učiniše. 4, 79,

jer hair-dova je turska složenica, koja znači: molitva za sretan put i ne bi se smjela rastavljati.

Više primjera rđavih odmora u muslimanskim junačkim pjesmama ja ne bih mogao navesti, a onoga, što sam naveo, kako se vidi, vrlo je malo.

13. U našim narodnim stihovima treba razlikovati dvojake odmore, — jedni su metrički, t. j. oni, što ih donosi narav stiha; metrički je na pr. odmor u desetercima iza četvrtoga sloga; drugi su odmori prirodni, t. j. iza kojih stoji kakva interpunkcija. Treba dodati, da riječ »interpunkcija« uzimam ja u smislu »gramatičkoga« (ili »njemačkoga«) načina bilježenja, kojega se držim u svemu svojem književnom radu, a mislim ga se i dalje držati u svemu, što još uspišem. Taj je način bilježenja za posao, u koji sada ulazim, mnogo zgodniji od »logičkoga« (ili »francuskoga«) načina, i ja upravo ne znam, kako bi se ova partija moje radnje prikazala onako jasno, kako treba, kad bih za nju upotrebio »logičko« bilježenje interpunkcija (osobito »zareza« ili »kome« ili »zapete«).

Pjevači ponajviše nastoje, da i metrički i prirodni odmori stoje na istom mjestu. Zato stihova, u kojima je kakva interpunkcija združena s metričkim odmorom, ima tušta i tama (»metrika« 36). Evo četiri primjera iz Vukovih knjiga:

upitaj ga, što se srdi na me.
kaži njemu: kralica te zove.
što je tebi? kakva je nevolja?
neka znate, razbićemo Turke.

Vrlo je to obično i u muslimanskim pjesmama:

tamna noćca, jer nema mjeseca. 1, 62.
beg zavika: puštite ga amo! 1, 93.
kune Turčin: crn mu obraz bio! 1, 121.
prevari se, ujede ga guja. 1, 168 i 2, 391.
on zavika: do Boga miloga! 1, 221.
upita ga: gdje pucaju puške? 1, 402.
bane pita: ko *si* i kako *si*? 1, 565.
susto vranac, ujeli ga vuci! 2, 350.
svako viče: opazio n'jesam. 2, 388.
mlidijaše, niko ne viđaše. 2, 414.*

* t. j. mlidijaše, da niko ne viđaše.

a kakva je, žalosna joj majka! 2, 417.
neki vele: ala moja majko! 2, 423.
ne kazuješ, zašto divan činiš. 3, 76.
hoće momci, bega poslušaše. 3, 94.
da vidimo, što će učiniti. 3, 108.
ne pitaj me, već odsici glavu. 3, 142.
onda radi, što je tebi drago. 3, 172.
ja sam čuo, a vidio nisam. 3, 185.
što to, pobro, da od Boga nađeš! 3, 220.
aga mlide, to niko ne čuje. 3, 222.
Pavle sio, piće zametnuo. 3, 288.
beže misli, ni s kim ne govori. 3, 504.
momci kažu: aga je u kuli. 4, 107.
istina je, što kaže Nikola. 4, 206.
Mara reče: ne staraj se s time. 4, 463.
i t. d., i t. d.

Često se nalazi interpunkcija združena s vokativom, a to je najlakši odmor, jer ne stoji pred novom rečenicom, te se slabo i osjeća. Primjere vidi u idućem §-u.

14. Znatno su ređi primjeri, gdje interpunkcija stoji u č l a n k u, t. j. gdje nije združena s metričkim odmorom. U »metrici« 37 navode se osim drugih ovi primjeri:

volim, da smo obi udovice.
vidiš, da sam čovek siromašan.
da Bog dade svakom, ko što hoće.
kad ujaku ne ću, da kome ću?
na svakoga po deset, već nema.

Ni u muslimanskim pjesmama nema mnogo takovih stihova; evo ih nekoliko:

majci reče momak: ej dovale! 1, 80.
reče, ode u drugu odaju. 1, 335.
jeste, kaže, oba mi svijeta. 1, 352.
čini li se tebi, da je živo? 1, 570.
bo|e bi ti bilo, da si sl'jepa. 2, 153.
(neki vele: ala moja majko!)
neki: moja rano neprebona! 2, 423.
vire mi, Mare ob|ubiti ne ću. 3, 80.
vire mi, dore odjahati ne ću. 3, 413.
viđo (t. j. vidio), ruke nema Alagine. 3, 458.
znaš li, što si jučer besjedio? 3, 553.
rekoš', da je vakat udarati. 4, 125.

Interpunkcija između osmoga i devetog sloga mislim da se ne nalazi, kako bi bilo na pr. u stihu:

ńemu Marko odgovori: nije.

Na pretek ima stihova, koji interpunkciju imaju u članku pred vokativom ili za ńim, također i pred ńim i za ńim. Takovi su:

kam' ti, Mitre, tvoja posestrima? 1, 70.
o Turčine, oklen te imamo? 1, 75.
a šta si se, sinko, prepanuo? 1, 159.
ja ću kńigu uzet, Mustaj beže. 1, 361.
Maǵarine, žalosna ti majka! 2, 266.
braćo, pare ni dinara ne ću. 2, 322.
Bože, zore podaj od istoka. 2, 444.
čuješ, turski care u Stambolu. 3, 5, 78.
eto, care, tebi mejdańije. 3, 24.
ne bih tebe dao, milovańe. 3, 76.
kralju, kamo Lehovkińa Mara? 3, 92.
evo, aga, takova junaka. 3, 104.
hajde, beže, kuda tebi drago. 3, 157.
ne bojte se sebi, pobratimi! 3, 181.
drž' se dobro na końu, divojko. 3, 181.
što si, Mujo, oborio glavu? 3, 238.
Ture, kako 'š mejdan učiniti? 3, 248.
de se spremi, majko, u oǵaku. 3, 312.
za koga ćeš, sestro draga, poći? 3, 526.
tri je unuka tvoja strigo, babo. 4, 38.
dvaputa sam, aga, ja prošena. 4, 88.
(da oženim vridna bulubašu)
gospo, svoga Tanković Osmana. 4, 181.
nego, lalo prva kod kolina. 4, 533.
jesi l', sinko, zdravo pa veselo? 4, 535.

15. U § 4. rečeno je, da nema stihova, u kojima bi naglašena jednosložnica stajala na kraju prvoga članka, a pred kakvom interpunkcijom, a da bi stajala pred interpunkcijom na početku drugoga članka, to mogu potvrditi samo ovim stihom:

što car reče, **znaš**, da ne poreče. 3, 24, 76.

Ako u sedmom i osmom slogu stoji naglašena jednosložnica, rekao bih, da iza ńe nikad ne stoji nikakva interpunkcija, da nema dakle ovakih na pr. stihova:

kada svanu bijel **dan**, odoše.
bi li kogod rekao **to**? ne bi.

Sada možemo potpuno razumjeti ono, što je rečeno u § 7: »da bi se na kraju deseterca nalazila naglašena jednosložnica, za to upravo nema potvrda« (tamo navedeni stihovi, kojima su na kraju riječi *dobri čas, jedan put*, ne protive se tome); nigdje ne ćemo u narodnoj našoj poeziji naći ovakih stihova:

da se jadna hvatim za zelen **bor**.
kad u jutru bijel svanuo **dan**.

Zašto je to? Zato, jer je na kraju svakoga deseterca jak odmor, t. j. združen i metrički i prirodni, kao što je iza četvrtoga sloga. Kad ne može dakle iza jednosložnice na kraju prvoga članka biti interpunkcije, ne može je biti ni na kraju stiha. A da se to ne bi moglo dogoditi, ne uzima se naglašena jednosložnica nikad na kraju stiha.

Samo jedan slučaj ima, gdje naglašena jednosložnica može stajati pred interpunkcijom, a to je na početku stiha; u »metrici« 31 tome su potvrde:

muč', ne luduj, draga Jele moja.
prah, olovo i drugu zairu.
stan', počekaj, bane kaurine.
hod', da malu igru zametnemo.
gle, kako je naļutio šarca!
ti, koja si Miloša rodila.
znaš, đe si se zarekao lani.

Toga ima dosta i u muslimanskim pjesmama; u ńima je, mislim, jednosložnica svagda imperativ, a za ńom ponajviše vokativ, za koji je na kraju § 13. rečeno da je odmor poradi vokativa najlakši, koji se slabo i osjeća. Potvrde su evo ove:

šut', robińo, nemoj nikom kazat. 1, 73.
muč', ne luduj, moja kćeri mlada. 1, 265.
gon', Orlane, svog debela đoga. 1, 227.
muč', Marija, jezik prekinula! 1, 426.
zbor', vezire, što je tebi drago. 1, 462.
hod', Osmane, da pijemo pivo. 2, 80.
piš', Ahmede, ńigu šarovitu. 2, 360.
stan', počekaj, moja posestrimo. 3, 182.

gon', Stipane, vrana velikoga. 3, 183.
muč', ne laži, žuti lamanine. 3, 218.
stan', Turčine, od tog fajde nema. 3, 540.
muč', Gavrane, luda li si glava! 4, 10.
čuj, Osmane, moje dite drago! 4, 91.
muč', Omere, mukom zamuknuo! 4, 336.

U drugom, osmom i u desetom primjeru iza imperativa nije vokativ, nego je također imperativ *(ne luduj, počekaj, ne laži)*, ali i tu je sasma slab odmor, koji se jedva osjeća, t. j. *muč', ne luduj* izgovara se gotovo bez prekida, kao da je jedna riječ. Mislim, da u muslimanskoj epici nema primjera, koji bi bili nalik na 4., 5., 6. i 7. primjer iz Vukovih pjesama, gdje iza jednosložnoga imperativa dolazi privezana rečenica, gdje je dakle jak odmor.

16. Rečeno je malko ponaprijed, da je na kraju deseterca jak odmor. S tim se slaže, što se u muslimanskim pjesmama (kao i u pjesmama Vukovih knjiga, vidi u »metrici« 38) nalazi mnogo primjera, da je po nekoliko stihova uzamance svaki sam sobom osobita rečenica i da poradi toga svaki na kraju ima interpunkciju. Biće dosta ovoliko primjera:

pa da vidiš Đerzelez Alije:
Arapina živa uhvatio,
obje mu je ruke savezao,
obadva mu uha odrezao,
do begova dotjera Arapa,
pa upita Đerzelez Alija. 1, 23.
ti ćeš begu pozdrav ponijeti,
kad se svane i ograne sunce,
neka vodi Kolešnici dođe,
nek svog slugu Marijana nađe,
nek me mrtva svojoj nosi kući,
nek me mojoj staroj dade majci,
nek me spremi i sahrani majka;
još ćeš begu pozdrav ponijeti,
da ne žalim, što ću umrijeti,
kad smrt vidjeh Mostarlije Muja. 1, 112.
a kad beže opazi topove,
on ne ide Đuru neimaru,
već on ide pravo do vezira,
pred sarajom końa odjahao,
a veziru pade na odaju,

za oštru se sabļu prihvatio,
posiječe budimskog vezira. 1, 243.
blago onom svakom Muslomanu,
ko pogine na dugu mejdanu,
on će lako pred Boga izići,
Bog će ńemu gr'jehe oprostiti, —
tako kuran turski ćitab kaže,
stoga Turci od kavge ne bježe. 1, 291.
izvede me u kulu kamenu,
kumovah mu sina Marijana,
tu se jesmo lipo skumovali,
razložismo hladno piti piće,
vas dan pili, noćcu dočekali,
vrlo mene pićem oboriše. 3, 142.
a nekakav Sava službeniče
on obori čekmu na ćupriji,
ńemu Stipan dobro jutro viknu,
a na čekmu naćera gavrana,
kraj ńeg Tale proćera kulaša,
u tom Meho najaha dorata. 3, 182.
kad Haģagić do razboja side,
nađe pobru Velagić Ahmeta,
gdje on rańen sidi u planini,
četiri ga puške udarile,
a kod ńega dvanajst plaćenika,
ni na kakvu ruse glave nema,
mrtav đogat leži kod ńegaka,
tad Haģagić suzama prolio. 4, 69.
i t. d., i t. d.

17. Protivni su takvim stihovima oni, koji na kraju nemaju nikakve interpunkcije, nego bez prekidańa teče ista rečenica u dva stiha ili u više ńih. I takvih primjera ima velika množina u muslimanskim pjesmama (kako ih ima i u Vuka, vidi u »metrici« 39). Za potvrdu biće dosta ovoliko primjera:

kad se natrag sva vojska povrati
do konaka Mustaj bega ličkog. 1, 96.
stiže ńega kńiga šarovita
od punice Alajbegovice. 1, 98.
tud ne smije niko prolaziti
bez izuna paše i vezira. 1, 176.
jošte ima u tvojemu carstvu
i od Marka boļijeh junaka. 1, 182.
bijah s tobom adet naučio

po Budimu gradu bijelome
piti, brate, vino i rakiju. 1, 241.
neobično bratu Huseinu
bješe jahat na konju kulašu. 1, 543.
hoćemo li na grad na Udbinu
vodit Jelu Konević serdara
do oģaka bega udbinskoga? 2, 390.
jučer su me pašalije stigle
na Glasincu više Sarajeva. 3, 24.
pa otišće niz Kotor kameni
biloj kuli pobratima svoga. 3, 142.
nek mi dade on za sina svoga
gotovine trista maģarija
i mog pobru Merdanagić Muja
iz tavnice trineste godine. 3, 187.
pa je sedam zadobio rana
harambaša od mačeva tvojih
kod ćuprije i čardaka tvoga. 3, 272.
uteć niko iz poļa ne more
osim mene i putaļa moga. 3, 423.
ovaj će se mejdan spominati
od danaske pa do kijameta. 3, 461.
ja sam bilu knigu opravila
na Udbinu Babić Mehmed agi
i negovu sinu Osman agi. 4, 95.
car mu daje na svaku godinu
po gotovih trista maģarija. 4, 219.
jesam došo na ogled divojci
svojim pobrom sa Kladuše Mujom,
Jusuf aga, tvojoj jedinici. 4, 273.

Neobičan je stih, u kojemu zamjenica *ova* stoji u jednom stihu, a imenica, kojoj pripada, u drugom:

da ti znadeš, za koga je **ova**
prelijepa **cura** isprošena. 2, 131,

ali pjevač (ili kazivač) nije mogao drukčije da namjesti sve za ova dva stiha potrebne riječi.

Sličan je i primjer:

baš zašto će **ličkog** izbaviti
Mustaj bega iz Aršana grada. 1, 287;

tu se pjevač (kazivač) lako mogao ukloniti rastavļanju pridjeva od imenice.

Perfekt i futur rijetko se rastavljaju tako, da jedna polovina tih složenih vremena stoji u jednom stihu, a druga u drugom (u Vukovim je zbornicima to za perfekt veoma rijetko, a za rastavljańe futura nema u ńega potvrde, vidi u »metrici« 39):

kojino **je** za mene sultanu
sedamdeset **dobio** mejdana. 1, 181.
ja **nijesam** nikad u svom v'jeku
salazio Bosni ponositoj. 1, 465.
ja ću sama dvjesta maǵarija
u srmali jagluk **savezati.** 2, 60.
ne ćeš, Tale, života mi moga,
danas moga **pogubiti** bana. 2, 544.
ja **ću** onde tutuluke svoje
sve od bakra dobro **ufatiti.** 3, 39.
jesu, nane, tako mi okletve
pocrnila (t. j. djeca) baš ko gavranovi. 3, 500.
jesam, beže, viru ti zadajem,
pokupila, divno kolo igram. 4, 223.

Glava III.

Broj slogova. Pokraćivańe i produljivańe stihova

(»metrika« 40—78)

A. Prekobrojni i ispodbrojni stihovi

18. U »metrici« 40 kaže se, da u Vukovim zbornicima vrlo malo ima primjera, da se mjesto deseterca nalazi jedanaesterac:

da je mirna jedna i druga banda.
imanet ti, devere, sestra moja.
zakuca đače alkom na vratima.

Mnogo je više jedanaesteraca u muslimanskoj za ovu radńu upotrebljenoj narodnoj epici, ali samo u obje knige Matice hrv. U tim knigama prekobrojni slog, kojim se deseterac pretvara u jedanaesterac, obično stoji u prvom članku, kako se vidi u primjerima:

u bilu Bišću u kuli zelenoj. 3, 37.
da osta sama na nebu danica. 3, 56.
vire mi, Mare obljubiti ne ćeš. 3, 80.
ne dili vina Bunićanin Mujo. 3, 103.
ko mi najbrži bide na Udbini. 3, 119.

otište Ale đoga iz avlije. 3, 124.
ljepši je bajro od svake divojke. 3, 150.
služio bana tri godine dana. 3, 164.
nikakva nejmaš sa Like junaka. 3, 201.
za to mu niko zaviditi ne će. 3, 210.
zaklon' me, Bože, planinskih hajduka. 3, 314.
jer bi ubili Mihaila moga. 3, 424.
ko će za begom prvi na planinu. 3, 546.
odside końa, Zlati govorio. 4, 12.
da su na Lici svi nevirni Turci. 4, 42.
od Bartulića skoro stiže kńiga. 4, 88.
da je gledaju mladi Udbińani. 4, 123.
ja ću onoga biti virna ljuba. 4, 276.
poklonio te kojem pobratimu. 4, 295.

Ređe se prekobrojni slog nalazi u drugom članku, kako vidimo u primjerima:

molio ga, da mi odsiče glavu. 3, 157.
vrlo j' aga zuđuri ostanuo. 3, 271.
da begova nije u kolu Zlata. 3, 470.
a kad viđa, da će uteći bane. 3, 521.
a dušici, kojoj suđeni budu. 4, 64.
ja sam sinu isprosio divojku. 4, 104.
jer mu kula među oba Kotara. 4, 114.
baš u petak, kad su na skupu Turci. 4, 123.
stoji dreka rańenih od mizdraka. 4, 126.
kada bili ate isporedili. 4, 147.
tu se oni u čudu začudiše. 4, 230.
sve je na ńoj Omerovo odilo. 4, 257.
ja sam mu se na smrti dogodio. 4, 310.

Jedanaesterac nalazimo u ponajviše pjesama jedne i druge kńige Matice hrv.; rijetke su pjesme, u kojima nema ni jednoga, kako su pjesme prva i druga u trećoj kńizi. Vrijedno je dodati, da su od istoga pjevača pjesme 2. u trećoj kńizi i 28. u četvrtoj, pa u prvoj od tih pjesama nema ni jednoga jedanaesterca, a u drugoj ima ih na pretek.

Ni u prvoj ni u drugoj kńizi Hörmanovoj nema jedanaestercu nigdje ni traga. Isto tako nigdje ga nema ni u muslimanskim pjesmama, kojih je prilično mnoštvo štampano u negdašńem sarajevskom beletrističkom časopisu »Босанска Вила« (izlazio na svijet g. 1886—1914). Ja sam sve te pjesme pregledao, ne bih li gdje našao koji jedanaesterac, ali mi trud bješe uzalud: ne nađoh nigdje

ni cigloga! Tako isto mislim da ni jednoga nema u drugoj knjizi Petranovićevoj, u kojoj doduše nema ni jedne pjesme muslimanske, ali su sve iz Bosne i Hercegovine. Nemalo se začudih, kad se u Jukić-Martićevoj knjizi namjerih na nekoliko jedanaesteraca. Evo ih (jamačno biće još koji):

dođe u ruke Kraljeviću Marku. 50.
nejma u cara, a ni u vezira. 59.
falio sebe i đogata svoga. 69.
iznenada kad ga opazi majka. 95.
doru izvode četiri seiza. 215.
koñe ustav'te ter ih nazobite. 258.
pa su u t'jesne klance udarili. 375.
spliće u perčin križe i medalje. 513.

Kako se ta velika nejednakost u porabi jedanaesterca ima razumjeti? Po svoj prilici biće onako, kako kaže urednik muslimanskih pjesama Matice hrv. L. Marjanović. On u predgovoru 3. knjizi na str. LIV. kaže, da u svim muslimanskim deseteračkim pjesmama ima dosta jedanaesteraca, ali su izdavači prije njega (t. j. L. Marjanovića) jedanaesterce krnjenjem rijèčî pretvarali u deseterce, da bi svi stihovi u svakoj pjesmi imali isti broj slogova. Da Marjanović po svoj prilici ima pravo, to se može posvjedočiti tim, što Hörman na kraju predgovora svoje prve knjige otvoreno priznaje, da je mješavinu južnoga i zapadnoga govora u pjesmama ukinuo tako, što je sve »ikavsko« pretvorio u »ijekavsko« i u tome pjesme izjednačio. Ovakovo tobožnje dotjerivanje i izjednačivanje pjesama mogli su sebi dopustiti i oni izdavači (među njima i Hörman), kojima su jedanaesterci bili nepoćudni, te su ih mijenali u deseterce.

19. Ispodbrojnih stihova u deseteračkim pjesmama gotovo i nema; u »metrici« 41 navodi se samo jedan primjer, i to s devet slogova:

sto groša, a dvesta dukata.

Isto tako u svim muslimanskim pjesmama, što su za ovu radnju upotrebljene, našao sam samo jedan ispodbrojni stih, također s devet slogova:

a uz polja i dva tri puta. 4, 308,

ali u tom jedinom primjeru jamačno je pogreška u štampi *i dva tri* mjesto *i dva i tri.*

B. Pokraćivańe stihova

(»metrika« 42—56)

U ovom se odijeljku govori o načinima, što ih pjevači i kazivači upotrebljavaju, da im stihovi ne budu prekobrojni; to oni čine pokraćujući pojedine riječi. Na prvom je mjestu od tih načina

Elizija

20. Ovdje se ne će govoriti o onakim riječma, koje i u običnom govoru mogu gubiti skrajńi svoj vokal, na pr. *al'* (mjesto *ali*), *il'* (mjesto *ili*), *kad* (mjesto *kada*), *kud* (mjesto *kuda*), *nek'* (mjesto *neka*), imperativi, na pr. *dođ'*, *pomoz'*, *ustan'* (mjesto *dođi*, *pomozi*, *ustani*), gerundiji, na pr. *misleć'*, *znajuć'*, *bolujuć'* (mjesto *misleći*, *znajući*, *bolujući*), a i infinitivi, na pr. *gledat'*, *nosit'* (mjesto *gledati*, *nositi*). Ovdje će biti govora samo o onakim elizijama, koje se u običnom govoru ili ne upotrebljavaju nikad ili se upotrebljavaju sasma rijetko.

Kako se u Vukovim zbornicima mogu od jednosložnih riječi elidirati samo enklitike (na pr. *g'*, *s'*, *m'* mjesto *ga*, *se*, *mi*), tako je isto i u muslimanskim pjesmama; ni u ńima se ne elidiraju nikad naglašene jednosložne riječi, na pr. *jâ*, *tî*, *mî*, *čȕ*, *svȅ*, *psȉ*, *znâ* i t. d. A ni proklitike, na pr. *do*, *na*, *za*, *ni*, *ne* nikad se ne nalaze elidirane ni u Vukovim kńigama ni u muslimanskim pjesmama.

Dugi vokali elidiraju se sasma rijetko i u Vuka i u muslimanskim pjesmama; iz ovih ćemo u § 21. imati *uzjah'* mjesto *ȕzjahâ*), u § 23. *otvor'* (mjesto *ôtvorî*), *koj'*, *starij'* (mjesto *kôjî*, *stàrijî*).

Glavna je razlika što se tiče elizije među pjesmama u Vuka i među muslimanskima u tome, što se u prvima nalazi više kategorija riječi, koje se elidiraju, nego u drugima.

Elizije su u muslimanskim pjesmama običnije u prvom članku nego u drugom, a na kraju stiha gotovo ih i nema; zabiležio sam samo primjer:

evo punih dvadest sedam **godin'**. I, 462,

a iz Vuka se u »metrici« nalaze samo ova dva stiha, koji imaju elidiranu riječ na kraju stiha:

i od čeda krvi da **ugrabim'** (= ugrabimo).
a ti jesi, Tale, **najrđavij'**.

U Vukovim knigama podosta ima primjera, gdje pred elidiranim vokalom stoje dva konsonanta:

a to Omer **ništ'** ne sluša majku,
sabļ' ostavi, buzdovan ne htede.
Turc' u gori ostati ne dadu.

Muslimanske pjesme imaju to rijetko, i to, rekao bih, samo u Hörmanovim knigama:

uzm', Alija, pet stotina svata. 1, 20.
udr', Orlane, gdje je tebi drago. 1, 285.
hajd' mi spremaj debela alata. 1, 302.
uzm', Omere, po poļu hajduke. 1, 511.
vazd' u Muje dobra sreća bješe. 2, 98.
hajd' na noge, dijete Halile! 2, 134.
jedv' izadoh iz tavnice mračne. 2, 518.
uzm' u ruku pušku ǵeferdara. 2, 520.

Mnogo je potvrda u Vuka za eliziju *zašt'* mjesto *zašto*, kako je u primjerima:

zašt' ne greješ danu kako noću?
zašt' mi zakla čedo u kolevci?

Te elizije u muslimanskim pjesmama, ako se ne varam, nema.

Po tome sudeći rekao bi čovjek, da muslimanski pjevači i kazivači zaziru od elizija, koje sa sobom donose gomilane konsonanata, ali bi se prevario. U »metrici« 43 kaže se, da se elidirano *s'* (t. j. *se*) počesto nalazi među dva konsonanta, na pr.

al' zaludu, kad s' ne kitih tobom.
što nam s' ne da mladim udavati.
jer s' ne ženiš? Bog te ne ubio!

U muslimanskim pjesmama ima takvih primjera velika množina:

kad s' topovska vatra prekinula. 1, 64.
dok s' barjaci bojni zańihaše. 1, 215.
za ńim s' diže velika potjera. 1, 333.
oklen s' jadni sužńi ne vraćaju. 2, 325.
vidi bajra, s đogom s' razgovara. 2, 381.
kad s' pomoli Końević Mihajlo. 2, 387.
natrag s' trže, pa đogat pobiže. 3, 12.
našem s' Bišću vrata otvoraju. 3, 55.
Hasan s' paša iz grohota smije. 3, 72.
šenluk s' čini za punu nediļu. 3, 98.
kad s' pomoli iza gore sunce. 3, 128.
nek s' ne ļuti na svog prijatelja. 3, 189.
jedan s' momak mota po doratu. 3, 225.
dobar s' đogo da poplaši ne će. 3, 248.
nek s' napiju moji službenici. 3, 337.
kad s' pomoli od Kladuše Mujo. 4, 181.
kad s' digoše kićeni svatovi. 4, 442.
po mehanah kad s' napiju vina. 4, 541.
i t. d.

Konsonantski skupovi u tim se stihovima lako podnose, t. j. lako se izgovaraju i pjevaju, jer i u običnom govoru ima podosta riječi, u kojima *s* stoji među dva konsonanta, na pr. *carski, građanski, ropski* i t. d. Teže su za izgovor i za pjevańe ili tvrđe su one elizije, u kojima *s* stoji iza kakvoga konsonanta, a ispred *s* ili *z* ili *ž*, kako je u stihovima:

Osman s' Zadru na doratu vrati. 2, 318.
s tobom s' šali Końević Mujaga. 3, 299.
vavik s' zove krvava Krajina. 3, 382.
kad s' sastaše kotarski serdari. 3, 393.
kad s' sastanu na naših svatovih. 3, 467.
istom s' žarko pomolilo sunce. 4, 11.
nek s' sirote na oģaku hrane, 4, 266.

Konsonantskih skupova, kakvi su poradi elizije u tim stihovima, ne poznaje obični govor, to su dakle tvrde elizije, a još su tvrđe one, u kojima iza *s'* stoji *s* ili *z*, a iza toga *s* ili *z* je jedan konsonant, a pogotovu ako su dva, na pr.

istom s' svali na meke dušeke. 2, 161.
nek s' spomińe, dok teče Krajina. 2, 209.
nek s' spomińe, dok je Seńa b'jela. 2, 394.
nek s' spremaju oba pobratima. 3, 128.
dok s' spremiše momci u odaji. 3, 180.

nek s' spomińe, dok je ovog svita. 3, 192.*
ja sam s' svojoj vjeri zaticala. 3, 532.
nek s' svak sprema do prve subote. 4, 42.

Ima jedan primjer, u kojemu *s'* stoji iza jednoga kosonanta, a ispred dva, od kojih ni jedan nije *s, z, š, ž:*

vavik s' brani sa penǵera kleta. 4, 22.

Primjer najtvrđe elizije, što je može biti, nalazi se u ovome stihu:

dužd s' Stojanom side za trpezu. 3, 419.

U prvom od sada navedena dva stiha imamo 4 konsonanta *ksbr* kao u običnom govoru na pr. *carstvo, ropstvo,* tu dakle elizija nije tvrda; ali u drugom stihu konsontanti *ždsst* ne mogu se drukčije izgovarati, nego ako se mjesto dva *s* izgovori jedno.

Po dvije elizije u istom stihu dosta su rijetke u Vukovim knígama:

da s' grlimo i da s' milujemo.
ako j' u men' puška Jurišina.
koj' b' na vatru živu udarili.

Dosta je to rijetko i u muslimanskim pjesmama:

ako s' (= si) kail Zlatom s' oženiti. 3, 119.
nek s' spomińe, dok j' ove Krajine. 3, 242.
što će t' vranac, što će t' đeisija? 3, 523.

21. Sad da idemo od vokala do vokala i da vidimo, u kojim se riječima koji elidira.

Mnogo ima potvrda za eliziju vokala *a* u genitivu plurala, na pr. *godin', Turak'* mjesto *godina, Turaka.* Pravo uzevši to nijesu prave elizije, nego su arhaizmi, koji su se nekad govorili, pa su se do naših dana sačuvali u narodnim pjesmama. Takovi se kratki oblici nalaze često u Vukovim zbornicima (»metrika« 44), a nijesu rijetki ni u muslimanskim pjesmama:

* Taj je stih od jednoga pjevača, a od drugog je:
nek spomińe s', dok je ovog svita. 4, 227.
Vidi se, da je tome drugom pjevaču nek s' spomińe bilo pretvrdo, pa da tome doskoči, promijenio je red riječi, i ako ono, u što je promijenio, nije gramatički pravilno.

gdjeno sjedi pet **stotin'** Tatara. 1, 40.
da ja kupim dvanest **hiljad'** vojske. 1, 58.
za punijeh sedam **godin'** dana. 1, 84.
Đuro skupi pet **stotin'** majstora. 1, 244.
evo punih dvadest sedam **godin'**. 1, 462.
puno **Turak'** na Krajini nema. 2, 61.
pa iz malih **pušak'** opališe. 2, 448.
evo punih sedam **godin'** dana. 3, 19.
kakvih **pušak'** na svoj Lici nema. 3, 171.
i šezdeset **sužań** savezatih. 3, 185.
čeka ondi pet **hiljad'** svatova. 4, 129.
potrošio pet **stotin'** cekina. 4, 368.

Vrijedno je dodati, da se nikad (kao ni u Vukovim knigama) ne elidira genitiv plur., koji ima dva sloga, nema na pr. elizija *kol', žen'* mjesto *kola, žena.*

Među elizije mislim da ne treba brojiti kraće pluralne padeže, na pr. *rukam', Turcim', gradovim', barjaktarim'* i t. d. mjesto *rukama . . . barjaktarima,* jer se ti oblici doista dijalektički govore.

Vokal se *a* elidira u genitivu (akuzativu) sing., u 3. licu sing. aorista, u riječi *dosta* i u enklitici *ga:*

pa **g'** udari po desnici ruci. 1, 156.
od **dnev'** do **dnev'** za nedjelju dana. 1, 205.
dost' sam puta ja zborila banu. 1, 293.
brat' Aliju na kapiji nađe. 1, 338.
vriska **g'** stoji, a kopa nogama. 2, 309.
uzjah' (t. j. uzjaha) Ibro, a niz polje krenu. 2, 380.
biće **dost'** ga begu udbińskomu. 2, 456.
uzjah' đoga, a povede bana. 2, 477.
Ibro g' zapti, al' mu fajde nema. 3, 12.
cika **g'** stoji baš ko zmije lute. 3, 216.
i sestrici, koja **g'** ohranila. 4, 97.
dočekaše **g'** dvi paše careve. 4, 213.
beg se fati **divit'** i kalema. 4, 243. 533.

22. Vokal se *e* često elidira kao i u Vukovim knigama.
a) u deklinaciji:

od **men'** pjesma, a od Boga zdravlje. 2, 352. 464

b) u konjugaciji, i to
3. lice sing. prezenta:

ne **mož'** sići momak po djevojku. 1, 296.
da **nij'** doma Šimun kapetana. 2, 86.

nij' ga moja porodila majka. 2, 320.
nij' kod tebe kraļevo barilo. 3, 103.
nij' ga niko sa avlije viko. 3, 499.

3. lice sing. aorista:

od' u podrum niz bijelu kulu. 1, 279.
pokis', braco, bjelica pšenica. 2, 206.
dopad' Šeha do końa dorata. 2, 308.

3. lice plur. aorista:

prsnuš' od ńeg na četiri strane. 2, 312.
padoš' jope (t. j. opet) na poļe zeleno. 3, 35.
dadoš' kńigu dva sužńa nevoļna. 3, 43.
odoš' uprav niz Liku Suļancu. 4, 41.
Nadinlije **odoš'** do Nadina. 4, 84.
i Babiću **unesoš'** u kulu. 4, 107.
a na vrata **udariš'** soldati. 4, 117.
na kapiju **navališ'** Maģari. 4, 117.
spremiš' dobre ate na jaslama. 4, 317.

3. lice sing. imperfekta:

bješ' se tamna noćca unoćala. 1, 332.
istom serdar **bijaš'** u besidah. 4, 115.

c) elizije pojedinih riječi:

viš' mi 'vako živjet ne moremo. 1, 25.
viš' ńeg stoji mladi brat Nuhane. 1, 301.
viš' istina, nego Turci kažu. 2, 50.
otal' ode carev kapiģija. 1, 253.
hajd' pojaši vrana bez biļega. 4, 228.

d) elizije enklitika, od ńih su jedne zamjeničke:

da **m'** ne ļubi dinski dušmanine. 2, 108.
da **m'** okupi Gerzelez Alija. 3, 21.
da **t'** poturčim, mętnem u medresu. 3, 63.
sve **s'** na ńima sledište haļine. 1, 111.
maglovito **s'** jutro dogodilo. 1, 296.
kad **s'** obazdre Ćejvan aga stari. 1, 409.
dok **s'** u lugu końik pomolio. 1, 412.
kad **s'** ispeńem na zelenu jelu. 2, 84.
pašalija sebi **s'** pobojao. 3, 18.
sve im kaže, što **s'** u kńizi piše. 3, 41.

nek spomiće s', dok je ovog svita. 3, 97.
već namakla s' dva tanka soldata. 3, 224.
da te pitam, kad si s' opremio. 3, 556.
halališe s', pa se rastadoše. 3, 559.
moj Omere, nemoj s' privariti. 4, 91.
zagrliše s', pa se pomiriše. 4, 271.
nasmijaše s', jedan na drugoga. 4, 585.

druge su glagolske:

ako j' vezir kadar dočekati. 1, 14.
čija j' ovo kula u Budimu? 1, 226.
što ć' zajedno s nama putovati. 1, 335.
ne znam više, što j' od toga bilo. 2, 189.
prije ć' Ibro do Sibića sići. 3, 11.
car se pita, što mu j' zabavio. 3, 101.
u kakvoj se j' (t. j. kuli) Tale othranio. 3, 115.
tvrda j' kula Gavran kapetana. 3, 127.
uludo ćet' posijati glave. 3, 131.
mogo j' do sad do Lengera sići. 3, 553.
kad vidite, braćo, da j' nevirna. 4, 13.

23. Elizije vokala *i*

a) u deklinaciji,

nominativ sing. i plur. pridjeva i zamjenica:

Bože mio, **koj'** bi junak bio? 1, 66.
(sada traži u Bosni junaka)
koj' će s Lukom mejdan pod'jeliti. 1, 184.
gotov' Turci Vlahe zadobiti. 1, 208.
ti si **starij'**, ti si pametniji. 2, 365.

genitiv sing. zamjenica:

i **teb'**, bajro, i konju đogatu. 2, 456.
i **teb'** vala caru i Stambolu (t. j. ići). 3, 62.
men' je princip konja poklonio. 3, 162.
men' se čini moja stara majka. 3, 313.
men' se na ńih čini gledajući. 4, 58.
men' se čini, Bogom pobratime. 4, 187.

b) u konjugaciji:

jes' vidio, Bogom pobratime? 2, 333.
otvor' (3. l. sing. aor.) dolaf u odaji Mujo. 2, 334.

c) elizije pojedinih riječi:

kad je bilo **uoč'** ponedjeļka. 1, 296.
gdjekad prođu po **četir'** godine. 1, 361.
četir' oke ječma nataknuo. 2, 344.

d) elizije enklitika, od ńih su jedne zamjeničke:

živa **m'** majka, *i* sad sam djevojka. 1, 135.
nek **t'** ostane na ramenu glava. 2, 14.
vjere **m'** volim ići po djevojku. 2, 293.
što *će* **t'** đogat kod kulaša tvoga? 2, 333.
da **m'** igraju kolo u avliji. 2, 479.
evo **t'** vira od Janka rođenog. 3, 5.
brže **m'** boļeg šaļi mejdańiju. 3, 13.
eto **t'** ńige, novi prijateļu! 3, 31.
niko **m'** ne zna ferman razgledati. 3, 60.
pravo **m'** sada na poļani kaži. 3, 113.
nije **t'** bila od Boga suđena. 3, 194.
ko će **m'** kume biti kod djevojke? 3, 213.
tako **m'** krsta i zakona moga. 3, 237.
da **t'** je zdravo na ramenu glava. 3, 294.
eto **t'** tvojih sedam pobratima. 3, 303.
dones' kondir, pa **m'** odsici glavu. 4, 226.
kazuj, majko, sad **t'** odsikoh glavu. 4, 257;

druge su glagolske:

ni malo ih ne **b'** poznale majke. 1, 222.
kad **s'** večero sa mojijem babom. 1, 272.
što **s'**, Omere, steko na mejdanu? 2, 30.
mogo **b'** noći na Kladušu saći. 2, 206.
nema ata, da **b'** dostigo dora. 2, 315.
da **b'** mu kraļa živa ufatio. 3, 33.
ti **s'** ih, brate, sviju osužńio. 3, 38.
moro **b'** dati, jer biti ne more. 3, 76.
da **b'** se moglo priko na Kotare. 3, 281.
boļe **b'** bilo, da smo izginuli. 3, 282.
najvolila **b'** zavičaju svome. 3, 563.
stala **b'** dreka banove divojke. 3, 573.

24. Od riječi, što se svršuju na *o*, elidiraju se samo neke partikule, a to su ove: *ako, eno, eto, evo, kako, nego, oko, samo, tako, tamo;* osim tih riječi još se elidira enklitika *ćemo*.

ak' ustražim moje b'jele dvore. 1, 4.
et' vezira na Stambol kapiju. 1, 86.
neg' kraj tetke protjera dorina. 1, 103.
nema majka **neg'** tebe jednoga. 1, 108.
jer **ev'** ima sedam godin' dana. 1 ,133.
et' vezira, gdje na peńger gleda. 1, 167.
tam' u turskoj zemļi ponositoj. 1, 174.
ak' ostane Zvornik u Turaka. 1, 193.
majka nema **neg'** ńega jednoga. 1, 360.
ev' od onda četiri godine. 1, 527.
tam' imade zeleno jezero. 2, 8.
ok' Omera kolo uhvatite. 2, 48.
ak' dobije Mujo harambašu. 2, 178.
tak' ih spremi od Zadra kamena. 2, 48.
kak' nam ati uz Krbavu trču. 2, 333.
kak' će banu prodati kulaša. 2, 338.
kak' mu more trebovati Lika. 2, 357.
kak' mu more trebovati Lika. 2, 351.
et' Halile, Cmiļanića na te! 2, 424.
tak' se Osman s đogom razgovara. 2, 451.
sam' ostaše tridest i četiri. 2, 496.
ev' imaju četiri godine. 2 ,532.
a prizajmi **en'** onu katanu. 2, 538.
ak' ne dojde Gerzelez Alija. 3, 15.
ćt' końika, kakav došo nije. 3, 23.
neg' čuj, pobro Bišćanine bane. 3, 38.
ak' istina budne, pašalija. 3, 59.
ev' u mene mladog sina moga. 3, 82.
mańe nije **neg'** trista hiļada. 3, 83.
tvrđa vjera **neg'** studena st'jena. 3, 179.
en' uz ńega dvaju pobratima. 3, 184.

Enklitika *ćemo* elidirana je u stihovima:

ja **ćem'** i ti pravo na topove. 1, 195.
mi **ćem'** ovdi konak učiniti. 3, 267.

25. Enklitike *ću, su, mu* elidiraju se katkad:

da **s'** od Vlaha uzeli amana. 1, 38.
da **s'** Bošńaci tvoji izginuli. 1, 65.
i ja **ć'** s tobom blizu Bišću poći. 3, 45.
liva **m'** piće Latinkińa Mara. 3, 75.
kad **s'** po Lici najboļi junaci. 3, 149.
niko **m'** misto da načini ne će. 3, 228.
ne pucaju **m'** na šenluk topovi. 3, 263.

Druge su elizije vokala *u* veoma rijetke:

promijeni u **Budim'** vezira. 1, 245.
jabuk' uze Babić Huseina. 1, 505.

Afereza

26. Nema afereze vokala *e, i, u* nigdje u muslimanskoj epici, a od vokala *a* samo u stihu:

već **'ko** (= ako) mrtva na tabiji glava. 2, 580.

Mnogo se upotrebljava afereza zamjenica *ovaj, onaj* i riječi od ńih izvedenih. Ako riječ aferezom pokraćena ima samo jedan slog, svagda je pred ńom vokal, a druge aferezom pokraćene riječi stoje ili na početku stiha ili u stihu iza vokala. Primjeri:

viš' mi **'vako** živjet ne možemo. 1, 25.
onda age **'vako** govorahu. 1, 94.
ńemu Hasan **'vako** odgovara. 1, 333.
'vuda prođe Vide bajraktare. 1, 450.
te je ńima **'vako** govorila. 2, 503.
'vaka glava Sibińanin Janka. 3, 26.
kad si **'vako** sužńe opravio. 3, 52.
što si mene **'vako** proštimao. 3, 103.
kad si mene **'vako** prevario. 3, 143.
na **'vo** mojih dvanaest godina. 3, 168, 275.
mi smo **'vako** vjere učinili. 3, 210.
'vake nisam vidio divojke. 3, 216.
'vlika vojska sad za stańa nije. 3, 222.
'vaka nije Mara ćesarova. 3, 259.
trista 'vakih vaļaš divojaka. 3, 532.
da mi znadeš, što **'va** glava znade. 4, 4.
brže **'vamo**, Luce krčmarice! 4, 14.
'vaki momci projahali nisu. 4, 59.
u **'ve**, brate, tri godine dana. 4, 160.
znao nisam za **'vako** veseļe. 4, 283.
u **'vo** jadnih sedam godin' dana. 4, 479.

*

što **'nakoga** murtatina nemaš. 1, 17.
a već **'nakog** ni u cara nejma. 3, 5.
bud' uputi **'nake** divičice. 3, 72.
'nakog bajre na svoj Lici nejma. 3, 149.
još ga **'nakog** ja vidio nisam. 3, 150.

u **'nakoga** ata prazovita. 3, 225.
'nako ńemu izlaze vojnici. 3, 284.
pa **'nda** sašla u našu avliju. 3, 470.
'nakog vranca u svoj Lici nema. 3, 525.
pa **'nda** ići kuli na veseļe. 4, 34.
ja ga **'nakog** još ni čuo nisam. 4, 178.
nego treba **'nakih** divojaka. 4, 196.

Iza konsonanta nalazi se afereza samo u stihu (u kojem je združena s elizijom):

ovde s' **'vako** živiti ne more. 3, 281.

Sinkopa

27. Ja držim, da je sinkopa ispadańa kojega vokala među dva konsonanta; ne držim dakle, da sinkopu imamo u *izvo* (1. 322. 323) mjesto *izveo, odvo* (1. 397. 751) mjesto *odveo,* a po svoj prilici i *voma* (ako se izgovara s dugim *o*, kako mislim da se izgovara) mjesto *veoma.* Tu po mome mišļeńu imamo kontrakciju ili stezańe (vidi u mojoj »gramatici i stilistici«, 2. izd., § 113b). Najčešće u muslimanskim pjesmama nalazi se sinkopa vokala *i*:

i **nekol'ko** tužnih kraļevina. 1, 31.
kol'ko ima na Orlovu vojske. 1, 35.
vid'la me je pašina robińa. 1, 73.
tol'ko smako turskih poglavica. 1, 131.
nit je **vid'la** *sunca ni mjeseca.* 1, 133.
kad se **tol'ka** sakupila vojska. 1, 197.
da ti budeš **star'ji** od vezira. 1, 245.
jesi l' **kol'ko** kńigu proučio? 1, 268.
i to **b'jahu** do dva brata mila. 1, 288.
ostavi je u zelenu **čaj'ru.** 1, 297.
dok tvoj babo na Udbini **b'jaše.** 1, 330.
kad se **b'jahu** Glini prikučili. 1, 508.
i prihvati **vel'ku** topuzinu. 2, 14.
ne bi **vel'ka** puška dobacila. 2, 32.
kol'ko ima u godini dana. 2, 61.
i **vel'ki** mu čibuk pripalila. 2, 224.
na **ń'ma** babo skače Ćejvan aga. 3, 196.
i **nekol'ko** dade mu peškira. 2, 232.
za **ń'ma** leti Ogrošević Ale. 3, 268.
jučer Ale **ot'šo** do Lengera. 3, 593.
po **ń'ma** mladi side bazrđani. 3, 554.

vidiš, **kol'ko** mu se dopustila. 3, 568.
i ostali za ń'ma udariše. 4, 24.
da vidimo, **kol'ko** je četnika. 4, 110.
vel'ka s' tama na polu stavila. 4, 126.
kol'ko društvo imaš kod sebeka? 4, 232.

Sasma je rijetka sinkopa vokala *e*, *o*, *u*, kako je u stihovima:

nosi kńigu pravo u **Saraj'vo**. 1, 8.
od **Saraj'va** preko Višegrada. 1, 52.
dok je došo u **Saraj'vo** ravno. 1, 179.
tako **ć'mo** se nosit do kapije. 2, 105.
snijeti ih do šeher **Saraj'va**. 2, 556.
drago dite, od **Saraj'va** Mujo! 3, 93.
kako vranca hranim kod **Saraj'va**. 3, 514.
što **on'liko** cvile u tavnici. 3, 485.
što **on'like** vatre loži Tale. 4, 75.
u **j'tro** rano, kad danas osvane. 3, 113. 114.
u **j'tru** pobre kad na Liku sišle. 3, 221.
u **j'tro** bio danak osvanuo. 3, 284.
ne bi u **j'tro** odveo Jelicu. 3, 304.
u **j'tro** rano u radańe sunca. 3, 351.
u **j'tru** mlada osviće nedlja. 3, 365.

Kako se vidi, *e* je dosta obično samo u riječi *Sarajevo*, a *u* samo u riječi *jutro*, kad se nađe iza prijedloga *u;* nikakve sinkope nema u stihu:

ovda junak nije prohodio. 2, 14,

premda izdavač bilježi *ov'da*, jer je mislio, da je *ovda* postalo od *ovuda*, ali to nije potrebno misliti (vidi u »Rječniku« jugosl. akad. kod riječi *ovda* pod *b*, *a*, *bb*).

Siniceza

28. Siniceza je veoma rijetka i u pjesmama Vukovih kńiga (vidi u »metrici« 51) i u muslimanskima; iz ovih evo dva primjera (a više ih ne će ni biti):

pa onda kralju riječ besjeđaše. 1, 250.
ne **umjede** mu nazvati selama. 1, 468.

Izdavač bilježi *p'onda*, ali to ne može biti, jer iz § 20. znamo, da se naglašene jednosložnice ne elidiraju nikad, dakle ni riječ *pâ*.

Možemo u sumńi biti, je li siniceza u stihovima:

na ime viče Osmanagić Mehu. 3, 572.
na ime viče četiri delije. 4, 90.
na ime viče ličkog Mustaj bega. 4, 205.

Tu, istina, može biti siniceza, ali ta tri stiha mogu biti jedanaesterci, i onda nema u ńima siniceze.

Drukčija pokraćivańa riječi

29. Mjesto *hoćeš* nalazi se u muslimanskim pjesmama nekoliko puta *ho'š*, — češće je *'š* mjesto *ćeš*. Potvrda:

ho'š mi dati stotinu dukata? 3, 50.
ho'š me, pobro, u Stambol dovesti? 3, 60.
ho'š mi vjeru dati od sebeka? 3, 117.
ho'š mi dati, Merdanagić Mujo? 3, 171.
ho'š nam moći rane preboliti? 3, 203.

*

da **'š** odande mene izvaditi. 1, 276.
po što **'š** prodat vražijega dora? 2, 311.
ti **'š** vidjeti Ali bega svoga. 2, 319.
ako **'š**, pobro, mene poslušati. 2, 382.
svakom **'š**, đogo, stati na braniku. 2, 384.
pa **'š** vidjeti, ne ću l' udariti. 2, 451.
jer **'š** izgubit sa ramena glavu. 2, 488.
ti **'š** za cara na mejdan izići. 3, 17.
šta **'š** iskati bakšiša za mene? 3, 36.
ti **'š** poznati Smiljanić Tadiju. 3, 105.
ni **'š** uteći ni Mare odniti. 3, 130.
sad **'š** viditi Vrcić bajraktara. 3, 156.
ako **'š** meni svoju vjeru dati. 3, 178.
kako **'š** ǵevap kralju učiniti? 3, 208.
mene **'š**, pobro, na ćupriji naći. 3, 234.
vidit **'š** onda, što vidio nisi. 3, 242.
kud **'š**, Alaga, moje dite drago? 3, 551.
vidit **'š** jednu ti staru birtiju. 3, 554.
kad **'š** svom babi obraz ocrniti. 4, 89.
onda **'š** naći Bartulić serdara. 4, 107.
ti **'š** ostati aga u Udbini. 4, 206.
sad ako **'š** se Ružom oženiti. 4, 237.
sad **'š** viditi, što vidila nisi. 4, 486.

Prema *vidit 'š* očekivalo bi se *dat 'š* (t. j. *daćeš*), ali je štampano *daš* u primjeru:

daš mi pobru Osman agu moga. 3, 65.

30. Iz »metrike« 52 vidi se, da se poradi potrebe stiha nalazi *Kraļić* mjesto *Kraļević*. Na to je u muslimanskim pjesmama nalik *Bojčić, Orlan, Popržen* pored *Bojičić, Orlanović, Poprženović*. Evo potvrda najprije za duļe, onda za kraće oblike:

na koļeno **Poprženoviću.** 1, 304.
do dva brata **Poprženovića.** 2, 171.
ńojzi veli **Bojičić** Alija. 2, 494.
kad to vidje **Bojičić** Osmane. 2, 497.
je l' kod kuće **Orlanović** Mujo? 1, 260.
pa govori **Orlanović** Muju. 1, 268.

*

eto ńiga, **Popržen** Mujaga. 1, 304.
Popržen mu końa poklonio. 3, 453.
ona pade na **Bojića** kulu. 2, 495.
a **Orlan** mu selam prihvatio. 1, 260.
osta **Orlan** timareć đogina. 1, 263.

Tako se pokraćuju katkad i imena:

tad **Vukadin** Mehu besjedio. 3, 557.
iz ahara viknu **Milovane.** 4, 90.

*

tada Meho **Vuku** besidio. 3, 557.
Mili trijest dade maģarija 4, 90.

Isto je tako *Arapin* i *Arap:*

dobaviše Idris **Arapina.** 1, 21.
pa pred sobom goni **Arapina.** 1, 23.

*

pa veziri besjede **Arapu.** 1, 21.
pa Alija potjera **Arapa.** 1, 23.

U mojoj ńizi »Naša narodna epika« 17 kaže se, da u narodnim pjesmama gdjekoja geografska imena ženskog roda služe bez ikakve promjene kao ļudska prezimena, na pr. *Đakovica, Kladuša, Podgorica* mjesto *Đakovičanin, Kladušanin, Podgoričanin;* a u »Rječniku« jugoslav. akademije kaže se, da geografsko ime *Ploča* u pjesmama služi mjesto prezimena *Pločanin*. Sve je to poradi stiha, jer duļa riječ u ń ne ide, a kraća ide. U muslimanskim pjesmama vrlo se često s istoga razloga upotrebļava *Lika* mjesto *Ličanin* za junaka Mustaj bega:

ode **Lika**, otjera dukate. 1. 294.
al' je mučno ošinuti **Liku**. 2, 328.
ja ti ne ću do Dunava, **Liko**. 2, 366.
ńega pita u konaku **Lika**. 2, 392.
da mi nije **Like** Mustaj bega. 3, 237.
a ostade **Lika** Mustaj beže. 3, 243.
rano rani beg Mustaj beg **Lika**. 3, 252.
kad to čuo **Lika** Mustaj beže. 3, 254.
pomoli se na golubu **Lika**. 3, 376.
pa je **Liki** podaj Mustaj begu. 3, 460.
na noge skoči **Lika** Mustaj beže. 4, 21.
jer mi je **Lika** vavik besjedio. 4, 103.
a ńoj veli beg Mustaj beg **Lika**. 4, 254.

Nesklańańe imenica i pridjeva

31. Da ne bi stih bio prekobrojan, uzima se katkad nominativ mjesto vokativa:

a Boga mi, neznan dobar **junak**! 2, 13.
a Boga mi, **junak** na gavranu! 3, 158.

Osobito često nalazi se to od imenice *beg*, kad se dodaje kojem imenu ili stoji pred ńim:

beg Ļubović, ako Boga znadeš. 1, 15.
beg Mustaj **beg** muselime lički. 1, 91.
već te molim, **beg** Mustaj beg lički. 1, 310.
ti se ne boj, **beg** Mustaj **beg** lički. 1, 379.
moj dragane, **beg** Hrńica Mujo! 2, 161.
o Mustaj **beg**, od sve Like glavo! 3, 132. 253.
o Mustaj **beg**, zmijo iz kamena! 4, 136.
o Ali **beg**, zmijo iz kamena! 4. 136.
beg Osman **beg**, nemoj budaliti! 4, 560.
o Derviš **beg**, nemoj budaliti! 4, 608.
o Osman **beg**, po svitu gledańe. 4, 609.

Nalazi se i analogički nominativ mjesto vokativa, t. j. gdje ne bi ništa smetalo uzeti pravi vokativ, jer ima isti broj slogova kao i nominativ:

moj Omere, **jedinak** u majke! 1, 146. 150.
ustaj, rđo, **Kotarac** Ilija! 2, 203.
davor **šarac**, moje desno krilo! 3, 19.

čuješ aga, **Glumac** Osman aga! 3, 105.
prođi me se, **momak jabanǵija!** 3, 320.
drago dite, **momak Sarajlija!** 3, 515.
ne budali, **sužań** nevoļniče! 4, 311.

Poznata je osobina crnogorskoga govora, da upotrebļava akuzativ mjesto lokativa, na pr. toga nigda nije bilo u *Crnu Goru* (mjesto u *Crnoj Gori*). Ta se osobina katkad nalazi u stihovima muslimanskih pjesama, da ne bi bili prekobrojni, ali samo u Hörmana:

bedevija u **podrum** spavaše. 1, 489.
kad je bio pred **crkvena vrata.** 2, 53.
ali si ga (t. j. końa) na **mejdan** dobio? 2, 187.
dade haber na **grad** topčijama. 2, 136.

32. Mnogo ima u muslimanskim pjesmama (kao i u pjesmama Vukovih kńiga, vidi u »metrici« 54) primjera, da se od dvije imenice, što stoje jedna do druge i po smislu su tijesno jedna s drugom skopčane, prva ne sklańa, nego se ostavļa u nominativu; ta je imenica ponajviše kraća od druge, koja se sklańa, i obična je vlastito ime (ļudsko ili geografsko). Primjeri:

da ti vidiš **Šimun kapetana.** 1, 83.
vjerna ļuba **Šimun kapetana.** 1, 85.
čini haber **sultan Sulejmane.** 1, 137.
pa je šaļi **sultan Sulejmanu.** 1, 246.
on podviknu **Ivan bajraktara.** 1, 301.
povedi mi **Zukan bajraktara.** 1, 305.
pa podviknu **uskok Radojicu.** 1, 306.
pos'ječe mu **Ivan kapetana.** 1, 333.
pa uniđe **tucak nevoļniče.** 1, 345.
beže viknu **Vrsić bajraktara.** 1, 361.
lete kńige **Smiļanić serdaru.** 1, 429.
al' divojka stekla zatočnika
od primorja **odmetnik Iliju.** 1, 535.
bane spremi **Jugović serdara.** 1, 565.
povedite **Mijat harambašu.** 2, 142.
da pos'jeku **uskok Radojicu.** 2, 159.
ode kuli **Osman bajraktara.** 2, 177.
začudi se **uskok Radovane.** 1, 233.
kada stigne **Đulić bajraktara.** 2, 380.
da ne viđeh **Gavran kapetana.** 2, 493.
ti poslušaj **Dražić kapetana.** 3, 38.
gleda kńigu **Gavran kapetane.** 3, 123.

on udari kraj **Otres planine.** 3, 155.
a čelenka **Đulić bajraktara.** 3, 171.
lipa Ana **Diklić kapetana.** 3, 228.
sve se čudi **Đulić bajraktaru.** 3, 228.
ļuto bije **Jovan lacmanina.** 3, 226.
oženiše **Zenković Alagu.** 3, 273.
ti poslušaj **Jovan kapetana.** 3, 276.
stiže mene u **Prolog planini.** 3, 285.
evo ti vira **Sorić kapetana.** 3, 460
on pogubi **Radić kapetana.** 3, 571.
goneći se po **Korin planini.** 4, 199.
ti se ne boj **Ivan kapetana.** 4, 238.
ako s' čuo **Pilip kapetana.** 4, 282.

33. Vrlo se često sastaju ime i prezime (ili ono, što služi kao prezime) jedno do drugoga u istom stihu, a onda se ne sklańa ono, što stoji na prvome mjestu, kadgod to traži potreba stiha. U »metrici« 55 kaže se, da tome u Vukovim kńigama ima golemo mnoštvo potvrda; isto je tako i u muslimanskim pjesmama. Razlika je među jednim i drugim pjesmama u tome, što u muslimanskima ime ponajviše stoji iza prezimena, a u Vukovim kńigama se počesto nalazi ime pred prezimenom.

ko pogodi **Moračanin Vuka.** 1, 105.
nalazio **Đerzelez Aliju.** 1, 118.
da tražimo **Orlanović Muja.** 1, 258.
na čajiru **Janković Stojana.** 1, 297.
pa je pruži **Kumalić Alagi.** 1, 301.
ne ostavļaj **Blažević Omera.** 1, 304.
onda viknu **Vrsić Ibrahima.** 1, 305.
pa on nađe **Tanković Osmana.** 1, 338.
svud je išo **Velagić Selime.** 1, 361.
jesi l' išo **Žagrović Spasoju?** 1, 375.
a da vidiš **Blažević Omera.** 1, 441.
ti da dadeš **Filip Mađarinu.** 1, 356.
posjeći ću **Filip Mađarina.** 1, 471.
al' govori **Babić Huseine.** 1, 501.
da ja vidim **Hrńičić Omera.** 2, 19.
a na ruke **Seńanin Ivanu.** 2, 57.
pogubio **Seńanin Ivana.** 2, 70.
on otide **Bojičic Osmanu.** 2, 495.
već idemo **Kovačević Ramu.** 2, 568.
na veseļe **Smiļanić Tadiji.** 3, 102.
biloj kuli **Vladikić Mihajla.** 3, 148.
ńemu veli **Janković Stojane.** 3, 199.

kad vidiše **Majković Stipana.** 3, 204.
a pod kulu **Konević Mihajla.** 3, 229.
a na ruke **Kladušanin Muji.** 3, 283.
onda veli **Mitrović Jovane.** 3, 293.
stade vika **Hoǵić Huseina.** 3, 396.
pa se sasto s **Janković Stojanom.** 3, 408.
oženiše **Kurtagić Hasana.** 3, 452.
baš na vrancu **Blažević Alije.** 3, 539.
kad posiče **Novković Jovana.** 3, 540.
oženiše **Tanković Osmana.** 4, 181.
dobro znadem **Fazlagić Ahmeta.** 4, 194.
eto na nas **Karlović Nikole.** 4, 232.
s mojim pobrom **Kovačević Ramom.** 4, 368.
ona viče **Sokolović Ibru.** 4, 542.

Katkad se ne sklaňa koje prezime, a moglo bi se sklaňati, jer ima isti broj slogova u nominativu kao i u drugim padežima. To je nesklaňaňe plod analogije (ispor. u § 31. *jedinak, momak, Glumac* mjesto *jedinče, momče, Glumče).* Primjeri:

i u ńemu **Uzavac** Jovana. 1, 419.
nek čuvaju **Uzavac** Jovana. 1, 426.
puče puška **Vrhgorac** Alije. 2, 473.
svome pobri **Vrhovac** Alagi. 3, 232.
sade kuli **Vrhovac** Alage. 3, 233.
drugu posla **Vrhovac** Alagi. 3, 244.
i dade je **Glumac** Osman agi. 3, 300.
podaj Jelu **Glumac** Osman agi. 3, 311.
od Turčina **Vrhogorac** Ale. 3, 457.

Ali takva se prezimena mogu i sklaňati:

da ne vodiš **Uzavca** Jovana. 1, 427.
u aharu **Glumca** Osman age. 3, 299.
ja sam reko **Glumcu** Osman agi. 3, 308.
pa on veli **Glumcu** Osman agi. 4, 66.

34. U svim primjerima § 32. i 33. riječ, koja se ne sklaňa, jest imenica, a katkad se i pridjev poradi potrebe stiha ne sklaňa. Iz Vukovih knǵiga navodi se nekoliko primjera u »metrici« 55:

sjede Omer na **šaren** sanduke.
prekrile joj **rumen jagodice.**

Tome ima dosta potvrda i u muslimanskim pjesmama:

da je dade **troglav** Arapinu. 2, 12.
ti se prođi **troglav** Arapina. 2, 13.
ja ne hodam po **kamen** Kotaru. 2, 328.
pa joj kaži u **kamen** pivnici. 2, 334.
već serdari sa **kamen** Kotara. 2, 466.
pobjegoše od **kamen** pivnice. 2, 470.
nu da vidiš **sirotan Alije**. 2, 544.
za našega **sirotan** Aliju. 2, 567.
vodi Talu po **kamen** Kotaru. 3, 147.
jesam, bože, sa **kamen** Kotara. 3, 147.
ho'š mi dati, Merdanagić Mujo,
dug dolamu Vrcić bajraktara? 3, 171.
za me nisu ovake divojke,
već za 'nakog **siv zelen** sokola. 3, 251.
mog sestrića **nejak** Matijana. 3, 270.
a šalje ih po **kamen** Kotaru. 3, 393.
u tavnici **mlad** zadarskog bana. 3, 484.
a na ruke **mlad** Mesiću Mehi. 3, 502.
bježi Ana niz **kamen** Kotare. 4, 48.
kod mog pobre **silan** Osman bega. 4, 479.

U posljednjem primjeru mogao bi se pridjev sklańati, t. j. moglo bi biti *silna* ili *silnog*, ali je analogija učinila, te se ne sklańa.

35. Kad sam pisao svoju »metriku«, izmakla mi se jedna dosta znatna pojava narodnih pjesama, koja stoji u ovome: počesto se ne izriče koji za smisao nuždan glagol, što se u sintaksi zove e l i p s a. Rekao bih, da je u muslimanskim pjesmama ta elipsa običnija nego u pjesmama Vukovih zbornika, a nalazi se od ovih glagola:

a) biti (lat. esse), — b) dati, — c) doći, — d) dovesti, — e) metnuti, — f) mignuti, — g) odnijeti, — h) odvesti (povesti), — i) otići (poći), — j) poslati, — k) rastrgati, — l) stati, — m) ubiti, — n) uzeti, — o) zadržati, — p) zapasti.

Kad elipsa zahvati glagol, koji stoji u prezentu, u aoristu, u imperativu ili u infinitivu, ńega bez traga nestaje; a kad bi glagol imao stajati u perfektu (na pr. *poslao je)* ili u futuru (na pr. *daćeš),* onda pomoćni glagol *(je, ćeš)* ostaje, ali bez participa (na pr. *poslao)* i bez infinitiva (na pr. *dati).*

A sada evo primjera:

a) sve će robļe (t. j. **biti**) Knežević Mujagi. 3, 295.
meni će, brate, puce Jovanovo. 3, 543.
meni će duga puška Jovanova. 3, 543.
b) sva trojica šićar razd'jeliše,
a Halilu Radanovu Mejru (t. j. **dadoše**). 2, 114.
a meni ćeš pet stotin' cekina (t. j. dati). 2, 320.
leti, Rade, na polje Brestovo,
pa ćeš selam svakome Turčinu (t. j. **dati***). 2, 454.
c) kad na čardak oba pobratima (t. j. **dođoše**),
Mujo muči, ništa ne govori. 1, 501.
dokle dedo na one stijene (t. j. **dođe**),
Mujo pade na goru Zvijezdu. 1, 521.
kad dva pobre kuli Sužńevića (t. j. **dođoše**),
visoka je od sedam bojeva. 3, 215.

Elipsa glagola *doći* često se u kńigama Hörmanovim nalazi uz riječi *u to doba:*

u to doba Huso delibaša (t. j. **dođe**),
pa on begu turski selam viknu. 1, 159.
u to doba lički Mustaj bože. 1, 383.
u to doba Vide bajraktare,
mi među se ńega upustismo. 1, 444.
u to doba kafezlija Ruža
sa svojijem Hrńičić Osmanom. 2, 22.
u to doba na kulašu Ibro. 2, 327.
u to doba Bojičić Osmane. 2, 496.**

U jednom stihu mjesto *u to doba* stoji *u ta doba:*

u ta doba beže na avliju. 1, 169.
d) odmah bajro odjaha dorata,
daiģa mu debela dogata (t. j. **dovede**). 1, 134.
e) zabi kopļe u zelenu travu,
a na kopļe od zlata jabuku (t. j. **metnu**). 1, 220.
Anđelija ruku u ģepove,
pa izvadi dvije maģarije. 1, 432.
f) Anđelija okom na sluškińe (t. j. **mignu**). 2, 465.
g) selam ćete (t. j. **odnijeti**) Gazi Husrev begu,
neka kupi kitu i svatove. 1, 6.

* Ispor. (Halil) selam dade, prihvatio Mujo. 2, 176.

** Ovakih stihova ima nekoliko i u Vukovim kńigama; vidi u mojoj »gramatici i stilistici«, 2. izd., str. 362—363.

hajde sada u Jedrene s bajrom,
pa ćeš selam jedrenskom veziru. 1, 14.
selam ćeš mi paši Atlagiću. 1, 310.
ti ćeš selam Mustajbegovici. 1, 331.
selam ćeš mi starom Kahrimanu. 2, 595.
selam ćeš mi mojoj staroj majci. 3, 158.
ti š' mi selam svom bratu Alagi. 3, 461.

h) sve svatove na rosnu livadu (t. j. **odvedoše**),
Hasan pašu na nove konake,
a jenđije u harem unutra. 1, 321.
po Gračacu svati pritiskoše,
a Bašagić u čardak Zlatiju. 2, 493.

i) delibaše sablju pripasaše,
pa za begom niz grada Budima (t. j. **odoše**). 1, 230.
po Gračacu svati pritiskoše,
Mustaj beže gračačkom dizdaru (t. j. **ode**). 2, 493.
ako vami nije povoljito (t. j. **otići**),
obe ću vas natrag povratiti. 3, 209.
osta Jele bolna u odaji,
a Ilija kroz kulu kamenu. 4. 324.

j) selam vam je jedrenski vezire (t. j. **poslao**). 1, 13.
pozdrav ti je pašinica (t. j. **poslala**), Huso. 1, 75.
selam ti je moja stara majka. 3, 363.
brže mi glavu Žunći kapetana (t. j. **pošli**). 4, 418.

k) ja ću Husu posijeći glavu,
pašinicu konjma na repove (t. j. **rastrgati**). 1, 73.

l) u riječi, u kojoj bijahu,
istom tutań uz visoku kulu (t. j. **stade**). 1, 343.

m) nije fajde, što puške pucaju
jera bega puška ne mogaše (t. j. **ubiti**). 1, 168.
fajde nema na bega pucati,
ne more ga zrno od olova. 4, 220.

n) tada tatar konja odjahao,
beg tatara za bijelu ruku (t. j. **uze**),
odvede ga uz bijele dvore. 1, 5.
on sa sebe sve haljine baci,
a u ruke golu posjeklicu. 1, 409.
pripe (t. j. mati) peću, ogrnu feredju,
a u ruke bijelu tojagu. 2, 176.
ja ću Jelu na konja đogata. 2, 380.
nek Hlivańke dva brata rođena (t. j. **uzmu**). 3, 207.

o) samo mi nemoj Smailbegovice (t. j. **zadržati**),
ni Zlatije Smail alajbega. 3, 402.
nemoj meni obiju gospoja,
a gaba ti sve robje hlivańsko. 3, 404.

p) meni će čardak Hoǵić Huseina (t. j. **zapasti**). 3, 392.
tebi će čardak na Crǰenih Stinah. 3, 394.
ko ostane, onom će divojka. 3, 474.

Izostavǰańe prijedloga i veznika

36. U »metrici« 56 navode se četiri primjera iz Vukovih knǵiga za izostavǰańe prijedloga *od* ispred zamjenice *koji* združene s komparativom, na pr.

kog (mjesto **od kog**) bržega u Krajini nema.

Toga ima i u muslimanskim pjesmama:

koje (t. j. djevojke) lipše u svoj Lici nejma. 3, 300.
do visoke Bardarića kule,
koje grđe na Kotaru nejma. 3, 301.
to je glava Laze kapetana,
kojeg grđeg na Kotaru nema. 3, 547.
ufatio sedam Hrńičića,
kojih grđih na Krajini nema. 4, 233.

U Vukovim se knǵigama izostavǰa kašto veznik *i*:

oko ńeg su crkva, manastiri,
knez Aleksa, Birčanin Ilija.

U muslimanskim se pjesmama počesto izostavǰa riječca *i* među imenicama *crkva — namastir* i *para — dinar*.

trč'te more **crkvi, namastiru**. 2, 18.
kod bijele **crkve, namastira**. 2, 44.
te će ići **crkvi, namastiru**. 2, 191.
jal' ga otet bez **pare, dinara**. 2, 336.
a pušti ih brez **pare, dinara**. 3, 38.
vraća ti ga prez **pare, dinara**. 3, 191.
ǵaba t' sužńi brez **pare, dinara**. 3, 295.
puštiću vas brez **pare, dinara**. 3, 347.
vodiću te **crkvi, namastiru**. 4, 234.
pa ih pušti prez **pare, dinara**. 4, 240.
svešćemo ga **crkvi, namastiru**. 4, 298.

Da se između drugih imenica izostavǰa veznik *i*, tome je vrlo malo potvrda:

ne bi l' mene ćaća halalio,
mati moja, što me je rodila. 3, 60.
i dva sina imo na oǵaku:
Mehmed bega, mladog Ali bega. 4, 478.

(Svršiće se u 255. knjizi »Rada«)